

HONORÉ DE BALZAC

Editura pentru
Literatură
Universală

Crinul din vale

(Le Lys dans la vallée)

elw

Balzac

CRINUL DIN VALE

Coperta de *Vasile Socolinc*

Reproducerile de pe copertă :
H. DE BALZAC de Boulanger
TINARA FEMEIE de Rodin

Honoré de Balzac : *Le Lys dans la vallée*
Bibliothèque Larousse

Balzac

CRINUL DIN VALE

În românește de *Lucia Demetrius*

București — 1967

Editura pentru Literatură
Universală

Domnului *J. B. Nacquart*

Membru al Academiei Regale de Medicină

Scumpe doctore, iată una dintre pietrele cele mai şlefuite din cea de a doua temelie a unui edificiu literar, ridicat încet şi cu trudă ; vreau să înscriu pe ea numele dumitale, atît pentru a mulţumi savantului care m-a salvat cîndva, cît şi pentru a sărbători pe prietenul de fiecare zi.

De Balzac

Doamnei Contese Natalie de Manerville

Mă supun dorinței tale. Privilegiul femeii pe care o iubim mai mult decît ne iubește ea, este acela de a ne face să uităm în fiecare clipă regulile bunului simț. Străbatem în chip miraculos distanțele, ne dăm sîngele, ne cheltuim viitorul, ca să nu vedem ivindu-se o cută pe fruntea voastră, ca să risipim o expresie de nemulțumire de pe buzele voastre, pe care le întristează cel mai mic refuz. Astăzi, îmi vrei trecutul, iată-l. Trebuie însă să știi bine, Natalie : ascultîndu-te, am fost silit să trec peste o aversiune pe care n-am învins-o încă niciodată. Dar de ce trebuie să-ți trezească bănuieli lungile visări venite pe neașteptate, care mă cuprind uneori, în mijlocul fericirii depline ? De ce izbucnește frumoasa ta furie de femeie iubită în fața unei tăceri a mea ? N-ai putea să te amuzi de contrastele caracterului meu, fără să te întrebi care le sînt pricinile ? Ai oare în inimă taine care, ca să fie iertate, au nevoie de ale mele ? În sfîrșit, ai ghicit, Natalie, și poate că e mai bine să știi tot : da, viața mea e stăpînită de o nălucă, ea se schițează nelămurit la fiecare cuvînt care o stîrnește, se zbuciumă adesea singură deasupra mea. În fundul sufletului meu sînt îngropate amintiri mărețe, asemănătoare cu acele roci din mare pe care le zărești cînd apa e liniștită și pe care, în timp de furtună, valurile le aruncă, fărîme, pe țarm. Cu toate că truda de care e nevoie ca să exprimi aceste idei cuprinde în ea vechile emoții care îmi fac atîta rău cînd se trezesc prea pe neașteptate, dacă în mărturisirea aceasta se vor ivi izbucniri care te-ar putea jigni, adu-ți aminte că m-ai amenințat, dacă nu te

voi asculta ; nu mă pedepsi deci că te ascult. Aș vrea ca încrederea mea să-ți mărească dragostea. Pe deseară.

Félix

Cărui har hrănit cu lacrimi îi vom datora într-o zi cea mai mișcătoare elegie, zugrăvirea chinurilor îndurate în tăcere de sufletele ale căror rădăcini încă fragede nu întîlnesc în glia ce le-a zămislit decît pietre tari, al căror frunziș e sfîșiat de mîini pline de ură, ale căror flori sînt atinse de inghet în clipa în care se deschid ? Ce poet ne va spune durerile copilului ale cărui buze sug un sîn amar și ale cărui zîmbete sînt curmate de focul nimicitor al unui ochi aspru ? Opera care va înfățișa aceste biete inimi asuprite de către fapăturile așezate în jurul lor ca să le înlesnească desvoltarea sensibilității, va fi adevărata istorie a tinereții mele. Ce vanitate puteam răni cînd eram prunc în fașă ? Ce cusur fizic sau moral mă făcea să merit răceala mamei ? Eram un copil venit pe lume din datorie, a cărui naștere e o întîmplare sau a cărui viață e o muștrare ? Dat la o doică la țară, uitat acolo de familia mea timp de trei ani, cînd m-am întors în casa părintească am fost atît de ne-luat în seamă, încît trezeam mila oamenilor. Nu-mi aduc aminte nici de sentimentul, nici de întîmplarea fericită care m-au ajutat să mă ridic din această primă decădere : copilul care am fost n-a știut-o și omul n-a aflat-o. Fratele și cele două surori ale mele, departe de a-mi împlînzi soarta, se distrau făcîndu-mă să sufăr. Pactul, în virtutea căruia copiii își ascund nicile greșeli și care îi învață de pe atunci ce e onoarea, n-a existat în ceea ce mă privește ; ba mai mult, m-am văzut adesea pedepsit pentru greșelile fratelui meu, fără să mă pot plînge împotriva acestei nedreptăți. Îi sfătuie oare lingușirea, care se află în germen la copii, să contribuie la persecuțiile care mă întristau, ca să cîștige hariturile unei mame de care și ei se temeau în aceeași măsură ? Era un efect al înclinației lor către imitație ? Era o nevoie de a-și încerca puterile sau o lipsă de milă ? Poate că toate aceste pricini la un loc m-au lipsit de dulceata fraternității. Desmoștenit de orice dragoste, nu puteam iubi nimic, iar natura mă făcuse iubitor ! Culege oare vreun înger suspinele unei sensibilități strivite neconținut ?

Dacă sentimentele disprețuite se prefac în ură în unele suflete, într-al meu s-au concentrat și și-au săpat un vâd din care mai târziu, au țîșnit peste viața mea. După cum e și caracterul, obișnuința de a tremura slăbește fibrele, zămislește frica, și frica te silește să te supui întotdeauna. De aici porcede o slăbiciune care moleșeste omul și îi dă nu știu ce trăsătură de rob. Pe mine însă aceste chinuri neconținute m-au obișnuit să desfășor o putere care a crescut pe măsură ce am întrebuințat-o și care mi-a predispus sufletul la rezistență morală. Așteptînd totdeauna o durere nouă, așa cum așteptau martirii o nouă lovitură, întreaga mea făptură trebuie să fi exprimat o resemnare tristă, sub care orice grație și orice mișcare a tinereții era înăbușită, atitudine ce trecea drept un simptom de timpenie și îndreptătea prevestirile întunecate ale mamei. Certitudinea acestor nedreptăți a întetit de timpuriu mîndria din sufletul meu, acest rod al rațiunii, care a oprit în loc, fără îndoială, înclinațiile mele, încurajate de o asemenea educație. Cu toate că eram părăsit de mama, o cuprindea totuși uneori un soi de grijă pentru mine, vorbea despre educația mea și arăta dorința de a se ocupa de ea. Atunci mă scuturau frigurile cumplite la gîndul chinurilor sufletești pe care mi le-ar fi pricinuit o apropiere zilnică de ea. Binecuvîntam părăsirea în care mă aflam și mi se părea că sînt fericit stînd în grădină și jucîndu-mă cu pietricele, privind gizele și uitîndu-mă la albastrul cerului. Cu toate că izolarea ar fi trebuit să mă ducă spre visare, gustul meu pentru contemplație s-a născut dintr-o aventură care îți va zugrăvi primele mele nenorociri. Era atît de puțin vorba despre mine, încît adesea guvernanta uita să mă ducă la culcare. Într-o seară, ghemuit cuminte sub un smochin, mă uitam la o stea cu patima curioasă care îi cuprinde pe toți copiii și căreia melancolia mea precoce îi adăuga un soi de inteligență sentimentală. Surorile mele se jucau și strigau; le auzeam gălăgia de departe, ca pe un acompaniament al ideilor mele. Zgomotul a conținut, s-a lăsat noaptea. Mama și-a dat seama, din întîmplare, de lipsa mea. Ca să înlătore orice mustrare, guvernanta noastră, o cumplită domnișoară Caroline, a îndreptățit falsele temeri ale mamei susținînd că nu puteam suferi casa, că, dacă n-ar fi fost ea tot timpul cu ochii pe mine aș fi fugit de mult, că nu eram tîmpit, ci viclean, că nu intîl-

nise la nici un copil din cîți avusese în grijă înclinări atît de rele ca la mine. A început să se prefacă că mă caută, m-a strigat, eu am răspuns. A venit la smochinul sub care știa că mă aflu :

— Ce făceai aici ? m-a întrebat ea.

— Mă uitam la o stea.

— Nu te uita la o stea, a spus mama, care ne asculta de pe balcon. Cine știe astronomie la vîrsta ta ?

— Ah, doamnă ! a strigat domnișoara Caroline, a lăsat deschis robinetul rezervorului, grădina e inundată.

S-a iscat o agitație generală. Surorile mele deschiseseră în joacă robinetul ca să vadă cum curge apa, dar, speriate de țîsnirea unui șuvoi care le stropise din toate părțile, o luaseră la goană fără să-l mai poată închide. Acuzat și dovedit de a fi născocit năzbîtia asta, învinuit de minciună cînd îmi afirmam nevinovăția, am fost aspru pedepsit. Dar — pedeapsă și mai grozavă ! — am fost luat peste picior pentru dragostea mea pentru stele și mama nu mi-a mai dat voie să rămîn seara în grădină. Opreliștile tiranice ascut pasiunea unui copil, mai mult decît a unui om mare. Copiii au avantajul față de maturi de a nu se mai gîndi decît la lucrul oprit, care îi atrage în chip de neînvins. Am fost deci adesea abătut pentru steaua mea. Cum nu mă puteam destăinui nimănui, îi spuneam ei necazurile mele cu acel încîntător gîngurit interior prin care un copil își îngaimă primele idei, așa cum și-a îngăimat mai înainte primele cuvinte. Împlinisem doisprezece ani, mă afluam la colegiu, și încă o mai contemplam fermecat, atît de adînci sînt urmele lăsate în inimă de impresiile primite în zorii vieții.

Charles, care era cu cinci ani mai mare decît mine, a fost un copil tot atît de frumos, pe cît e azi un bărbat frumos. Era favoritul tatei, dragostea mamei, nădejdea familiei, în sfîrșit, regele casei. Voinic, bine făcut, avea un profesor acasă. Eu, care eram plăpînd și pirpiriu, am fost trimis la vîrsta de cinci ani extern într-un pension din oraș, condus dimineața și adus acasă seara de valetul tatălui meu. Plecam, ducînd cu mine un coș cam gol, în vreme ce colegii mei își aduceau nerinde din belșug. Contrastul acesta între sărăcia mea și bogăția lor mi-a pricinuit mii de suferințe. Celebrele pateuri de Tours erau elementul principal al mesei pe care o luam în

mijlocul zilei, între micul dejun și cina de acasă, a cărei oră coincidea cu întoarcerea noastră. Mîncarea asta, foarte gustată de unii gurmanzi, se ivește foarte rar la Tours pe mesele aristocratice. Înainte de a intra la pension nu auzisem niciodată vorbindu-se despre ea, nu avusesem niciodată fericirea să văd cum se unge pentru mine o felie de pîine cu pasta asta întunecată ; chiar dacă n-ar fi fost la modă în pension, pofta pe care mi-o stîrnea ar fi fost tot atît de mare, pentru că devenise pentru mine un fel de idee fixă, asemănătoare cu dorința trezită într-una din cele mai elegante ducese din Paris de tocănițele gătite de portărese, dorința pe care și-o satisface, datorită calității ei de femeie. Copiii ghicesc jîndul în priviri, așa cum dumneata citești în ele dragostea : atunci am devenit un minunat prilej de batjocură. Colegii mei, care făceau parte, aproape toți, din mica burghezie, veneau să-mi arate pateurile lor grozave, mă întrebau dacă știu cum se fac, unde se vînd, de ce n-aveam și eu. Se lingeau pe buze lăudînd jumările, bucățelele de porc prăjite în grăsimea lor, care semănau cu niște ciupercuțe coapte ; îmi controlau coșul, nu găseau în el decît brînzeturi de Olivet sau fructe uscate, și mă nimiceau cu un : „N-ai cu ce ?“ care m-a învățat să măsoz diferența ce se făcea între fratele meu și mine. Contrastul acesta dintre părăsirea în care trăiam și fericirea celorlalți a mînjit trandafirii copilăriei mele și mi-a veștejit înmugurita tinerețe. Prima oară cînd, înșelat de un sentiment generos, am întins mîna ca să primesc bunătatea la care rîvnisem atît și care îmi fusese oferită cu o mutră ipocrită, mincinosul a tras felia de pîine înapoi, în hotele de rîs ale colegilor, care știau cum se vor sfîrși lucrurile. Dacă cele mai alese spirite sînt în stare de a fi vanitoase, cum să nu ierți copilul care se vede disprețuit, luat în derîdere ? Cîți copii n-ar fi devenit, prin jocul acesta, lacomi, milogi, ticăloși ! Am început să mă bat, ca să scap de persecuții. Curajul disperării m-a făcut de temut, dar m-a făcut și urît de ceilalți, și am rămas totuși un dezarmat în fața vicleniilor. Într-o seară, cînd mă întorceam acasă, mi s-a aruncat în spinare un pumn de pietre legate într-o batistă. Mama, cînd a auzit întîmplarea asta de la valetul care mă răzbunase strașnic, a strigat :

— Copilul ăsta afurisit n-are să ne facă decît necazuri !

Întîmpinînd la școală același dezgust pe care îl inspiram familiei mele, am început să mă disprețuiesc grozav pe mine însumi. Și acolo, ca și acasă, mă închideam în mine însumi. O a doua ninsoare a întîrziat încolțirea semîntelor semănate în sufletul meu. Mîndria mea s-a sprijinit pe o observație: cei pe care îi vedeam iubiți erau niște ștregari obraznici, eu rămîneam singur. Așa a continuat imposibilitatea de a cheltui sentimentele de care biata mea inimă era plină. Profesorul care mă vedea mereu întunecat, nesuferit de ceilalți, singuratic, a confirmat presupunerile greșite pe care le avea familia asupra firii mele urîte. De cum am știut să scriu și să citesc, mama m-a expedit la Pont-le-Voy, un colegiu condus de oratorieni¹, care primeau copii de vîrsta mea într-o clasă numită clasa *pașilor latini*, și în care se aflau și școlari a căror inteligență întîrziată nu prindea primele noțiuni. Am rămas acolo opt ani, fără să văd pe nimeni, ducînd o viață de paria. Iată cum și de ce. Nu aveam decît trei franci pe lună pentru plăcerile mărunte, sumă care abia îmi ajungea pentru condeile, briceagul, riglele, cerneala și hîrtia cu care trebuia să ne înzestrăm. Neputînd deci cumpăra nici catalige, nici coarde, nici unul dintre lucrurile necesare distracțiilor din colegiu, eram îndepărtat de la jocuri; ca să fiu primit la ele, trebuia să linguesc pe bogați și să-i măgulesc pe cei puternici din seria mea. Cea mai mică dintre aceste josnicii, pe care copiii și le îngăduie cu atîta ușurință, făcea să-mi zvîcnească inima. Îmi petreceam vremea sub un copac, pierdut în visări jalnice, și citeam acolo cărțile pe care ni le împărțea lunar bibliotecarul. Cîte dureri erau ascunse în adîncul acestei singurătăți monstruoase! Cîta groază se naștea din părăsirea aceasta! Închipuiește-ți ce a simțit inima mea sensibilă la prima împărțire de premii, la care am obținut două dintre cele mai însemnate, premiul pentru retroversiune și cel pentru traducere! Cînd le-am primit, la teatru, în mijlocul aclamațiilor și al fanfarelor, n-am avut nici tată, nici mamă să mă sărbătorească, în vreme ce parterul era plin de părinții colegilor mei. În loc să-l sărut pe cel care împărțea premiile, așa cum era obiceiul, m-am repezit la pieptul lui și am izbucnit în plîns. Seara,

¹ Congregație religioasă.

mi-am băgat cununile în focul din sobă. Părinții locuiau în oraș în timpul săptămânii în care se făceau repetițiile pentru împărțirea premiilor, așa că toți colegii mei o zbugheau veseli de dimineață, eu, ai cărui părinți se aflau la o depărtare de câteva leghe, rămâneam în curte cu cei de peste mare, nume dat școlarilor ale căror familii se aflau în insule sau în străinătate. Seara, în timpul rugăciunii, sălbatecii ăștia ne laudau prinzurile bune, luate cu părinții lor. Vei vedea cum nenorocirea mea va crește treptat, în raport cu circumferința sferelor sociale în care am pătruns. Câte silințe nu mi-am dat ca să scap de sub osînda de a trăi numai în mine însumi ! Câte nădejdi hrănite îndelung cu mii de avînturi sufletești și nimicite într-o singură zi ! Ca să-mi hotărâsc părinții să vină la colegiu, le scriam scrisori pline de o dragoste exprimată poate emfatic, dar se cuvenea oare ca aceste epistole să-mi atragă muștrările mamei, care mă dojenea cu ironie pentru stilul meu ? Făgăduiam, fără să mă descurajez, că voi îndeplini toate condițiile pe care mama și tata mi le vor pune, cînd vor veni ; le rugam fierbinte pe surorile mele să mă ajute, ele, pe care le felicitam de ziua lor onomastică și aniversară, cu exactitatea bieților copii părăsiți, dar cu o zadarnică stăruință. Cînd se apropia împărțirea premiilor, îi rugam și mai fierbinte, le vorbeam despre succesele pe care presimțeam că le voi avea. Înșelat de tăcerea părinților mei, îi așteptam cu inima înflăcărată, îi anunțam pe colegii mei că vor veni ; și cînd începeau să sosească familiile și auzeam răsunînd în curți pașii bătrînului portar care îi chema pe școlari, inima îmi bătea ca bolnavă. Niciodată bătrînul acela n-a rostit numele meu. În ziua în care m-am învinovățit singur pentru faptul de a-mi fi blestemat viața, duhovnicul meu mi-a arătat cerul în care înflorește răsplata făgăduită de acel *Beati qui lugent !* al Mîntuitorului. De la prima împărțășanie m-am azvîrlit în adîncurile misterioase ale rugăciunii, cucerit de ideile religioase a căror feerie morală încîntă sufletele tinere. Însuflețit de o credință arzătoare, îl rugam pe Dumnezeu să repete de dragul meu minunile uluitoare pe care le citeam în *Cartea martirilor*. La cinci ani, zburam într-o stea ; la doisprezece ani mă duceam să bat la porțile altarului. Extazul acesta a făcut să înmugurească în mine vise de nedescris care mi-au umplut imaginația, mi-au îmbogățit sensibilitatea și mi-au întărit facultățile

intelectuale. Adesea, am pus aceste viziuni sublime pe seama unor îngeri însărcinați să-mi plămădească sufletul pentru un destin sublim ; ele mi-au înzestrat ochii cu darul de a vedea spiritul intim al lucrurilor, mi-au pregătit inima pentru magie, care îl face nenorocit pe poet atunci când are puterea fatală de a compara ceea ce simte cu ceea ce există în adevăr, marile lucruri pe care le vrea cu puținul pe care îl dobîndește ; ele au scris în mintea mea o carte în care am citit ceea ce trebuia să exprim, au pus pe buzele mele cărbunele desenatorului.

Tata a avut unele îndoieli în privința învățămîntului oratorian, și a venit să mă ia de la Pont-le-Voy, ca să mă ducă la Paris, într-o instituție din cartierul Marais. Aveam cincisprezece ani. După ce mi-au fost examinate cunoștințele, retoricianul din Pont-le-Voy a fost socotit vrednic să intre în clasa a treia. În timpul șederii la pensionul Lepître, am întîlnit sub o formă nouă durerile pe care le încercasem în familie, la școală și la colegiu. Tata nu-mi dăduse bani. Când părinții mei știau că pot fi hrănit, îmbrăcat, îndopat cu latină, îndesat cu greacă, totul era rezolvat. În tot timpul vieții mele prin școli, am cunoscut cam o mie de colegi, dar n-am întîlnit la nici unul exemplul unei asemenea nepăsări. Domnul Lepître, care era partizan înfocat al Bourbonilor, avusese legături cu tata în epoca în care cîțiva regaliști devotați încercaseră să răpească de la Temple pe regina Maria-Antoinetta. Acum își reînnoiseră cunoștința și domnul Lepître s-a crezut deci dator să repare ceea ce uitase tata, dar suma pe care mi-a dat-o lunar a fost neînsemnată, pentru că nu cunoștea intențiile familiei mele. Pensiunea era instalată în fostul palat Joyeuse în care, ca în toate fostele locuințe boierești, există o cameră pentru portar. În timpul recreației dinaintea orei în care „strică chef“ ne conducea la liceul Charlemagne, colegii mei bogați se duceau să mănînce la portarul nostru, care se numea Doisy. Domnul Lepître nu cunoștea sau poate că nu îndura negustoria lui Doisy, adevărat contrabandist, pe care elevii aveau însă interesul să-l respecte, pentru că era ocrotitorul năzbîtiilor noastre, martorul întoarcerilor acasă tîrzii, intermediar între noi și cel care ne închiria cărți oprite. A bea o ceașcă de cafea cu lapte era un gust aristocratic, explicat prin prețul la care se urcau mărfurile coloniale sub Napoleon. Dacă pentru pă-

rinți a întrebuința zahăr și cafea însemna un lux, pentru noi era semnul superiorității vanitoase care chiar dacă n-ar fi ajuns înclinarea către imitație, lăcomia și contagiunea modei, tot ne-ar fi deșteptat patima asta. Doisy ne făcea credit, presupunea că toți avem surori sau mătuși care încuviințează chestiunile de onoare ale școlarilor și le plătesc datoriile. M-am împotrivit multă vreme tentațiilor bufetului. Dacă judecătorii mei ar fi cunoscut forța acestor atracții, aspirațiile eroice ale sufletului meu către stoicism, patima pe care o stăpînisem în timpul lungii mele rezistențe, mi-ar fi alinat lacrimile, în loc să le stîrnească. Dar, copil cum eram, puteam avea superioritatea sufletească de a disprețui disprețul celorlalți? Și mai simțeam poate influența cîtorva vicii sociale, a căror putere era crescută de pofta mea. Către sfîrșitul celui de al doilea an, tata și mama au venit la Paris. Ziua sosirii lor mi-a fost anunțată de fratele meu : locuia la Paris și nu venise niciodată să mă vadă. Surorile mele veneau și ele, și trebuia să vedem împreună Parisul. Prima zi aveam să cinăm la Palais-Royal, ca să fim duși pe urmă cu toții la *Théâtre Français*. Cu tot entuziasmul pe care mi-l pricinuia programul acesta nesperat, bucuria mi-era întunecată de vîntul amenințător care impresionează atît de repede pe cei deprinși cu nenorocirea. Trebuia să declar datoria de o sută de franci făcută la domnul Doisy, care mă amenința că-și va cere el însuși banii de la părinții mei. M-am gîndit să-l iau pe fratele meu drept tîlmaci al lui Doisy, interpret al remușcărilor mele, mijlocitor pentru iertarea mea. Tata a înclinat către îngăduință. Dar mama a fost neînduplecată, ochii ei de un albastru închis m-au împietrit, a izbucnit în profeții cumplite : „Ce aveam să devin mai tîrziu, dacă la șaptesprezece ani făceam asemenea nebunii? Eram oare fiul ei? Aveam să-mi ruinez familia? Eram singur acasă? Cariera pe care o îmbrățișase fratele meu Charles nu cerea să fie înzestrat în chip independent, lucru pe care îl merita de pe acum, pentru purtarea lui care umplea familia de glorie, pe cînd eu aveam să fiu rușinea ei? Nu-mi dădeam seama de valoarea banului și de ceea ce îi costam eu? La ce foloseau zahărul și cafeaua într-o educație? O purtare ca asta nu însemna deprinderea tuturor viciilor?” Marat era un înger în comparație cu mine. După ce am îndurat lovitura acestui puhoi

care a răscolit o mie de spaimă în sufletul meu, fratele meu m-a condus la pensiune ; am pierdut cina la „Frații din Provența” și nu l-am văzut pe Talma în *Britanicus*. Așa s-a petrecut întrevederea cu mama, după o despărțire de doisprezece ani.

La capătul acestor studii de greacă și latină, tata m-a lăsat mai departe sub tutela domnului Lepître ; trebuia să învăț calculul diferențial, să fac un prim an de drept și să încep studiile superioare. Locuind acolo, în pensiune, dar liberat de cursuri, am crezut că va începe un armistițiu între necăzuri și mine. Dar, cu toate că aveam nouăsprezece ani, sau poate tocmai pentru că aveam nouăsprezece ani, tata a continuat sistemul care mă trimisese odinioară la școală fără merinde, la colegiu fără plăceri mărunte, și mi-l dăduse pe Doisy drept creditor. Am avut prea puțini bani. Ce poți încerca la Paris fără bani ? De altfel, libertatea mea era înlănțuită cu dibăcie. Domnul Lepître mă trimitea la Facultatea de drept întovărășit de „strică chef” care mă dădea în mâinile profesorului și venea să mă ia înapoi, acasă. O fată ar fi fost păzită cu mai puțină precauție decât cea pe care spaima i-o inspira mamei ca să ocrotească persoana mea. Parisul îi înspăimînta pe bună dreptate pe părinții mei. Școlarii sînt ocupați în taină de ceea ce preocupă și domnișoarele în pensioanele lor ; și orice ai face, ele vor vorbi totdeauna despre iubit și ei despre femei. Dar la Paris, în vremea aceea, conversațiile între colegi erau dominate de lumea orientală și sultănească de la Palais-Royal. Palais Royal era un Eldorado al dragostei, în care seara lunecau lingourile de aur gata prefăcute în monede. Acolo se curmau cele mai feciorelnice îndoieli, acolo se puteau potoli curiozitățile noastre aprinse ! Palais-Royal și cu mine am fost două asimptote îndreptate una spre cealaltă, fără să se poată întîlni vreodată. Iată cum a zădărnicit soarta încercările mele. Tata mă prezentase unei mătuși care locuia în insula Saint-Louis, și la care trebuia să mă duc să iau masa joia și duminica, fiind condus de doamna sau de domnul Lepître, care ieșeau în oraș în acele zile și mă luau înapoi seara, cînd se întorceau acasă. Ciudate recreieri ! Marchiza de Listamère era o mare doamnă ceremonioasă, căreia nu i-a trecut niciodată prin minte să-mi dea un gologan. Bătrînă ca o catedrală, pictată ca o miniatură, îmbrăcată

somptuos, trăia în palatul ei în așa mod încît parcă Ludovic al XV-lea n-ar fi murit, și nu vedea decît femei bătrîne și gentilomi, o adunare de fosile, între care mă simțeam ca într-un cimitir. Nimeni nu-mi spunea un cuvînt și nu aveam puterea să vorbesc eu cel dintîi. Privirile potrivnice sau reci mă făceau să mă rușinez de tinerețea mea, care părea că supără pe toată lumea. Cînd am plănuit să fug într-o zi, de cum se va sfîrși masa, ca să zbor la Galeriile de lemn, am întemeiat succesul escapadei mele pe această indiferență. Mătușa, cînd începea să joace whist, nu mai era atentă la mine. Lui Jean, feciorului, puțin îi pasă de domnul Lepaître. Dar mesele astea nenorocite se prelungeau îngrozitor, din pricina bătrîneții fălcilor și imperfecțiunii danturilor false. În sfîrșit, într-o seară, între orele opt și nouă, ajunseseam pe scară, tremurînd ca Bianca Capello în ziua fugii sale ; dar tocmai cînd portarul îmi deschisese ușa, am văzut trăsura domnului Lepaître în stradă și i-am auzit vocea gîgîitoare, întrebînd de mine. De trei ori destinul s-a ridicat neînduplecat între iadul de la Palais-Royal și raiul tinereții mele. În ziua în care, rușinat la douăzeci de ani de neștiința mea, m-am hotărît să înfrunt toate primejdiile ca să isprăvesc cu ea, în clipa în care, tulind-o de lîngă domnul Lepaître tocmai cînd se urca în trăsura — lucru greu de făcut fiindcă era gros ca Ludovic al XVIII-lea și avea și un picior strîmb — ei bine, chiar atunci a sosit mama cu diligența ! Am fost țintuit în loc de privirea ei și am rămas ca păsărica în fața șarpelui. Prin ce întîmplare am întîlnit-o ? Foarte firesc. Napoleon își încerca ultimele lovituri. Tata, care presimțea întoarcerea Bourbonilor, venea să-l instruiască pe fratele meu care intrase în diplomația imperială. Plecase din Tours o dată cu mama. Mama își luase sarcina să mă ia acasă, ca să mă sustragă primejdiilor care amenințau capitala, după părerea celor care erau informați de înaintarea dușmanilor.

Am fost răpit din Paris în cîteva minute, tocmai în clipa în care șederea în el mi-ar fi fost fatală. Zbuciumul unei existențe bîntuite neconținut de dorințe înăbușite, necazurile unei vieți întristate de lipsuri continui, mă siliseră să mă arunc în studiu, așa cum oamenii sătui de ursita lor se închi-deau odinioară într-o mînaștire. Studiul devenise pentru mine o pasiune care putea să mă nenorocească, întemnițîndu-mă la

vîrsta la care oamenii tineri trebuie să se lase în voia pornirilor fermecătoare ale naturii lor primăvăratice.

Era nevoie să fac această schiță a unei tinereți ale cărei nenumărate elegii le ghicești, ca să-ți explic influența pe care a avut-o ea asupra viitorului meu. La douăzeci de ani, întristat de atîtea elemente morbide, eram încă mic, slab și palid. Suflul meu plin de dorințe se lupta cu un trup șubred în aparență, dar care, după cum a spus un bătrîn doctor din Tours, se contopea definitiv cu un temperament de fier. Copil la trup și bătrîn la gîndire, citisem atîta, meditasem atîta, încît cunoșteam din punct de vedere metafizic culmile vieții, în clipa în care aveam să dau cu ochii de greutatea șerpuitoare ale strîmtorilor ei și de drumurile nisipoase ale cîmpiilor ei. În timpări nemaipomenite mă lăsaseră în acea fermecătoare perioadă în care răsar primele tulburări ale sufletului, în care el se trezește pentru voluptăți, în care pentru el totul e plin de gust și de prospețime. Mă afluam între o pubertate prelungită de studii și o virilitate ale cărei mlădițe verzi creșteau cu întîrziere. Nici un tînăr n-a fost mai bine pregătit decît mine să iubească. Pentru a înțelege mai bine povestirea mea, gîndește-te la acea vîrstă frumoasă în care gura e neîntinată de minciuni, în care privirea e sinceră cu toate că e acoperită de pleoape îngreunate de lupta care se dă între sfială și dorință, în care spiritul nu se pleacă în fața ipocriziei lumii, în care temerile inimii sînt egale în violență cu generozitatea primului impuls.

N-am să-ți vorbesc despre călătoria pe care am făcut-o de la Paris la Tours, cu mama. Răceala purtării ei a înăbușit elanul duioșiei mele. Cînd porneam de la fiecare popas de poștă, îmi făgăduiam că am să-i vorbesc; dar o privire, un cuvînt, înspăimîntau frazele gîndite prudent, cu care voiam să încep. La Orleans, înainte de a se culca, mama m-a muștrat pentru tăcerea mea. M-am aruncat la picioarele ei, i-am sărutat genunchii plîngînd cu lacrimi fierbinți, mi-am deschis inima grea de dragoste în fața ei. Am încercat s-o înduioșez prin elocvența unei pledoarii flămînde de iubire, ale cărei accente ar fi mișcat și măruntaiele unei măstere. Mama mi-a răspuns că joc teatru. M-am plîns că eram părăsit de ea, m-a numit fiu denaturat. Inima mi s-a frînt atît de tare, încît la

Blois am alergat pe pod ca să mă arunc în Loara. Parapetul era prea înalt, nu m-am putut sinucide.

Cînd am ajuns acasă, cele două surori ale mele, care nu mă cunoșteau, au fost mai mult mirate decît dragăstoase ; cu toate astea, mai tîrziu, mi-au părut pline de prietenie pentru mine. Mi s-a dat o odaie la al treilea cat. Vei înțelege suferințele mele cînd îți voi spune că mama m-a lăsat pe mine, tînar de douăzeci de ani, fără alte albituri în afară de nenorocita mea zestre de la pension și fără alte haine în afară de cele pe care le purtasem la Paris. Dacă zburam de la un capăt la celălalt al salonului ca să-i aduc batista, nu-mi spunea decît acel mulțumesc rece, pe care o femeie îl aruncă valetului ei. Obligat s-o observ, ca să-mi dau seama dacă în inima ei existau și unghere mai sensibile în care aș fi putut sădi cîteva răsaduri de dragoste, am văzut în ea o femeie mare, uscată și subțire, cutezătoare, egoistă, impertinentă ca toate cele din familia Listomère la care impertinența face parte din zestre. Nu vedea în viață decît un șir de datorii de îndeplinit ; toate femeile reci pe care le-am întîlnit își făceau, ca și ea, o religie din datorie. Primea adorația noastră așa cum primește un preot tămîia la liturghie. Fratele meu, mai mare decît mine, părea să fi absorbit fărîma de maternitate care exista în inima ei. Ne înțepa neconținut cu săgețile unei ironii mușcătoare, arma oamenilor lipsiți de inimă, de care se servea împotriva noastră, a celor care nu-i puteam răspunde nimic. Cu toate aceste bariere spinoase, sentimentele instinctive au atîtea rădăcini, teroarea religioasă, inspirată de o mamă la care te doare prea mult că nu ai nici o nădejde, păstrează atîtea legături, încît sublima greșeală a dragostei noastre a continuat pînă în ziua în care, la o vîrstă mai înaintată, a fost judecată strașnic. În acea zi începe răzburarea copiilor ; indiferența lor, izvorîtă din dezamăgirile trecutului, îngroșată de resturile mîloase care le-au rămas din el, ține pînă la mormînt. Despotismul acesta cumplit a alungat ideile de dragoste pe care socotisem nebuनेste că le voi satisface la Tours. M-am aruncat cu disperare în biblioteca tatii, în care am început să citesc toate cărțile pe care nu le cunoșteam. Lungile ședințe de lucru m-au cruțat de orice legătură cu mama, dar mi-au înrăutățit starea morală. Uneori sora mea cea mai mare, cea care s-a măritat cu vărul

nostru, marchizul de Listomère, încerca să mă mîngîie, fără să poată linişti tulburarea care mă stăpînea. Voiam să mor.

Pe atunci se pregăteau unele evenimente însemnate, de care eram străin. Ducele de Angoulême, care plecase din Bordeaux ca să se întâlnească cu Ludovic al XVIII-lea la Paris, primea în trecerea lui prin fiecare oraş, ovaţiile izvorîte din entuziasmul ce cuprindea bătrîna Franţă la întoarcerea Bourbonilor. Turena cuprinsă de emoţie în faţa principilor ei legitimi, oraşul în fierbere, ferestrele împodobite, locuitorii îmbrăcaţi de sărbătoare, pregătirile festive şi aţel nu ştiu ce răspîndit în aer şi care te îmbată îmi deschisera poarta de a lua parte la balul dat în cinstea principelui. Cînd mi-am luat inima în dinţi ca să-i mărturisesc această dorinţă mamei, prea bolnavă atunci ca să poată asista la petrecere, s-a înfuriat cumplit. Veneam din Congo, de nu ştiam nimic ? Cum îmi puteam închipui că familia noastră n-avea să fie reprezentată la acel bal ? Dacă tata şi fratele meu nu erau acolo, nu eu trebuia să mă duc ? Nu aveam o mamă ? Nu se gîndea ea la fericirea copiilor ei ? Într-o clipă, fiul aproape nerecunoscut, devenea un personaj. Am fost tot atît de năucit de importanţa mea, ca şi de puhoiul de motive ironice cu care mama îmi primea rugămintea. Mi-am întrebat surorile, am aflat că mama, căreia îi plăceau loviturile astea de teatru, se ocupase cu atenţie de îmbrăcămintea mea. Surprinşi de exigenţele clientei, nici unul dintre croitorii din Tours nu se putuse însărcina cu echiparea mea. Mama îşi chemase croitoreasa cu ziua, care, după cum era obiceiul în provincie, ştia să coasă orice. Mi se făcuse în taină, aşa cum se putuse, o haină de un albastru deschis. Se găsiră uşor ciorapi de mătase şi pantofi noi. Se purtau veste bărbăteşti scurte, puteam să pun o vestă a tatii. Aveam, pentru prima oară, o cămaşă cu jabou, ale cărei ciubucuri mi se umflau pe piept şi se împleteau în nodul cravatei. După ce m-am îmbrăcat, semănam atît de puţin cu mine, încît numai surorile mele, prin complimentele pe care mi le-au făcut, mi-au dat curajul de a apărea în faţa întregului ţinut. Grea încercare ! La sărbătoarea aceasta luau parte prea mulţi chemaţi, ca să se afle între ei şi destui aleşi. Eram foarte subţirel, aşa că m-am strecurat sub un cort ridicat în grădinile casei Papion şi am ajuns lîngă fotoliul în care troua principele. Într-o clipă am fost

înăbușit de căldură, uluit de lumini, de tapițeriile roșii, de ornamentele aurite, de tualetele și diamantele primei serbări publice la care asistam. Eram împins de o mulțime de bărbați și de femei, care năvăleau unii peste alții și se ciocneau într-un nor de praf. Alămurile arzătoare și răbufnirile burbonice ale muzicii militare erau acoperite de strigătele: „Trăiască ducele de Angoulême! Trăiască regele! Trăiască Bourbonii!” Sărbătoarea aceea era o deslănțuire de entuziasm în care fiecare se silea să se întrecă pe sine în graba cumplită de a întâmpina soarele care se ridica al Bourbonilor, era un adevărat egoism de partid care m-a lăsat rece, m-a făcut să mă adun, să mă închid în mine.

Țîrît în vârtej ca un fir de pai, am avut dorința copilărească să fiu ducele de Angoulême, să mă amestec în felul acesta cu principii care se împăunau în fața unui public uluit. Pofta nătingă a făcut să înflorească o ambiție pe care au înobilat-o caracterul meu și împrejurările. Cine n-a invidiat acea adorație a cărei repetare grandioasă am văzut-o peste cîteva luni, cînd întreg Parisul se năpustea către împăratul întors din Insula Elba? Această putere care pune stăpînire pe masele ale căror sentimente și a căror viață se descarcă într-un singur suflet, s-a sortit dintr-o dată gloriei, preoteasa care gîtuie azi francezii, așa cum druizii îi jertseau odinioară pe gali. Apoi, pe neașteptate, am întîlnit femeia care trebuie să așite neconținut dorințele mele ambițioase și să le împlinească, făcîndu-mi loc în inima regalității. Cum eram prea sfios ca să invit pe cineva la dans și mă și temeam de altfel să nu confund figurile, am devenit, firește, posac și încurcat de propria mea făptură. În clipa în care mi se făcuse aproape rău mutîndu-mă de pe un picior pe altul, așa cum ești silit să faci cînd te afli în mulțime, un ofițer m-a călcat pe picioarele umflute de căldură în pielea prea strîmtă a pantofului. Această ultimă neplăcere m-a dezgustat de petrecere. Era cu neputință să ieși, așa că m-am refugiat într-un colț, pe capătul unei banchete părăsite, unde am rămas cu ochii țintă, neclintit și morocănos. Înșelată de înfățișarea mea pirpirie, o femeie m-a luat drept un copil gata să adoarmă așteptînd ca maică-sa să-și aducă aminte de el și s-a așezat lîngă mine cu o mișcare de pasăre care se lasă în cuibul ei. Am simțit numai decît o mireasmă de

femeie care a strălucit în inima mea, așa cum a strălucit de atunci în ea poezia orientală. M-am uitat la vecina mea și am fost mai orbit de ea, decît fusesem de serbare. Ea a devenit sărbătoarea mea. Dacă mi-ai înțeles bine viața de pînă atunci, vei ghici sentimentele care au țîșnit în inima mea. Ochii mi-au fost izbiți deodată de niște umeri albi, rotunzi, de care aș fi vrut să mă pot lipi, niște umeri trandafirii, care păreau că s-au îmbujorat ca și cum ar fi fost dezgoliți pentru prima oară, niște umeri pudici care aveau un suflet, și a căror piele netedă strălucea sub lumină ca mătasea. Umerii aceștia erau despărțiți de o dungă, de-a lungul căreia privirea mea a lunecat, mai îndrăzneată decît mîna. M-am ridicat, fremătînd, să-i văd corsajul și am fost uluit, fermecat de sînii acoperiți cast cu un voal, dar ale căror globuri de azur, de o desăvîrșită rotunjime, erau culcate delicat în valuri de dantelă. Cele mai mici amănunte ale celui cap au fost pentru mine o ademenire care mi-au trezit întreaga făptură la plăceri nesfîrșite : strălucirea părului lins deasupra unui gît catifelat ca acela al unei fetițe, liniile albe lăsate de pieptene și pe care imaginația mea s-a pornit ca pe niște poteci răcoroase, toate m-au făcut să-mi pierd cumpătul. După ce m-am asigurat că nu mă vede nimeni, m-am repezit la spatele acela ca un copil care se aruncă la sînul mamei-si, și am început să-mi plimb capul pe el, sărutîndu-i umerii cu sete. Femeia a scos un țipăt pătrunzător, care nu s-a auzit din pricina muzicii ; s-a întors, m-a văzut și mi-a spus :

— Domnule !...

Ah ! dacă ar fi spus : „Ce te-a apucat, băiețele ?“ poate că aș fi ucis-o ; dar la auzul acestui „domnule“, ochii mi s-au umplut de lacrimi fierbinți. Am rămas încremenit de privirea ei însuflețită de o sfîntă furie, de imaginea capului ei sublim, încoronat de o diademă de păr blond-cenușiu, în armonie cu acel spate făcut pentru iubire. Îmbujorarea pudorii jignite a strălucit pe fața ei, dezarmată de pe acum de iertarea femeii care înțelege o nebunie atunci cînd ea însăși a pricinuit-o și ghicește adorația nemărginită ce se cuprinde în lacrimile pocăinței. S-a îndepărtat cu o mișcare de regină. Atunci am simțit ridicolul situației mele, abia atunci mi-am dat seama că eram înțolțit ca maimuța unui flașnetar. Mi s-a

făcut rușine de mine. Am rămas acolo, îndobitocit, savurînd mărul pe care îl furasem, păstrînd pe buze căldura celui sînge pe care îl aspirasem și urmărind cu privirea femeia aceea coborîtă din cer. Cuprins de prima pornire carnală, a marii febre a inimii, rătăceam în balul devenit pustiu, fără să-mi mai pot găsi necunoscuta. M-am întors acasă, la culcare, dar nu mai eram același.

Un suflet nou, nu suflet cu aripi multicolore își sfărîmase larva. Steaua mea iubită căzuse din întinderile albastre în care o admiram, și se prefăcuse în femeie, păstrîndu-și lumina, scilipirile și prospețimea. Iubeam dintr-o dată, fără să știu nimic despre dragoste. Această primă izbucnire neașteptată a celui mai puternic sentiment al omului, nu e un lucru ciudat ? Întîlnisem în salonul mătușii mele cîteva femei frumoase, care nu-mi făcuseră nici o impresie. Există deci un ceas, o conjuncțiune de aștri, o împletire de întîmplări anume, o anumită femeie între toate, care pricinuieste o pasiune exclusivă, în clipa în care pasiunea cuprinde întregul sex ? Gîndindu-mă că aleasa mea trăia în Turena, respiram aerul cu încîntare, mi se părea că albastrul de afară avea o culoare pe care n-o mai văzusem nicăieri. Dacă gîndurile mele erau fermecate, le păream celorlalți, bolnav de-a binelea, și mama a început să simtă o teamă amestecată cu remușcare. Mă duceam, asemeni animalelor care simt că se apropie boala, să mă ghemuiesc într-un ungher, din grădină, ca să visez la sărutarea pe care o furasem.

La cîteva zile după acel bal de neuitat, mama a pus faptul că îmi părăsisem studiile, că eram nepăsător față de privirile ei apăsătoare, că eram indiferent față de ironiile ei și întreaga mea atitudine întunecată, pe seama crizelor firești prin care trebuie să treacă tinerii de vîrsta mea. Am socotit că cel mai bun mijloc de a mă scoate din apatie era o ședere la țară, veșnicul leac pentru bolile în care medicina nu se pricepe ce trebuie să facă. Mama a hotărît să mă duc să petrec cîteva zile la Frapesle, un castel așezat pe riul Indru, între Montbazon și Azay-le-Rideau, la unul dintre prietenii ei, căruia i-a transmis, fără îndoială, cîteva instrucțiuni tainice. În ziua în care mi se dădu libertate în felul acesta, înotasem atît de vajnic în oceanul dragostei, încît îl străbătusem. Nu știam numele necunoscutei mele ; cum aș fi putut-o descrie ? Unde s-o gă-

sesc ? De altfel, cui îi puteam vorbi despre ea ? Caracterul meu sfios sporea temerile care pun stăpînire pe inimile tinere la începutul dragostei și mă făcea să încep prin melancolia care încheie iubirile fără nădejde. Tocmai de asta aveam nevoie : să plec, să merg, să bătătoresc cîmpiile. Îmi făgăduiam, cu acea îndrăzneală copilărească ce nu se îndoiește de nimic și cuprinde în ea ceva cavaleresc, să răscolesc castelele din Turena, mergînd pe jos și spunîndu-mi în fața fiecărui turnuleț frumos : „Acolo e !“

Așadar, într-o joi de dimineață, am ieșit din Tours prin bariera Saint-Eloi, am trecut peste podurile Saint-Sauveur, am ajuns la Poncher privind fiecare casă, și am apucat-o pe drumul care duce la Chinon. Puteam, pentru prima oară în viața mea, să mă opresc sub un copac, să merg repede sau încet, după cum aveam chef, fără să mă descoasă nimeni. Pentru o biată făptură strivită de felurite asupriri, care apasă mai mult sau mai puțin asupra oricărei tinereți, prima împrejurare în care face uz de liberul lui arbitru, fie și în legătură cu niște nimicuri, îi umple sufletul de nu știu ce fericire. Multe pricini s-au împletit ca să facă din ziua aceea o sărbătoare plină de farmec. În copilărie nu făcusem plimbări mai lungi de o leghe afară din oraș. Nici cele din jurul orașului Pont-le-Voy, nici cele din Paris, nu mă răsfătaseră cu frumusețile cîmpenești. Cu toate astea păstrasem, din primele amintiri ale vieții, sentimentul frumosului care plutește în peisajul din Tours, cu care mă familiarizasem. Deși eram cu totul proaspăt față de frumusețea priveliștilor, eram pretențios fără știrea mea, ca cei ce fără să cunoască meșteșugul unei arte, își inchipuie din capul locului idealul. Ca să ajungă la castelul din Frapesle, oamenii care merg pe jos sau călare scurtează drumul prin landele numite ale lui Charlemagne, pămînturi nedestelenite, așezate pe culmea platoului care desparte vadul râului Cher de cel al râului Indru către care duce și un drumeag pieziș, ce pornește de la Champy. Cîmpiile astea netede și nisipoase, care te întristează pe o întindere de aproape o leghe, întîlneau într-un pîlc de copaci drumul spre Saché, numele satului de care ține Frapesle. Drumul acesta, care dă în șoseaua spre Chinon, dincolo mult de Ballau, trece pe lîngă o cîmpie vălurită, fără înălțimi mari,

pînă la sătucul Artanne. Acolo se ivește o vale ce începe la Montbazon, și se sfîrșește la Loara, părăind că se aruncă sub castelele așezate pe cele două rînduri de coline : un minunat potir de smaragd, în fundul căruia Indrul se rostogolește cu zvîrcoliri de șarpe. În fața acestei priveliști, am fost cuprins de o uimire voluptoasă, pe care o pregătiseră dinainte plictiseala șesurilor sau oboseala drumului.

— Dacă femeia aceea, floare între semenele ei, locuiește un loc pe lume, iată acel loc !

La gîndul acesta, m-am rezemat de un nuc sub care, din ziua aceea, mă odihnesc de cîte ori mă întorc în scumpa mea vale. Sub acest pom, duhovnicul gîndurilor mele, mă întreb despre schimbările care s-au petrecut în mine în timpul scurs de la ultima zi de cînd am plecat de sub el. Inima mea nu mă înșela, locuia acolo : primul castel pe care l-am văzut pe coasta unei lande era locuința ei. Cînd m-am așezat sub nucul meu, soarele de amiază făcea să strălucească ardeziile acoperișului și geamurile ferestrelor ei. Rochia ei de percal era punctul acela alb, pe care îl zăream în vii, sub un piersic. Ea era, așa cum știi de pe acum fără să știi încă nimic, *CRINUL DIN ACEA VALE*, în care creștea de dragul cerului, umplînd-o de mireasma virtuților ei. Acea dragoste nemărginită care îmi umplea inima, pe care n-o hrănea nimic altceva decît o formă abea întrezărită, îmi părea exprimată de lungă panglică a apei care strălucește la soare între două maluri verzi, de șirurile de plopî care împodobesc cu dantela lor mișcătoare acea vale a iubirii, de pădurea de stejari care înaintează între vii pe coastele pe care riul le rotunjește mereu în alt chip și de acele zări ușor umbrite, care fug, întretesîndu-se. Dacă vrei să vezi natura frumoasă și feciorelnică asemeni unei logodnice, du-te acolo, într-o zi de primăvară ; dacă vrei să-ți alini rănile sîngerînde ale inimii, întoarce-te acolo în ultimele zile ale toamnei. În primăvară, dragostea își flutură aripile în înaltul cerului ; toamna, te gîndești acolo la cei ce nu mai sînt. Plămînul bolnav respiră o răcoare binefăcătoare, privirea se odihnește pe tufele aurii care îi dăruiesc sufletului blîndețea lor liniștită. În clipa aceea, morile așezate pe căderile Indrului dădeau glas văii fermecătoare, plopîi se legănavu rîzînd, pe cer nu era nici un nor, păsările

cîntau, greierii țîrîiau, totul era melodios. Să nu mă întreb de ce iubesc Turena ; n-o iubesc nici așa cum îți iubești leagănul, nici cum iubești o oază în deșert. O iubesc cum iubește un artist arta. O iubesc mai puțin decît pe dumneata, dar poate că n-aș putea trăi fără ea. Fără să știu de ce, ochii mei se întorceau mereu la punctul acela alb, la femeia care strălucea în grădina nesfîrșită, așa cum ar izbucni clopotelul unei volbure în mijlocul unor tufișuri verzi, și s-ar ofili de-ar fi atins. Am coborît, cu inima fremătînd, în fundul acestui căuș, și am văzut curînd un sat, pe care poezia ce gîlgiia în mine m-a făcut să-l găsesc fără pereche. Închipuiește-ți trei mori așezate între insulele croite armonios, împodobite cu cîteva pîlcuri de copaci, în mijlocul unei pajiști de apă — pentru că ce alt nume s-ar putea da acelor ierburi acvatice atît de vii, atît de colorate, care căptușesc riul, ies la suprafața lui șerpuint o dată cu el, se lasă duse de toanele lui și se mlădie în fața furtunilor apei, bătute de roțile morilor ? Ici și colo se ridică movile de pietriș de care apa se sparge în mii de țarțamuri în care strălucește soarele. Malurile erau împodobite, ca de o tapiserie minunată, cu silie roșie, cu nuferi, crini de apă, stuf și brumărele. Podul tremurător, alcătuit din grinzi mici, putrede, cu picioarele acoperite de flori, cu balustradele pline de ierburi vivace și de mușchi catifelat care se apleacă asupra riului și nu cad, bărcile vechi, plasele pescarilor, cîntecul monoton al unui cioban, rațele care pluteau între insule sau se ciuguleau pe prundiș, pe nisipul zgrunțuros pe care îl cară Loara, flăcăii de la moară, cu pălăriile pe o ureche, care își încărcau catîrii, toate amănuntele dădeau întregului tablou o naivitate surprinzătoare. Închipuiește-ți dincolo de pod două sau trei ferme, o hulubărie, cîteva turturele, vreo treizeci de colibe despărțite prin grădini, prin tufișuri de caprifoi, de iasomie și de clematite, baliga împrăștiată în fața tuturor porților, găini și cocoși pe cărări : iată satul Pont-de-Ruan, sat frumos, veghiat de pe o înălțime de o biserică veche, cu o arhitectură originală, o biserică din timpul cruciadelor, așa cum caută pictorii pentru tablourile lor. Dacă încadrezi toate astea între nuci străbuni și plopîi tineri, cu frunze de aur palid, dacă pui cîteva fabrici grațioase în mijlocul întinselor cîmpii în care ochiul se pierde sub

un cer cald și străveziu, vei înțelege una dintre miile de frumuseți ale acestui ținut.

Am apucat-o pe drumul care duce la Saché, pe malul stîng al râului, uitîndu-mă la amănuntele colinelor care se ridică pe celălalt mal. Și, în sfîrșit, am ajuns la un parc împodobit de copaci seculari, care mi-au dat de veste că acolo e castelul Drapesle. Am sosit tocmai la ora la care clopotul anunța masa de prînz. După masă, gazda mea, nebănuind că venisem de la Tours pe jos, m-a dus să colind toate împrejurimile moșiei lui și am văzut de pretutindeni valea sub toate înfățișările ei : ici o bucată, dincolo în toată întinderea ei. Adesea, ochii îmi erau atrași în zare de frumoasa lamă de aur a Loarei, unde, printre valuri, pînzele desenau figuri fantastice, care fugeau, duse de vînt. Urcînd o muchie de deal, am admirat pentru prima oară castelul Azay, diamant tăiat în fațete, încrustat în apele Indrului urcat pe piloți mascați de flori. Apoi am văzut într-o adîncitură silueta romantică a castelului Saché, așezare melancolică, plină de armonie, prea gravă pentru oamenii superficiali, scumpă poezilor cu sufletul îndurerat. Așa că mai tîrziu i-am iubit liniștea, marii copaci golași și acel nu știu ce misterios care plutea pe povîrnișul învecinat, micul castel pe care îl zăreai, prețios în vîlceaua lui singuratică ! De fiecare dată, cînd privirea mea îl întîlnea ca pentru prima oară, mă opream în fața lui cu plăcere.

— Ehei, mi-a spus gazda mea — citind în ochii mei una dintre acele dorințe scînteietoare, exprimate totdeauna cu atîta naivitate la vîrsta mea — simți de departe o femeie frumoasă, așa cum adulmcă ogarul vînatul.

Nu mi-a plăcut acest ultim cuvînt, dar am întrebat care era numele castelului și cel al proprietarului.

— E Clochegourde, mi-a răspuns el, o casă frumoasă care îi aparține contelui de Mortsauf, reprezentantul unei familii istorice din Turena, a cărei ascensiune începe din vremea lui Ludovic al IX-lea și al cărei nume arată întîmplarea căreia această familie îi datorează blazonul și faima ei. Coboară dintr-un om care a scăpat de spînzurătoare. Așa că familia Mortsauf are pe blazon, pe fond auriu, în mijloc, crucea neagră cu brațele de două ori îndoite la capete, iar în

plin centru o floare de crin din aur, cu tulpină retezată și deviza : *Domnul mîntuiește-l pe rege, stăpînul nostru*. Contele a venit să se stabilească pe această moșie, cînd s-a întors din emigrație. Moșia asta îi aparține soției lui, o domnișoară de Lenoncourt, din casa Lenoncourt-Givry, care e pe cale de a se stinge. Doamna de Mortsauf e singură la părinți. Puțina avere pe care o au contrastează atît de ciudat cu strălucirea numelor lor, încît soții, din orgoliu sau de nevoie, stau întotdeauna la Clochegourde și nu văd pe nimeni. Pînă acum, singurătatea le putea fi justificată prin devotamentul pe care îl au pentru Bourboni. Mă îndoiesc însă că întoarcerea regelui le va schimba felul de viață. Anul trecut, cînd am venit să mă stabilesc aici, m-am dus să le fac o vizită de politeță. Ne-au vizitat și ei și ne-au invitat la masă. Iarna ne-a despărțit pentru cîteva luni, apoi evenimentele politice ne-au întîrziat întoarcerea, pentru că eu nû mă aflu decît de puțin timp la Frapesle. Doamna de Mortsauf este o femeie care ar putea ocupa primul loc oriunde.

— Vine des la Tours ?

— Niciodată. Ba da, spuse el, corectîndu-se, a fost de curînd, cînd a trecut pe acolo ducele de Angoulême, care s-a arătat foarte binevoitor față de domnul de Mortsauf.

— Ea e ! am strigat eu.

— Care, ea ?

— O femeie cu umeri frumoși.

— Ai să întilnești multe femei cu umeri frumoși în Turenna, mi-a spus el rîzînd. Dar, dacă nu ești prea obosit, putem trece riul și urca la Clochegourde, unde ai să-ți dai seama dacă îți recunoști umerii.

Am primit, nu fără să roșesc de plăcere și de rușine. Am ajuns către ora patru la micul castel pe căre ochii mei îl mîngîiau de atîta timp. Locuința aceasta, care face o impresie frumoasă în cadrul peisajului, este în realitate modestă. Are cinci ferestre la față, iar fiecare din cele care încheie fațada dinspre sud e ieșită în afară cu aproape patru metri, artificiu de arhitectură care simulează două pavilioane și dă grație clădirii. Fereastra din mijloc e tăiată în chip de ușă. În fața ei se află un dublu peron, de pe care se coboară în grădinile construite în terase ce ajung pînă la o pajiște așezată

pe malul Indrului. Cu toate că această pajiște e despărțită printr-o șosea comunală de ultima terasă umbrită de o alee cu salcâmi și cenușari, ea pare că face parte din grădini, pentru că drumul e povîrnit, mărginit de o parte de terase și de cealaltă de un gard viu. Terasese, bine tăiate pun o distanță destul de mare între locuință și râu, ca s-o cruțe de neplăcerile apei, fără să-i răpească plăcerile ei. Sub casă se află magaziiile, grajdurile, cămărilor, bucătăriile, ale căror ferestre desenează arcade. Acoperișurile sînt grațios rotunjite la colțuri, decorate cu ferăstruici cu birne sculptate și cu nervuri de plumb înnodate în vîrfurile frontoanelor. Acoperișul, neîngrijit fără îndoială în timpul revoluției, e încărcat de rugină mușchiului turtit și roșcat, care crește pe casele întoarse către miază-zi. Peste ușa-fereastră dinspre peron se ridică un turnuleț pe care se mai află încă sculptat blazonul familiei Blamont-Chauvry : împărțit în patru, două sferturi roșii, o linie la mijloc, două sferturi pestrițe alb cu albastru, susținut de două mîini față în față, trandafirii și aurii, ținînd două sulite negre cu vîrfurile apropiate. Deviza : „*Priviți toți, să nu atîngă nimeni !*“ m-a izbit puternic. Suporturile lui, un griffon și un dragon cu dungi verticale roșii și aurii, făceau, ca sculptură un efect izbutit. Revoluția știrbise coroana ducală și desenul de pe cască, compus dintr-un palmier verde cu fructe de aur. Distrugerile astea se explicau prin faptul că Sénart, secretarul Comitetului salvării publice, fusese judecător la Saché înainte de 1781.

Îmbinarea tuturor acestor elemente dă o înfățișare elegantă acestui castel lucrat minuțios ca o floare și care face impresia că plutește pe suprafața pămîntului. Privit din vale, parterul pare un prim cat, dar din curte se vede că e pe același plan cu o alee largă de nisip, care dă spre o peluză în-sufletită de cîteva straturi rotunde cu flori. La dreapta și la stînga se află îngrăditura viilor, livezile și cîteva bucăți de pămînt arabil, plantate cu nuci, care coboară repede de la casa pe care o învăluie în desîșul lor pînă la malurile Indrului, împodobite în locul acela cu pîlcuri de copaci al căror verde a fost zămislit în nuanțe diferite de natura însăși. Urcînd drumul spre Clochegourde, admiram aceste desîșuri atît de bine așezate, respiram un aer plin de fericire. Are oare sufletul

comunicațiile lui electrice și repezile lui schimbări de temperatură, ca și trupul ? Inima mea fremăta la apropierea evenimentelor tainice care aveau s-o schimbe pentru totdeauna, ca animalele care se bucură simțind că timpul va fi frumos. Acea zi atât de însemnată pentru viața mea, n-a fost lipsită de nici una din împrejurările care o puteau face solemnă. Natura se împodobise ca o femeie care se duce să-și întâlnească iubitul, sufletul meu îi auzise vocea pentru prima oară, ochii mei o admiraseră tot atât de rodnică, tot atât de felurită pe cât mi-o înfățișa admirația mea în visele de la colegiu. Ți-am spus câteva cuvinte stângace despre toate acestea, ca să-ți lămuresc influența lor, pentru că au fost asemeni unui apocalips în care viața mi-a fost prezisă simbolic : fiecare eveniment fericit sau nenorocit se leagă de ele prin imagini ciudate, prin legături vizibile numai pentru ochii sufletului. Am străbătut o primă curte înconjurată de acareturile necesare unei gospodării de la țară, de un hambar, o cramă, staule și grajduri. Vestit de lătratul unui câine de pază, un slujitor ne-a ieșit în întâmpinare și ne-a spus că domnul conte, care plecase de dimineață la Azay, avea să se întoarcă, fără îndoială, și că doamna contesă era acasă. Gazda mea m-a privit. Tremuram de teamă că n-are să vrea s-o vadă pe doamna de Mortsauf în lipsa bărbatului ei, dar îi spuse slujitorului să ne anunțe. M-am repezit, împins de o lăcomie de copil, în lungul culuar care străbătea casa.

— Poftiți, domnilor ! a răsunat un glas de aur.

Cu toate că doamna de Mortsauf nu rostise la bal decât un cuvânt, i-am recunoscut vocea, care mi-a pătruns în inimă și a umplut-o, așa cum umple și auzul o rază de soare celula unui întemnițat. Am vrut să fug, la gândul că îmi putea recunoaște chipul, dar nu mai era timp, ea se ivise în pragul ușii, privirile noastre se întâlneau. Nu știu care din noi doi s-a înroșit mai puternic. Era atât de uimită încât n-a putut spune nimic, și s-a întors la locul ei, în fața gherghefului la care lucra, după ce slujitorul a adus două fotolii mai aproape de ea. A tras acul pînă la capăt ca să-și motiveze în chipul acesta tăcerea, a numărat câteva puncte și-a ridicat capul, dulce și mîndru în același timp, și l-a întrebat pe domnul de Chessel cărei împrejurări fericite se datora vizita lui. Cu toate că era

curioasă să știe cum se explica ivirea mea acolo, nu ne-a privit pe nici unul din noi ; ochii ei erau îndreptați neconținut către rîu. Dar după chipul în care asculta, ai fi spus că, asemenea orbilor, știa să recunoască frămîntările unui suflet în nuanțele imperceptibile ale cuvintelor. Era adevărat. Domnul de Chessel, spuse numele meu și îmi făcu biografia. Sosisem de cîteva luni la Tours, adus acasă de părinții mei atunci cînd Parisul fusese amenințat de război. Ea vedea în mine un copil al Turenei care nu cunoștea Turena, un tînăr slăbit de studii nepotolite, trimis la Frapesle ca să se distreze, și căruia îi arătase domeniile lui, pe care veneam pentru prima oară. Îi mărturisisem abia la poalele colinei că venisem pe jos de la Tours la Frapesle, și, temîndu-se pentru sănătatea mea, și așa destul de șubredă, îi venise ideea să intre la Clochegourde, cu gîndul că ea îmi va îngădui să mă odihnesc puțin. Domnul de Chessel spunea adevărul, dar o întîmplare fericită pare atît de bine căutată, încît doamna de Mortsauv a rămas cu o oarecare îndoială ; a întors către mine o privire rece și severă, care m-a făcut să-mi plec pleoapele cu un sentiment de umilință, dar și ca să ascund lacrimile pe care le opream între gene. Impunătoarea castelană a văzut cum fruntea mi se îmbrobonează de sudoare ; poate că așa mi-a ghicit și lacrimile, pentru că mi-a dăruit lucrul de care puteam avea nevoie, o bunătate alinătoare, care mi-a dat puterea să vorbesc. Îmbujorat ca o fată care a greșit, cu o voce tremurătoare de bătrîn, am mulțumit printr-un protest.

— Tot ce doresc, am rostit eu ridicînd ochii și întîlnindu-i pe ai ei pentru a doua oară, dar o singură clipă, ca un fulger, este să nu fiu izgonit de aici ; sînt atît de istovit de oboseală, încît n-aș mai putea merge.

— De ce te îndoiești de ospitalitatea ținutului nostru frumos ? a răspuns ea. Ne vei face, fără îndoială, plăcerea de a cina la Clochegourde ? a mai adăugat, întorcîndu-se spre vecinul ei.

I-am aruncat protectorului meu o privire în care izbucneau atîtea rugăminți, încît el a primit propunerea, a cărei formulare cerea un refuz. Dacă obiceiurile din lumea bună îi îngăduiau domnului de Chessel să deosebească aceste nuanțe, un tînăr fără experiență crede atît de neclintit că vorba și gîn-

dul unei femei frumoase sînt strîns legate între ele, încît am fost foarte mirat cînd seara, la întoarcere, gazda mea mi-a spus :

— Am rămas pentru că mureai de dorință. dar dacă nu dregi lucrurile, poate că rămîn supărat cu vecinii mei.

Acest „dacă nu dregi lucrurile“, m-a făcut să visez îndelung. Dacă îi plăceam doamnei de Mortsauf, nu se putea supăra pe cel care mă dusesse la ea. Domnul de Chessel îmi propunea deci puterea de a-i trezi interesul, asta nu era tot una cu a mi-o da ? Explicația mi-a întărit nădejdea în clipa în care aveam nevoie de ajutor.

— Mi se pare greu, a răspuns el, doamna de Chessel ne așteaptă.

— Vă are în fiecare zi, a rostit contesa, și, de altfel, o putem anunța. E singură ?

— Se află la noi domnul abate de Quélus.

— Atunci cinați cu noi, a spus ea și s-a ridicat să sune.

De data asta domnul de Chessel a crezut-o sinceră și mi-a aruncat o privire măgulitoare. În clipa în care am fost sigur că voi rămîne o seară sub acoperișul acela, mi s-a părut că am dobîndit veșnicia întreagă. Pentru mulți oameni nefericiți, mîine e un cuvînt fără noimă și pe atunci făceam parte dintre cei care n-au nici o încredere în ziua de mîine ; cînd aveam cîteva ceasuri ale mele, le umpleam cu o întreagă viață de voluptăți. Doamna de Mortsauf a început o conversație despre ținut, despre recolte, despre vii, de care eu eram străin. Purtarea asta dovedește, la stăpîna unei case, fie o lipsă de educație, fie disprețul ei pentru cel pe care îl înlătură în felul acesta din conversație. De data asta, contesa era încurcată. Dacă la început am crezut că se purta anume cu mine așa cum te porți cu un copil, dacă rîvneam la privilegiul oamenilor de treizeci de ani, care îi îngăduia domnului de Chessel să vorbească cu vecina lui despre lucruri grave pe care eu nu le înțelegeam, dacă muream de necaz spunîndu-mi că toate se făceau în cîntea lui, am înțeles peste cîteva luni cit de semnificativă este tăcerea unei femei și cîte gînduri sînt acoperite de o conversație neînchegată. Am încercat la început să mă așez la largul meu în fotoliu ; pe urmă mi-am dat seama de avantajele poziției mele. m-am lăsat dus de farmecul vocii contesei.

Suflul ei interior se desfășura în modulațiile silabelor ca sunetul sub clapele unui flaut, venea să se stingă unduios în ureche, făcându-mi sîngele să zvîcnească. Chipul ei de a roști cuvintele terminate în *i*, semăna cu un cîntec de pasăre; *s*-ul rostit de ea era ca o mîngîiere, iar felul în care accentua *t*-ul dovedea despotismul inimii ei. În chipul acesta extindea, fără *s-o* știe, sensul cuvintelor și îți purta sufletul într-o lume supraomenească. De cîte ori n-am lăsat să se continue o discuție pe care o puteam încheia! De cîte ori nu m-am lăsat muștrat pe nedrept, pentru că ascultam aceste concerte ale unei voci omenesti, pentru că aspiram aerul care pornea de pe buzele pline de sufletul ei, pentru că înbrățișam această lumină vorbită, cu ardoarea cu care aș fi strîns-o pe contesă la piept! Și ce cîntec de rîndunică fericită, cînd putea să rîdă! Dar ce glas de lebădă care își cheamă tovarășele, cînd vorbea despre amărăciunile ei! Lipsă de atenție a contesei mi-a îngăduit *s-o* privesc bine. Privirea mea se îmbăta lunecînd pe frumoasa care vorbea, îi înbrățișa mijlocul, îi săruta picioarele, se jucă în buclele părului ei. Și cu toate astea eram cuprins de o groază pe care o vor înțelege cei care au simțit în viața lor bucuriile nemărginite ale dragostei adevărate. Mi-era frică să nu-mi surprindă ochii ațintiți asupra umerilor ei, pe care îi sărutasem atît de aprins. Teama asta ațîta tentația, cădeam pradă ei, îi priveam! Privirea mea sfișia stofa, vedeam în minte mica pată care însemna locul de unde porcede dunga frumoasă care îi împărțea spatele, o gîză pierdută în lapte, care de atunci, de la bal, strălucea neconținut în acel întuneric în care parcă se prelinge somnul tinerilor a căror imaginație e aprinsă și a căror viață e castă.

Am să-ți schițez trăsăturile principale care oriunde ar fi atras privirile asupra contesei, dar cel mai corect desen, cea mai caldă culoare, tot n-ar exprima nimic. Chipul ei este unul dintre acelea care cer, pentru a le găsi imagine asemănătoare, un artist așa cum nu există nici unul, a cărui mîină să știe să picteze reflexul focurilor interioare și să realizeze acel nimb luminos pe care nu-l pot tălmăci nici știința, nici cuvîntul, dar pe care îl vede cel ce iubește. Părul ei subțire, blond-cenușiu, o făcea să sufere uneori; suferințele astea erau pricinuite, fără îndoială, de faptul că uneori sîngele *i* se urca pe

neașteptate la cap. Fruntea ei rotundă, boltită ca a Giocondei, părea plină de idei nerostite, de sentimente stăpânite, de flori înecate în unde amare. Ochii ei verzui, semănați cu puncte cafenii, erau totdeauna deschiși la culoare. Dar dacă era vorba despre copiii ei, dacă îi scăpa una dintre acele izbucniri de bucurie sau de durere, rare în viața femeilor resemnate, în ochii ei scăpăra o lumină subtilă care părea că purcede din izvoarele vieții și trebuie să le sece, lumină care mă făcuse să plîng, cînd mă acoperise cu disprețul ei cumplit și care era de ajuns pentru a-i face pe cei mai îndrăzneți să-și plece fruntea. Un nas grecesc desenat parcă de Fidias și unit printr-un arc dublu de niște buze desenate frumos, îi spiritualiza fața ovală, al cărei ten de nuanța cameliilor albe se colora pe pomți cu tonuri delicate, trandafirii. Faptul că era plinută nu-i strica nici grația mijlocului, nici rotunjimea necesară pentru ca formele ei să rămîină frumoase, cu toate că erau dezvoltate. Vei înțelege dintr-o dată genul acesta de perfecțiune, aflînd că atunci cînd uluitoarele comori care mă fascinaseră se uneau cu antebrațul, nu făceau nici un fel de cută. Gîtul ei nu avea acele scobituri care fac ca ceafa unor femei să semene cu un trunchi de copac, mușchii nu se desenau ca funiile, și pretutindeni liniile ei se rotunjeau, deznădăjduind privirea și pensula. Un pufușor se pierdea de-a lungul obrazului ei, pe unduirea gîtului, oprind în el lumina, care devenea mătăsoasă. Urechile, mici și bine modelate, erau, după cum spunea ea, urechi de roabă și de mamă. Mai tîrziu, cînd am sălășluit în inima ei, îmi spunea : „Vine domnul de Mortsau !” și avea dreptate, în vreme ce eu nu auzeam încă nimic, eu, care am un auz nemaipomenit. Avea brațe frumoase, mîini lungi cu degete arcuite și, ca la statuile antice, carnea depășea unghiile cu striuri delicate. Te-aș supăra dînd întîietate taliilor plate asupra celor pline, dacă n-ai fi dumneata o excepție. Talia plină e un semn de putere, dar femeile plămădite așa sînt autoritare, voluntare, mai mult pătimase decît duioase. Dimpotrivă, femeile cu talie plată sînt devotate, pline de finețe, înclinate spre melancolie ; sînt mai femei decît celelalte. Talia plată e suplă și moale, talia plină e neclintită și mîndră. Acum știi cum era făcută. Avea piciorul unei femei bine, piciorul acela care merge puțin, obosește repede și îți bucură privirea cînd

depășește poala rochiei. Cu toate că era mamă a doi copii, n-am întâlnit niciodată o făptură de sexul acesta mai feciorenică decât ea. Înfațișarea îi exprima o suplețe împletită cu un fel de uimire și de visare care te atrăgea, așa cum te atrage pictorul către chipul pe care geniul lui a tălmăcit o lume de sentimente. De altfel, calitățile ei vizibile nu se pot descrie decât prin comparații. Adu-ți aminte de mireasma curată și sălbatică a aceluși mănunchi de iarbă-neagră pe care l-am cules întorcându-ne de la vila Diodati, de acea floare ale cărei nuanțe negru și roz le-ai laudat atît, și vei înțelege cum de putea femeia aceea să fie elegantă departe de lume, firească în expresie, exigentă pentru lucrurile care deveneau ale ei, neagră și trandafirie în același timp. Trupul ei avea prospețimea pe care o admirăm la frunzele abia deschise, spiritul ei avea concizia adîncă a sălbaticului ; era un copil prin sentimentele ei, gravă prin suferință, castelană și fetiță în același timp. Așa că plăcea fără nici un artificiu, prin chipul de a se așeza, de a se ridica, de a tăcea sau de a arunca un cuvînt. De obicei reculeasă, atentă ca sentinela pe care se reazămă siguranța tuturor, stînd în calea nefericirilor, îi scăpa uneori un zîmbet care trăda o fire veselă, îngropată sub ținuta pe care o cerea viața ei. Cochetăria îi devenise un mister, te făcea să visezi în loc să inspire atenția galantă pe care o solicită femeile, și lăsa să se întrevadă prima ei natură de flacăra vie, primele ei vise albastre, așa cum vezi cerul prin crăpăturile norilor. Această revelație involuntară îi puna pe gînduri pe cei care nu simțeau o lacrimă interioară, uscată de focul dorințelor. Gesturile și privirile ei rare (nu privea pe nimeni, în afară de copiii ei) dădeau o solemnitate neînchipuită tuturor lucrurilor pe care le făcea sau le spunea, cînd făcea sau spunea ceva cu acea expresie pe care știu s-o aibă femeile în clipa în care își compromis demnitatea printr-o mărturisire. În ziua aceea, doamna de Mortsauf avea o rochie roz cu mii de dungulițe, un guleraș cu un tiv lat, un cordon negru și pantofi de casă de aceeași culoare. Părul, răsucit numai pe cap, era prins cu un pieptene de бага. Iată schița nedeșăvîrșită, pe care ți-am făgăduit-o. Dar necontenita revărsare de sufletului ei asupra celor din familie, acea esență hrănitoare răspîndită din belșug așa cum soarele își răspîndește lumina, firea ei intimă, atitu-

dinea ei în clipele senine, resemnarea ei în clipele întunecate, toate aceste vârtejuri ale vieții în care se desfășoară caracterul, toate țin, ca fenomenele cerului, de împrejurări neașteptate și fugare, care nu se aseamănă între ele decît prin fondul de care se rup, și a căror zugrăvire va fi amestecată în chip necesar cu întîmplările acestei povestiri. Va fi o adevărată epopee casnică, tot atît de mare în ochii înțeleptului pe cît sînt tragediile în ochii mulțimii, și a cărei povestire te va interesa, atît pentru partea pe care am luat-o eu la ea, cît și pentru asemănarea ei cu un mare număr de destine femeiești.

La Clochegourde, totul purta peceta unei curățenii în adevăr englezești. Salonul în care stătea contesa era căptușit în întregime cu lemn, zugrăvit în două nuanțe de cenușiu. Căminul era împodobit cu o pendulă închisă într-un bloc de mahon peste care se ridica o cupă și două vase de porțelan alb cu firisoare de aur, pline cu iarnă-neagră de la Cap. Pe consolă se afla o lampă. În fața căminului, un joc de table. Perdelele de percal alb, fără franjuri, erau susținute cu două fișii late, de bumbac. Învelitorile cenușii, tivite cu un galon verde, care acopereau scaunele, și tapiteria întinsă pe ghergheful contesei spuneau limpede de ce era mobila atît de ascunsă. Simplitatea asta atingea măreția. Nici un apartament, din cîte am mai văzut de-atunci, nu mi-a dat o impresie atît de rodnică, atît de bogată ca aceea care a pus stăpînire pe mine în acel salon de la Clochegourde, liniștit și recules ca viața contesei și în care ghiceai regularitatea mănăstirească a ocupațiilor ei. Cea mai mare parte din ideile mele, chiar cele mai curajoase în materie de știință și politică, s-au născut acolo, așa cum izvorăsc miresele din flori. Căci acolo creștea planta necunoscută care a aruncat în sufletul meu polenul ei fecund, acolo strălucea căldura solară care mi-a dezvoltat meritele și mi-a stîrpit cusururile. Prin fereastră, ochiul îmbrățișa valea, de la colina pe care se întinde Pont-de-Ruan pînă la castelul Azay, urmînd linia șerpuitoare a malului dimpotrivă, împodobit felurit cu turnurile de la Frapesle, cu biserica, orașelul și vechiul conac Saché, ale cărui ziduri domină cîmpia. Locurile acestea, în armonie cu viața tihnită și fără alte emoții în afară de cele pricinuite de familie, îi împrumutau sufletului seninătatea lor. Dacă aș fi întîlnit-o acolo pentru prima oară,

între conte și cei doi copii ai ei, în loc s-o văd minunată în rochie de bal, nu mi-aș fi îngăduit sărutarea aceea nebunească, pentru care mă căiam acum și mă temeam să nu nimicească viitorul iubirii mele ! Nu, în starea întunecată în care mă arunca nefericirea, aș fi îngenuncheat, i-aș fi sărutat pantofii, aș fi lăsat să curgă cîteva lacrimi pe ei, și aș fi plecat să mă arunc în Indru.

Dar, după ce atinsesem iasonia proaspătă a pielii ei și băusem laptele acelei cupe pline de dragoste, sufletul mi-era plin de gustul și nădejdea voluptăților omenești. Voiam să trăiesc și să aștept ceasul plăcerii, așa cum pîndește sălbaticul ceasul răzbunării. Voiam să mă agăț de copaci, să mă tirăsc prin vii, să mă ascund în Indru. Voiam să am drept complice tăcerea nopții, oboseala de viață, arșița soarelui, ca să pot isprăvi deliciosul măr din care mușcasem. Dacă mi-ar fi cerut floarea care cîntă sau bogățiile îngropate de oamenii lui Morgan¹ Distrugătorul, i le-aș fi adus ca să dobîndesc bogățiile sigure și floarea mută pe care o doream ! Cînd a încetat visul în care mă cufundase îndelung contemplarea idolului meu și în timpul căruia venise un slujitor și-i spusese ceva, am auzit-o vorbind despre conte. Abia atunci m-am gîndit că o femeie trebuie să aparțină soțului ei. Gîndul ăsta m-a făcut să amesc. Apoi am simțit o curiozitate mînioasă și întunecată de a-l vedea pe stăpînul acestei comori. Eram stăpînit de două sentimente : ura și frica. O ură care nu cunoștea nici o piedică și le măsura pe toate fără să se înpăimînte de ele și o frică nelămurită, dar reală, de luptă, de desnodămîntul ei, și mai ales de *Ea*. Pradă unor sentimente greu de rostit, mă temeam de acele strîngerii de mînă care dezonoarează, întrevedeam de pe atunci acele încurcături elastice, de care se ciocnesc și se tocesc voințele cele mai aspre, mă temeam de acea inerție care jefuiește azi viața socială de deznodămintele căutate de un suflet pătimaș.

— Vine domnul de Mortsauf ! a spus ea.

Am sărit în picioare ca un cal speriat. Cu toate că mișcarea asta nu i-a scăpat, nici domnului de Chessel, nici con-

¹ Sir Henri-John Morgan, 1637—1690, pirat și aventurier celebru, care ajunsese la o avere uriașă.

tesei, n-am primit vreo observație tăcută pentru ea, pentru că în clipa aceea atenția tuturor a fost abătută de o fetiță, care îmi părea să aibă vreo șase ani, și care a intrat spunînd :

— A venit tata :

— Și acum, Madeleine ? a rostit mama.

Copilul a întins mîna pe care o aștepta domnul de Chessel și m-a privit cu multă atenție, după ce mă salutase cu mirare.

— Sînteți mulțumită cu sănătatea ei ? a întrebat-o domnul de Chessel pe contesă.

— Îi merge mai bine, a răspuns ea, mîngîind părul fetei care se și ghemuise în poala ei.

La o întrebare a domnului de Chessel, am aflat că Madeleine avea nouă ani. Surprins, mi-am mărturisit greșeala, și mirarea mea a adunat cîțiva nori pe fruntea contesei. Cel care mă adusese în casă mi-a aruncat una dintre acele priviri cu înțeles, prin care oamenii de lume ne fac o a doua educație. Fără îndoială că atinsesem rana unei mame al cărei orgoliu trebuia respectat. Madeleine, copil plătînd, cu ochi de culoare deschisă, cu piele albă ca un porțelan luminat de o rază, n-ar fi trăit, fără îndoială, în atmosfera unui oraș. Aerul de la țară, îngrijirile unei mame aplecate asupra ei, întrețineau viața în trupul acela delicat ca o plantă într-o seră, împotriva asprimilor unui climat străin. Cu toate că nu semăna de loc cu mama ei, Madeleine părea că are același suflet și sufletul acesta o susținea. Părul ei rar și negru, ochii înfundați, obrajii scofîlciți, brațele slăbuțe, pieptul îngust, vorbeau despre o luptă între viață și moarte, despre un duel neîncetat, în care pînă acum biruise contesa. Se trudea să pară vioaie, fără îndoială că să n-o amărăscă pe mama ei, pentru că în anumite momente, în care nu se mai controla, părea o salcie plîngătoare. Ai fi spus că e o țigăncușă chinuită de foame, care venise pe jos, cerșind, din țara ei, sfîrșită de oboseală dar curajoasă, împodobită pentru public.

— Unde l-ai lăsat pe Jaques ? a întrebat-o maică-sa, sărutîndu-i cărarea albă care îi împărțea părul în două bandouri ca niște aripi de corbi.

— Vine cu tata.

În clipa aceea contele a intrat împreună cu fiul lui, pe care îl ținea de mână. Jaques, adevărat portret al surorii lui, avea aceleași simptome de slăbiciune. Când te uita la acei doi copii atît de pirpirii lîngă o mamă atît de minunat de frumoasă nu se putea să nu ghicești de unde purcede amărăciunea care umbrea tîmplele contesei și o făcea să nu poată rosti unul dintre acele gînduri pe care nu le mărturisești decît lui Dumnezeu și care își pun pecetea grozavă pe frunte. Domnul de Mortsauf m-a salutat și mi-a aruncat privirea mai mult stîngaci neliniștită decît cercetătoare a omului a cărui neîncredere pornește dintr-o neobișnuință de a mînuși analiza. Soția lui l-a pus în curent, m-a prezentat, apoi i-a cedat locul ei și a plecat. Copiii, ai căror ochi priveau țintă în ochii mamei lor ca și cum și-ar fi căpătat lumina de la ei, au vrut s-o întovărășească ; ea le-a spus : „Rămîneți aici, îngerășii mei dragi“, și și-a dus degetul la buze. Ah ! ce isprăvi n-ai fi făcut, ca să o auzi spunîndu-ți : „Drag ?“ Asemeni copiilor, mi-a fost mai puțin cald după plecarea ei din încăpere. Atitudinea contelui față de mine s-a schimbat la auzul numelui meu. De unde pînă atunci fusese rece și sever, a devenit, dacă nu cald, cel puțin foarte atent și politicos, mi-a dat cîteva dovezi de considerație și a părut bucuros să mă primească la el. Cîndva tata jucase un rol mare, dar obscur, din devotament pentru stăpînii noștri, un rol primejdios, dar care putea fi folositor. Cînd totul fusese pierdut prin venirea lui Napoleon la cîrma treburilor, se refugiase, ca mulți alți conspiratori tainici, în tihna provinciei și în viața particulară, primind acuzații tot atît de aspre pe cît erau de puțin meritate. Aceasta e plata inevitabilă a jucătorilor care pun totul pe o singură carte, și pier după ce au folosit drept pivot mașinii politice. Cum nu știam nimic despre destinul, despre antecedentele sau despre viitorul familiei mele, nu cunoșteam nici împrejurările deosebite ale acestei vieți pierdute, de care își aducea aminte contele de Mortsauf. Cu toate astea, dacă vechimea numelui nostru, care era cea mai prețioasă calitate în ochii unui om ca el, ar fi putut justifica acea primire care mă zăpăcea, adevărata ei pricină era alta, și am aflat-o abia mai tîrziu. Deocamdată, trecerea aceea bruscă m-a făcut să mă simt în largul meu. Cînd cei doi copii au văzut că am început să stăm de vorbă

între noi, Madeleine și-a tras capul din mâinile tatălui ei, s-a strecurat afară ca un țipar, și Jaques a urmat-o. Amîndoi s-a dus lingă mama lor, pentru că le auzeam vocile și mișcările, asemănătoare de departe cu zumzetul unor albine în jurul stupului drag.

Mă uitam la conte, încercînd să-i ghicesc caracterul, dar am fost destul de izbit de cîteva trăsături principale, ca să rămîn la un examen superficial al întregii lui fizionomii. Avea numai patruzeci și cinci de ani, dar părea de aproape șaizeci, atît îmbătrînise de repede în marele naufragiu care a încheiat veacul al XVIII-lea. Jumătatea de cunună care îi încingea călugărește la ceafă, capul despuiat de păr, se isprăvea în dreptul urechilor, mîngîindu-i tîmplele cu cîteva smocuri de un cenușiu amestecat cu negru. Chipul lui aducea ușor cu al unui lup alb care are sînge pe bot, pentru că nasul îi era umflat ca al unui om a cărui viață stă pe principii nesănătoase, al cărui stomac e slăbit, ale cărui funcțiuni sînt atacate de boli vechi. Fruntea lui teșită, prea mare pentru chipul care se ascutea către bărbie, brăzdată de-a curmezișul de cute inegale, vădea obișnuința de a trăi în aer liber și nu o oboseală spirituală, apăsarea unui nenoroc neîntreput, nu strădaniile făcute pentru a-l înfrînge. Pomeții lui, ieșiți și bruni în mijlocul obrazului palid, dovedeau o construcție destul de puternică pentru a-i asigura o viață lungă. Ochii limpezi, galbeni și aspri, cădeau pe tine ca o rază de soare iarna, luminoși dar lipsiți de căldură, neliniștiți dar lipsiți de gîndire, bănuitori fără pricină. Gura lui era violentă și poruncitoare, bărbia dreaptă și lungă. Înalt și slab, avea atitudinea unui nobil care se sprijinea pe o valoare convențională, care se știe superior celorlalți prin drept, inferior prin fapt. Viața fără constrîngerii de la țară îl făcuse să-și neglijeze înfățișarea. Îmbrăcămintea lui era aceea a unui om de la țară în care sătenii, ca și vecinii lui, nu mai văd decît o moșie. Mîinile, arse de soare și nervoase, dovedeau că nu-și punea mînuși decît atunci cînd se urca pe cal sau duminica, atunci cînd se ducea la biserică. Purta o încălțăminte grosolană. Dar, cu toate că cei zece ani de emigrație și zece de agricultură îi schimbaseră înfățișarea fizică, mai păstra încă urme de noblețe. Cel mai înverșunat liberal, cuvînt care nu era încă încetățenit, ar fi recunoscut

ușor în el o loialitate cavalierească și convingerile inatacabile ale cititorului cucerit o dată pentru totdeauna de *La Quotidienne*. Ar fi admirat omul cucernic, pasionat de cauza lui, sincer în anticipațiile lui politice, neînstare de a-și servi el personal partidul, în stare însă de a-l pierde, și fără nici o cunoaștere a situației din Franța. Contele era, în adevăr, unul dintre acei oameni cinstiți care nu fac concesii și împiedică orice, cu încăpăținare, buni pentru a muri cu arma la umăr în postul în care ar fi fost puși, dar destul de zgîrciți pentru a-și da viața înainte de a-și da banii. În timpul cinei, am observat în căderea obrazilor lui muiati și în anumite priviri pe care le arunca la întîmplare asupra copiilor lui, unda unor gânduri neplăcute, al căror zvîcnet se ivea la suprafață. Cine nu l-ar fi înțeles, văzîndu-l? Cine nu l-ar fi acuzat că a transmis copiilor lui lipsa de vlagă a trupurilor lor? Dar dacă se acuza singur, le tăgăduia celorlalți dreptul de a-l judeca. Viața lui întîină, amară ca o autoritate care se știe vinovată, dar care n-avea nici destulă măreție, nici destul farmec pentru a compensa durerea pe care o aruncase în balanță, trebuie să fi avut asperități care se vedeau pe chipul lui colțuros și în ochii lui vesnic neliniștiți. Cînd soția lui s-a întors, urmată de cei doi copii agățați de poalele ei, am bănuir o nenorocire, ca atunci cînd, pășind peste bolțile unei pivnițe, îi simți, cu piciorul parcă, adîncimea. Cînd i-am văzut pe toți patru, adunați la un loc, i-am îmbrățișat cu privirea, mi-am mutat-o de la unul la altul, le-am cercetat fizionomia și atitudinile, și gânduri pline de melancolie au căzut peste inima mea, așa cum o ploaie măruntă și cenușie înceteșează un peisaj frumos, după un răsărit de soare minunat. După ce subiectul conversației a fost epuizat, contele m-a pus din nou în centrul discuției, povestindu-i nevastei lui cîteva împrejurări privitoare la familia mea, pe care eu nu le cunoșteam. M-a întrebat ce vîrstă aveam. Cînd am spus-o, contesa m-a răsplătit cu aceeași tresărire de mirare, pe care o avusesem eu în legătură cu fetița ei. Poate că îmi dădea paisprezece ani. Mai tîrziu am aflat că asta a fost a doua legătură care a apropiat-o atît de mult de mine. Am citit-o în inima ei. Maternitatea ei a tresărit, luminată de o tîrzie rază de soare, care îi dădea speranțe. Văzîndu-mă la douăzeci de ani împliniți, atît de subred, atît de delicat și

totuși atît de nervos, poate că o voce i-a strigat : „Voi trăi !“ M-a privit cu curiozitate și am simțit că în clipa aceea s-au topit multe ghețuri între noi. A părut că are să-mi pună mîi de întrebări, dar n-a rostit nici una.

— Dacă studiile te-au îmbolnăvit, a rostit ea, aerul din valea noastră are să te facă bine.

— Educația modernă e o nenorocire pentru copii, a continuat contele. Îi îndopăm cu matematică, îi ucidem cu știință și-i istovim înainte de vreme. Trebuie să te odihnești aici, ești zdrobit de puhoiul de idei care s-a rostogolit peste dumneata. Ce veac ne pregătește acest învățămînt pus la îndemîna tuturor, dacă nu se întîmpină răul, dîndu-se învățămîntul public în sarcina corporațiilor religioase !

Cuvintele acestea prevesteau pe cele care le-a spus într-o zi la alegeri, refuzînd să-și dea votul unui om ale cărui talente puteau servi cauza regalistă : „Niciodată nu voi avea încredere într-un om de duh“. Așa i-a răspuns agentului electoral.

S-a ridicat și ne-a propus să facem o plimbare în grădină.

— Domnule... a spus contesa.

— Ce e, draga mea ? a răspuns el, întorcîndu-se repede cu un soi de ifos care arăta cît vrea să fie de stăpîn în casa lui și cît de puțin era atunci.

— Domnul a venit pe jos de la Tours ; domnul de Chessel n-a știut-o și l-a plimbat prin Frapesle.

— Ai făcut o imprudență, mi-a spus el, cu toate că la vîrsta dumitale...

A dat din cap, cu părere de rău.

Am stat din nou de vorbă. Mi-am dat seama în curînd cît de neînduplecat era regalismul său și cît de mult trebuia să-l cruți, ca să nu te cerți cu el. Slujitorul, care își pusese la repezeală o livrea, a anunțat cina. Domnul de Chessel i-a oferit brațul doamnei de Mortsauf și contele m-a luat vesel de braț pe mine, ca să trecem în sufragerie care, așa cum era despărțită de parter, făcea pereche cu salonul.

Sufrageria, pardosită cu plăci albe fabricate în Turena, căptușită cu lemn pînă la înălțimea umărului, era tapisată cu o hîrtie lucioasă care închipuia niște panouri mari, împrejmuite de flori și fructe. Ferestrele aveau perdele de percal împodobite

cu galoane roșii. Bufetele erau vechi, în stil Boule, și scaunele de stejar sculptat erau îmbrăcate cu tapițerii lucrate de mână. Masa, care era bogată, nu avea o înfățișare luxoasă : argintărie de familie cam desperecheată, porțelanuri de Saxa care nu reveniseră încă la modă, carafe tăiate în fațete, cuțite cu mînere de agată, sub sticle discuri chinezești de lac și flori în glastre smălțuite și aurite, pe suportul lor crestat. Îmi plăceau vechiturile astea, tapetul „Réveillon“, și bordurile lui de flori îmi păreau minunate. Mulțumirea care îmi dădea aripi mă împiedica să văd greutatea de neînălțurat pe care le implică viața de singurătate și la țară, și care stăteau între ea și mine. Eram așezat la dreapta ei, îi turnam în pahar. Da, fericire nesperată ! Îi atingeam rochia, mîncam din pîinea ei. După trei ceasuri numai, viața mea se amestecase cu viața ei ! În sfîrșit, eram legați prin acea sărutare grozavă, un fel de taină care ne inspira amîndurora un fel de rușine unul față de celălalt. Am fost de o ticăloșie strălucită : mi-am dat osteneala să-i plac contelui, care se potrivea la toate lingușirile mele. Aș fi mîngîiat cîinele, m-aș fi supus celor mai mici dorințe ale copiilor, le-aș fi adus arcuri și bile de sticlă, le-aș fi slujit drept cal, eram necăjit că nu voiau să pună stăpînire pe mine chiar de-atunci, ca pe un lucru al lor. Dragostea are intuițiile ei, așa cum geniul le are pe ale sale, și îmi dădeam seama nelămurit că violența, morala, potrivnicia, mi-ar fi năruit speranțele. Cina a trecut plină de bucurii interioare pentru mine. Văzîndu-mă în casa ei, nu mă puteam gîndi nici la răceala ei reală, nici la indiferența, învăluită în politețe, a contelui. Dragostea are ca și viața, o pubertate în timpul căreia își ajunge sie însăși. Am dat cîteva răspunsuri stîngace, în armonie cu zbulciumul tainic al pasiunii mele pe care n-o putea ghici nimeni, nici măcar ea, care nu știa nimic despre dragoste. Restul timpului s-a scurs ca un vis. Visul acesta frumos a încetat cînd sub lumina lunii, prin seara caldă și miresmată, am trecut In-drul printre albele năluciri care îi împodobeau dumbrăvile, malurile, colinele. Auzeam cîntecul limpede, singura notă, plină de melancolie, pe care o scotea la intervale egale un brotăcel, al cărui nume științific nu-l cunosc, și pe care nu-l pot asculta din acea zi solemnă decît cu o plăcere nemărginită. Tîrziu, am recunoscut și acolo, ca pretutindeni, acea nepăsare de marmură

de care se loviseră pînă atunci toate sentimentele mele. Mă întrebam dacă întotdeauna va fi așa. M-am crezut sub o influență fatală, întîmplările cumplite din trecut se luptau cu plăcerile absolut personale pe care le gustasem. Înainte de a ajunge la Frapesle, m-am uitat la Clochegourde și am văzut jos o barcă, numită în Turena „toue“, legată de un frasin și legănată de apă. Barca aceea era a domnului de Mortsauf, care se slujea de ea la pescuit.

— Ei, uite, mi-a spus domnul de Chessel cînd am fost des-tul de departe ca să nu ne mai audă nimeni, nu mai am nevoie să te întreb dacă ai găsit umerii aceia frumoși. Trebuie să te felicit pentru primirea pe care ți-a făcut-o domnul de Mortsauf. Drace, ai călcat de la început cu dreptul.

Fraza asta, urmată de cea de care ți-am vorbit, mi-a mai întărit puțin inima covîrșită. De cînd plecasem de la Clochegourde nu mai scosesem nici un cuvînt și domnul de Chessel punea tăcerea mea pe seama fericirii.

— Cum așa ? am întrebat eu cu o ironie care părea să fie pricinuită de patima mea stăpînită.

— Niciodată n-a primit pe nimeni atît de bine.

— Mărturisesc că și eu sînt mirat de primirea asta, i-am răspuns, simțind amărăciunea interioară pe care o vedeau ultimele lui cuvinte.

Cu toate că eram prea lipsit de experiență în chestiunile mondene ca să înțeleg pricina sentimentului pe care îl încerca domnul de Chessel, am fost totuși izbit de felul în care și-l trăda. Gazda mea suferea de infirmitatea de a se numi Durand și el era atît de ridicol, încît renega numele tatălui său, un fabricant celebru, care făcuse o avere imensă în timpul Revoluției. Nevasta lui era singura moștenitoare a familiei Chessel, foarte veche în Parlament, burgheză sub Henric al IV-lea, ca mai toate familiile magistraților parizieni. Domnul de Chessel, un ambițios care năzuia departe, voia să-l ucidă pe acel Durand de la origine, ca să ajungă la soarta pe care o visa. Se numise mai întîi Durand de Chessel, apoi D. de Chessel. Acum devenise domnul de Chessel. Sub Restauratie primise titlul de conte prin niște documente acordate de Ludovic al XVIII-lea, la care atașase o proprietate transmisibilă împreună cu titlul. Copiii lui vor culege roadele curajului său, fără să-i

cunoască măreția. Un cuvînt rostit de un anume prinț batjocoritor, a apăsât adesea asupra capului său : „Domnul de Chessel se arată foarte rar în chip de Durand“. Fraza asta a făcut Turena să petreacă mult timp. Parvenții sînt ca niște maimuțe, au dibăcia lor ; îi privești cățărîndu-se, le admiri agilitatea cîtă vreme se urcă ; dar cînd au ajuns sus, nu le mai vezi decît partea rușinoasă. Cealaltă fațetă a gazdei mele e alcătuită din micimi, pe care invidia le umflă. Noblețea și el nu s-au putut întîlni pînă azi. Impertinența puterii constă în silința de a justifica o pretenție. Dar a fi mai jos decît pretențiile de care dai dovadă, constituie un ridicol neîntrerupt care bucură spiritele mărunte. Domnul de Chessel n-a urmat calea dreaptă a omului tare : de două ori deputat, de două ori respins în alegeri — ieri director general, azi nimic, nici măcar prefect. Succesele și căderile i-au stricat caracterul și i-au dat asprimea ambițiosului neputincios. Cu toate că e un om bine crescut, spiritual și în stare de lucruri mari, poate că invidia, care frămîntă viața în Turena unde băștinașii își cheltuiesc spiritul invidiind orice, i-a fost neprielnică în înaltele sfere sociale. În care nu prea izbutesc chipurile crispate de succesul altora, buzele bosumflate, potrivnice la complimente și gata să rostească cuvinte ironice. Dacă ar fi dorit mai puțin, poate că ar fi obținut mai mult, dar din nefericire era destul de mîndru ca să vrea să meargă totdeauna în picioare. Pe atunci, domnul de Chessel se afla în clipe favorabile ambițiilor lui, regalismul îi surîdea. Poate că își dădea multe aere, dar cu mine a fost desăvîrșit. De altfel, mi-a plăcut și pentru un motiv foarte simplu : în casa lui găseam pentru prima oară tihna. Interesul, slab poate, pe care mi-l arăta, mi-a părut mie, biet copil nefericit și dat deoparte, o imagine a dragostei părintești. Atențiile ospitalității contrastau atît de mult cu nepăsarea care mă apăsase pînă atunci, încît dovedeam o recunoștință copilărească față de faptul de a trăi fără lanțuri, aproape mîngîiat. În chipul acesta, stăpîinii de la Frapesle sînt atît de amestecați cu zorile fericirii mele, încît gîndul meu îi contopește cu amintirile pe care îmi place să le retrăiesc. Mai tîrziu, mai ales în chestiunea scrisorilor patente, am avut plăcerea să-i fac cîteva servicii gazdei mele. Domnul de Chessel se bucura de averea sa cu un fast care îi jignea pe unii dintre

vecini. Putea să-și schimbe caii frumoși și trăsurile elegante, nevasta lui purta toalete alese, dădeau primiri fastuoase, avea mai mulți slujitori decît ar fi cerut obiceiurile locului, făcea pe principele. Ținutul Frapesle e foarte mare. Alături de vecinul lui și în fața acestui lux, contele de Mortsauf, care trebuie să se mărginească la o gabrioleță de familie, vehicul care se situa în Turena între haraba și diligență, silit de lipsa lui de avere să exploateze Clochegourde, rămase pe aceste meleaguri pînă în ziua în care favorurile regale dădură din nou familiei lui o strălucire poate nesperată. Acceptarea lui în familia a cărei blazon datează din timpul cruciadelor, îi folosea contelui de Mortsauf ca să umilească marea avere, să nesocotească pădurile, ogoarele și pășunile vecinului său, care nu era nobil. Domnul de Chessel îl înțelesese pe conte. Așa că se întîlneau totdeauna cu politeță, dar fără să aibă raporturi zilnice, fără intimitatea plăcută care ar fi trebuit să se creeze între Clochegourde și Frapesle, două moșii despărțite de Indru, și unde fiecare dintre castelane ar fi putut să-i facă celeilalte un semn de la fereastră.

Gelozia nu era singura pricină a singurătății în care trăia contele de Mortsauf. Prima lui educație fusese aceea a tuturor copiilor de familie nobilă, o instrucțiune incompletă și superficială, ale cărui goluri le umpleau cunoașterea bunelor maniere de lume, a obiceiurilor de la curte, a îndeplinirii marilor sarcini de pe lîngă coroană sau a locurilor de prim rang. Domnul de Mortsauf emigrase tocmai în momentul în care începea a doua sa educație, și asta îi lipsea. Făcuse parte dintre aceia care crezuseră că monarhia se va restabili repede în Franța. Exilul său, din pricina acestei convingeri, fusese cea mai jalnică trîndăvie. Cînd se risipise armata lui Condé, în care curajul îl făcuse să se înscrie printre cei mai devotați, se așteptase să se întoarcă în curînd sub drapelul alb și nu căutase, ca alți emigranți, să-și descurce într-un fel în viață. Poate că n-avusese puterea să renunțe la numele lui, cîștigîndu-și pîinea cu sudoarea unei munci disprețuite. Speranțele lui, despre care credea că vor fi împlinite totdeauna a doua zi, și poate și onoarea, îl împiedicaseră să se pună în slujba puterilor străine. Suferința îi rosese curajul. Drumurile lungi pe jos, fără hrană destulă, pe urma unor nădejdi veșnic înșelate, îi slăbiseră să-

nătatea, îi descurajaseră sufletul. Treptat, sărăcia lui ajunsese cumplită. Dacă pentru mulți oameni mizeria e un tonic, pentru alți e un dizolvant, și contele făcea parte dintre aceștia. Gîndindu-mă la acest biet gentilom din Turena care rătăcea și dormea pe drumurile Ungariei, împărțea un sfert de berbec cu ciobanii prințului Esterhazy, căroră călătorul le cerea pîinea pe care boierul din el n-ar fi primit-o de la stăpîn și pe care a refuzat-o de nenumărate ori din mîinile dușmane Franței, n-am simțit niciodată nici un fel de ură pentru emigrant, chiar cînd l-am văzut în mijlocul gloriei. Părul alb al domnului de Mortsaufer îmi vorbise despre dureri înspăimîntătoare și aveam prea multă simpatie pentru exilați, ca să-i pot judeca. Veselia franceză și tureniană se stînsese în conte; devenise ursuz, se îmbolnăvisese și fusese îngrijit din milă în nu știu ce spital german. Boala lui era o inflamație a mezenterului, cam adesea mortală, care dacă se vindecă totuși, aduce după sine o schimbare a dispoziției firești și aproape totdeauna ipohondria. Iubirile lui, îngropate în adîncul inimii și pe care numai eu le-am descoperit, au fost iubiri de rînd, care nu i-au stricat numai viața, ci i-au minat și viitorul. După doisprezece ani de mizerie, își întorsese ochii spre Franța, în care decretul lui Napoleon îi îngăduia să se întoarcă. Cînd pietonul bolnav trecuse Rhinul într-o seară și zărise frumoasa clopotniță din Strasbourg, leșinase.

— Franța ! Franța ! Am strigat : „Uite Franța !“, așa cum strigă un copil „Mamă“ ! cînd e rănit, mi-a spus el.

Fusese bogat înainte de a se naște, acum era sărac. Făcut pentru a comanda un regiment sau a guverna statul, era fără autoritate, fără viitor. Născut sănătos și voinic, se întorcea infirm și sleit. Lipsit de învățătură în mijlocul unei țări în care oamenii și lucrurile crescuseră în chip firesc, fără nici o influență, se vedea despuiat de toate, pînă și de puterile trupesti și morale. Lipsa de avere făcea ca numele lui să-i fie o povară. Părerile lui neclintite, antecedentele în armata lui Condé, supărările, amintirile, sănătatea pierdută, îi dădură o susceptibilitate care nu putea fi cruțată în Franța, țara ironiilor. Ajunsese pe jumătate mort în Maine, unde, dintr-o întîmplare, datorită poate războiului civil, guvernul revoluționar uitase să pună în vînzare o fermă de o mare întindere și pe care aren-

dașul lui i-o păstra, lăsînd să se creadă că ar fi fost proprietatea lui. Cînd familia Lenoncourt, care locuia la Givry, un castel așezat aproape de această fermă, află de sosirea contelei de Mortsauf, ducele de Lenoncourt îi propuse să rămînă la Givry atîta vreme cît îi trebuia ca să-și aranjeze o locuință. Familia Lenoncourt fu generoasă în chip nobil cu contele, care se refăcu acolo timp de cîteva luni și își dădu osteneala să-și ascundă durerile cît ținu acest prim popas. Și Lenoncourt își pierduse moșiile imense. Domnul de Mortsauf, prin numele lui, era o partidă potrivită pentru fiica lor. Domnișoara de Lenoncourt, departe de a se împotrivi la această căsătorie cu un om de treizeci și cinci de ani, bolnăvicios și îmbătrînit, părea fericită. Dobîndea, prin căsătorie, dreptul de a locui cu mătușa ei, ducesa de Verneuil, sora prințului Blamont-Chauvry, care era un fel de mamă adoptivă pentru ea.

Doamna de Verneuil, prietenă intimă cu ducesa de Bourbon, făcea parte dintr-o societate religioasă al cărui suflet era domnul Saint-Martin, născut în Turena și supranumit *Filozoful necunoscut*. Discipolii acestui filozof practicau virtuțile propovăduite de speculațiile înalte ale iluminismului mistic. Această doctrină dă cheia lumilor divine, explică existența prin diverse transformări de-a lungul cărora omul se îndreaptă către destine sublime, liberează datoria de degradarea ei legală, altoiește pe greutățile vieții blîndețea neclintită a quakerului și poruncește dispreț față de suferință, inspirînd un sentiment matern pentru îngerul pe care îl purtăm către ceruri. E stoicismul care are un viitor. Elementele acestei credințe, care izvorăște din catolicismul bisericii romane ca să pătrundă în creștinismul bisericii primitive, sînt rugăciunea activă și dragostea curată. Domnișoara de Lenoncourt a rămas totuși în sînul bisericii apostolice, căreia și mătușa ei i-a fost întotdeauna la fel de credincioasă. Ducesa de Verneuil, încercată greu de frămîntările revoluționare, căpătase, către sfîrșitul vieții ei o cuvioșie pătimașă, care revărsase în sufletul copilei ei iubite *lumina dragostei cerești și balsamul bucuriei interioare*, ca să întrebuițăm chiar expresiile lui Saint-Martin. Contesa îl primi de mai multe ori pe acest om de pace și de virtuoasă știință la Clochegourde, după moartea mătușii ei, la care venea des. Saint-Martin supraveghea de la Clochegourde ultimele lui cărți

tipărite la Tours, la Letourmy. Doamna de Verneuil, inspirată de înțelepciunea femeilor bătrâne care au trecut prin strîmtorile furtunoase ale vieții, îi dăduse tinerei căsătorite Clochegourde, ca să-și facă un cămin. Cu gingășia sufletească a bătrînilor, care e totdeauna desăvîrșită cînd sînt în adevăr gingași, ducea ei dădu totul nepoatei sale, mulțumindu-se cu o odaie deasupra celei pe care o locuise înainte și pe care o luă contesa. Moartea ei aproape subită cerni bucuriile acestei căsătorii și lăasă la Clochegourde, ca și în sufletul superstițios al contesei, o tristețe care nu se putea șterge. Primele zile în care se stabilise în Turenna fuseseră pentru contesă singurul moment nu fericit, dar lipsit de griji din viața ei.

După necazurile șederii sale în străinătate, domnul de Mortsau, mulțumit că întrevede un viitor liniștit, intră într-un fel de convalescență a sufletului. Respiră în valea aceea miresmele îmbătătoare ale unei nădejdi înflorite. Silit să se gîndească la starea lui materială, se aruncă în pregătirile exploataării sale agricole și începu să fie puțin mai bucuros. Dar nașterea lui Jaques fu un trăznit care năruie prezentul și viitorul : doctorul nu crezu în viabilitatea noului-născut. Contele ascunse cu grijă față de mamă osînda asta. Apoi se arată el însuși la doctor și primi niste diagnostice descurajante, pe care nașterea Madeleinei le confirmă. Aceste două evenimente, un fel de siguranță interioară că sentința cumplită era adevărată, sporiră stările bolnăvicioase ale emigrantului. Numele său avea să piară pe veci ; lîngă el se afla o femeie curată, nevinovată, nefericită, sortită spaimelor maternității, fără să aibă și bucuriile ei. Milul vieții lui trecute, din care creșteau alte suferințe, i se așeză pe inimă și-și desăvîrși prăbușirea. Contesa ghici trecutul din prezent, și citi în viitor. Cu toate că nimic nu e mai greu decît să faci fericit un om care se simte vinovat, contesa încercă lucrul acesta vrednic de un înger. Deveni stoică dintr-o dată. După ce coborîse în adîncul de unde putea vedea încă cerul, ea se devotă, pentru un singur om, misiunii pe care sora de caritate o îmbrățișează pentru toți, și ca să-l împace cu el însuși, îi iertă tot ceea ce nu-și ierta el. Contele deveni zgîrcit, ea acceptă lipsurile pe care i le impunea. Contele se temea să nu fie înșelat, ca toți cei care n-au cunoscut viața în societate, decît în măsura în care i-a dezgustat. Ea rămase în singură-

tate și se supuse fără să murmure în fața neîncrederii lui. Întrebuință viclenii femeiești ca să-l facă să dorească ceea ce era bun, în asemenea chip, încît el era convins că are idei și gustă la el acasă plăcerile unei superiorități pe care n-ar fi avut-o aiurea. Apoi, după ce trecură ani de căsnicie, se hotărî să nu mai iasă niciodată din Clochegourde, dîndu-și seama de natura isterică a contelui, ale cărui izbucniri puteau, în ținutul acela de răutăți și bîrfeli, să fie păgubitoare copiilor ei. Așa că nimeni nu bănuia adevărata neputință a domnului de Mortsauf, pentru că ea îi împodobise ruinele cu o haină deasă de iederă. Caracterul schimbător, nu numai nemulțumit, ci mereu potrivnic, al contelui întîlnise deci la soția lui un pămînt bun și primitor, peste care se întinsese, simțindu-și durerile tainice alinate de prospețimea balsamurilor.

Istoria aceasta este cea mai simplă expresie a mărturisirilor smulse cu o ciudă ascunsă domnului de Chessel. Experiența lui de viață îl făcuse să întrevadă cîteva dintre misterele îngropate la Clochegourde. Dar dacă doamna de Mortsauf înșela lumea prin atitudinea ei sublimă, n-a putut înșela simțurile inteligente ale iubirii. Cînd m-am aflat în odăița mea, presimțirea adevărului m-a făcut să sar din pat ; nu puteam sta la Frapesle, cînd aș fi putut vedea ferestrele odăii ei. M-am îmbrăcat, am coborît pe neazuite și am ieșit din castel prin ușa unui turn în care se afla o scară în spirală. Frigul nopții m-a înviorat. Am trecut Indrul pe podul morii Roșii și am ajuns la fericiți luntre din fața castelului Clochegourde, unde ardea o lumină îndărătul unei ferestre care dădea spre Azay. Mi-am regăsit vechile contemplații, dar de data asta liniștite, împletite cu trilul cîntărețului nopților de dragoste și cu unica notă a privighetorii de zăvoi. În mine se trezeau gînduri care lunea ca niște năluci, ridicînd vălurile de doliu care acoperiseră pînă atunci viitorul meu frumos. Sufletul și simțurile mele erau depotrivă de vrăjite. Cu cîtă violență suiau dorințele mele pînă la ea ! De cîte ori mi-am repetat, așa cum își repetă un nebun refrenul : „O voi avea ?” Dacă în zilele trecute universul se lărgise pentru mine, într-o singură noapte dobîndise un centru. Dorințele și ambițiile mele se legară de ea, doream să fiu totul pentru ea, ca să-i vindec și să-i umplu inima zdrobită. Frumoasă a fost noaptea aceea petrecută sub

ferestrele ei, în mijlocul susurului apelor care se scurgeau prin stăvilarele morilor, întreruptă de glasul orelor din turnul de la Saché ! În timpul acelei nopți scaldată în strălucirea, în care această floare siderală mi-a luminat viața, i-am închinat inima mea cu credința bietului cavaler castilian de care ne batem joc în Cervantes și prin care începem iubirea. La prima zare de lumină pe cer, la primul cîntec de pasăre, am fugit în parcul Frapesle. Nu m-a zărit nici un om din sat, nimeni n-a bănuț escapada mea, și am dormit pînă în clipa în care clopotul a vestit prînzul. Cu toate că era cald, am coborît după masă pe cîmp, ca să văd iar Indrul și insulele, valea și colinele, ale căror admirator pățimaș păream să fiu. Dar, mai iute de picior decît un cal scăpat, am ajuns iar la barcă, la sălcii și la Clochegourde. Totul era liniștit și fremătător, așa cum e cîmpia la amiază. Frunzișul neclintit se desena limpede pe fondul albastru al cerului : gîzele care trăiesc la lumină, libelulele verzi, cantaridele, zburau către frasinii, către trestiiile lor. Turmele rumegau la umbră, pămîntul roșcat al viei dogorea și șopîrlele lunecau de-a lungul povîrnișurilor.

Cîtă schimbare era în priveliștea asta, atît de proaspătă și de cochetă înainte de somnul meu ! Deodată, am sărit din barcă și am urcat malul ca să mă învîrtesc în jurul Clochegourd-ului, de unde mi se părea că îl văzusem ieșind pe conte. Nu mă înșelasem, mergea de-a lungul unui gard și se îndrepta desigur către o poartă care dădea pe drumul spre Azay, de-a lungul râului.

— Cum vă simțiți în dimineața asta, domnule conte ?

M-a privit bucuros, nu se auzea des numit așa.

— Bine, spuse el. Se vede că îți place la țară, dacă te plimbi pe căldura asta !

— N-am fost trimis aici ca să trăiesc în aer liber ?

— Vrei să vii să vezi cum se seceră secara ?

— Bucuros, am spus eu. Vă mărturisesc că sînt de o ignoranță uluitoare. Nu deosebesc secara de grîu, nici plopul de plută. Nu știu nimic despre recoltă și nici despre chipurile diferite de a se exploata pămîntul.

— Atunci, vino ! a spus el vesel întorcîndu-se înapoi. Intră prin porțița de mai la deal.

Am urcat amîndoi de-a lungul gardului, el pe dinăuntru, eu pe afară.

— La domnul de Chesel n-ai să înveți nimic, mi-a spus el. E prea mare boier ca să se ocupe de altceva decît de a primi socotelile administratorului său.

Mi-a arătat curțile, clădirile din ele, grădinile, livezile și grădinile de zarzavat. În sfîrșit, m-a dus către lungă alee de salcîmi și cenușari, mărginită de rîu, unde am văzut-o pe doamna de Mortsauf la celălalt capăt, așezată pe o bancă, ocupîndu-se de cei doi copii. Cît de frumoasă e o femeie sub frunzișul acela mărunț, tremurător și dantelat ! Surprinsă poate de graba mea naivă, ea nu s-a ridicat, știind că veneam către ea. Contele m-a îndemnat să admir priveliștea văii, care îți pune sub ochi, văzută acolo, cu totul alt aspect decît cel pe care îl desfășurase sub înălțimile pe care trecusem. Acolo ai fi crezut că e un colțișor din Elveția. Cîmpia, brăzdată de rîurile care se varsă în Indru, se descoperă în toată lungimea ei și se pierde în depărtări încetoșate. Ochiul vede spre Montbazon, o imensă întindere verde, și se oprește, pretutindeni, în fața unor coline, a unor desigururi de copaci, a unor stînci. Am grăbit pasul, ca să ne ducem s-o salutăm pe doamna de Mortsauf, care a lăsat deodată să-i cadă cartea pe care o citea Madeleine și l-a luat pe genunchi pe Jaques, pe care îl apucase o criză de tuse convulsivă.

— Ce s-a întîmplat ? a strigat contele, care se îngălbenise.

— Îl doare în gît, a răspuns mama, care s-a prefăcut că nu mă vede. Nu are nimic.

Îi sprijinse capul și spatele în același timp, și din ochii ei izvorau două raze care dădeau viață bieteii făpturi șubrede.

— Ești de o imprudență de necrezut, a rostit contele cu asprime. Îl expui la răcoarea care vine de la rîu și îl așezi pe o bancă de piatră.

— Dar banca frige, tată ! a strigat Madeleine.

— Copiii se înăbușă sus, a spus contesa.

— Femeile vor totdeauna să aibă dreptate ! a rostit el, uitîndu-se la mine.

Ca să nu fiu silit să-l aprob sau să-l dezaprobat prin privirea mea, mă uitam la Jaques, care se plîngea că îl doare în gît

și pe care maică-sa l-a luat de acolo. Înainte de a ne părăsi, l-a putut auzi pe bărbatul ei spunînd :

— Cînd faci copii atît de subrezi, trebuie să știi să-i îngrijești.

Cuvinte cu desăvîrșire nedrepte. Dar orgoliul îl împingea să se justifice în paguba soției lui. Contesa zbură, urcînd terasele și peroanele. Am văzut-o pierînd prin ușa-fereastră. Domnul de Mortsauf se așezase pe bancă și cu fruntea plecată stătea îngîndurat. Situația mea devenise greu de îndurat, nu se uita la mine și nici nu-mi vorbea. Trebuia să-mi iau gîndul de la acea plimbare în timpul căreia socoteam că-i voi intra atît de tare în suflet. Nu-mi aduc aminte să mai fi trăit în viața mea un sfert de ceas mai groaznic decît acela. Mă treceau nădușelile, spunîndu-mi : „Să plec ? Să nu plec ?“ Cîte gînduri triste trebuie să se fi deșteptat în el, ca să uite să se ducă să vadă cum îi merge lui Jaques. S-a ridicat brusc și s-a apropiat de mine. Ne-am întors, să privim încîntătoarea vale.

— Să amînăm pentru altădată plimbarea, domnule conte, i-am spus încetișor.

— Să mergem ! mi-a răspuns el. Din nefericire sînt deprins să văd adesea asemenea crize, eu, care mi-aș da viața fără nici un soi de regret, ca să păstrez pe cea a copilului ăsta.

— Lui Jaques îi e mai bine, doarme, dragul meu, rosti vocea de aur.

Doamna de Mortsauf s-a ivit pe neașteptate la capătul aleii, s-a apropiat senină, fără amărăciune, și mi-a răspuns la salut.

— Văd cu plăcere că vă e drag Clochegourdul, a rostit ea.

— Vrei, draga mea, să încalec pe cal și să mă reped să-l aduc pe domnul Deslandes ? a întrebat el, dovedind că dorea să fie iertat pentru nedreptatea pe care i-o făcuse.

— Nu te neliniști, a rostit ea, Jacques n-a dormit astănoapte, asta e tot. Copilul e foarte nervos, a visat urit și eu mi-am petrecut tot timpul spunîndu-i povești, ca să-l adorm din nou. Tusea lui e numai nervoasă, i-am liniștit-o cu o pastilă calmantă, și l-a prins somnul.

— Biata femeie ! a rostit el prinzîndu-i mîna în mîinile lui și aruncîndu-i o privire înduioșată. N-am știut nimic.

— De ce să te tulbur pentru fleacuri ? Du-te la secerat. Știi că dacă nu ești acolo, arendașii lasă spicuitoarele străine de sat să intre pe ogor înainte de ridicarea snopilor .

— Mă duc să iau prima lecție de agricultură, doamnă, am spus eu.

— Ești la o școală bună, mi-a răspuns ea, arătându-mi-l pe conte, a cărui gură se strîmbă, ca să schițeze acel zîmbet despre care spui de obicei : „și-a țuguia buzele“.

Abia după două luni am aflat că trecuse noaptea aceea prin spaime grozave, că se temuse ca fiul ei să nu aibă crup. Iar eu mă aflam în barcă, legănat încetișor de gânduri de dragoste, închipuindu-mi că mă vedea de la fereastră, adorînd lumina lumînării care ardea peste fruntea ei chinuită de o spaimă de moarte. Crupul bîntuia la Tours și secera cumplit. Cînd am ajuns la poartă, contele mi-a spus cu o voce emoționată :

— Doamna de Mortsauf e un înger.

Cuvîntul acela m-a făcut să șovăi. Nu cunoșteam încă această familie decît superficial, și remușcarea atît de firească de care e cuprins un suflet tînăr în asemenea împrejurări, mi-a strigat : „Cu ce drept tulburi pacea asta adîncă ?“

Contele, fericit că găsisese un tînăr care îl asculta și căruia îi putea povesti unele izbînzii ușoare, mi-a vorbit despre viitorul pe care întoarcerea Bourbonilor îl pregătea Franței. Am avut o conversație destrămată, în care am auzit adevărate copilării ce m-au surprins ciudat. Nu cunoștea realități de o evidență geometrică, se temea de oamenii cultivați, nega ceea ce era superior, își bătea joc, poate pe bună dreptate, de progrese, în sfîrșit, am recunoscut în el o mulțime de fibre dureroase, care te obligau să fii atît de precaut ca să nu-l rănești, încît o conversație cu șir devenea o trudă a spiritului. Cînd am început să-i pipăi cusururile, ca să spun așa, m-am mlădiat după ele, cu tot atîta suplețe cîtă găsea contesa ca să le mîngîie. În altă epocă a vieții mele, fără îndoială că l-aș fi jignit, dar, sfios ca un copil, socotind că nu știu nimic sau socotind că oamenii copți știu tot, încremeneam în fața minunilor obținute la Clochegourde de răbdătorul agricultor. Îi ascultam planurile, plin de admirație. Și în sfîrșit, măgulire involuntară cărcia îi datorez bunăvoința bătrînului gentilom, îi invidiam pămîntul frumos,

așezarea lui, acel paradis pămîntesc, pe care îl puneam mult mai sus decît Frapesle.

— Frapesle, i-am spus eu, e o argintărie masivă, dar Clochegourde e o besactea de nestemate !

De atunci, a repetat adesea fraza asta, citîndu-i autorul.

— Ei, da, înainte de venirea noastră era o paragină, spunea el.

Eram numai urechi cînd îmi vorbea despre răsaduri, despre pepinierele lui. Nepriceput cum eram la muncile cîmpului, îl copleșeam cu întrebări despre costul lucrurilor, despre mijloacele de exploatare, și îmi părea că e fericit că mă poate învăța atîtea amănunte.

— Dar ce învățați voi ? m-a întrebat uimit.

Chiar din această primă zi, contele i-a spus nevastei sale, cînd s-a întors acasă :

— Domnul Félix e un tînră fermecător !

Seara i-am scris mamei să-mi trimită haine și albituri, pentru că aveam să rămîn la Frapesle. Nu știam nimic despre marea revoluție care se petrecea atunci și nu înțelegeam ce influență avea să aibă asupra vieții mele, așa că socoteam că mă voi întoarce la Paris, că să-mi sfîrșesc dreptul, iar școala nu-și începea cursurile decît în primele zile ale lunii noiembrie ; aveam deci două luni și jumătate în fața mea.

La începutul șederii mele acolo, am încercat să mă leg strîns de conte, și acel timp a fost plin de impresii crude. Am descoperit în omul acela o irascibilitate fără pricină, o iuțea în acțiune cînd era vorba de un caz disperat, care m-au înspăimîntat. Se îmbinau în el trăsăturile neașteptate ale nobilului care fusese atît de merituos în armata lui Condé, izbucnirile parabolice ale acelei voințe care poate, în împrejurări grave, să spargă politica asemeni unei bombe, și care, printr-o întîmplare ce se datorește loialității și curajului, fac dintr-un om osîndit să trăiască în conacul lui, un d'Elbée, un Bonchamp, un Charette. În fața unor anumite presupuneri, nasul i se crispa, fruntea i se lumina, ochii lui aruncau un fulger, care se potolea repede. Mă temeam că citind pe neașteptate în ochii mei, domnul de Mortsauf să nu mă ucidă fără să stea pe gînduri. În vremea aceea eram plin numai de dragoste. Voința, care schimbă atît de ciudat oamenii, abia începea să încol-

tească în mine. Dorințele mele aprinse dăduseră sensibilității mele un soi de tresăriri bruște, care semănau cu zguduirile pricinuite de spaimă. Nu tremuram de teama luptei, dar nu voiam să-mi pierd viața fără să fi gustat o dragoste împărtășită. Greutățile creșteau paralel cu dorințele mele, din ce în ce mai mari. Cum să vorbesc despre sentimentele mele ? Eram prada unei nedumeriri chinuitoare. Așteptam o întâmplare, observam, mă împrieteneam cu copiii, de care m-am făcut iubit, încercam să mă contopesc cu interesele casei. Contele, pe nesimțite, s-a stăpînit mai puțin față de mine. I-am cunoscut deci schimbările neașteptate de dispoziție, adîncile tristeți fără pricină, răzvrătirile neașteptate, jelaniiile amare și aspre, răceala plină de ură, gesturile de nebunie înăbușită, gemetele de copil, strigătele de bărbat disperat, furiile neprevăzute. Natura morală se deosebește de natura fizică prin faptul că nu are nimic absolut : intensitatea efectelor depinde de valoarea caracterelor sau a ideilor pe care le grupăm în jurul unui fapt. Rămînerea mea la Clochegourde, viitorul vieții mele, depindeau de voința aceasta plină de toane. Nu-ți pot spune cîtă spaimă îmi apăsa sufletul, care pe vremea aceea înflorea tot atît de ușor pe cît se ghemuia în sine, cînd, intrînd acolo, îmi spuneam : „Cum are să mă primească ?” Ce groază mă apuca, în clipa în care se adunau nori de furtună pe fruntea aceea căruntă. Eram veșnic cu ochii în patru. Cădeam deci, sub despotismul acestui om. Suferințele mele m-au făcut să le ghicesc pe cele ale doamnei de Mortsauf. Am început să schimbăm cîte o privire de înțeles, uneori eu lăcrimam cînd ea își stăpînea lacrimile. Contesa și cu mine ne-am înțeles prin durere. Cîte descoperiri n-am făcut în aceste prime patruzeci de zile pline de amărăciune adevărate, de bucurii tăcute, de speranțe cînd nimicite, cînd înviate ! Într-o seară, am găsit-o gînditoare, reculeasă, în fața unui amurg care îmbujora atît de voluptuos culmile, lăsînd să se vadă valea ca un pat, încît era cu neputință să nu ascuți glasul acelei veșnice *Cîntări a Cîntărilor* prin care natura își cheamă făpturile la dragoste. Tînăra fată își regăsea iluziile pierdute ? Femeia suferea de vreo comparație tainică ? Mi s-a părut că văd în atitudinea ei o uitare de sine prielnică primelor mărturisiri, și i-am spus :

— Există zile grele !

— Ai citit în sufletul meu, mi-a răspuns ea. Cum ?

— Ne întâlhim în atâtea privințe ! am rostit eu. Nu facem oare parte din micul număr al fapturilor sortite durerii și plăcerii, ale căror calități sensibile vibrează toate deodată, cu un mare răsunet lăuntric, și a căror natură nervoasă e într-o neconținută armonie cu principiul lucrurilor ? Pune aceste fapte într-un mediu în care totul e disonanță, și vor suferi îngrozitor, tot așa cum plăcerea lor va ajunge pînă la exaltare cînd vor înlîni idei, senzații și ființe care le sînt simpatice. Dar noi mai avem și o a treia stare, ale cărei nefericiri nu sînt cunoscute decît de sufletele atinse de aceeași boală, și la care găsim o frățească înțelegere. Se poate întîmpla să nu fim impresionați nici în bine, nici în rău. O orgă expresivă, înzestrată cu mișcare, lărmătată în noi în gol, se frămîntă fără obiect, scoate sunete fără să producă o melodie, aruncă accente care se pierd în tăcere : e un fel de contradicție cumplită a unui suflet care se răzvrătește împotriva inutilității neantului, jocuri covîrșitoare, în care puterea noastră se cheltuiește întreagă zadarnic, așa cum curge sîngele printr-o rană neștiută. Sensibilitatea gîlgiie în valuri, te sleiește cumplit, îți dă o melancolie pe care duhovnicul n-o înțelege. N-am exprimat oare durerile noastre comune ?

Ea a tresărit și, fără să-și mute privirea atîntită asupra amurgului, mi-a răspuns :

— Cum de știi, fiind atît de tînăr, lucrurile astea ? Ai fost femeie ?

— Ah ! am îngînat eu cu o voce emoționată, copilăria mea a fost ca o boală lungă.

— O aud pe Madeleine tușind ! a spus ea și m-a părăsit în grabă.

Contesa m-a văzut venind neconținut la ea și n-a avut bănuieli, din două pricini. Mai întîi pentru că era curată ca un copil și gîndul ei n-o lua razna. Apoi pentru că îl distram pe conte, pentru că eram o pradă potrivită pentru leul acela fără ghiare și fără coamă. În sfîrșit, pentru că găsisem un motiv de a veni, care ne păru tuturor de înțeles. Nu cunoșteam jocul de table. Domnul de Mortsauf îmi propusese să mă învețe și eu promisem. În clipa în care căzusem la învoială, contesa nu se

putuse opri să-mi trimită o privire de compătimire, care voia să spună : „Dar te arunci în gura lupului !” Dacă la început n-am priceput nimic, a treia zi am văzut în ce mă băgasem. Răbdarea mea, pe care n-o obosește nimic, rod al copilăriei mele, s-a copt în timpul acelor încercări. Pentru conte era o fericire să mă batjocorească cu cruzime cînd nu puneam în practică principiul sau regula pe care mi-o explicase. Dacă stăteam pe gânduri, se plîngea că îl plictisește un joc încet ; dacă jucam repede, se plîngea că îl grăbesc ; dacă făceam o greșală, profita de ea, dar îmi spunea că mă pripesc. A fost o tiranie de profesor, un despotism amenințător, despre care nu-ți pot da o idee, decît comparîndu-mă cu Epictet, căzut sub jugul unui copil rău. Cînd am început să jucăm pe bani, cîștigul neconținut îi pricinuia o bucurie dezonorantă, meschină. Un cuvînt al soției lui mă consola de orice, iar pe el îl trezea numaidecît la sentimente de politețe și bunăcuviință. În curînd am căzut în focul unui chin neprevăzut. Bani mei s-au dus pe treaba asta. Deși contele rămînea totdeauna între soția lui și mine pînă atunci cînd îi părăseam, uneori foarte tîrziu, nădăjduiam totdeauna să găsesc o clipă în care să mă strecor în inima ei. Dar, pentru a obține acel ceas așteptat cu răbdarea dureroasă a vînătorului, trebuia să continui partidele acelea sîcîitoare, care îmi sfîșiau totdeauna sufletul și-mi luau toți banii ! De cîte ori nu rămăseseam tăcuți, privind lumina soarelui peste cîmpie, norii pe un cer cenușiu, colinele peste care plutea o ceață ușoară sau tremurul lunii pe giuvaerurile riului, fără să ne spunem altceva decît :

— Noaptea e frumoasă !

— Noaptea e femeie doamnă.

— Cîtă liniște !

— Da, nu poți fi cu desăvîrșire nefericit aici.

La acest răspuns, se întorcea la ghergheful ei. Începusem să aud cum se zvîrcolește în făptura ei ceva, o afecțiune care își cerea locul. Fără bani, ar fi trebuit să-mi iau rămas bun de la serile astea. I-am scris mamei să-mi mai trimeată. Ea m-a certat și nu mi-a dat nici atît cît mi-ar fi trebuit pentru vreo opt zile. Cui să cer ? Era doar vorba de viața mea ! Gă-

seam și acum, în sînul primei mele fericiri mari, aceleași suferințe care mă asaltaseră pretutindeni. Pînă și la Paris, la colegiu, la pensiune, nenorocirea mea fusese pasivă, scăpasem de ea printr-o înfrînare gîndită, dar la Frapesle devenea activă. Îmi venea să fur, visam să săvîrșesc crime, sufletul mi-era zguduit de acele furii spăimîntătoare, pe care trebuie să le înăbușim, ca să nu ne pierdem stima față de noi înșine. Amintirea gîndurilor sălbatice, a spaimelor pe care zgîrcenia mamei m-a făcut să le trăiesc, mi-a dat o sfîntă îngăduință pentru tinerii care n-au greșit, dar s-au oprit pe marginea prăpastiei, de parcă ar fi vrut să-i măsoare adîncimea. Cu toate că cîntecul meu, hrănit cu sudori reci, s-a întărit în acele clipe în care viața se întredeschide și te lasă să vezi pietrișul colțuros de pe fundul vadului ei, de cîte ori cumplita justiție omenească a tras sabia deasupra gîtului unui om, mi-am spus : „Legile penale au fost făcute de oameni care n-au cunoscut nenorocirea“. Strîns în chipul ăsta cu ușa, am descoperit în biblioteca domnului de Chessel un tratat despre jocul de table și l-am studiat. Pe urmă, gazda a binevoit să-mi dea cîteva lecții, și cînd am fost lămurit mai cu binișorul, am putut face progrese, aplica reguli și calcule, pe care le-am învățat pe dinafară. În cîteva zile am fost în stare să-mi întrec maestrul. Dar cînd cîștigam, dispoziția lui devenea groaznică, ochii îi sticleau ca niște ochi de tigru, chipul i se schimonosea, sprîncelele îi jucau cum n-am mai văzut la nimeni în viața mea. Se jelea ca un copil răsfățat. Uneori arunca zarurile, se înfuria, dădea din picioare, mușca cornetul de zaruri și mă ocăra. Ieșirile astea se curmară în sfîrșit. Cînd am învățat să joc foarte bine, conduceam lupta cum voiam eu ; făceam în așa fel încît la sfîrșit totul să fie aproape egal, lăsîndu-l să cîștige primele partide, și reechilibrînd jocul la ultimele. Sfîrșitul lumii l-ar fi surprins mai puțin decît superioritatea rapidă a elevului său, pe care însă n-a recunoscut-o niciodată. Deznodămîntul mereu același al partidelor noastre a fost o nouă obsesie pentru el.

— Fără îndoială că bietul meu cap obosește, spunea el. Cîștigi totdeauna la sfîrșitul jocului, pentru că atunci obosesc eu.

Contesa, care cunoştea jocul, îşi dăduse seama de tertipul meu chiar de la prima dată şi ghicise în el o nesfârşită dovadă de dragoste. Amănuntele astea nu vor fi preţuite decât de către cei care cunosc greutatea nesfârşite ale jocului de table. Cîte nu spune lucrul ăsta mărunţ ! Dar dragostea, ca Dumnezeuul lui Bossuet, pune deasupra victoriilor celor mai strălucite, paharul de apă al săracului, truda soldatului care piere necunoscut. Contesa mi-a aruncat una dintre acele mulţumiri mute care sfîşie o inimă tînă, a îndreptat spre mine privirea cu care se uita la copiii ei ! Din seara aceea fericită, m-a privit întotdeauna în faţă cînd mi-a vorbit. Nu-ţi pot spune în ce stare mă aflam la plecare. Sufletul meu îmi sorbise trupul, nu mai aveam greutate, nu mai călcam, zburam. Simţeam privirea aceea înăuntrul meu, mă umpluse de lumină, aşa cum acel „*La revedere, domnule !*“ făcuse să răsunе în sufletul meu armoniile cuprinse în „*O filii ! O filiae !*“ ale învierii, la Paşti. Renăşteam la o viaţă nouă. Va să zică, însemnam ceva pentru ea ! Am adormit în scutece de purpură. În faţa ochilor mei închisi treceau flăcări, care se urmăreau unele pe altele în întuneric, ca vermişorii de foc ce alcargă pe cenuşa unei hîrtii arse. Glasul ei devenea în visul meu ceva palpabil, o atmosferă care mă învăluia în lumină şi miresme, o melodie care îmi mîngîia sufletul. A doua zi, primirea ei a exprimat plenitudinea sentimentelor pe care începuse să le aibă pentru mine, şi de atunci am pătruns tainele glasului ei. Ziua aceea trebuia să fie una dintre cele mai însemnate zile din viaţa mea. După masă, ne-am plimbat pe coline, ne-am dus pe un cîmp pe care nu putea creşte nimic atît era de pietros, de uscat, de sec pămîntul, dar pe care se aflau totuşi cîteva stejari şi cîteva tufişuri pline de bobîţe. În loc de iarbă, se întindea acolo un covor de muşchi roşcat, creţ, aprins de razele soarelui în amurg, pe care piciorul luneca. O ţineam de mînă pe Madeleine, ca s-o ajut, şi domana de Mortsauif îl ducea de braţ pe Jaques. Contele, care mergea înainte, se întoarse, bătu cu bastonul în pămînt şi-mi spuse cu un ton îngrozitor :

— Aşa e şi viaţa mea ! Oh, dar înainte de a te fi cunoscut, a adăugat el, aruncîndu-i nevastei lui o privire prin care îşi cerea iertare.

Îndreptare târzie ! Contesa se îngălbenise. Care femeie nu s-ar fi clătinat, primind asemenea lovitură !

— Ce miresme bune vin aici, ce frumoasă e lumina ! am strigat eu. Aș vrea ca această cîmpie să fie a mea, poate că dacă aș săpa în adînc, aș da de comori. Dar cea mai mare bogăție ar fi vecinătatea dumneavoastră. De altfel, cine n-ar da oricît pe o priveliște atît de armonioasă pentru ochi, și pe riul șerpuitor, în care ți se scaldă sufletul, între frasini și arini ? Vedeti ce deosebire de gusturi ! Pentru dumneavoastră bucata asta de pămînt e o cîmpie stearpă, pentru mine e un rai.

Ea îmi mulțumi cu o privire.

— Poem pastoral ! rosti el amar. Aici nu poate trăi un om cu numele dumitale.

Apoi se întrerupse brusc și rosti :

— Auziți clopotele din Azay ? Sînt sigur că aud bătînd clopotele.

Doamna de Mortsaufr mă privi cu spaimă. Madeleine mă strînse de mînă.

— Vreți să ne întoarcem, să jucăm table ? i-am spus eu. Zgomotul zarurilor n-are să vă mai lase să-l auziți pe cel al clopotelor.

Ne-am întors la Clochegourde, vorbind la răstimpuri. Contele se plîngea de niște dureri ascuțite, fără să le precizeze. Cînd am ajuns în salon, s-a așternut între noi toți o atmosferă de nesiguranță apăsătoare. Contele era cufundat într-un fotoliu, pierdut în gînduri pe care nevasta lui le respecta, pentru că îi cunoștea simptomele bolii și știa cum să preîntîmpine crizele. Am tăcut, ca și ea. Nu m-a rugat să plec, crezînd pe-semne că partida de table are să-l înveselească pe conte și să-i risipească aceste cumplite susceptibilități nervoase, ale căror izbucniri o ucideau. Dar nimic nu era mai greu decît să-l hotrăști pe conte să joace această partidă de table, de care avea totdeauna chef. Voia să fie rugat, silit ca o cuconiță, ca să nu pară că e recunoscător pentru ea, tocmai poate pentru că era așa.

Dacă, după o conversație interesantă, uitam pentru o clipă să mă mai ploconesc în fața lui, devenea ursuz, aspru, jignitor,

și se enerva la fiecare cuvînt, contrazicea orice. Simtindu-i proasta dispoziție, îi propuneam o partidă. Atunci se fâdăse : „Mai întîi că e prea tîrziu, spunea el, și apoi nici nu mi-a trecut prin cap“. În sfîrșit, se sclifosea în fel și chip, asemenea femeilor care te fac să nu mai știi care e adevărata lor dorință. Mă umileam, îl rugam să mă ajute să mă antrenez într-o știință care se uită atît de repede, dacă nu faci exerciții. De data asta am avut nevoie de o veselie nebună, ca să-l hotărîsc să joace. Se plîngea de niște ameteți care aveau să-l împiedice să calculeze, spunea că-și simte țeasta strînsă ca într-o menghine, că îi țiuie urechile, că se înăbușe, și suspina din adînc. În sfîrșit, s-a hotărît să se așeze la masă. Doamna de Mortsauf ne-a părăsit ca să culce copiii și să pună slujitorii să-și facă rugăciunea. În lipsa ei totul a mers bine, am făcut așa ca domnul de Mortsauf să cîștige, și fericirea l-a înseninat dintr-o dată. Trecerea subită de la o tristețe care îi smulgea presimțiri grozave în privința lui însuși, la bucuria aceea de om beat, la un rîs deslănțuit și aproape fără pricină, m-a neliniștit, m-a înghețat. Niciodată nu-l văzusem prins de un acces atît de puternic. Cunoștința noastră intimă dăduse roade, nu se mai sfia în fața mea. În fiecare zi încerca să mă supună tiraniei lui, să găsească asupra cui să-și mai verse proasta dispoziție, pentru că se pare că în adevăr bolile morale sînt niște fapte care au poftă, instincte, și cer să-și lărgească imperiul, așa cum un proprietar vrea să-și mărească domeniul. Contesa a coborît și a venit mai aproape de noi, ca să aibă mai multă lumină pe gherghef, dar s-a așezat la lucru cu o teamă pe care n-o ascundea bine. O mișcare nenorocită, pe care n-am putut-o împiedica, a schimbat chipul contelui : din vesel, a devenit întunecat, din stacojiu galben, ochii au început să-i alerge în toate părțile. Apoi s-a mai întîmplat o ultimă nenorocire pe care n-o puteam nici prevedea, nici repara. Domnul de Mortsauf a aruncat un zar nenorocit, care i-a hotărît pierderea. S-a ridicat pe loc, a zvîrlit masa peste mine, a trîntit lampa la pămînt, a lovit cu pumnul în masă, și a început să sară prin odaie, pentru că nu pot spune că mergea. Puhoiul de înjurături,

de blesteme, de ocări, de fraze fără şir care îi ieşeau din gură, te făceau să te gîndeşti, ca în evul mediu, că a pus diavolul stăpînire pe el. Gîndiţi-vă ce mutră aveam eu !

— Du-te în grădină, mi-a spus ea, strîngîndu-mi mîna.

Am ieşit, fără să fiu văzut de conte. M-am dus încet pe terasă, de unde am auzit cum striga şi cum gemea în odaia lui, vecină cu sufrageria. Am auzit şi vocea îngerului, care se ridica la intervale în această furtună, ca un cîntec de privighetoare în clipele în care ploaia conteneşte. Mă plimbam pe sub salcîmi, în cea mai frumoasă noapte a lunii august care se sfîrşea, aşteptînd-o pe contesă. Avea să vină, gestul ei mi-o făgăduise.

De cîteva zile plutea între noi o explicaţie şi părea că va izbucni la primul cuvînt care avea să facă să ţîşnească izvorul prea plin din sufletele noastre. Ce sfială întîrzia ceasul înţelegerii noastre depline ? Poate că îi plăcea şi ei, aşa cum îmi plăcea mie, tresărîrea aceasta asemănătoare cu emoţiile fricii, care chinuia sensibilitatea în clipele în care îţi stăpîneşte viaţa gata să se reverse şi şovăi să-ţi descoperi tot ce e în tine, supunîndu-te pudorii care tulbură fetele tinere, înainte de a se arăta soţului iubit. Noi înşine, prin gîndurile noastre acumulate, sporisem însemnătatea acestei prime mărturisiri, devenită necesară. A trecut un ceas. Eram aşezat pe balustrada de cărămidă, cînd sunetul paşilor, amestecat cu foşnetul mlădios al rochiei ei care plutea, au însufleţit aerul liniştit al serii. Există senzaţii pentru care inima e prea mică.

— Domnul de Mortsauf a adormit, mi-a spus ea. Cînd se simte aşa, îi dau o ceaşcă de ceai în care am opărit cîteva măciulii de mac. Crizele sînt atît de rare, încît leacul acesta atît de simplu are totdeauna acelaşi efect asupra lui. Domnule — şi tonul glasului ei s-a schimbat, luînd inflexiunea cea mai convingătoare — o întîmplare nefericită te-a făcut să cunoşti nişte taine pînă azi păstrate cu grijă. Făgăduieşte-mi că vei îngropa în inima dumatăle amintirea scenei acesteia. Te rog, fă-o pentru mine ! Nu-ţi cer să juri, spune-mi acel *da* al omului de onoare, şi am să fiu mulţumită.

— E nevoie să rostesc acest *da* ? am întrebat eu. Noi doi nu ne-am înţeles întotdeauna ?

— Să nu-l judeci aspru pe domnul de Mortsauf, văzînd efectele lungilor suferințe îndurate în timpul emigrării, a continuat ea. Mîine nu-și va mai aduce aminte de cuvintele pe care le-a spus, și ai să-l găsești bun și drăgăstos.

— Doamnă, am rostit eu, nu mai încercați să-l justificați pe conte, am să fac tot ce doriți. M-aș arunca în Indru chiar acum, dacă în felul ăsta aș putea să-l vindec pe domnul de Mortsauf și să vă fac viața fericită. Singurul lucru pe care nu-l pot schimba e părerea mea, și nimic nu e mai înrădăcinat în mine. V-aș da viața, dar nu vă pot da conștiința mea. Pot să n-o ascult, dar o pot eu împiedica să vorbească ? Și, după părerea mea, domnul de Mortsauf e...

— Te înțeleg, a spus ea, întrerupîndu-mă cu o asprime neobișnuită, ai dreptate. Contele e nervos ca o muierușcă, continuă ea, învăluind cuvîntul, ca să îndulcească ideea de nebunie, dar nu e așa decît rar, cel mult o dată pe an, cînd e foarte cald. Cîte nenorociri a pricinuit emigrația ! cîte existențe frumoase pierdute ! Sînt sigură că ar fi fost un militar desăvîrșit, mîndria țării lui.

— Știu, am întrerupt-o și eu la rîndul meu, făcînd-o să înțeleagă că era zadarnic să mă înșele.

Ea s-a oprit, și-a pus o mîină pe frunte și mi-a spus :

— Cîine te-a adus în casa noastră ? Vrea Dumnezeu să-mi trimeată un ajutor, o prietenie puternică, care să mă susțină ? Și și-a rezemat mîna cu putere de mîna mea

— Pentru că ești bun, generos...

Și-a ridicat ochii la cer, chemînd parcă o mărturie aceea care să-i confirme speranțele tainice, și i-a îndreptat apoi spre mine. Înflăcărat de privirea aceea care arunca un suflet în sufletul meu, am făcut o greșală de tact, după legile mondene. Dar unele suflete nu sînt oare o nevoie generoasă de a se repezi în fața unei primejdii, n-au dorința de a preîntîmpina un șoc, nu se tem de o nenorocire care nu vine și, mai des încă, o întrebare neașteptată pe care pui unei inimi nu e o lovitură pe care o dai, ca să afli dacă răsună la fel ca inima ta ? Cîteva gînduri s-au aprins în mine ca niște scînteii și m-au îndemnat să spăl pata care îmi pîngărea nevinovăția, în clipa în care prevedeam o inițiere desăvîrșită.

— Înainte de a merge mai departe, i-am spus cu o voce schimbată de bătaile inimii mele, lesne auzite în liniștea adâncă în care ne aflăm, îngăduiți să purifice însă o amintire din trecut ?

— Taci ! mi-a spus ea repede, punându-mi un deget pe buze, pe care l-a ridicat repede.

M-a privit cu mândrie, ca o femeie care stă prea sus ca s-o poată atinge vreo jignire și mi-a spus cu o voce tulburată :

— Știi despre ce vrei să vorbești. Despre prima, ultima, singura ocară pe care am primit-o ! Să nu pomeniști niciodată despre acel bal. Dacă creștina te-a iertat, femeia suferă încă.

— Să nu fiți mai nemiloasă decît Dumnezeu, i-am spus eu, stăpînindu-mi lacrimile care mă podideau.

— Trebuie să fii mai neînduplecată pentru că sînt mai slabă, a răspuns ea.

— Te rog să mă ascuți, am rostit eu cu un soi de revoltă copilărească, chiar dacă ar fi pentru prima, ultima și singura dată în viața dumitale.

— Bine, vorbește ! Altfel ai să crezi că mă tem să te ascult.

Simțind că era un moment unic în viața noastră, i-am spus, cu un ton care poruncea atenție, că toate femeile de la bal îmi fuseseră tot atît de indiferente ca acelea pe care le zărisem pînă atunci. Dar că văzînd-o pe ea, eu, care aveam o viață studioasă, un suflet lipsit de îndrăzneală, fusesem cuprins de o nebunie ce nu putea fi osîndită decît de către cei care n-o simțiseră niciodată, că niciodată un suflet omenesc nu fusese atît de plin de dorința aceea căreia nu i se poate împotrivi nici o faptură, și care te face să învingi orice, chiar moartea...

— Și disprețul ? m-a oprit ea.

— Va să zică m-ai disprețuit ? am întrebat eu.

— Să nu mai pomenim despre lucrurile astea, a rostit ea.

— Ba tocmai despre ele, am răspuns eu cu o exaltare izvorîită dintr-o durere supraomenească. E vorba aici de întreaga mea ființă, de viața mea necunoscută, de o taină pe care trebuie s-o cunoști. Altfel aș muri de disperare ! Și nu e vorba și despre dumneata care, fără să știi, ai fost doamna în mîinile căreia strălucește cununa făgăduită a învingătorului în luptele cavaleresti ?

I-am povestit copilăria și tinerețea mea, nu așa cum ți ie-am înfățișat duminică, judecându-le de la depărtare, ci cu cuvintele arzătoare ale tânărului ale cărui răni sîngerează încă. Vocea mea răsuna ca securea pădurarului într-un codru. Anii morți, îndelungile dureri care îi acoperiseră de ramuri golașe, au căzut cu zgomot în fața ei. I-am zugrăvit în cuvinte înfrigurate o mulțime de amănunte îngrijorătoare de care te-am cruțat pe dumneata. I-am înfățișat comoara năzuințelor mele strălucitoare, aurul virgin al dorințelor mele, întreaga mea inimă arzătoare, păstrată sub recele acelor ghețuri îngrămădite de o iarnă necurmată. Când, încovoiat sub greutatea suferințelor mele, povestite *cu inima frîntă*, femeia aceasta care mă asculta cu fruntea plecată, a rostit un cuvînt, mi-a luminat bezna cu o privire, a însuflețit lumile pămîntești și divine cu o singură vorbă :

— Am avut aceeași copilărie ! a spus ea, arătîndu-și chipul în jurul căruia strălucea aureola martirilor.

După un răstimp, în care sufletele noastre s-au cuminat întru același gînd mîngîietor : „N-am suferit numai eu !“, Contesa mi-a spus, cu glasul cu care vorbea copiilor ei dragi, cît nenoroc avusese rămînînd în viață ea, o fată, după ce băieții muriseră. Mi-a lămurit deosebiriile care existau între situația ei de fată agățată neconținut de poalele maică-si, și a unui băiat aruncat în lumea colegiilor. Singurătatea mea fusese un rai, în comparație cu moara care îi măcinase neconținut sufletul, pînă în clipa în care adevărata ei mamă, buna ei mătușă, o scăpase, smulgînd-o din acel chin, ale cărui dureri mereu întepate mi le-a povestit. Erau întepături de neînțeles, de neîndurat pentru o natură nervoasă, care nu dă înapoi în fața unei lovituri de pumnal, dar moare sub sabia lui Damocles : cînd un elan generos, oprit de o poruncă înghețată, cînd o sărutare primită cu răceală, o tăcere impusă, o muștrare. Lacrimile înghițite, care îi rămîneau pe inimă și, în sfîrșit, miile de tiranii ale mănăstirii, ascunse ochilor străini sub înfățișarea unei maternități lăudate cu surle și trîmbițe. Maică-sa se mîndrea cu ea și o lăuda ; dar a doua zi plătea scump aceste măguliri necesare pentru gloria aducătoare ei. Cînd socotea că dobîndise prin ascultare și blîndețe inima maică-si și i se destăinuia, tiranul se ivea din nou, înarmat cu mărturisirile ei.

Nici un spion n-ar fi fost atît de laş, nici atît de trădător. Toate plăcerile ei de fată tînără, toate sărbătorile îi fuseseră vîndute scump ; era certată pentru că fusese fericită, ca pentru o greşeală. Niciodată învăţămintele nobilei educaţii pe care o primise, nu i se dădură cu dragoste, ci cu o ironie jignitoare. Nu-i purta pică mamei ei, se muştra singură numai pentru faptul că simţea mai multă frică decît dragoste pentru ea. Îngerul acesta se gîndea poate că atîtea asprimi fuseseră necesare ; n-o pregătiseră oare pentru viaţa ei de acum ? Ascultînd-o, mi se părea că harpa lui Iov, din care scosesem şi eu acorduri sălbatice, era înfiorată acum de nişte degete creştine, căroră le răspundeau cîntînd bocetele Preacuratei la piciorul crucii.

— Am trăit în aceeaşi sferă înainte de a ne întîlni aici, dumneata, pornită de la răsărit şi eu, de la apus.

Şi-a clătinat capul cu disperare :

— Răsăritul e al dumitale, al meu e apusul, a spus ea. Ai să trăieşti fericit, eu am să mor de durere ! Bărbaţii îşi plămădesc singuri viaţa, a mea e hotărîită o dată pentru totdeauna. Nici o putere nu e în stare să sfărîme lanţul acesta greu, de care e prinsă femeia cu o verigă de aur, simbolul cinstei soţilor.

Ne-am simţit gemeni hrăniţi de acelaşi sîn, pentru că ea n-a mai socotit atunci că mărturisirile se opresc la jumătate între fraţii ce beau din acelaşi izvor. După un suspin firesc pentru inimile curate cînd se deschid, mi-a povestit primele zile ale căsniciei ei, primele dezamăgiri, împrăştierea întregii ei nefericiri. Cunoscuse, ca şi mine, întîmplările mărunte, atît de mari pentru sufletele a căror substanţă limpede se zdruncină în întregime la cea mai mică lovitură, aşa cum o piatră aruncată într-un lac tulbură şi suprafaţa, şi adîncimea. Cînd se măritase, avea cîteva economii, acei cîteva gologani care reprezintă ceasurile fericite, miile de dorinţe ale tinereţii ; îi dăduse într-o zi cu generozitate, fără să spună că nu erau monede de aur, ci amintiri. Niciodată bărbatul ei nu preţuisese acest lucru, nu i se socotise datornic ! Nu dobîndise, în schimbul acestei comori cufundată în apa adormită a uitării, acea privire emoţionată care răscumpără tot, care este pentru sufletele darnice un fel de giuvaer plin de străluciri în zilele grele. Păşise din durere în durere ! Domnul de Mortsauf uita să-i dea banii trebuincioşi pentru gospodărie. Se trezea ca din vis cînd

îi cerea după ce își înfrîngea toate sfielile de femeie, și niciodată n-o cruțase de acele crunte tresăriri lăuntrice ! Ce groază o apucase în clipa în care i se dezvăluise natura bolnăvicioasă a acestui om prăbușit ! Fusesse zdrobită de prima izbucnire a furiilor lui oarbe. Cîte gînduri negre n-o frămîntaseră în clipa în care îl privise ca pe un om de nimic pe bărbatul ei, acea figură impunătoare care domină viața unei femei ! De cîte nenorociri îngrozitoare fuseseră urmate cele două nașteri ! Ce spaimă, cînd văzuse înfățișarea celor doi prunci născuți morți ! Și cît curaj îi trebuise ca să-și spună : „Am să le dau viață ! Am să-i nasc din nou în fiecare zi“. Și apoi cîtă disperare, simțind o piedică în inima și în brațul de la care primesc femeile ajutor ! Văzuse nenorocirea asta fără capăt desfășurîndu-și șesurile mărcinoase, la fiecare greutate pe care o învingea. De cîte ori urca o stîncă, vedea în fața ei alt deșert de străbătut, pînă în ziua în care își cunoscuse bine bărbatul, organismul copiilor ei, ținutul în care trebuia să trăiască ; pînă în ziua în care, asemeni copilului smuls de Napoleon din caldă îngrijire părintească, își deprinsese picioarele să meargă prin noroi și prin zăpadă, fruntea să înfrunte ghiulelele, întreaga făptură la supunerea pasivă a soldatului. Mi-a povestit atunci aceste lucruri pe care ți le spun pe scurt, în toată întinderea lor întunecată, cu tot cortegiul lor de fapte descurajante, cu toate bătăliile conjugale pierdute, cu toate încercările sterpe.

— În sfîrșit, a încheiat ea, ar trebui să stai aici cîteva luni, ca să înțelegi prin cîte amărăciuni trec ca să îmbunătățesc Clochegourdul, de cîte lingușiri obositoare am nevoie ca să-l fac să vrea lucrul cel mai folositor pentru interesul lui ! Ce bucurie răutăcioasă, de copil, îl apucă atunci cînd un lucru făcut după sfatul meu nu izbutește de la început ! Și cu ce plăcere pune succesele pe seama lui ! Cîtă răbdare îmi trebuie ca să ascult neconținut jelaniiile lui care măucid, încercînd să-i plivesc de buruieni fiecare ceas, să-i înmiresmez aerul, să-i pun nisip și flori pe drumurile pe care le-a umplut cu pietre ! Răspлата mea e cumplitul refren : „Am să mor ! Viața mă apasă !“ Dacă are fericirea să aibă oaspeți, totul piere, e drăguț și politicos. De ce nu e așa și cu familia lui ? Nu știu cum să explic această lipsă de loialitate la un om care are uneori un spirit cu adevărat cavaleresc. E în stare să alerge în taină, în

goana calului, ca să-mi aducă o podoabă de la Paris, așa cum a făcut mai deunăzi pentru balul din oraș. E zgîrcit pentru casă, dar ar fi risipitor pentru mine, dacă aş dori-o. Ar trebui să fie invers ! Eu n-am nevoie de nimic și casa lui e grea. Poate că eu l-am deprins să mă socotească victima lui, în dorința de a-i face viața fericită, fără să mă gîndesc că voi fi mamă. L-aș conduce ca pe un copil, folosind cîteva mîngîieri dacă m-aș putea înjosi să joc un rol care îmi pare ticălos ! Dar interesul casei cere să fiu liniștită și severă ca o statuie a Justiției, și cu toate astea, inima mea e deschisă și caldă.

— De ce nu-ți întrebuințezi influența, ca să fii stăpîină pe el, ca să-l conduci ? am întrebat eu.

— Dacă ar fi vorba numai de mine, nu m-aș pricepe nici măcar să-i înving tăcerea încăpățînată, cu care se împotrivesc ceasuri întregi la niște argumente juste, și n-aș ști să răspund la unele observații lipsite de logică, ieșite parcă din mîntea unui copil. N-am curaj nici împotriva slăbiciunii, nici împotriva copilăriei. Mă pot lovi chiar, fără să mă împotrivesc. Poate că aş avea putere să mă opun puterii, dar în fața celor pe care îi plîng, sînt lipsită de energie. Dacă ar trebui s-o silesc pe Madeleine să facă un lucru care ar salva-o, aş muri o dată cu ea. Mila îmi destinde toate fibrele și-mi moaie nervii. Și pe urmă, m-au doborât zguduirile violente din acești zece ani. Acum sensibilitatea mea atît de des lovită, n-are uneori nici o consistență, nimic n-o regenerează. Uneori îmi lipsește energia cu care înduram furtunile. Da, uneori sînt învinsă. Am să mă prăpădesc din lipsă de odihnă și de băi de mare, care mi-ar căli fibrele. Mă va uide domnul de Mortsauf și va muri și el din pricina morții mele.

— De ce nu pleci cîteva luni de la Clochegourde ? De ce n-ai pleca la mare, împreună cu copiii ?

— Mai întîi, pentru că domnul de Mortsauf s-ar socoti pierdut, dacă m-aș depărta. Cu toate că n-ar vrea să creadă că asta e starea lui, e conștient de ea. În el se întîlnesc un om și un bolnav, două naturi diferite, ale căror contradicții explică multe ciudățenii ! Și pe urmă, ar avea dreptate să tremure. Aici, toate ar merge anapoda. Ai văzut poate în mine o mamă care nu face decît să-și ocrotească copiii împotriva uliului care plutește deasupra lor. O sarcină zdrobitoare, sporită de

îngrijirea pe care o cere domnul de Mortsauf, care întreabă toată ziua : „Unde e doamna ?“ Asta n-ar fi nimic. Sînt și profesorul lui Jaques, și guvernanta Madelenei. Nici asta n-ar fi nimic ! Sînt intendent și logofăt. Ai să înțelegi într-o zi ce vreau să spun prin asta cînd ai să știi că lucrarea pămîntului aici e cea mai obositoare treabă. Avem foarte puține venituri în bani, fermele noastre sînt cultivate în parte cu fermierii, sistem care cere o supraveghere neconținută. Trebuia să vindem noi înșine cerealele, vitele, recoltele de orice fel. Avem drept concurenți pe proprii noștri arendași, care se înțeleg la cîrciumă cu mușterii și fac prețurile, după ce au vîndut ei mai întîi. Te-aș plictisi dacă ți-aș explica miile de greutate ale agriculturii noastre. Oricît aș fi de atentă, nu pot veghea ca plugarii pe care îi avem să nu-și îngrășe propriul lor ogor cu bălegarul nostru, nu mă pot duce să văd dacă logofeții noștri nu se înțeleg cu ei la împărțirea recoltei, nici ști care e momentul cel mai potrivit pentru vînzare. Așa că, dacă te gîndești la memoria scurtă pe care o are domnul de Mortsauf, la greutatea cu care ai văzut că îl hotărâsc să vadă puțin de treburi, ai să înțelegi cît de mare e povara mea și de ce n-o pot lepăda nici o clipă. Dacă aș lipsi de acasă, am fi ruinați. Nimeni nu l-ar asculta. De cele mai multe ori, poruncile lui se contrazic. De altfel, nimeni nu-l iubește, bodogăne prea mult, face prea mult pe stăpînul și, ca toți oamenii slabi, pleacă prea mult urechea la inferiorii lui ca să poată inspira în jurul lui dragostea care unește familiile. Dacă aș pleca eu, nici un slujitor n-ar sta aici o săptămînă. Vezi bine că sînt legată de Clochegourde, cum sînt muchiile de plumb de acoperișurile noastre. Nu ți-am ascuns nimic, domnule. Întregul ținut nu cunoaște nimic din tainele de la Clochegourde, dar dumneata le știi acum. Să nu spui despre casa asta decît cuvinte bune și îndatoritoare, și eu am să te stimez, am să-ți fiu recunoscătoare, a adăugat ea cu un glas mai blînd. Cu prețul acesta poți să vii întotdeauna la Clochegourde, ai să găsești inimi prietene.

— Atunci, eu n-am suferit niciodată ! Numai dumneata...

— Nu, a continuat ea, lăsînd să-i scape acel zîmbet al femeilor resemnate de mila căroră ar crăpa și pietrele, nu te mira de destăinuirea mea, îți arată viața așa cum e și nu așa cum te-a făcut s-o speri imaginația dumitale. Fiecare dintre

noi avem defectele și calitățile noastre. Dacă m-aș fi măritat cu un risipitor, m-ar fi ruinat. Dacă aș fi fost dată unui tânăr aprins și înclinat către plăceri, ar fi avut succese, poate că n-aș fi știut să-l păstrez, m-ar fi părăsit, aș fi murit de gelozie ! Sînt geloasă ! rosti ea cu un ton exaltat care semăna cu tunetul unei furtuni pe trecute. Da, domnul de Mortsaufr mă iubește atît cît poate el iubi. Varsă la picioarele mele toată dragostea care e cuprinsă în inima lui, așa cum Magdalena a vărsat restul miresmelor la picioarele Mîntuitorului. Crede-l ! O viață de dragoste e o excepție grozavă față de legea pămîntească. Orice floare pierе, marile bucurii au o a doua zi amară, atunci cînd mai au o a doua zi. Viața adevărată e o viață de spaimă : imaginea ei e urzica asta, care a ajuns la piciorul terasei și care rămîne verde pe tulpina ei, fără soare. Aici, ca în ținuturile din nord, trec uneori zîmbete peste cer, rare, e adevărat, dar care îți răsplătesc suferințele. În sfîrșit, femeile care sînt numai mame, nu se leagă mai mult prin sacrificii decît prin plăceri ? Aici, atrag asupra mea fulgerele pe care le văd gata să cadă asupra oamenilor sau a copiilor mici, și cînd le abat din drum, am un sentiment care îmi dă o putere tainică. Resemnarea din ajun o pregătește totdeauna pe cea de a doua zi. De altfel, Dumnezeu nu mă lasă fără speranță. Dacă sănătatea copiilor mei m-a deznădăjduit la început, azi sînt din ce în ce mai sănătoși, cu cît înaintează în vîrstă. În sfîrșit, casa noastră s-a înfrumusețat, avutul nostru crește. Cine știe dacă bătrînețea domnului de Mortsaufr nu va fi fericită datorită mie ? Crede-mă ! Făptura care se înfățișează înaintea marelui judecător cu frunza verde de palmier în mînă, aducîndu-i alinați pe cei ce blestemau viața, această făptură și-a prefăcut durerile în bucurii. Dacă suferințele mele slujesc fericirii familiei, mai sînt ele suferințe ?

— Da, i-am spus eu, dar ele au fost necesare așa cum sînt și suferințele mele, ca să mă facă să prețuiesc gustul fructului copt pe stîncile noastre. Îl vom gusta poate acum împreună, îi vom admira poate minunăția, puhoiul de dragoste cu care înneacă sufletele, seva care învie frunzele aproape îngălbenite. Atunci viața nu mai apasă, nu mai e a noastră. Oh, Doamne, de ce nu mă ascuți ? am continuat eu, slujindu-mă de limbajul mistic cu care ne obișnuise educația noastră religioasă. Uită-te

pe ce căi am mers unul către celălalt, ce magnet ne-a condus pe oceanul apelor amare către izvorul de apă dulce, care curge la poalele muntelui, pe un nisip cu scînteii de aur, între două maluri verzi și înflorite. Nu ne-am luat noi, ca magii, după aceeași stea ? Iată-ne în fața ieslei în care se trezește un copil sfînt, care își va arunca săgețile pe creștetul copacilor goi, care va învia pentru noi lumea cu strigătele lui vesele, care va da gust vieții prin neconținute plăceri, nopților somnul și zilelor vioiciunea. Cine a strîns între noi, în fiecare an, alte noduri ? Nu sîntem oare mai mult decît un frate și o soră ? Nu dezlega niciodată ceea ce a legat cerul. Suferințele despre care vorbești au fost sămînța aruncată din belșug de mîna semănătorului, ca să încolțească recolta aurită de pe acum de cel mai frumos soare. Ascultă-mă ! Ascultă-mă ! Nu vom culege noi împreună spic cu spic ? Cîtă putere e în mine, ca să îndrăznesc să-ți vorbesc așa ! Răspunde-mi ! Altfel n-am să mai trec Indrul !

— M-ai cruțat de cuvîntul „dragoste“, m-a întrerupt ea cu o voce severă, dar mi-ai vorbit despre un sentiment pe care nu-l cunosc și care nu mi-e îngăduit. Ești un copil, te mai iert o dată, dar pentru ultima oară. Domnule, trebuie să știi că sufletul meu e ca beat de maternitate ! Nu-l iubesc pe domnul de Mortsauf nici dintr-o obligație socială, nici dintr-un calcul al fericirilor veșnice pe care le-aș putea dobîndi, ci cu un sentiment foarte puternic, care îl leagă de toate fibrele inimii mele. Am fost silită să mă mărit ? Am hotărît-o singură, dintr-o simpatie pentru nenorocire. Nu e de datoria femeilor să vindece ceea ce strică timpul, să-i aline pe cei ce se duc la luptă și se întorc răniți ? Cum să-ți spun ? Am simțit un fel de mulțumire egoistă văzînd că îl distrezi. Nu e asta adevărata maternitate ? Mărturisirea mea nu ți-a arătat că am *trei* copii, față de care nu pot greși niciodată, peste care trebuie să revărs roua vindecătoare și razele sufletului meu, fără să le fur nici o fărîmă din ele ? Nu umbri bunătatea unei mame ! Cu toate că soția din mine e invulnerabilă, nu-mi mai vorbi așa. Dacă nu te supui acestei opreliști, atît de simple, te previn că nu vei mai intra niciodată în casa asta. Credeam în prietenii curate, în frății pe care ți le alegi, mai sigure decît în frățiile impuse. Ce greșală ! Voiam un prieten care să nu fie un judecător, un prieten care să mă asculte în acele clipe de slăbiciune cînd glasul

care ceartă e un glas ucigător, un prieten sfînt lîngă care să nu mă tem de nimic. Tinerețea dumitale e nobilă, lipsită de minciună, în stare de jertfă dezinteresată. Îți mărturisesc că atunci cînd am văzut stăruința dumitale, am crezut că mi te-a trimis cerul. Am crezut că voi avea numai pentru mine un suflet, așa cum preotul e al tuturor, o inimă în care am să-mi pot revărsa durerile cînd sînt prea multe, în fața căreia să strig cînd nu-mi pot opri strigătele și cînd mă înăbușe dacă le înghit. În chipul ăsta, viața mea care e atît de prețioasă pentru acești copii, s-ar fi putut prelungi pînă în ziua cînd Jacques ar fi devenit un bărbat. Dar nu înseamnă asta a fi egoistă ? Laura lui Petrarca poate trăi a doua oară ? M-am înșelat. Dumnezeu n-o vrea. Va trebui să mor la post, ca ostașul fără prieteni. Duhovnicul meu e aspru, riguros și... mătușa mea a murit.

Două lacrimi mari, luminate de o rază de lună, izvorîră din ochii ei, îi lunecară pe obraji, îi ajunseră pe bărbie. Eu însă am întins mîna la timp ca să le primesc și le-am băut cu o sete cuvioasă, întetită de cuvintele acelea dinainte pecetluite de zece ani de lacrimi ascunse, de duiosii cheltuite, neîntreprupte, de spaime necurmăte, de cel mai înalt eroism al sexului dumitale ! M-a privit cu o expresie de neîncredere blajină.

— Iată, am spus eu, prima, sfînta cuminecătură a dragostei. Da, am luat parte acum la durerile dumitale, m-am contopit cu sufletul dumitale, așa cum ne contopim cu Isus, bînd substanța lui dumnezeiască. Și a iubi fără nădejde e o fericire. Ah ! Ce femeie de pe pămînt mi-ar putea da o bucurie atît de mare, ca aceea de a fi sorbit aceste lacrimi ! Primesc această învoială care trebuie să se sfîrșească pentru mine. Mă dăruiesc dumitale fără nici un gînd ascuns, și voi fi ceea ce vei vrea să fiu.

M-a oprit cu un gest și a rostit cu glasul ei adînc :

— Primesc pactul acesta, dacă vrei să nu strîngi niciodată prea mult legăturile dintre noi.

— Da, am răspuns eu, dar cu cît îmi vei da mai puțin, cu atît va trebui să fiu mai sigur de ceea ce am.

— Începi printr-o neîncredere, a rostit ea cu tristețea îndoielii.

— Nu, printr-o bucurie curată. Ascultă-mă ! Aș vrea să te numesc cu un nume pe care nu-l mai rostește altcineva, așa cum trebuie să fie sentimentul pe care ni-l închinăm unul altuia.

— E mult, dar nu sînt atît de rea pe cît crezi. Domnul de Mortsauf îmi spune Blanche. O singură ființă pe lume, cea pe care am iubit-o mai mult decît pe oricine, scumpa mea mătușă, îmi spunea Henriette. Pentru dumneata am să redevin Henriette.

I-am luat mîna și i-am sărutat-o. Mi-a îngăduit-o, cu acea încredere care face ca femeia să ne fie atît de superioară, cu încrederea care ne copleșește. S-a rezemat de balustrada de cărămidă și a privit Indrul.

— Nu greșești, prietene, a spus ea, cînd vrei să ajungi de la primul salt la capătul drumului ? Dintr-o înghițitură ai golit cupa care ți se întindea cu nevinovăție. Dar un sentiment adînc nu se împarte, trebuie să fie întreg. Altfel, nu mai e de loc. Domnul de Mortsauf, a mai rostit ea după o clipă de tăcere, este, mai presus de orice, loial și mîndru. Poate că de dragul meu vei încerca să uiți ceea ce a spus. Dacă a uitat, am să-i aduc eu aminte mîine. Nu veni cîteva zile la Clochgourde, are să te stimeze și mai mult. Duminica viitoare, cînd vom ieși de la biserică, are să vină el însuși la dumneata. Îl cunosc, are să-și repare greșelile și are să te iubească pentru că te-ai purtat cu el cum se poartă cu un om care răspunde de faptele și de cuvintele lui.

— Cinci zile fără să te văd, fără să te aud !

— Să nu pui niciodată atîta aprindere în cuvintele pe care mi le vei spune.

Am dat de două ori ocol terasei, tăcînd. Apoi mi-a spus cu un ton de poruncă, dovedindu-mi că punea stăpînire pe sufletul meu :

— E tîrziu, să ne despărțim.

Am vrut să-i sărut mîna, a șovăit, mi-a dat-o și mi-a spus cu o voce rugătoare :

— Nu-mi lua mîna decît cînd ți-o dau eu, lasă-mi liberul arbitru. Altfel, aș fi un lucru al dumitale, și nu se cuvine.

— Rămas bun, am spus eu.

Am ieșit pe porțița de jos, pe care mi-a deschis-o. În clipa în care era gata să închidă, a deschis-o din nou și mi-a întins mîna spunînd :

— În adevăr, ai fost bun în seara asta, mi-ai alinat întregul viitor. Ia-o, prietene, ia-o !

I-am sărutat mîna de cîteva ori. Cînd am ridicat ochii, i-am văzut pe ai ei plini de lacrimi. S-a urcat înapoi pe terasă și m-a privit încă o clipă pe cîmpie. Cînd mă aflam pe drumul spre Frapesle, i-am mai văzut o dată rochia albă, luminată de lună. Apoi, peste cîteva clipe, o licărire s-a ivit în odaia ei.

— Oh, Henriette a mea, mi-am spus eu, ție îți închin cea mai curată dragoste care a strălucit vreodată pe acest pămînt.

Am ajuns la Frapesle, întorcîndu-mi capul la fiecare pas. Simțeam o mulțumire de negrăit. Un drum strălucitor se deschidea în sfîrșit în fața aceluia devotament care umple orice inimă tînără, și care fusese atîta timp o forță inertă în mine ! Eram consacrat, merit, ca un preot care trece într-o viață nouă cu un singur pas. Numai un : *Da, doamnă !* mă legase să păstrez în inima mea, numai pentru mine, o iubire de neînfrînt, să nu mă folosesc de prietenia acestei femei pentru a o atrage pe nesimțite în dragoste. Auzeam în mine glasurile nelămurite ale tuturor sentimentelor nobile care se treziseră. Înainte de a mă închide în strîmtoarea unei odăi, am vrut cu patimă să rămîn sub azurul semănat de stele, să mai aud înăuntrul meu acel cîntec de turturică rănită, tonurile simple ale acelei nevinovate destăinui, să înmănunchez în aer efluviile aceluia suflet, care trebuiau să vină toate către mine. Cît de măreață mi-a părut acea femeie, în adîncă ei uitare de sine, în cucernicia ei pentru fapăturile rănite, slabe sau suferinde, în devotamentul ei neporuncit de lanțurile legale ! Era acolo, senină pe rugul de sfîntă și de martiră ! Îi admiram chipul, care mi s-a nălucit în întuneric, cînd mi s-a părut că descopăr dintr-o dată un sens în cuvintele ei, o semnificație misterioasă, care a făcut-o să-mi pară cu desăvîrșire sublimă. Poate că voia să fiu pentru ea ceea ce era ea pentru mica ei lume, poate că voia să dobîndească putere și mîngîiere de la mine, punîndu-mă în aceeași sferă cu ea, la nivelul ei sau mai sus. Stelele, spun unii cutezători constructori de lumi, își comunică mișcarea și lumina în

acest chip. Gîndul acesta mi-a dat dintr-o dată tărie. Mă aflam din nou în cerul visurilor mele de odinioară, și îmi explicam suferințele copilăriei mele prin fericirea nemărginită în care pluteam acum.

Genii stinse în lacrimi, inimi necunoscute, sfinte Clarisse Harlow neștiute, copii osîndiți, proscriși nevinovați, voi toți cei ce ați pătruns în viață prin pustiurile ei, voi cei ce ați întîmpinat întotdeauna chipuri de ghiață, inimi închise, urechi surde, să nu vă plîngeți niciodată ! Numai voi puteți cunoaște nemărginirea fericirii în clipa în care se deschide pentru voi o inimă, vă ascultă o ureche, vă răspunde o privire. O singură zi șterge zilele rele. Durerile, meditațiile, disperările, tristețile trecute, ce n-au fost încă uitate, sînt tot atîtea punți prin care sufletul se leagă de sufletul duhovnic. O femeie, înfrumusețată atunci de toate dorințele noastre stăpînite, moștenește suspinele și iubirile noastre pierdute, ne dă înapoi, sporite, toate afecțiunile înșelate, ne lămurește toate amărăciunile trecute ca pe o plată cerută de destin pentru fericirile veșnice pe care ni le dăruie în ziua în care sufletele noastre se logodesc. Numai îngerii rostesc numele nou cu care ar trebui să numim dragostea asta sfîntă, așa cum numai voi, martiri iubiți, veți ști ceea ce devenise dintr-o dată doamna de Mortsauf pentru bietul de mine, numai pentru mine !

Scena aceasta se petrecuse într-o marți ; am așteptat pînă duminică, fără să mai trec Indrul cînd mă plimbam. În răstimpul acestor cinci zile, la Clochegourde s-au petrecut evenimente însemnate. Conte de Lenoncourt-Givry, numit pair al Franței, primise înapoi două păduri, își reluase serviciul la curte și soția lui redobîndise bunurile ei nevîndute, care făcuseră parte din domeniul coroanei imperiale. Contesa de Mortsauf devenea în chipul acesta una dintre cele mai bogate moștenitoare din Maine. Maică-sa venise să-i aducă o sută de mii de franci, economisiți din venitul de la Givry, totalul zestrei ei care nu-i fusese dată, și despre care contele, cu toată sărăcia lui, nu vorbea niciodată. În problemele mari ale vieții, purtarea acestui om dovedea cea mai mîndră lipsă de interes. Dacă adăuga economiile lui la suma aceasta, contele putea cumpăra două moșii

vecine, care ar fi adus o rentă cam de nouă mii de franci. Cum fiul lui avea să moștenească titlul de pair al bunicului, se gîndise dintr-o dată să-i întărească titlul cu averea teritorială a celor două familii, fără s-o păgubească pe Madeleine, care, cu ajutorul ducelui de Lenoncourt, avea să se mărite fără îndoială foarte bine. Rînduielile și fericirea puseseră puțin balsam pe rănilor emigrantului. Vizita ducesei de Lenoncourt la Clochegourde a fost un eveniment pentru ținutul acela. M-am gîndit cu durere că femeia aceea era o mare doamnă, și am întrevăzut atunci în fiica ei spiritul de castă, pe care îl acoperea în fața ochilor mei noblețea sentimentelor sale. Ce eram eu, sărman de mine, care n-aveam alt viitor decît curajul și facultățile mele? Nu mă gîndeam la consecințele Restaurației nici pentru mine, nici pentru alții. Duminică, aruncam priviri lacome din capela rezervată în care mă aflam la biserică, împreună cu domnul și doamna de Chessel și abatele Quélus, către o altă capelă laterală, în care se aflau ducesa și fiica ei, contele și copiii. Pălăria de paie care îmi ascundea idolul n-a tremurat, și uitarea în care mă îngropa m-a legat mai puternic de ea decît tot trecutul. Acea mare Henriette de Lenoncourt, care era acum draga mea Henriette și căreia voiam să-i împodobesc viața cu flori, se ruga cu aprindere; credința dădea înfățișării ei un fel de prăbușire, de prosternare, o ținută de statuie religioasă, care m-a pătruns.

După obiceiul parohiilor de țară, vecernia trebuia să fie slujită la puțin timp după liturghie. La ieșirea din biserică, doamna de Chessel le-a propus, firește, vecinilor ei să-și petreacă cele două ceasuri de așteptare la Frapesle, în loc să treacă de două ori Indrul și cîmpia, pe zăduf. Invitația a fost primită. Domnul de Chessel i-a dat brațul ducesei, doamna de Chessel a primit brațul contelui, eu i-am oferit brațul contesei, și am simțit pentru prima oară brațul acela frumos, tînăr, lipit de mine. În timpul drumului de la biserică la Frapesle, drum care se făcea prin pădurea Saché, în care lumina strecurată prin frunziș făcea să semene nisipul aleilor cu o frumoasă mătase pictată, am avut o senzație de mîndrie și gînduri care au făcut să-mi bată inima puternic.

— Ce ai? m-a întrebat ea, după cîțiva pași făcuți într-o tăcere pe care nu cutezam s-o rup. Inima îți bate prea repede...

— Am aflat unele evenimente fericite pentru dumneata, am rostit eu, și, ca toți cei ce iubesc mult, am temeri nelămurite. Onorurile n-au să te facă să-ți neglijezi prietenii ?

— Pe mine ? Oh ! Dacă mai ai încă o idee ca asta, n-am să te disprețuiesc, am să te uit pentru totdeauna.

Am privit-o, pradă unei încântări care trebuie să fi fost molipsitoare.

— Profităm de binefacerile unei legi pe care nici n-am pricinuit-o, nici n-am cerut-o noi, dar nu vom fi nici cerșetori, nici hrăpăreți. Și, de altfel, știi bine că nici eu, nici domnul de Mortsauf nu putem ieși din Clochegourde. El a refuzat, la sfatul meu, să primească comandamentul la care avea dreptul în Casa roșie. Ne ajunge că tata are funcția lui ! Modestia noastră silită, spuse ea, zîmbind cu amărăciune, a fost în folosul copilului nostru. Regele, pe lângă care tata are un serviciu, a spus cu multă bunăvoință că va trece asupra lui Jacques titlul pe care nu-l vrem noi. Educația lui Jacques, la care trebuie să ne gândim, este acum obiectul unei discuții grave ! El va reprezenta două familii : Lenoncourt și Mortsauf. Întreaga mea ambiție trebuie să fie îndreptată spre el, și neliniștile mele cresc. Jacques nu trebuie numai să trăiască, dar trebuie să devină vrednic de numele lui, două îndatoriri care se ciocnesc între ele. Pînă acum am putut să-l educ eu, cerîndu-i să învețe în raport cu puterile lui, dar, mai întîi, unde vom găsi un perceptor care să-mi convină ? Apoi, mai tîrziu, ce prieten îl va veghea în acel îngrozitor Paris, în care totul e o capcană pentru suflet și o primejdie pentru trup ? Prietene, mi-a spus ea cu un glas emoționat, cine n-ar ghici, văzîndu-ți fruntea și ochii, că ești una dintre acele păsări care trebuie să locuiască pe culmi ? Ia-ți avînt, fii într-o zi ocrotitorul scumpului nostru copil. Du-te la Paris. Dacă fratele și tatăl dumitale nu te ajută, familia noastră, mai ales mama care are geniul afacerilor, va avea, fără îndoială, multă influență. Folosește-te de trecerea noastră ! N-are să-ți lipsească nici sprijinul, nici ajutorul în cariera pe care o vei alege ! Pune-ți prisosul de puteri în slujba unei ambiții nobile.

— Te ascult, am întrerupt-o eu, ambiția va deveni stăpîna mea. N-am nevoie de asta ca să fiu în întregime al dumitale. Nu, nu vreau să fiu răsplătit pentru cuminența mea aici, prin

hatîruri acolo. Mă voi duce, voi crește singur prin mine însumi. Voi primi orice de la dumneata, dar de la alții nu vreau nimic.

— Copilării ! șopti ea, dar își stăpîni cu greu un zîmbet de mulțumire.

— De altfel, eu m-am sortit cuiva, am rostit eu. Gîndindu-mă la situația noastră, m-am hotărît să mă leg de dumneata prin legături ce nu se vor putea desface niciodată.

Ea tremură ușor și se opri, ca să mă privească.

— Ce vrei să spui ?

Lăsa cele două perechi din fața noastră s-o ia înainte, dar își păstră copiii lîngă ea.

— Te rog, spune-mi cu sinceritate cum vrei să te iubesc.

— Iubește-mă așa cum mă iubea mătușa mea, ale cărei drepturi ți le-am dat, cînd ți-am îngăduit să-mi spui pe numele pe care îl alesese ea, dintre toate numele mele.

— Atunci voi iubi fără nădejde, cu un devotament desăvîrșit. Da, voi face pentru dumneata ceea ce face omul pentru Dumnezeu. Nu mi-ai cerut-o ? Am să intru într-un seminar, am să ies preot și am să-l cresc pe Jacques. Jacques al dumnitale va fi ca un al doilea eu însumi, am să-i dau tot : concepții politice, gînduri, energie, răbdare. În felul acesta am să rămîn lîngă dumneata, fără ca dragostea mea, prinsă în religie ca o icoană de argint în cristal, să poată trezi bănuieli. Nu trebuie să te temi de nici una din acele înflăcărări nestăpînite care cuprind un bărbat și de care m-am lăsat învins o dată. Mă voi mistui în flacără : și te voi iubi cu o dragoste purificată.

Ea păli și rosti grăbit :

— Félix, nu te lega cu niște lanțuri care ar putea fi într-o zi piedici în fața fericirii dumnitale. Aș muri de supărare, dacă aș fi pricina acestei sinucideri. Copilule, o disperare din dragoste este o vocație ? Așteaptă încercările vieții, ca s-o poți judeca. O vreau, ți-o poruncesc. Nu te cununa nici cu biserica, nici cu o femeie, nu te cununa în nici un chip, te opresc. Rămîi liber. Ai douăzeci și unu de ani. Abia de știi ce îți păstrează viitorul. Doamne ! Te-am judecat oare greșit ? Și cu toate astea am socotit că două luni ajung să cunoști unele suflete.

— La ce te gîndești ? am întrebat eu, cu ochii scînteietori.

— Prietene, primește ajutorul meu, ridică-te, fă-ți o situație, și vei ști care e speranța mea. În sfîrșit, roști ea cu aerul că lasă să-i scape o taină, să nu părăsești niciodată mîna Madeleinei, pe care o ții în clipa asta.

Se aplecase spre urechea mea ca să-mi spună aceste cuvinte, care dovedeau cît era de preocupată de viitorul meu.

— Madeleine ? am spus eu. Niciodată !

Aceste două cuvinte așternură în urma lor o liniște plină de zbucium. Suflurile noastre erau prada acelor emoții care lasă urme ce nu se șterg niciodată. Vedeam în fața noastră poarta de lemn prin care se intra în parcul Frapesle, ai cărei doi stîlpi ruinați, acoperiți cu plante agățătoare și cu mușchi, cu ierburi și mărăcini, mi se pare că-i văd și azi.

Deodată o idee, aceea a morții contelui, mi-a trecut prin cap ca o săgeată, și am spus :

— Te înțeleg.

— E foarte bine, mi-a răspuns ea, cu un ton care mi-a dovedit că îi bănuisem o idee pe care n-avea s-o aibă niciodată.

Puritatea ei mi-a smuls o lacrimă de admirație, pe care egoismul pasiunii a făcut-o amară. Gîndindu-mă iar la mine, mi-am spus că nu mă iubea destul ca să-și dorească libertatea. Atîta vreme cît dragostea se dă înapoi în fața unei crime, ne pare că are limite, or dragostea trebuie să fie nesfîrșită. Mi s-a strîns grozav inima.

„Nu mă iubește“, m-am gîndit.

Ca să n-o las să citească în sufletul meu, am sărutat-o pe Madeleine pe păr.

— Mă tem de mama dumitale, i-am spus contesei, ca să reiau convorbirea.

— Și eu, a răspuns ea, cu o mișcare copilărească. Să nu uiți să-i spui totdeauna doamna ducesa și să-i vorbești la persoana a treia. Tineretul de azi a pierdut deprinderea acestor politeți, să le reiei. Fă-o pentru mine. De altfel, e o dovadă de bun gust să respecti femeile, oricare ar fi vîrsta lor, și să recunoști deosebiriile sociale fără să le pui la îndoială ! Cîntea pe care o dai superiorităților stabilite, nu e o garanție pentru cea care ți se cuvine și dumitale ? În societate, totul e legat prin reciprocitate. Cardinalul de la Rovère și Raphaël de Urbin

erau odinioară două puteri la fel de respectate. Ați supt în li-
ceele voastre laptele Revoluției și ideile voastre politice pot
să fie influențate de el. Dar, înaintînd în viață, vei învăța cît
de neputincioase sînt principiile de libertate prost definite, cînd
e vorba să creeze fericirea poporului. Înainte de a mă gîndi,
în calitatea mea de Lenoncourt, la ceea ce e sau ceea ce trebuie
să fie o aristocrație, bunul simț de țărancă îmi spune că socie-
tățile nu există decît prin ierarhie. Te afli într-un moment al
vieții în care trebuie să alegi bine ! Fă parte din clasa dumitale.
Mai ales, adăugă ea rîzînd, cînd triumfă !

Am fost adînc mișcat de aceste cuvinte în care profunzimea
politică se ascundea sub căldura afecțiunii, îmbinare care dă
femeilor o atît de mare putere de seducție. Toate știu să îm-
brace în sentimente raționamentele cele mai ascuțite. Se părea
că, în dorința ei de a justifica faptele contelui, Henriette a pre-
venit reflexele care trebuiau să se trezească în sufletul meu în
clipa în care am văzut pentru prima oară efectele lingușirii
de curte. Domnul de Mortsauf, rege în castelul lui, înconjurat
de aureola lui istorică, luase proporții mărețe în ochii mei, și
mărturisesc că am fost foarte uimit de distanța pe care a pus-o
între ducesa și el, prin purtări cel puțin slugarnice. Robul are
deșertăciunea lui, nu vrea să asculte decît de cel mai mare din-
tre zbiri. Mă simțeam umilit văzînd ploconelile celui care mă
făcea să tremur, dominînd întreaga mea dragoste. Tresărirea
aceasta lăuntrică m-a făcut să înțeleg chinul femeilor al căror
suflet generos e legat de un bărbat căruia îi îngroapă în fiecare
zi lașitățile. Respectul e o graniță care îi ocrotește deopotrivă
pe cei mari și pe cei mici, fiecare poate să se privească liniștit
pe sine însuși. Am fost respectuos cu ducesa, din pricină că
eram tînăr, dar în aceea în care ceilalți vedeau o ducesa, eu
vedeam pe mama Henriettei mele, și omagiile mele au avut
ceva sfînt. Am intrat în curtea mare de la Frapesle, unde i-am
găsit pe ceilalți. Contele de Mortsauf m-a prezentat cu multă
bunăvoință ducesei, care m-a cercetat cu o expresie rece și re-
zervată. Doamna de Lenoncourt era atunci o femeie de cinci-
zeci și șase de ani, care se ținea foarte bine și se purta aristo-
cratic. Văzîndu-i ochii de un albastru aspru, tîmplele brăzdate,
fața slabă și uzată, talia impunătoare și dreaptă, mișcările rare,
tenul alb-roșcat, pe care îl moștenise atît de strălucitor fiica

ei, am recunoscut rasa înghețată din care cobora și mama, tot atît de repede cum recunoaște un minéralogist fierul de Suedia. Vorbea limbajul vechii curți, și rostea *iune* în loc de *ie*, spunea *religiune* în loc de *religie* și *pre* în loc de *pe*. N-am fost nici lingușitor, nici înțepat. M-am purtat atît de bine, încît cînd ne-am întors la vecernie, contesa mi-a șoptit la ureche :

— Ești desăvîrșit !

Contele a venit la mine, m-a luat de mîină și mi-a spus :

— Nu sîntem supărați, Félix ? Dacă am fost puțin cam iute, iartă-l pe bătrînul tău prieten. Cred că în seara asta vom cîna aici, și te vom invita joi, în ajunul plecării ducesei. Mă duc la Tours, să isprăvesc cîteva treburi. Să nu uiți Cloche-gourdul. Soacra mea e o cunoștință pe care te sfătuiesc s-o cultivi. Salonul ei va da tonul în cartierul Saint-Germain. Are tradiția bunei societăți, e foarte instruită, cunoaște blazoanele tuturor nobililor din Europa, de la primul pînă la ultimul.

Bunul gust al contelui, poate sfaturile geniului bun al casei sale, ieșeau la lumină în împrejurările noi în care îl punea triumful cauzei lui. N-a fost nici trufaș, nici jignitor de politicos, n-a avut nici un fel de ifose, și ducesa nu și-a dat aere de ocrotitoare. Domnul și doamna de Chessel au primit cu recunoștință invitația pentru joia următoare. I-am plăcut ducesei, și am înțeles din privirile ei că se uita la mine ca la un om despre care îi vorbise fiica ei. Cînd ne-am întors de la vecernie, mi-a pus întrebări privitoare la familia mea și a vrut să știe dacă acel Vandenesse care se afla în diplomatie, mi-era rudă.

— E fratele meu, am spus eu.

Atunci a devenit aproape afectuoasă. Mi-a spus că mătușa mea, bătrîna marchiză de Listomère, era născută Grandlieu. S-a purtat politicos, așa cum se purtase domnul de Mortsauf în ziua în care mă văzuse pentru prima oară. Privirea ei a pierdut acea expresie de semeție prin care principii pămîntului te fac să măsoari distanța care se află între ei și tine. Nu știam aproape nimic despre familia mea. Am aflat de la ducasă că unchiul meu, un bătrîn abate al cărui nume nici nu-l știam, făcea parte din consiliul privat, că fratele meu fusese avansat, că, în sfîrșit, tata redevenea marchiz de Vandenesse, printr-un decret al Chartei, pe care nu-l cunoșteam încă.

— Eu nu sînt decît un singur lucru, robul Clochegourdului, i-am șoptit contesei

Schimbarea la față introdusă de Restaurație se îndeplinea cu o repeziciune care uluia copiii crescuți sub regimul imperial. Revoluția aceasta n-a însemnat nimic pentru mine. Cel mai mic cuvînt, cel mai simplu gest al doamnei de Mortsauf erau singurele evenimente cărora le dădeam importanță. Nu știam ce era consiliul privat, nu știam nimic despre politică, nici despre problemele care preocupau lumea. Nu aveam altă ambiție decît s-o iubesc pe Henriette, mai mult decît o iubise Petrarca pe Laura. Nepăsarea asta a făcut-o pe ducesa să mă ia drept un copil. A venit multă lume la Frapesle, am luat parte la cină treizeci de persoane. Ce încîntare pentru un om tînăr, să vadă că femeia pe care o iubește e cea mai frumoasă dintre toate, că devine ținta spre care se întorc toți ochii pătimiși, și să știe că e singurul care privește lumina ochilor ei, păstrată fără prihană pentru el, și îi cunoaște în asemenea chip toate nuanțele glasului, încît poate găsi în cuvintele ei, aparent ușoare și ironice, dovada unui gînd statornic, chiar cînd inima lui e roasă de gelozie pentru faptul că petrece în mijlocul celorlalți. Conte, fericit că era înconjurat de atenție, a fost aproape tînăr. Nevasta lui spera că i se va schimba firea. Eu făceam haz cu Madeleine care, asemeni copiilor al căror trup se stinge sub apăsarea sufletului, mă făcea să rîd cu observațiile ei uluitoare și pline de un spirit ironic, lipsit de răutate, dar care nu cruța pe nimeni. A fost o zi frumoasă. Un cuvînt, o speranță născută de dimineată, făcuse ca întreaga fire să fie luminoasă. Henriette era veselă, văzîndu-mă atît de vesel.

A doua zi mi-a spus că fericirea asta care străbătuse viața ei cenușie și înnoirată îi păruse minunată.

Firește, am petrecut ziua următoare la Clochegourde. Fusesem izgonit de acolo cinci zile, eram însetat de viața mea. Conte plecase de la ora șase la Tours, ca să-și facă contractele de achiziție. Între mamă și fiică se ivise un subiect grav de discordie. Ducea voia ca și contesa s-o urmeze la Paris, unde trebuia să obțină pentru ea o funcție la curte și unde contele, dacă s-ar răzgîndi, ar putea să ocupe un post înalt. Henriette care trecea drept o femeie fericită, nu voia să mărturisească nimănui, nici măcar inimii unei mame, suferințele ei îngro-

zitoare, nici să dea pe față incapacitatea bărbatului ei. Pentru ca maică-sa să nu pătrundă în tainele căsniciei ei, îl trimisese pe domnul de Mortsauf la Tours, unde trebuia să se descurce cu notarii. Numai eu, după cum spusese ea, cunoșteam tainele de la Clochegourde. După ce îi spusese maică-si cum liniștea, aerul curat și cerul albastru al acelei văi potoleau orice enervare și toate durerile amare ale unei boli, ce influență avusese Clochegourde asupra sănătății copiilor ei, i se împotriva cu refuzuri motivate pe care ducesa, femeie care nu renunța ușor, mai puțin necăjită decât umilită că fiica ei se măritase prost, le combătea neconținut. Henriette băgă de seamă că mamei ei nu-i prea păsa de Jacques și de Madeleine, groaznică descoperire ! Ca toate mamele deprinse să-și asuprească fiicele măritate, așa cum făceau și când erau fete, ducesa se folosea de motive care nu admiteau răspuns. Când mima o prietenie vicleană, ca să smulgă o aprobare a dorințelor ei, când o răceală amară, ca să obțină prin teamă ceea ce nu obținuse prin blândețe. Apoi, văzînd că toate strădaniile ei sînt zadarnice, începu să desfășoare același spirit batjocoritor, pe care îl văzusem la mama mea. Timp de zece zile, Henriette cunoscuse toate chinurile pe care le pricinuiseră femeilor tinere acele revolte necesare pentru dobîndirea independenței lor. Dumneata care ai, din fericire, cea mai bună mamă, nu vei putea înțelege aceste lucruri. Ca să poți pricepe lupta între o femeie uscată, rece, calculată, ambițioasă, și fiica ei, plină de o bunătate alinătoare și proaspătă, care nu seca niciodată, ar trebui să-ți închipui un crin, cu care inima mea a comparat-o totdeauna, strivit între roțile unei mașini de oțel lucios. Mama aceea nu avusese niciodată nimic comun cu fiica ei. N-a putut bănui niciuna dintre adevăratele greutăți care o sileau să nu se folosească de avantajele Restaurației și să-și continue viața de sihăstrie. Și-a închipuit că între fiica ei și mine există un fleac de dragoste. Acest cuvînt, de care s-a folosit ca să-și exprime bănuielile, a deschis între cele două femei o prăpastie pe care nimic n-a mai putut-o închide. Cu toate că familiile îngroapă cu grijă aceste neînțelegeri greu de îndurat, cercetează-le : vei regăsi în toate răni adînci, nevindecabile, care micșorează sentimentele firești, sau patimi adevărate, înduioșătoare, care la unele caractere devin veșnice, și

care fac ca moartea să lase urme adânci, niciodată vindecate, sau uri latente, care îngheață încet inima și usucă lacrimile din ziua despărțirii pe veci. Cum ar fi putut acest biet suflet chinuit ieri, chinuit azi, lovit de toată lumea, chiar de cei doi îngeri suferinzi ai ei, care nu erau vinovați nici de chinurile pe care le îndurau, nici de cele pe care le pricinuiau, să nu iubească pe cel care nu-l lovea și care ar fi vrut să-l înconjoare cu un întreit gard de măracini, ca să-l apere de furtuni, de orice atingere, de orice rănire? Dacă sufeream din pricina acestui zbucium, eram uneori și fericit, simțind-o că se refugia în inima mea, pentru că Henriette mi-a mărturisit noile ei necazuri. Atunci am putut prețui liniștea ei în durere și răbdarea energică pe care știa s-o desfășoare. În fiecare zi am învățat și mai bine înțelesul acestor cuvinte: „Iubește-mă așa cum m-a iubit mătușa mea“.

— Dumneata n-ai de loc ambiții? m-a întrebat ducesa la cină, cu o înfățișare aspră.

— Doamnă, i-am răspuns, aruncându-i o privire gravă, simt în mine o putere cu care aș putea supune lumea, dar n-am decît douăzeci și unu de ani, și sînt foarte singur.

Și-a privit fata cu mirare, credea că ea stingea în mine orice ambiție, ca să mă păstreze lîngă ea. Șederea ducesei de Lenoncourt la Clochegourde a fost o perioadă de stinghereală continuă. Contesa mă sfătuia să fiu plin de bună-cuviință, se temea de un cuvînt rostit încet. Ca să-i fiu pe plac, a trebuit să intru în hamurile prefăcătoriei. A venit și joia cea mare, a fost o zi de ceremonie plictisitoare, una dintre acele zile urîte de îndrăgostiții deprinși cu răsfățul libertății zilnice, deprinși să-și vadă scaunul la locul lui și pe stăpîna casei numai a lor. Dragostea se îngrozește de tot ceea ce nu e ea însăși. Ducesa a plecat să se bucure de fastul curții, și la Clochegourde totul a intrat în normal.

După mica mea ceartă cu contele, am pătruns și mai adînc în casa lor. Am putut atunci să vin oricînd, fără să trezesc cea mai mică bănuială, și pătimirile vieții mele mi-au îngăduit să mă întind ca o plantă agățătoare în sufletul frumos, în care se deschidea pentru mine lumea fermecată a sentimentelor împrăștiate. În fiecare ceas, în fiecare clipă, comuniunea noastră frățească, întemeiată pe încredere, devenea mai strînsă. Fie-

care dintre noi se așeza mai hotărît pe poziția lui. Contesa mă învăluia în ocrotiri de doică, în vălurile albe ale unei iubiri în întregime materne, în vreme ce dragostea mea, serafică în prezența ei, devenea, cînd eram departe mușcătoare și arzătoare ca un fier roșu. O iubeam cu o îndoită dragoste, care azvîrlea pe rînd miile de săgeți ale dorinței și le pierdea în cerul în care mureau, în văzduhul de nepătruns. Dacă mă vei întreba de ce, tînăr și plin de vrieri năvalnice, rămîneam în greșita credință a iubirii platonice, îți voi mărturisi că nu eram încă destul de bărbat pentru a tulbura acea femeie care se temea neconținut să nu li se întîmple o nenorocire copiilor ei, care aștepta întotdeauna o izbucnire, o furtunoasă schimbare de dispoziție a bărbatului ei. Cînd nu era îndurerată de boala lui Jacques sau a Madelenei, era lovită de el, și stătea totdeauna la căpățiul unuia dintre ei, cînd bărbatul ei se liniștea, o lăsa să se odihnească și ea puțin. Sunetul unui cuvînt prea tare îi zguduia toată ființa, o dorință o jignează. Trebuia să fii pentru ea tot ceea ce era ea pentru alții, adică o dragoste învăluită, o putere amestecată cu duioșie. Și îți voi mai spune dumitale, care ești atît de femeie, că această situație era prilej de lîncezeli fermecătoare, de momente de o suavitate dumnezeiască și de acele mulțumiri care urmează după jertfe tăcute. Conștiința ei era molipsitoare, devotamentul ei fără răsplată pămîntească îți impunea prin stăruința lui. Cuviosia ei puternică și trainică era un fel de legătură între toate celelalte virtuți ale sale și se răspîndea în jurul ei ca un fum de tămîie spirituală. Și pe urmă eram tînăr ! Destul de tînăr ca să-mi concentrez întreaga făptură în sărutarea cu care mă lăsa atît de rar să-i ating mîna, a cărei palmă — limită la care începeau poate pentru ea plăcerile senzuale — nu m-a lăsat s-o sărut niciodată. Dacă două suflete nu s-au îmbrățișat niciodată cu mai multă aprindere, nici două trupuri n-au fost înfrîinate mai curajos, mai victorios. În sfîrșit, mai tîrziu am cunoscut pricina acestei depline fericiri. La vîrsta aceea, nici un alt interes nu-mi atrăgea inima, nici o ambiție nu se strecurase în undele acestui sentiment dezlănțuit ca un puhoi, care lua cu el tot ce-i stătea în drum. Da, mai tîrziu iubim femeia într-o femeie, dar în prima femeie iubită ne e drag tot : copiii ei sînt ai noștri, casa ei e a noastră, interesele ei sînt interesele noastre,

nenorocirea ei e cea mai mare nenorocire a noastră. Îi iubim rochia și mobilele, sîntem mai nenorociți cînd îi vedem grîul culcat la pămînt decît cînd ne pierdem noi banii, sîntem gata să-l muștrăm pe oaspetele care îi deranjează bibelourile de pe cămin. Dragostea asta sfîntă ne face să trăim în altul, pe cînd mai tîrziu, vai ! atragem altă viață în noi înșine, și cerem femeii să îmbogățească prin sentimentele ei tinere facultățile noastre sleite. În curînd am fost de-al casei, și am simțit pentru prima oară una dintre acele încîntări nesfîrșite care sînt pentru un suflet chinuit ceea ce e o baie pentru un trup obosit. Sufletul e atunci împrăștiat pe toate fețele lui, mîngîiat în cele mai adînci cute. Nu mă vei putea pricepe, ești femeie, și e vorba de o fericire pe care o dați, fără să primiți niciodată înapoi una asemănătoare. Numai un bărbat cunoaște plăcerea lacomă de a fi, în sînul unei case străine, favoritul stăpînei, centrul ascuns al afecțiunilor ei : cîinii nu te mai latră, servitorii recunosc, ca și cîinii, semnele tainice pe care le porți ; copiii, care n-au nimic prefăcut, care știu că partea lor nu se va micșora niciodată și că ești un binefăcător pentru lumina vieții lor, copiii aceștia au darul de a ghici. Sînt niște pisicuțe pe lîngă tine, te chinuie din cînd în cînd, cu tirania aceea bună, pe care o păstrează pentru ființele iubite și iubitoare, au discreții spirituale și sînt niște complici nevinovați. Vin către tine pe vîrfurile picioarelor, îți zîmbesc, și pleacă fără zgomot. Totul se învîrtește în jurul tău, totul te iubește și rîde la tine. Pasiunile adevărate par niște flori frumoase, pe care îți face cu atît mai multă plăcere să le vezi, cu cît pămîntul pe care au crescut e mai sterp. Dar, dacă am avut beneficiile încîntătoare ale acestei împămînteniri într-o familie în care găseam rude potrivite inimii mele, i-am avut și poverile. Pînă atunci, domnul de Mortsauf se stăpînise pentru mine, nu-i văzusem cusururile decît în mare, în curînd i le-am văzut manifestîndu-se cu de-amănuntul în toată întinderea lor și mi-am dat seama cît de nobil milostivă fusese contesa cînd îmi descrisese luptele ei zilnice. Am cunoscut atunci toate unghiurile aceluia caracter nesuferit : i-am auzit țipetele neconținute pentru nimica toată, jelaniile pentru niște suferințe care nu se manifestau cu nimic în afară, nemulțumirea aceea înnăscută care pocea viața, și acea nevoie necurmată de tiranie care l-ar fi făcut să înghită

în fiecare an victime noi. Cînd ne plimbam seara, conducea el plimbarea, dar pe ori ce drum am fi apucat-o se plictisea totdeauna. Cînd se întorcea acasă, îi învinovătea pe ceilalți de oboseala lui : nevastă-sa era de vină, pentru că îl dusesese cu sila acolo unde nu voise să meargă. Nu-și mai aducea aminte că ne condusesese el, și se plîngea că e cîrmuit de ea în cele mai mici amănunte ale vieții, că nu poate să aibă nici voința, nici gîndurile lui, că e un nimic în casă. Dacă grosolăniile lui se loveau de o răbdare tăcută, se supăra, pentru că își simțea puterea limitată. Întreba acru dacă religia nu poruncește femeilor să le facă pe plac bărbaților lor, dacă era un lucru îngăduit să-l disprețuiești pe tatăl copiilor tăi. Ajungea totdeauna să lovească o coardă sensibilă în nevasta lui, și după ce o făcea să răsune, părea că gustă o deosebită plăcere de pe urma mofturilor astea de stăpîn. Uneori se prefăcea cuprins de o tăcere întunecată, de o întristare bolnăvicioasă, care o speria dintr-o dată pe soția lui. Atunci primea îngrijirile ei înduioșătoare. Asemeni copiilor răsfățați, care își fac de cap fără să le pese de spaimile mamei, se lăsa răsfătat ca Jacques și Madeleine, pe care era gelos. În sfîrșit, am descoperit cu timpul că se purta, în împrejurări mai însemnate sau mai puțin însemnate, cu servitorii, cu copiii și cu nevasta lui, așa cum se purtase cu mine la jocul de table. În ziua în care am cuprins în întregime, de la rădăcină pînă la ramuri, aceste greutateți care, asemenea unor liane, apăsau mișcările și respirația acestei familii, înfășau în fire ușoare dar nenumărate mersul gospodăriei și întîrziiau creșterea bunei ei stări, complicînd actele cele mai necesare, am fost cuprins de o spaimă plină de admirație, care mi-a dominat dragostea și a închis-o în inima mea. Ce eram eu, Doamne ? Lacrimile pe care le băusem zămisliră în mine un fel de beție sublimă, și mi s-a părut o fericire să îmbrățışez suferințele acestei femei. Mai înainte mă plecasem în fața despotismului contelui, așa cum își plătește un contrabandist amenzile. De acum înainte aveam să mă las de bunăvoie sub loviturile zbirului, ca să fiu cît mai aproape de Henriette. Contesa mi-a ghicit gîndurile, m-a lăsat să mă așez lîngă ea și m-a răsplătit îngăduindu-mi să-i împărtășesc durerile, așa cum odinioară apostatul pocăit, dornic să se ridice

la ceruri o dată cu frații săi, dobîndea îndurarea de a muri în circ.

— Fără dumneata, viața m-ar fi doborât, mi-a spus Henriette într-o seară în care contele fusese, așa cum sînt muștele pe o zi de năduf, mai înțepător, mai aspru, mai schimbător decît de obicei.

Contele se culcase. Henriette și cu mine am rămas pe scară sub salcîmii noștri. Copiii se jucau pe lîngă noi, scăldați în razele amurgului. Cuvintele noastre, rare și mărginite la exclamații, ne dovedeau că avem aceleași gânduri prin care ne odihnim de suferințele noastre comune. Cînd lipseau cuvintele, tăcerea ne slujea credincios sufletele care, ca să spun așa, pătrundeau unul în celălalt fără nici o piedică, dar fără să fie îndemnate de sărut. Gustam amîndoi farmecul unei toropeli gînditoare, porneam pe șerpuirile aceleiași visări, ne cufundam sufletele împreună în rîu, și ele ieșeau împrăștiate ca două nimfe, unite cu desăvîrșirea pe care o dorește dragostea, dar lipsite de orice legătură pămîntească. Coboram într-o prăpastie fără fund, ne întorceam la suprafață cu mîinile goale, întrebîndu-ne cu o privire: „Vom avea oare o singură zi a noastră printre atîtea zile?” De ce murmură carnea, cînd voluptatea culege asemenea flori născute fără rădăcini? Cu toată poezia enervantă a serii care dădea cărămizilor balustradei nuanțe portocalii, atît de liniștitoare și de pure, cu toată atmosfera aceea religioasă care ne aducea, în tonuri îndulcite, strigătele celor doi copii și ne lăsa tihna, dorința a șerpuit în vinele mele ca prima văpaie a unui foc de artificii. După trei luni, am început să nu mă mai mulțumesc cu cît mi se dădea, și am mîngîiat încetișor mîna Henriettei, încercînd să-i trec și ei tulburarea bogată care mă înflăcăra.

Henriette a redevenit doamna de Mortsauf și și-a tras mîna înapoi. Cîteva lacrimi s-au ivit în ochii mei, ea le-a văzut, mi-a aruncat o privire fără vlagă, și și-a lipit mîna de buzele mele.

— Trebuie să știi, mi-a spus ea, că ceea ce faci mă îndurerază! O prietenie care cere hatîruri atît de mari, e primejdioasă.

Atunci am izbucnit în muștrări, am vorbit despre suferințele mele și despre cît de puțină alinare ceream ca să le pot

îndura. Am îndrăznit să-i spun că la vârsta mea, dacă simțurile erau numai suflet, și sufletul avea un sex. Că aş fi în stare să mor, dar nu să mor cu buzele închise. Ea îmi tăie vorba cu o privire mândră, în care mi s-a părut că citesc acel : „*Dar eu trăiesc pe roze ?*” al prințului indian. Poate că m-am înșelat. Din ziua în care, în fața porții castelului Frapesle, bănuisem pe nedrept la ea acel gând care făcea ca fericirea noastră să se nască dintr-un mormînt, mi-era rușine să-i pătez sufletul prin dorințe inspirate de o pasiune brutală. Ea a început să vorbească blajin, mi-a spus că nu putea fi totul pentru mine, și că se cuvenea s-o știu. În clipa în care a rostit aceste cuvinte, am înțeles că dacă n-o ascultam, aveam să sap o prăpastie între noi. Am plecat fruntea. Ea a spus mai departe că avea siguranța religioasă de a putea iubi un frate, fără să-l supere nici pe Dumnezeu, nici pe oameni. Că îi făcea plăcere să facă din acest cult o imagine reală a dragostei divine care, după bunul ei Saint-Martin, este viața acestei lumi. Dacă nu puteam fi pentru ea ceva asemănător cu bătrînul ei duhovnic, mai puțin decît un iubit dar mai mult decît un frate, trebuia să nu ne mai vedem. Avea să știe să moară, ducîndu-i lui Dumnezeu acest spor de suferințe puternice, îndurate cu lacrimi și sfișiere.

— Am dat mai mult decît trebuia, a încheiat ea, ca să nu-mi mai rămînă nimic ce ar putea să-mi fie luat, și sînt pedepsită de pe acum.

A trebuit s-o liniștesc, să-i făgăduiesc că n-am s-o mai supăr niciodată, și că am s-o iubesc, la douăzeci de ani, așa cum își iubesc bătrînii ultimul copil.

A doua zi, am venit devreme. Nu mai avea flori pentru vasele din salonul cenușiu. M-am repezit pe cîmp, în vii, și-am căutat flori ca să-i fac două mănunchiuri. Dar, culegîndu-le una cîte una, retezîndu-le de la rădăcină, admirîndu-le, mă gîndeam că frunzele și culorile aveau o armonie, o poezie care pătrundea în înțelegere fermecînd privirea, așa cum frazele muzicale trezesc mii de amintiri în adîncul sufletelor iubitoare și iubite. Dacă culoarea este lumină organizată, nu trebuie să aibă un sens, așa cum au combinațiile aerului ? Ajutat de Jacques și de Madeleine, fericiți toți trei că-i pregătim în taină o surpriză dragii noastre, am încercat pe cele două trepte ale

peronului, unde am stabilit cartierul general al florilor noastre, să facem două buchete prin care am căutat să zugrăvesc un sentiment. Închipuiți-vă un izvor de flori care ieșea clo-cotitor din două glastre, cădea în valuri dantelate, și din mij-locul cărora se înălțau dorințele mele în chip de trandafiri albi, de crini cu potire de argint. Pe țesătura proaspătă stră-luceau albăstrelele, nu-mă-uita, viperine, toate florile albastre ale căror nuanțe, culese din cer, se potrivesc atît de bine cu albul. Nu erau oare două nevinovății, cea care nu știa nimic și cea care știe tot, un gînd de copil și unul de martir? Dra-gostea are blazonul ei, și contesa l-a descifrat în taină. Mi-a aruncat una dintre acele priviri ascuțite care seamănă cu stri-gătul unui bolnav lovit în rană : era în același timp și ruși-nată, și încîntată. Ce răsplată în privirea aceea ! Cîtă încu-rajare în faptul de a o face fericită, de a-i împlîni inima ! Am născocit deci teoria lui moș Castel în folosul dragostei și am regăsit pentru ea o știință pierdută în Europa, în care flo-riile din călimară înlocuiesc paginile scrise în Orient cu culori miresmate. Ce încîntare e să-ți exprimi senzațiile prin aceste fiice ale soarelui, surorile florilor deschise sub razele iubirii ! În curînd m-am priceput la florile de cîmp, așa cum un om pe care l-am întîlnit mai tirziu la Grandlieu se pricepea la albine.

Cît am mai stat la Frapesle, am făcut de două ori pe săp-tămînă îndelunga muncă a acestei opere poetice, la săvîrșirea căreia erau necesare toate soiurile de graminee, pe care le-am studiat în amănunt, mai puțin ca un botanist decît ca un poet, cercetîndu-le mai mult spiritul decît forma. Mă duceam une-ori, ca să găsesc o floare acolo unde creștea, la distanțe foarte mari, pe malul apelor, în văi, pe vîrfurile stîncilor, în mijlocul landelor, căutînd pansele în păduri și prin iarba neagră. În drumurile astea, descopeream pentru prima oară plăceri ne-cunoscute savantului care trăiește în meditație, agriculturului care e ocupat de diferitele specii, meșteșugarului ținut în orașe, negustorului înlănțuit îndărătul tejghelei lui, dar cu-noscute de cîțiva oameni ai păduri, de cîțiva tăietori de lemne, de cîțiva visători. Există în natură frumuseți care au semni-ficații nemărginite și care se ridică la înălțimea celor mai mari concepții morale. Fie o iarbă neagră înflorită, acoperită

și udă de diamante de rouă, în care joacă soarele, nemărginire împodobită pentru o singură privire care cade pe ea la timp. Fie un colț de pădure înconjurat de stînci prăbușite, întrerupt prin limbi de nisip, îmbrăcat în mușchi, împodobit cu ienuperi, care te izbește prin ceva sălbatic, zbuciumat, spăimîntător și din care pornește țipătul șoimului. Fie o cîmpie fierbinte, stearpă, pietroasă, cu prăvălișuri repezi, ale cărei zări seamănă cu acelea ale pustiului, unde am întîlnit o floare minunată, singuratică, un dediețel cu potirul de mătase violetă, deschis ca să i se vadă staminele de aur, imagine înduioșătoare a idolului meu alb, singur în valea sa ! Fie mlaștini mari pe care natura aruncă numaidecît pete verzi, un fel de trecere între plantă și animal, în care viața se trezește în cîteva zile, pe care plutesc buruieni și gîze, ca o lume în eter ! Fie și o colibă cu grădina ei plină de varză, cu vie, cu gardul ei, suspendată peste o rîpă, mărginită de cîteva ogoare de secară, imagine a atîtor existențe smerite ! Fie o alee lungă de copaci, asemănătoare cu interiorul unei catedrale, în care arborii sînt coloane și coroanele lor închipuie arcurile bolții, la capătul cărei se ivește prin frunziș o rariște îndepărtată, cu lumini amestecate cu umbre și nuanțate de culorile roșii ale amurgului, ca niște vitralii colorate ale unui naos plin de păsări care cîntă. Apoi, la ieșirea din aceste păduri răcoroase și dese, un pămînt nedestelenit, văros, pe care, peste mușchiul arzător și sonor, șopîrlele sătule se întorceau în crăpăturile lor, ridicîndu-și capetele elegante și fine. Aruncă peste aceste tablouri cînd puhoai de soare curgător ca o ploaie hrănitoare, cînd maldăr de nori cenușii aliniați ca zbîrciturile pe fruntea unui moșneag, cînd tonurile reci ale unui cer ușor portocaliu, brăzdat de cărări de un albastru palid, și ascultă : vei auzi armonii neînchipuie în mijlocul unei tăceri care te uluiește. În lunile septembrie și octombrie, n-am alcătuit nici un buchet pentru care să fi căutat mai puțin de trei ore, atît de mult admiram, cu suava uitare de sine a poetului, aceste alegorii fugare în care se zugrăveau pentru mine cele mai contrastante faze ale vieții omenești, spectacol măreț în care acum răscolesc cu memoria. Azi împletesc adesea amintirea sufletului meu, răspîndit atunci în natură, cu aceste scene mărețe. Și o plimb încă și acum acolo pe stăpîna a cărei rochie albă unduia prin crîn-

guri, plutea peste pajiști, și al cărei gînd se ridica, asemeni unui fruct făgăduit, din fiecare caliciu plin de stamine îndrăgostite.

Nici o declarație, nici o dovadă de pasiune nețărnută, n-au fost mai violent molipsitoare decît acele simfonii de flori, în care dorința mea înșelată mă făcea să desfășor frămîntările pe care le exprima Beethoven prin notele lui : adînci cufundări în el însuși, nemaipomenite avînturi către cer. Doamna de Mortsauf nu mai era decît Henriette, cînd le privea. Se întorcea mereu la ele, se hrănea cu ele, culegea din ele toate gîndurile pe care le semănasem eu în buchete, cînd ridica fruntea de pe gherghef ca să le primească, și rostea : „Doamne, cît sînt de frumoase !” Vei înțelege această încîntătoare corespondență printr-un amănunt dintr-un buchet, așa cum l-ai înțelege pe Saadi dintr-un fragment de poezie. Ai simțit pe pajiști, în luna mai, acea mireasmă care le comunică tuturor ființelor beția fecundației, care te face, cînd te afli în barcă, să-ți moi mîinile în valuri, să-ți lași capul în voia vîntului, și care îți înmugurește toate gîndurile, ca pe niște tufișuri din pădure ? O buruiană mică, părangina parfumată, este unul dintre cele mai puternice izvoare ale acestei armonii învăluite. Din pricina asta, nimeni n-o poate ține lîngă sine fără a fi pedepsit. Pune într-un buchet lamele ei lucioase și dungate ca o rochie cu fire albe și verzi, și valuri nesfîrșite de mireasmă au să răscolească în adîncul inimii tale bobocii de trandafiri pe care îi strivește pudoarea. În jurul gîtului revărsat al glastrei de porțelan, închipuiește-ți un fel de volan de mănunchiuri albe de șerpariță din viile Turenei, ca o imagine a formelor rîvnite, înghemuite ca acelea ale unei roabe supuse. Din mijlocul lor ies spirale de volbură cu clopoței albi, rămurele de sălășitoare roz, amestecate cu cîteva ferigi, cu cîteva lăstari tineri de stejar, cu frunze minunat colorate și lucioase. Toate înaintează plecate smerit, asemeni sălciilor plîngătoare, sfioase și imploratoare ca niște rugăciuni. Și vezi deasupra lor fibrișoarele subțiri, înflorite, veșnic zbuciumate, ale parasinului purpuriu care își revarsă în valuri antenele aproape galbene, piramide albe de nourică de cîmp și de apă, coama verde a secărelei, penajul destrămat al păiușului numit spicul-vîntului, nădejtile viorii cu care se încunună primele vise și care se des-

prind pe fundalul cenușiu al inului, cînd lumina strălucește în jurul firelor lui înflorite. Și ceva mai sus, cîtiva trandafiri de Bengal presărați printre dantelele răsfirate ale morcovului sălbatic, penele bumbăcariței, zulufii cretușchii, eflorescențele asmațuiului sălbatic, pletele aurii ale clematitei rodite, nucile mărunte ale ghințurei albe ca laptele, corimbul cozii șorice-lului, tulpinile ramificate ale fumaritei cu flori roșietice și negre, cîrcei de vișă, firișoarele întortocheate ale caprifoiului, în sfîrșit, tot ceea ce au aceste făpturi nevinovate mai despletit, mai sfîșiat, flacări și întreite lănci, frunze crestate, zdrențuite, tulpini chinuite ca niște dorințe încilcitate în fundul sufletului. Din mijlocul acestui multiplu puhoi de dragoste care se re-varșă, se ridică un minunat mac bătut, roșu, plin de boboci gata să se deschidă, desfăcîndu-și flacările incendiului peste iasomia înstelată, stăpîn peste ploaia neconținută a polenului care plutește în aer ca un nor frumos și reflectă lumina zilei în miile lui de fărîme strălucitoare. Ce femeie, îmbătată de mireasma Aphroditei ascunsă în parangină, n-ar pricepe belșugul de idei smerite, dragostea asta albă, tulburată de porniri nepotolite, și această dorință purpurie a dragostei, care cere o fericire respinsă în bătălii de o sută de ori luate de la capăt de patima stăpînită, neobosită, veșnică ? Pune această mărturisire în lumina unei ferestre, să i se vadă amănuntele proaspete, contradicțiile delicate, arabescurile, pentru ca stăpîna, mișcată, să vadă o floare și mai larg deschisă din care cade o lacrimă, și va fi gata să se dăruie, dacă un înger sau vocea copilului ei n-o va opri pe marginea prăpastiei. Ce-i dăruim lui Dumnezeu ? Miresme, lumină, cîntece, cele mai alese manifestări ale ființei noastre. Așa că tot ce-i dăm lui Dumnezeu, nu-i oare dăruit iubirii în acest poem de flori luminoase care murmurau neconținut melodii unei inimi, îi mîngîiau voluptățile ascunse, speranțele nemărturisite, iluziile care se aprind și se sting ca funigiei într-o noapte caldă ?

Aceste plăceri neutre ne-au fost de mare folos pentru a înșela natura, ațîțată de îndelunga contemplație a ființei iubite, de acele priviri care se bucură strălucind pînă în adîncul formelor în care pătrund. Pentru mine, nu îndrăznesc să spun și pentru ea, a fost ceva asemănător cu acele crăpături prin care țîșnesc apele stăvilite de o piedică de neînvins și care adesea

înlătură o nenorocire, dîndu-le o fărimă de libertate. Înfrînarea trece prin sfîrșeli ucigătoare, de care te salvează cîteva fărimituri căzute una cîte una din acel cer care, de la Dan la Sahara îi dă mană călătorului. Cu toate astea, am surprins-o adesea pe Henriette cu brațele fără putere la vederea acestor buchete, prăbușită în acele visări furtunoase în timpul cărora gîndurile fac pieptul să tresalte, însuflețesc fruntea, vin unul după altul ca valurile, țîșnesc înspumate, amenință, și lasă în urma lor o oboseală enervantă. De-atunci n-am mai făcut niciodată vreun mănunchi de flori pentru nimeni ! După ce ne-am făurit acest limbaj pentru noi doi, am simțit o mulțumire asemănătoare cu aceea a robului care își înșală stăpînul.

În restul acelei luni, cînd colindam grădinile, îi vedeam uneori fața lipită de geamuri, iar cînd intram în salon, o găseam în fața gherghefului. Cînd nu soscam la ora obișnuită — fără s-o fi stabilit vreodată împreună — uneori silueta ei albă rătăcea pe terasă. Cînd o surprindeam acolo, îmi spunea :

— Ți-am ieșit înaintea. Nu trebuie să ai o fărimă de cochetărie pentru ultimul copil ?

Crudele partide de table între conte și mine se întrerupseseră. Ultimele achiziții îl obligau la o mulțime de drumuri, de cercetări, de verificări, de îngrădiri și măsurători. Trebuia să dea porunci, era ocupat cu muncile agricole care cereau ochiul stăpînului și pe care le hotăra împreună cu nevasta lui. Contesa și cu mine ne duceam adesea să-l întîlnim pe moșiile cele noi, împreună cu cei doi copii, care tot drumul alergau după gîze, după rădaște, croitori, alcătuiind și eu buchete, sau, ca să fiu mai exact, mănunchiuri de flori. Bucuriile nemărginite de a te plimba cu femeia iubită, de a-i da brațul, de a-i alege poteca, ajungeau unei vieți. Convorbirea noastră era atunci atît de încrezătoare ! Ne duceam singuri, ne întorceam cu generalul, poreclă drăguță pe care o dădeam toți contelui, cînd era bine dispus. Aceste două feluri de a ne plimba nuanțau bucuria noastră cu acele contraste a căror taină nu e cunoscută decît de inimile între care există o legătură plină de piedici. La întoarcere, aceeași fericire, o privire, o strîngere de mînă, erau împletite cu neliniști. Cuvintele, atît de nestînjinite la dus, aveau la întoarcere semnificații misterioase. Cînd unul dintre noi găsea, după un timp, un răspuns la vreo în-

trebare vicleană sau cînd începea o discuție, ea se continua sub o formă enigmatică, pentru care limba noastră e atît de potrivită și pe care femeile o răsucesc cu atîta iscusință. Cine n-a gustat plăcerea de a se înțelege așa, ca într-o sferă necunoscută, în care spiritele se despart de mulțime, și se unesc între ele, înșelînd legile obișnuite? Într-o zi am simțit o nădejde nebunească, repede stinsă, cînd la o întrebare a contelui care voia să știe despre ce vorbeam Henriette i-a răspuns cu o frază cu două înțelesuri, care l-a mulțumit. Gluma asta nevinovată a făcut-o să rîdă pe Madeleine, iar pe contesă să se înroșească numaidecît, și să-mi spună printr-o privire severă că putea să-mi retragă sufletul ei așa cum își retrăsese odată mîna, pentru că voia să rămînă o soție fără pată. Dar o asemenea legătură, pur spirituală, are atîta farmec, încît a doua zi am luat-o de la capăt.

Ceasurile, zilele, săptămînile fugeau așa, pline de fericire care renăștea mereu. Ajunseserăm la timpul culesului, care e, în Turena, o adevărată sărbătoare. Către sfîrșitul lunii septembrie, soarele mai puțin cald decît în timpul secerișului, îți îngăduia să stai pe cîmp fără să te temi nici că ai să te pîrlești, nici că ai să te obosești. E mai ușor să culegi ciorchinii, decît să seceri grîul. Toate roadele sînt coapte. Grînele s-au cules, pîinea s-a ieftinit, și belșugul acesta dă fericire vieții. În sfîrșit, temerile dinaintea recoltei, în care se scurg tot atîția bani cît și sudori, au pierit în fața hambarelor pline și a pivnițelor gata să se umple. Culesul viei e desertul vesel după ospățul recoltei, cerul zîmbește atunci totdeauna în Turena, unde toamnele sînt minunate. În ținutul acesta primitiv, culegătorii sînt hrăniți de pogdorean. Aceste mese erau singurele la care bieții oameni aveau în fiecare an o mîncare hrănitoare și bine gătită. Țineau la ele, așa cum țin copiii în familiile patriarhale la aniversări. De aceea vin grămadă la gospodăriile în care stăpînul se poartă fără zgîrcenie. Casa e plină de lume și de merinde. Cramele sînt deschise neconținut. Totul e însuflețit de mișcarea dogarilor, a căruțelor pline de fete vesele, a oamenilor care, luînd o plată mai bună decît în restul anului, cîntă de dimineață pînă seara. De altfel mai este încă o pricină de plăcere, diferențele dispar : femei, copii, stăpîni și lucrători, toată lumea participă la sfîntul cules. Împrejurările

astea felurite pot explica veselia transmisă de la o vîrstă la alta, care se deslănțuie în ultimele zile ale anului, și a căror amintire i-a inspirat pe vremuri lui Rabelais forma bahică a marii lui opere. Niciodată copiii, Jacques și Madeleine, care erau totdeauna bolnavi, nu fuseseră la un cules. Nici eu nu fusesem. S-au bucurat copilărește văzîndu-și emoția împărtășită. Mama lor făgăduise că ne va întovărăși. Ne duseserăm la Villaines, unde se fac coșurile ținutului, ca să ne comandăm cîteva, foarte frumoase. Aveam de gînd să culegem noi cîteva șiruri păstrate numai pentru noi, dar ne înțeleseserăm să nu mîncăm prea mulți struguri. Să mănînci în vie soiul *co* din Turrena părea un lucru atît de bun, încît disprețuiai cei mai frumoși struguri de pe masă. Jacques m-a pus să jur că nu mă voi duce nicăieri la cules și că voi rămîne la via de la Clochegourde. Aceste două mici făpturi, de obicei bolnave și palide, n-au fost niciodată mai proaspete, mai trandafirii, mai vioaie și mai zglobii decît în dimineța aceea. Flecăreau de dragul flecăritului, se duceau, alergau, se întorceau, fără o pricină vădită, și, ca toți ceilalți copii, păreau că sînt plini de o viață care se cere risipită. Domnul și doamna de Mortsauf nu-i văzuseră niciodată așa. Am redevenit și eu copil odată cu ei, poate că și mai copil, pentru că așteptam și eu recolta mea. Am plecat pe o vreme frumoasă către vii, și am rămas acolo o jumătate de zi. Cum ne mai luam la întrecere cine va culege cel mai frumos ciorchine, cine-și va umple mai repede coșul ! Ne duceam și ne întorceam de la butuci la mamă, nu culegeam un ciorchine pînă nu i-l arătam. Ea a început să rîdă cu rîsul bun, plin, al tinereții ei, cînd, venind cu coșul meu, după fetița ei, i-am spus, ca și Madeleine :

— Dar ai mei, mamă ?

Mi-a răspuns :

— Dragul meu copil, să nu te încălzești prea tare !

Apoi, mi-a trecut mîna pe gît și prin păr, m-a lovit ușor, în glumă, peste obraz, și a adăugat :

— Tu ai asudat !

A fost singura dată cînd am auzit această mîngîiere a glasului, *tu*-ul îndrăgostiților. Priveam tufișurile frumoase, acoperite de fructe roșii, de bobîțe și de mure sălbatice, ascultam țipetele copiilor, mă uitam la ceata culegătorilor, la căruța

plină de butoaie și la bărbații încărcăți cu coșarci !... Ah ! am însemnat totul în memoria mea, totul, pînă la migdalul tinăr sub care stătea ea, proaspătă, colorată, zîmbitoare, sub umbrela deschisă. Apoi am început să culeg ciorchini ca să-mi umplu coșul, să mă duc să-l răstorn în butoiul de struguri, cu o încordare trupească tăcută și stăruitoare, cu un mers încet și măsurat, care îmi lăsa sufletul slobod. Gustam negrăita plăcere a unei munci în aer liber, ale unei vieți de mișcare, care călăuzește de foarte aproape viața și limpezește căile pasiunii, fără acel automatism ce tulbură sufletul.

Am învățat cită înțelepciune cuprinde munca uniformă și am priceput regulile mănăstirești.

Pentru prima oară după multă vreme, contele n-a fost nici ursuz, nici veninos. Fiul lui atît de sănătos, viitorul duce de Lenoncourt-Mortsau, alb și trandafiriu, mînjit de struguri, îi înveselea inima. Cum ziua aceea era ultima a culesului, generalul a făgăduit că va organiza seara un dans în fața Clochegourdului, în cinstea întoarcerii Bourbonilor. În chipul acesta sărbătoarea a fost desăvîrșită pentru toată lumea. În drum spre casă, contesa m-a luat de braț și s-a sprijinit de mine așa ca inima mea să simtă toată greutatea inimii ei cu o mișcare de mamă care voia să-mi comunice bucuria ei, și mi-a spus la ureche :

— Ne aduci noroc !

Fără îndoială că pentru mine care îi cunoșteam nopțile nedormite, spaimele și viața de pînă atunci, în care fusese susținută de mîna lui Dumnezeu, dar în care totul fusese sterp și obositor, fraza asta accentuată de vocea ei atît de bogată, isca în mine o bucurie pe care nici o femeie din lume nu mai putea să mi-o dea vreodată.

— Uniformitatea nenorocită a zilelor mele e curmată, viața începe să fie frumoasă, semănată de nădejdi, mi-a spus ea, după o pauză. Oh ! Nu mă părăsi ! Să nu înșeli niciodată superstițiile mele nevinovate ! Fii fiul cel mare, care devine providența fraților lui !

Natalie, nimic nu e exaltat aici : ca să descoperi infinitul sentimentelor adînci, trebuia să fi aruncat în tinerețe o sondă în marile lacuri pe marginea cărora ai trăit. Dacă pentru multe ființe patimile au fost puhoie de lavă scurse între maluri

secate, nu există și suflete în care patima, stăpînită de greutatea de neînvins, a umplut cu apă limpede craterul vulcanului ?

Am mai avut o sărbătoare asemănătoare. Doamna de Mortsauf voia să-și deprindă copiii cu viața și să-i facă să cunoască muncile grele prin care se dobîndesc banii. Le crease niște venituri supuse bunului mers al agriculturii : produsul nucilor îi aparținea lui Jacques și cel al castanilor era al Madeleinei. Peste cîteva zile, s-au cules castanele și nucile. Nevinovatele fericiri ale copilăriei păreau fermecătoare în mijlocul tonurilor grave ale toamnei care începuse, atunci cînd ne-am dus să scuturăm castanii Madeleinei, cînd am auzit căzînd fructele a căror coajă sărea pe catifeaua netedă și uscată a pămîntului sărac pe care cresc castanii, cînd am văzut gravitatea cu care fetița măsura din ochi movilele ca să-și dea seama de valoarea lor, care pentru ea reprezentau viitoare plăceri independente, felicitările Manettei, femeia de serviciu, singura care se ocupa de copii în lipsa contesei, și învățămintele pe care le pregătea imaginea greutateilor de care era nevoie pentru a culege cea mai mărunță recoltă, atît de des primejduită de toanele climei. Madeleine avea podul ei, în care am vrut să văd cum se adună fala ei, și să-i împărtășesc bucuria. Ei, uite, tresar încă și azi cînd îmi aduc aminte sgomotul pe care îl făcea fiecare coș de castane răsturnat peste cîlții gălbui amestecați cu pămînt, care țineau loc de dușumea. Conteul lua din ele și pentru casă ; logofeții, argații, toți oamenii de la Clochegourde îi aduceau cumpărători Fetiței, nume prietenească pe care în ținutul acela țărani îl spun cu plăcere chiar unor străini, dar care părea că-i aparține numai Madeleinei.

Jacques a fost mai puțin norocos la culegerea nucilor lui, pentru că a plouat cîteva zile, dar eu l-am mîngîiat sfătuindu-l să-și păstreze nucile ca să le vîndă ceva mai tîrziu. Domnul de Chessel îmi spusese că nucii nu prea rodeau în Brehémont, nici în Amboise, nici în Vouvray. Uleiul de nucă e foarte întrebuințat în Turena. Jacques trebuia să cîștige cel puțin doi franci de fiecare nuc, avea două sute, suma era deci însemnată ! Voia să-și cumpere un echipament de călărie. Dorința lui a iscat o discuție publică, în care taică-său l-a făcut să gîndească la lipsa de stabilitate a veniturilor, la nevoia de

a-ți face economii pentru anii în care pomii nu vor rodi, ca să ai totdeauna un venit mijlociu. Am recunoscut sufletul contesei în tăcerea ei. Era fericită să-l vadă pe Jacques ascultându-și tatăl și pe tată recucerind puțin din sfîntenia care-i lipsea, datorită acestei minunate minciuni pregătite de ea. Nu ți-am spus, zugrăvindu-ți această femeie, că limbajul pămîntesc ar fi neputincios să-i redea trăsăturile și spiritul ! Cînd se petrec asemenea scene, sufletul le gustă savoarea fără să le mai analizeze, dar cu cîtă vigoare se desprind ele mai tîrziu pe fundalul întunecos al unei vieți zbuciumate ! Strălucesc asemeni unor diamante înconjurare de gînduri neclare, regrete topite în amintirea fericirilor pierdute ! De ce oare numele celor două moșii cumpărate de curînd, și de care domnul și doamna de Mortsauf se ocupau atît, Cassine și Rhétorière, mă mișcă mai mult decît cele mai frumoase nume de pe pămîntul sfînt sau din Grecia ? *Cine iubește, spun-o !* a strigat La Fontaine. Aceste nume au virtuțile de talisman ale cuvintelor magice întrebuințate în evocări, îmi explică vrăjile, trezesc chipuri adormite care se ridică dintr-o dată și-mi vorbesc, mă duc în acca fericită vale, crează un cer și niște priveliști. Dar evocările n-au trecut oare pentru totdeauna în regiunile lumii spirituale ? Nu te miră că mă vezi povestindu-ți scene atît de obișnuite ? Cele mai mici amănunte ale acestei vieți simple și aproape comune, au fost tot atîtea legături, slabe în aparență, prin care m-am înlănțuit strîns de contesă.

Interesele copiilor ei îi pricinuiau doamnei de Mortsauf tot atîtea necazuri cît și sănătatea lor șubredă. Am recunoscut în curînd adevărul cuvintelor pe care mi le spusese în legătură cu rolul ei tainic în treburile casei, de care am luat cunoștință încet, aflînd despre ținutul acela amănunte pe care trebuie să le cunoască un om de stat. După zece ani de strădanii, contesa schimbase cultura ogoarelor ei, „rărise la patru“, expresie obișnuită în locurile acelea pentru a explica rezultatele noii metode după care plugarii seamănă grîu numai o dată la patru ani, ca să facă pămîntul să rodească în fiecare an ceva. Trebuie, ca să înfrîngă încăpățînarea țăranilor, să rezilieze contractele, să-și împartă pămînturile în patru mari părți, date în arendă, „la parte“, după învoiala obișnuită în Turena și în ținuturile dimprejur. Proprietarul dă locuința, acareturile

și semințele unor fermieri liberi, cu care împarte cheltuielile agricole și produsele. Împărțirea e supravegheată de un logofăt, însărcinat să ia jumătatea datorată proprietarului, sistem costisitor și complicat cu o contabilitate schimbată în fiecare clipă de natura produsului care trebuia împărțit. Contesa îl hotărâse pe domnul de Mortsauf să cultive o a cincea fermă, alcătuită din pământuri rezervate, așezate în jurul Clochegourdului, ca să-i dea o ocupație și ca să demonstreze țăranilor cu care lucra în parte, prin evidența faptelor, cât de bune erau metodele cele noi. Meșteră în agricultură, ridicase încet și cu perseverența ei de femeie, două din părțile arendate după planul fermelor din Artois și din Flandra. E ușor de ghicit la ce țintea. După expirarea acestor contracte în parte, conesa voia să facă din cele patru arende două ferme frumoase și să le închirieze pe bani unor oameni activi și inteligenți, ca să simplifice veniturile de la Clochegourde. Cum se temea că ea va muri înainte, încerca să-i lase contelui venituri ușor de încasat și copiilor bunuri pe care nici o stângăcie nu le-ar mai fi putut primejdui. În clipa aceea, pomii sădiți de zece ani rodeau din plin. Gardurile vii, care apărau moșiile de orice contestație viitoare, crescuseră. Plopii, ulmii, totul era la locul lui. Pământurile de la Clochegourde, odată cu noile achiziții și cu introducerea noului sistem de exploatare pretutindeni, împărțit în patru mari ferme dintre care două trebuiau să fie clădite, putea aduce șaisprezece mii de franci bani ghiață, câte patru mii de fiecare fermă, fără a mai pune la socoteală via, nici cele două sute de pogoane de pădure în continuarea ei, nici ferma model. Drumurile care duceau la cele patru ferme ale ei puteau să ajungă toate la o mare alee, care ar fi mers de la Clochegourde în linie dreaptă pînă la șoseaua Chinon. Distanța între această șosea și Tours nu era decît de cinci leghe, așa că avea să găsească arendași, mai ales în momentul în care toată lumea vorbea despre ameliorările aduse de conte, de succesele lui și de îmbunătățirea pământului lui. Voia să cheltuiască pentru fiecare dintre moșiile cumpărate câte cincisprezece mii de franci ca să schimbe conacele în două ferme mari, cu scopul de a le închiria mai bine după ce le-ar fi cultivat un an sau doi, trimițînd acolo ca administrator pe un anume Martineau, cel mai bun, cel mai cinstit dintre logofeții ei, care avea

să rămână fără loc, de vreme ce contractele celor patru arende la parte expirau. Venise momentul să le unească în două ierme și să le închirieze pe bani. Ideile ei atît de simple, dar complicate de cei treizeci și ceva de mii de franci care trebuiau cheltuiți, erau acum obiectul unor lungi discuții între ea și conte, a unor certuri spăimîntătoare, în care nu era susținută decît de interesul celor doi copii. Gîndul acesta : „Dacă mor mîine, ce se va întîmpla ?“ făcea să-i bată inima. Numai sufletele blajine și liniștite, neînserate de furie, care vor să facă să domnească de jur împrejur adîncă lor pace interioară, știu de cîtă putere e nevoie pentru luptele astea, ce valuri înbelșugate de sînge urcă în inimă înainte de bătălie, ce sfîrșeală îl doboară pe om după ce a luptat și n-a dobîndit nimic. În clipa în care copiii ei erau mai puțin palizi, mai puțin slabi, mai vioi, pentru că vremea fructelor avusese un efect asupra lor, în clipa în care le urmărea jocurile cu ochi umezi, simțind o mulțumire care îi reînnoia puterile și făcea să-i crească inima, biata femeie îndura înțepăturile jignitoare și atacurile sfișietoare ale unei împotriviri răutăcioase. Contele, speriat de aceste schimbări, le tăgăduia avantajele și puțința de realizare, cu o încăpăținare năvășe. Avea, pentru raționamentele ei limpezi, răspunsuri de copil care s-ar fi îndoit de influența soarelui vara. Contesa a izbutit. Victoria bunului simț asupra nebuliei i-a alinat rănile, a uitat jignirile. În ziua aceea s-a dus să se plimbe la Cassine și la Rhétorière, ca să hotărască în privința construcțiilor. Contele mergea singur înainte, copiii între noi și el. Eram amîndoi în urmă, mergînd încet, pentru că îmi vorbea cu tonul acela dulce și scăzut, care făcea ca frazele ei să semene cu niște valuri mici, șoptite de mare peste un nisip fin.

Îmi spunea că e sigură de izbîndă. Avea să se stabilească un mijloc de transport de la Tours la Chinon, întreprins de un om activ, de un surugiu, văr cu Manette, care voia să aibă o fermă mare pe șosea. Avea o familie numeroasă : fiul lui cel mare se va ocupa de trăsuri, al doilea de căruțe. Tatăl, stabilit pe șosea, la Rabelaye, una dintre fermele de închiriat, situată în centru, putea să vegheze asupra schimbului de cai la popas și să cultive bine ogoarele, îngrășîndu-le cu bălîgarul din grajdurile lui. Unul dintre cei patru fermieri angajați, un om cîstît, inteligent, activ, și care înțelegea avantajele

noii metode de lucrare a pământului, voia de pe acum să închirieze cealaltă fermă, Baude, cea care se găsea la doi pași de Clochegourde. În ceea ce privește Cassine și Rhétorière, erau de pe acum cele mai bune pământuri din regiune. Odată ce fermele ar fi fost clădite și culturile ar fi ajuns la o dezvoltare deplină, era destul să fie afișate la Tours. În doi ani, Clochegourde va avea o rentă cam de optzeci de mii de franci. Gravelotte, acea fermă de pe Maine, găsită de domnul de Mortsauf, era luată cu șapte mii de franci pe nouă ani. Pensia de mareșal era de patru mii de franci. Dacă toate aceste venituri nu erau încă o avere, ele dădeau totuși o bună stare adevărată. Mai târziu, alte îmbunătățiri aveau să-i îngăduie poate să se ducă într-o zi la Paris, ca să supravegheze educația lui Jacques. Poate peste doi ani, când sănătatea presupusului moștenitor era să fie întărită.

Cu ce tremur a rostit cuvîntul : *Paris !* Eram în inima acestui plan, voia să se despartă cît mai puțin cu puțință de prietenul ei. La auzul acestui cuvînt m-am înflăcărat, i-am spus că nu mă cunoaște, că, fără să-i spun nimic, mă hotărîsem în taină să-mi întregesc educația muncind zi și noapte, ca să fiu preceptorul lui Jacques, pentru că nu puteam îndura gîndul de a ști în casa ei un bărbat tînăr.

La aceste cuvinte a devenit gravă.

— Nu, Félix, a spus ea, asta nu se va întîmpla, așa cum nu vei fi nici preot. Dacă printr-un singur cuvînt ai emoționat mama pînă în fundul inimii, femeia te iubește, prea sincer ca să te lase să ajungi victima dragostei dumitale. Devotamentul acesta ar fi plătit cu un dispreț nemărginit, și eu nu te-aș putea ajuta de fel. Oh, nu, să nu-ți aduc nenoroc în nici un chip ! Dumneata, viconte de Vandenesse, preceptor ? Dumneata, a cărui nobilă deviză este : *Nu se vinde !* Chiar dacă ai fi un Richelieu, tot ți-ai strica viața pentru totdeauna. Ai pricinui cele mai mari supărări familiei dumitale. Prietene, nu știi cîtă obraznicie poate pune într-o privire ocrotitoare o femeie ca mama mea, cîtă înjosire într-un cuvînt, cît dispreț într-un salut !

— Dacă mă iubești dumneata, ce-mi pasă de lume ?

S-a prefăcut a nu fi auzit și a rostit mai departe :

— Cu toate că tata e un om minunat și dispus să-mi dea ceea ce îi cer, nu te-ar ierta că nu ți-ai găsit locul în lume și ar refuza să te ocrotească. N-aș vrea să te văd preceptorul principelui moștenitor. Acceptă societatea așa cum e, nu fă greșeli în viață. Prietene, propunerea asta nechibzuită de...

— De dragoste, am șoptit eu.

— Nu, de caritate, a spus ea stăpînindu-și lacrămile, gîndul ăsta nebunesc, îmi lămurește caracterul dumitale. Inima dumitale are să-ți dăuneze în viață. Îți cer, începînd din clipa asta, dreptul de a te învăța cîteva lucruri ! Lasă ochilor mei de femeie grija de a vedea uneori pentru dumneata. Da, din fundul Clochegourdului meu, vreau să asist, tăcută și încîntată, la succesele dumitale. Cît despre preceptor, fii liniștit, vom găsi un preot bătrîn și cumsecade, un vechi savant iezuit, și tata va jertfi bucurios o sumă pentru educația copilului care trebuie să-i poarte numele. Jacques este mîndria mea. Și totuși are unsprezece ani, rosti ea după o pauză. Dar i se întîmplă ceea ce se întîmplă cu dumneata. Văzîndu-te, ți-aș fi dat treisprezece ani.

Ajunsesem la Cassine, unde Jacques, Madeleine și cu mine o urmam, așa cum își urmează puișorii mama. Dar o stîngheream. Am lăsat-o un moment și m-am dus în livadă, unde Martineau cel mare, paznicul, se uita împreună cu Martineau cel mic, logofătul, dacă pomii trebuie să fie tăiați sau nu. Discutau treaba asta, de parcă ar fi fost vorba de avutul lor. Am văzut atunci cît era de iubită contesa. I-am spus acest gînd al meu unui biet zilier care, cu piciorul pe hîrleț și cu cotul sprijinit de coada lui, îi asculta pe cei doi doctori în pomicultură.

— Oh ! da, domnule, mi-a răspuns el, e o femeie bună și nu e trufașă, ca toate maimuțele din Azay, care te-ar lăsa să crăpi ca un cîine, mai bucuros decît să-ți dea un gologan mai mult la un stîngen de șanț ! În ziua în care femeia asta are să plece din ținut, Precista are să plîngă și o să plîngem și noi. Știe ce i se datorează ei, dar ne cunoaște necazurile și-i e aminte la ele.

Cu cîtă plăcere i-am dat toți banii mei omului acela !

După cîteva zile Jacques a primit un poney ; taică-său, călăreț minunat, voia să-l deprindă treptat cu oboseala că-

lăriei. Copilul avea un costum frumos de călărie, cumpărat din produsul nucilor. Dimineața în care luă prima lecție, întovărașit de tatăl său, în strigătele uimite ale Madeleinei care țupăia pe iarba în jurul căreia alerga Jacques, a fost pentru contesă prima mare sărbătoare a maternității ei. Jacques avea un guleraș brodat de maică-sa, o redingotă mică de postav albastru ca cerul, strînsă într-o cingătoare de piele lucioasă, niște pantaloni albi cu pliuri și o tocă cadrilată, de sub care ieșeau buclele mari ale părului lui blond cenușiu : era încântător. Toți slujitorii casei se adunaseră și împărtășeau bucuria asta familială. Tînărul moștenitor îi zîmbea maică-si cînd trecea pe lîngă ea, și se ținea în șa fără frică. Acest prim act bărbătesc al copilului a cărui moarte păruse atît de des aproape, speranța unui viitor strălucit chezășuit de această plimbare care i-l arăta atît de frumos, de drăguț, de proaspăt, erau o încântătoare recompensă ! Bucuria tatălui, care întinerea și zîmbea pentru prima oară după multă vreme, fericirea zugrăvită în ochii tuturor oamenilor de pe lîngă casă, chiotul unui bătrîn falaitar de la Lennoncourt care se întorcea de la Touris și care, văzînd cum ține copilul frîul, îi spusese : „Bravo, domnule viconte !“ toate fură prea mult pentru doamna de Mortsau, care izbucni în lacrimi. Ea, atît de liniștită cînd suferea, a fost prea slabă ca să îndure bucuria de a-și admira copilul galopînd pe acel nisip pe care îl plînsese atît de des înainte, cînd îl plimba la soare. În clipa aceea s-a sprijinit fără remușcare de brațul meu și mi-a spus :

— Cred că n-am suferit niciodată. Să nu ne părăsești azi.

După ce s-a sfîrșit lecția, Jacques s-a aruncat în brațele mamei lui, care l-a primit și l-a păstrat la sîn cu puterea pe care o dă o bucurie fără margini și l-a sărutat și l-a mîngîiat la nesfîrșit. M-am dus cu Madeleine să facem două buchete minunate, ca să împodobim masa în cinstea călărețului. Cînd ne-am întors în salon, contesa mi-a spus :

— 15 octombrie va fi, fără îndoială, o zi mare ! Jacques și-a luat prima lecție de călărie și eu am făcut ultima împunsătură la țesătura mea de mobilă.

— Atunci, Blanche, a spus contele rîzînd, vreau să ți-o plătesc.

I-a oferit brațul și a dus-o în prima curte, în care a văzut o caleașcă pe care i-o dăruia tatăl ei, și pentru care contele cumpărase doi cai din Anglia, aduși odată cu cei ai ducelui de Lenoncourt. Bătrînul falaitar le pregătise pe toate în prima curte, în timpul lecției. Am pornit trăsura și ne-am dus să vedem linia aleii care trebuia să ducă drept de la Clochegourde la drumul spre Chinon, drum care avea să poată fi tăiat peste noile moșii, datorită cumpărărilor făcute de curînd. La întoarcere, contesa mi-a spus, cu o expresie de melancolie :

— Sînt prea fericită. Pentru mine fericirea e ca o boală, mă copleșește, și mă tem să nu se șteargă ca un vis.

Iubeam prea pătimaș ca să nu fiu gelos. Eu nu-i puteam da nimic ! În furia mea, căutam un mijloc să mor pentru ea. M-a întrebat ce gînduri îmi întunecau ochii, i le-am spus cu naivitate. A fost mai mișcată de ele decît de toate darurile, și mi-a pus un balsam pe inimă cînd, după ce m-a dus pe peron, mi-a spus la ureche :

— Iubește-mă așa cum mă iubea mătușa mea, și asta va însemna că îmi dai viața dumitale. Dacă o iau așa, nu-ți voi fi îndatorată în fiecare ceas ? Era și timpul să-mi sfîrșesc lucrul de pe gherghef, a urmat ea, cînd am intrat în salon, unde i-am sărutat mîna, ca să-mi reînnoiesc jurămintele. Poate că nu știi, Félix, de ce mi-am impus munca asta îndelungată ? Bărbații găsesc în ocupațiile vieții lor un leac împotriva supărărilor, mișcarea implicată de treburi îi distrează, dar noi, femeile n-avem nici un punct de sprijin în sufletul nostru împotriva durerilor. Ca să pot zîmbi copiilor și bărbatului meu cînd eram prada unor imagini triste, am simțit nevoia să pun ordine în suferința mea printr-o mișcare fizică. În chipul acesta, evitam sleirile care vin după o mare cheltuire de puteri, ca și izbucnirile de exaltare. Acțiunea de a ridica brațul la răstimpuri egale îmi legăna gîndurile și dădea sufletului meu, în care bubuia furtuna, pacea fluxului și a refluxului, îi orînduia emoțiile. Fiecare punct era duhovnicul tainelor mele, înțelegi ? Și uite, cînd am făcut ultimul fotoliu, m-am gîndit prea mult la dumneata ! Da, prea mult, prietene. Ceea ce pui dumneata în buchetele de flori, o spuneam și eu desenelor mele.

Masa a fost veselă, Jacques, ca toți copiii față de care ești atent, mi-a sărit de gât când a văzut florile pe care i le culesesem în chip de cunună. Maică-sa s-a prefăcut supărată pe mine din pricina acestei infidelități. Vă închipuiți cu câtă grație i-a dat copilul acela drăguț buchetul pe care era geloasă ! Pe seară am făcut toți trei o partidă de table, eu singur împotriva domnului și doamnei de Mortsauf, și contele a fost încântător. În sfârșit, în amurg, m-au condus pînă la drumul spre Frapesle. Era o seară liniștită, ale cărei armonii făceau ca sentimentele să cîștige în adîncime ceea ce pierdeau în vioiciune. A fost o zi unică în viața acelei biete femei, un punct strălucitor, care i-a alinat adesea amintirea, în ceasurile grele. În adevăr, lecțiile de călărie au devenit în curînd un motiv de neînțelegere. Contesa se temea pe drept cuvînt de vorbele de ocară pe care le arunca tatăl fiului. Jacques începuse să slăbească, frumozii lui ochi albaștri se încercăneau. Ca să n-o supere pe maică-sa, mai bine suferea în tăcere. Am găsit un leac pentru amărăciunile lui, sfătuindu-l să-i spună contelui, cînd se înfuria, că era obosit. Dar leacul acesta înșelător n-a fost deajuns. A trebuit ca bătrînul falaitar să-l înlocuiască pe tată, care nu și-a lăsat smuls elevul fără hărțuiri. Tipetele și discuțiile s-au întors. Contele a găsit un motiv pentru neconținutele lui jelanii în lipsa de recunoștință a femeilor, a aruncat de douăzeci de ori pe zi în obrazul nevastei lui caleașca, livrelele, caii. În sfârșit, s-a întîmplat unul dintre acele lucruri de care se leagă bucuros caracterele de felul acesta și bolile de soiu ăsta : cheltuielile depășiseră cu jumătate prevederile la Cassine și la Rhétorière, unde zidurile și podelele stricate se prăbușiseră. Un muncitor venise neîndemînat să-i anunțe vestea asta domnului de Mortsauf, în loc să i-o spună contesei. De aici s-a pornit o ceartă la început ușoară, care s-a înveninat treptat și în care ipohondria contelui, potolită de cîteva zile, îi cerea acum bieteii Henriette dobînda.

În ziua aceea plecasem de la Frapesle la șase și jumătate după masă, ca să mă duc la Clochegourde, să culeg un mănunchi de flori cu Madeleine. Copila îmi adusese cele două glastre pe balustrada terasei, și alergam din grădini în împrejurimi, căutînd flori de toamnă, atît de frumoase, dar atît

de rare. Întorcîndu-mă după ultima căutare, nu l-am mai văzut pe micul meu locotenent cu cingătoare trandafirie, cu pelerină dantelată, și am auzit strigăte în Clochegourde.

— Generalul, mi-a spus Madeleine plîngînd, și cuvîntul acesta rostit de ea era un cuvînt de ură împotriva tatălui ei, generalul o ceartă pe mama, du-te s-o aperi.

Am zburat pe scări și am intrat în salon fără să fiu nici văzut, nici salutat de conte sau de soția lui. Auzind strigătele ascuțite ale nebunului, m-am dus să închid toate ușile, apoi m-am întors : o văzusem pe Henriette tot atît de albă ca rochia ei.

— Să nu te însori niciodată, Félix, mi-a spus contele. Femeia e sfătuită de diavol. Cea mai virtuoasă dintre ele ar născoci răul, dacă n-ar exista, toate sînt niște animale afurisite.

Am auzit atunci niște judecăți fără cap și coadă. Domnul de Mortsauf, folosindu-se de împotrivirile lui dinainte, repeta prostiile țăranilor care nu voiau să primească metodele noi. Pretindea că dacă ar fi condus el Clochegourdul, ar fi fost de două ori mai bogat decît era acum.

Ocăra violent, jignitor, și sărea de la o mobilă la alta, le muta din loc și se lovea de ele. Apoi, în mijlocul unei fraze, s-a întrerupt, ca să vorbească de măduva lui care îl ardea, sau de creierul lui care curgea gîrlă, ca și banii lui. Nevasta îl ruina. Nenorocitul, din cele treizeci și șase de mii de franci rentă pe care-i avea, ea îi adusese pînă acum mai mult de douăzeci ! Avutul ducelui și al ducesei dădeau o rentă mai mare de cincizeci de mii de franci, rezervați lui Jacques. Contesa zîmbea mîndru și privea către cer.

— Da, a strigat el, Blanche, ești călăul meu, mă ucizi. Sînt o greutate pentru tine, vrei să scapi de mine, ești un monstru de prefăcătorie. Rîde ! Știi de ce rîde, Félix ?

Am tăcut și am plecat fruntea.

— Femeia asta, a răspuns el singur la întrebarea pe care o pusese, mă lipsește de orice bucurie, e a mea tot atît cît e și a dumatăle, și pretinde că mi-e nevastă ! Îmi poartă numele, dar nu îndeplinește nici una dintre îndatoririle pe care i le impun legile divine și umane, minte în fața oamenilor și a lui Dumnezeu. Mă istovește, punîndu-mă pe drumuri și mă

sleiește, ca s-o las singură. Îi displac, mă urăște, și își cheltuiește toată arta ca să rămână fată mare. Mă înnebunește prin privațiunile pe care mi le impune, pentru că toate mi se urcă pe urmă în nenorocitul ăsta de cap. Mă omoară cu încetul și se crede o sfântă, se mai și împărtășește în fiecare lună !

În clipa aceea contesa plîngea fierbinte, umilită de cît se înjosea acel om, căruia îi spunea, drept orice răspuns :

— Domnule !... Domnule !... Domnule !...

Cu toate că cuvintele contelui m-ar fi făcut să mă înroșesc pentru el ca și pentru Henriette, ele mi-au răscolit violent inima, pentru că răspundeau unor sentimente de castitate, de delicatețe, care sînt, ca să spun așa, aluatul primelor iubiri.

— E fecioară pe socoteala mea ! spunea contele.

La auzul acestui cuvînt, contesa de data asta a strigat :

— Domnule !...

— Ce vrei cu „domnule“ ăsta poruncitor ? a întrebat el. Nu sînt eu stăpînul ? Trebuie să te fac s-o afli acum ?

A înaintat către ea, întinzîndu-și capul de lup alb, care devenise hidos, pentru că ochii lui galbeni aveau o expresie care îl făcea să semene cu un animal flămînd, ieșind dintr-o pădure. Henriette a alunecat de pe fotoliu jos, ca să primească lovitura care n-a venit. Se întinsese pe parchet, își pierduse cunoștința, zdrobită. Contele a fost atunci ca un ucigaș care simte cum îi împroașcă obrazul sîngele victimei lui. A rămas uluit. Am luat-o în brațe pe biata femeie, contele m-a lăsat s-o iau de parcă s-ar fi socotit nedemn s-o ridice el. Dar a mers înaintea mea ca să-mi deschidă ușa odăii alăturată de salon, a odăii sfinte, în care nu intrasem încă niciodată. Am așezat-o pe contesă în picioare ținînd-o cu un braț, petrecîndu-i-l pe celălalt în jurul mijlocului, în vreme ce domnul de Mortsauf ridica cuvertura, plapuma, tot ce era pe pat. Apoi am așezat-o și întins-o pe el, așa, îmbrăcată. Cînd și-a venit în fire, Henriette ne-a rugat cu un gest să-i desfacem cingătoarea. Domnul de Mortsauf a găsit niște foarfece și a tăiat-o, eu i-am dat să respire săruri, și ea a deschis ochii. Contele a plecat, mai mult rușinat decît necăjit. Au trecut două ore într-o tăcere desăvîrșită. Henriette își lăsase mîna în mîna mea, și mi-o strîngea, fără să poată vorbi. Din cînd

în cînd ridică ochii, ca să-mi spună cu o privire că voia să rămîină liniștită, fără zgomot. Apoi a avut un moment de răgaz în care s-a ridicat într-un cot și mi-a șoptit la ureche :

— Nenorocitul ! Dacă ai ști...

Și și-a lăsat iar capul pe pernă. Amintirea supărărilor ei trecute, adăugată la durerile de acum, o făcuseră să aibă iar convulsiile nervoase pe care nu le vindecasem decît cu magnetismul dragostei, efect care mi-era încă necunoscut, dar de care m-am folosit din instinct. Am liniștit-o cu o putere plină de dragoste și duiosie. În timpul acestei ultime crize, mă privea într-un chip care mă făcea să plîng. Cînd mișcările nervoase au încetat, i-am așezat părul despletit, pe care l-am atins pentru singura dată în viața mea. Apoi i-am luat din nou mîna și m-am uitat îndelung în odaia aceea cafenie și cenușie, la patul simplu cu perdele de pînză vopsită, la masa de toaletă împodobită după moda veche, la canapeaua mică, cu saltea cu ciubuce. Cîtă poezie în odaia aceea ! Cîtă simplitate pentru ea însăși ! Luxul ei era cea mai desăvîrșită curățenie. Nobilă chilie de călugăriță măritată, plină de o sfîntă resemnare, în care singura podoabă era crucifixul de la pat, deasupra căruia se vedea portretul matusii ei. Apoi, de-a dreapta și de-a stînga aghesmătarului cei doi copii desenați de ea în creion, și părul lor de pe vremea cînd erau mici. Ce sihăstrie pentru o femeie a cărei apariție în societate le-ar fi făcut pe cele mai frumoase să pălească ! Asta era iatacul în care plîngea neconținut fiica unei familii ilustre, înecată în clipa asta de amărăciune și respingînd dragostea care ar fi alinat-o. Nenorocire tainică, fără leac ! Victima plîngea pentru călău și călăul plîngea pentru victimă. Cînd au intrat copiii și camerista, am ieșit. Contele mă aștepta, mă socotea ca pe cineva care ar fi putut să mijlocească între nevasta lui și el. M-a apucat de mînă, strigînd :

— Rămîi, rămîi, Félix !

— Din păcate, i-am spus eu, domnul de Chessel are oaspeți și nu se cuvine ca musafirii lui să se întrebe pentru ce lipsesc. Dar am să mă întorc după-masă.

A ieșit cu mine și m-a condus pînă la ușa de jos, fără să scoată un cuvînt. Apoi m-a întovărășit mai departe pînă la

Frapesle, fără să-și dea seama ce face. În sfârșit, acolo i-am spus :

— Pentru Dumnezeu, domnule conte, las-o să-ți conducă gospodăria, dacă îi face plăcere, și n-o mai chinui.

— Nu mai am mult de trăit, a rostit el serios, n-are să mai sufere mult timp din pricina mea, simt că-mi plesnește capul.

Și m-a părăsit, într-o izbucnire de egoism involuntar. După-masă, m-am întors ca să aflu cum îi merge doamnei de Mortsau, pe care am găsit-o mai bine. Dacă astea erau bucuriile căsniciei pentru ea, dacă asemenea scene se repetau adesea, cum putea trăi ? Ce ucidere lentă, nepedepsită ! Am înțeles în timpul acelei seri cu ce torturi nemaipomenite își chinuia contele soția. În fața cărui tribunal să aduci asemenea proces ? Gîndurile astea mă năuceau, n-am putut să-i spun nimic Henriettei, dar mi-am petrecut noaptea scriindu-i. Din cele trei sau patru scrisori pe care le-am scris, mi-a rămas acest început, de care n-am fost mulțumit. Dar dacă mi-a părut că nu exprimă nimic sau că vorbește prea mult despre mine, în vreme ce ar fi trebuit să mă ocup numai de ea, el îmi va spune în ce stare era sufletul meu :

Doamnei de Mortsau,

Cîte lucruri n-aș fi avut să-ți spun cînd am venit, la care m-am gîndit pe drum și pe care le-am uitat, văzîndu-te ! Da, de cum te văd, dragă Henriette, nu-mi mai găsesc cuvintele în armonie cu strălucirea sufletului dumitale, care-ți mărește frumusețea. Și apoi simt lîngă dumneata o fericire atît de nemărginită, încît sentimentul actual șterge sentimentele vieții mele trecute. De fiecare dată mă nasc la o viață mai largă și sînt ca un călător care, urcîndu-se pe o stîncă înaltă, descoperă la fiecare pas zări noi. La fiecare conversație nu adaug eu oare o comoară nouă la comorile mele uriașe ? Aceasta este, cred, taina lungii, nesecatei mele iubiri. Nu pot deci să-ți vorbesc despre dumneata decît cînd sînt departe de dumneata. Cînd ești de față, sînt prea uluit ca să văd, prea fericit ca să-mi întreb fericirea, prea plin de dumneata pentru a fi eu însumi, prea elocvent pentru a-ți vorbi, prea aprins în dorința de a prinde momentul prezent, ca să-mi aduc

aminte de trecut. Trebuie să cunoști bine această beție neîntreruptă, ca să-mi ierți greșelile ei. Lângă dumneata nu pot să simt. Totuși voi îndrăzni să-ți spun, draga mea Henriette, că niciodată, în nici una din nenumăratele bucurii pe care mi le-ai dat, nu am simțit o fericire asemănătoare cu încântarea care mi-a umplut inima ieri când, după acea furtună îngrozitoare în care luptai împotriva răului cu un curaj supraomnesc, te-ai întors numai către mine, în mijlocul acelei penumbre a odăii dumitale, unde m-a dus nefericita ciocnire. Numai eu am știut cu ce lumină poate străluci o femeie când ajunge de la porțile morții, la porțile vieții, și când zorile unei renașteri i se așează pe frunte. Cît de armonioasă era vocea dumitale ! Cît de mici îmi păreau cuvintele, chiar ale dumitale, atunci când în sunetul vocii dumitale adorate apărea amintirea nedeslușită a unei dureri trecute, împletită cu mângâierea dumnezeiască cu care m-ai liniștit, în sfîrșit, dărîindu-mi în chipul acesta primele dumitale gînduri. Te cunoșteam strălucind cu toate frumusețile omenești, ieri însă, am întrezărit o nouă Henriette care va fi a mea, dacă va vrea Dumnezeu. Ieri am întrevăzut nu știu ce făptură eliberată de cătușele trupești care ne împiedică să dăm frîu liber sufletelor noastre. Erai frumoasă în mîhnirea ta, măreață în slăbiciunea ta ! Ieri am descoperit ceva mai frumos decît frumusețea, ceva mai dulce decît glasul tău, lumini mai strălucitoare decît lumina ochilor tăi, miresme pentru care nu există cuvinte, ieri sufletul tău a fost vizibil și palpabil. Ah ! Cît am suferit că nu mi-am putut deschide inima ca să te fac să renaști în ea. În sfîrșit, ieri am lepădat groaza respectuoasă pe care mi-o inspiri. Leșinul acela nu ne-a apropiat oare ? Atunci am știut ce înseamnă a respira, respirînd odată cu tine, când criza ți-a îngăduit să sorbi aerul nostru. Cîte rugăciuni ridicate la cer într-o singură clipă ! Dacă nu mi-am dat sufletul străbătînd spațiile pe care le-am trecut ca să mă duc să-i cer lui Dumnezeu să mi te lase încă, atunci nu se moare nici de bucurie, nici de durere. Clipa aceea a lăsat în inima mea amintiri adînc îngropate, care nu vor mai ieși niciodată la suprafață fără ca ochii să mi se umple de lacrimi. Fiecare bucurie le va crește brazda, fiecare durere le va face mai adînci. Da, temerile care mi-au răscolit ieri sufletul vor fi

un termen de comparație pentru toate durerile mele viitoare, așa cum bucuriile pe care mi le-ai dăruit, tu, vis veșnic iubit al vieții mele ! vor stăpîni toate bucuriile pe care mîna lui Dumnezeu se va îndura să mi le dea. M-ai făcut să înțeleg dragostea divină, acea dragoste sigură, care, plină de puterea și de durata ei, nu cunoaște nici bănuiala, nici gelozia.

O melancolie adîncă îmi rodea sufletul, spectacolul acelei vieți interioare era sîșietor pentru o inimă tînără și proaspătă față de emoțiile sociale. Să găsești la intrarea în lume o asemenea prăpastie, o prăpastie fără fund, o mare moartă ! Această împletire groaznică de nefericiri îmi inspira gînduri nesfîrșite și datorită ei am avut, intrînd în viața socială, o unitate de măsură uriașă, față de care celelalte imagini nu puteau fi decît mici. Tristețea mea i-a făcut să creadă pe domnul și doamna de Chessel că dragostea mea era neîmpărtășită, așa că am avut norocul să nu-i dăunez întru nimic nobilei mele Henriette prin pasiunea mea.

A doua zi, cînd am intrat în salon, ea se afla acolo singură. M-a privit o clipă și mi-a spus, întinzîndu-mi mîna :
— Prietenul meu va fi deci totdeauna prea iubitor ?

I s-au umezit ochii, s-a ridicat, apoi a rostit cu un ton de rugăminte disperată :

— Să nu-mi mai scrii așa !

Domnul de Mortsauf era amabil. Contesa, din nou curajoasă, cu fruntea senină. Dar obrazul ei trăda suferințele din ajun, care se liniștiseră, fără să se stingă. Seara, cînd ne-am plimbat prin frunzele uscate ale toamnei care fîșiau sub pașii noștri, mi-a spus :

— Durerea e nesfîrșită, bucuria are limite.

Cuvînt care îi dădea pe față suferințele, prin comparația pe care o făcea cu fericirile fugare.

— Nu huli viața, i-am spus eu, pentru că nu cunoști dragostea, există bucurii care strălucesc pînă la cer.

— Taci, mi-a spus ea, nu vreau să cunosc nimic. Groenlandezul ar muri în Italia ! Sînt liniștită și fericită lîngă dumneata, pot să-ți spun toate gîndurile mele. Nu-mi nimici încrederea. De ce n-ai avea virtutea preotului și farmecul omului liber ?

— Ai putea să faci pe cineva să bea cucută, i-am spus punându-i mîna pe inima mea, care bătea grăbit.

— Iar ! a strigat ea, trăgîndu-și mîna, de parcă ar fi simțit o durere ascuțită. Vrei deci să-mi iei bucuria de a opri cu o mîna prietenă sîngele care curge din rănile mele ? Nu mai adăuga nimic la suferințele pe care le îndur, nu le știi pe toate ! Cele mai tainice sînt cele mai greu de mistuit. Dacă ai fi femeie, ai înțelege în ce melancolie amestecată cu scîrbă cade un suflet mîndru, cînd se vede înconjurat de atenții care nu mai repară nimic și prin care cineva crede că repară tot. Am să fiu lingușită, cîteva zile, *cineva* va vrea să se facă iertat de greșelile pe care le-a făcut. Aș putea atunci să dobîndesc o încuviințare pentru cele mai smintite dorințe. Sînt umilită de înjosirea asta, de mîngîierile care încetează, atunci cînd *cineva* crede că am uitat tot. Bunăvoința stăpînului să nu vină decît datorită greșelilor lui...

— Crimelor lui ! am spus eu aprins.

— Nu e o condiție de viață îngrozitoare ? a rostit ea, zîmbindu-mi trist. Și apoi, eu nu știu să mă folosesc de puterea asta trecătoare. În această clipă, senan cu acei cavaleri care nu-și loveau adversarii căzuți. Să-l vezi la pămînt pe cel pe care ar trebui să-l cinstești, să-l ridici ca să primești lovituri noi, să suferi de căderea lui mai mult decît suferă el însuși, să te simți dezonorat dacă te folosești de o influență trecătoare, chiar într-un scop folositor, să-ți cheltuiești puterile, să-ți epuizezi comorile sufletului în lupte lipsite de noblețe, să nu domnești decît în clipa în care ai primit răni ucigătoare ! Mai bine moartea. Dacă n-aș avea copii, m-aș lăsa dusă de șuvoiul vieții. Dar ce ar deveni ei, fără curajul meu necunoscut ? Trebuie să trăiesc pentru ei, oricît de dureroasă ar fi viața. Îmi vorbești de dragoste ?... Hei, prietene, gîndește-te în ce iad aș cădea, dacă i-aș da ființei acesteia lipsite de milă, așa cum sînt toți oamenii slabi, dreptul de a mă disprețui ! N-aș putea îndura o bănuială ! Puterea mea stă în puritatea purtării mele. Virtutea, dragul meu copil, are apa sfîntă în care te înmoi și din care ieși renăscut în fața dragostei celui de sus !

— Ascultă-mă, dragă Henriette, nu mai am decît o săptămînă de stat aici, vreau ca...

— Ah ! Ne părăsești ? m-a întrerupt ea.

— Nu trebuie să aflu ce va hotărî tata pentru mine ? În curînd vor fi trei luni...

— N-am numărat zilele, a spus ea fără să-și dea seama, emoționată.

Apoi s-a reculesc și a rostit :

— Să mergem, haidem la Frapesle.

L-am chemat pe conte, pe copii, și-a cerut șalul, apoi, cînd totul a fost gata, ea, care era atît de înceată, de liniștită, a avut o vioiciune de pariziană, și am plecat în grup la Frapesle, să facem o vizită pe care contesa o datora. S-a ostenit să vorbească cu doamna de Chessel, care, din fericire, a fost foarte vorbăreată. Contele și domnul de Chessel au discutat despre treburile lor. Mă temeam că domnul de Mortsaufl are să-și laude trăsura și caii, dar s-a purtat foarte frumos. Vecinul lui l-a întrebat despre lucrările pe care le făcea la Cassine și la Rhétorière. Așteptînd răspunsul, mă uitam la conte crezînd că se va abține să vorbească despre un lucru legat de amintiri atît de urîte, atît de crude și de amare pentru el. El însă a susținut cît era de urgent să amelioreze starea agriculturii în canton, să clădească ferme frumoase, cu așezări zdrene și sănătoase, în sfîrșit, a pus cu ifos pe seama lui toate ideile nevestei sale. Mă uitam la contesă și mă înroșeam. Această lipsă de delicatețe la un om care dovedea atîta în unele împrejurări, uitarea scenei aceleia ucigătoare, adoptarea ideilor împotriva cărora se ridicase atît de violent, încrederea asta în sine, mă împietreau.

Cînd domnul de Chessel i-a spus :

— Crezi că-ți vei putea scoate cheltuielile ?

— Și peste ! a răpus el, cu un gest afirmativ.

Asemenea crize nu se explică decît prin cuvîntul *nebumie*. Henriette, făptura aceea cerească, strălucea de fericire. Nu părea oare contele un om înțelept, un bun administrator, un agronom excelent ? Mîngîia cu încîntare părul lui Jacques, fericită pentru ea, fericită pentru fiul ei ! Ce comic înfiorător, ce dramă caraghioasă ! Am fost înspăimîntat. Mai tîrziu, cînd cortina scenei sociale s-a ridicat pentru mine, cîți Mortsaufl n-am mai văzut, lipsiți și de scînteierile de loialitate, și de religia acestuia ! Ce putere ciudată și aspră e aceea care

aruncă neconținut un înger nebunului, o femeie rea bărbatului plin de dragoste sinceră și poetică, unui mărunț o femeie măreață, și monstrului acesta o făptură frumoasă și sublimă? Nobilei Juana pe căpitanul Diard, a cărui poveste ai aflat-o la Bordeaux, doamnei de Beauséant un d'Ajuda, doamnei d'Aiglemont pe soțul ei, marchizului d'Espard pe nevasta lui? Îți mărturisesc că am căutat multă vreme înțelesul acestei taine. Am răscolit multe mistere, am descoperit noima mai multor legi ale firii, sensul câtorva hieroglife divine, dar despre acesta nu știu nimic, îl studiez și acum ca pe un desen enigmatic indian, a cărui construcție simbolică a rămas o taină a brahmanilor. Aici geniul răului e prea vizibil stăpîn și nu îndrăznesc să-l acuz pe Dumnezeu. Nenorocire fără leac, cine oare se distrează să te țeasă? Henriette și Filozoful ei necunoscut or fi avut dreptate? Misticismul lor conținea sensul general al umanității?

Ultimele zile pe care le-am petrecut în acel ținut au fost ale unei toamne desfrunzite, zile întunecate de nori care ascundeau uneori cerul Turenei, totdeauna atît de curat și de cald în acest anotimp frumos. În ajunul plecării mele, doamna de Mortsauf ne-a dus pe terasă, înainte de cină.

— Dragul meu Félix, mi-a spus ea după ce am făcut o plimbare în tăcere pe sub copacii goi, vei pătrunde în lume și vreau să te întovărășesc cu gîndul. Cei care au suferit mult, au trăit mult. Să nu crezi că sufletele singuraticе nu știu nimic despre lumea asta: o judecă. Dacă trebuie să trăiesc prin prietenul meu, vreau să mă simt la largul meu și în inima, și în conștiința lui. În focul bătăliei e foarte greu să-ți aduci aminte de toate regulile, așa că îngăduie-mi să-ți dau cîteva învățăminte ca o mamă fiului ei. În ziua plecării dumitale am să-ți încredințez, dragul meu copil, o scrisoare lungă, în care ai să găsești gîndurile mele de femeie asupra lumii, a oamenilor, asupra chipului de a întâmpina greutățile în acest mare clocot de interese. Îmi făgăduiești că n-o vei citi decît la Paris? Rugămîntea mea se naște dintr-o fantezie de sentiment care e taina noastră, a femeilor. Nu cred că e cu neputință de înțeles, dar poate că am fi necăjite dacă am ști că e înțeleasă. Lasă-mi aceste cărări pe care femeii îi place să se plimbe singură.

— Ți-o făgăduiesc, i-am spus sărutându-i mâinile.

— Ah ! a spus ea, trebuie să-ți mai cer un jurământ, dar făgăduiește-mi dinainte c-ai să-l ții.

— Ah, da ! Am rostit eu, crezînd că va fi vorba de credință.

— Nu e vorba de mine, a zîmbit ea cu amărăciune. Félix, să nu joci niciodată în nici un salon. Nu-l accept pe al nimănui.

— N-am să joc niciodată.

— Bine. Ți-am găsit o mai bună întrebuințare a timpului pe care l-ai risipi la joc. Ai să vezi că acolo unde alții trebuie să piardă mai devreme sau mai tîrziu, ai să cîștigi întotdeauna.

— Cum ?

— Are să-ți spună scrisoarea, a răspuns ea cu un aer glumeț, care făcea ca sfaturile să nu mai aibă acel caracter serios, pe care îl au sfaturile bunicilor.

Contesa mi-a vorbit aproape un ceas și mi-a dovedit adîncimea sentimentelor ei, descoperindu-mi cu cîtă grijă mă studiasse în timpul acestor trei luni. A pătruns în toate cutele inimii mele, încercînd să mi-o dăruiască pe a ei. Tonul ei era felurit, convingător, cuvintele ei izvorau dintr-o gură maternă și dovedeau, atît prin modulații, cît și prin substanța lor, cîte legături ne uneau de pe atunci.

— Dacă ai ști, a încheiat ea, cu cîtă neliniște te voi urmări în drumul dumitale, cu cîtă bucurie dacă vei merge drept, cu cîtă jale dacă te vei lovi de cotituri ! Crede-mă, dragostea mea nu are pereche, e în același timp involuntară și aleasă de mine. Ah ! Aș vrea să te văd fericit, puternic, prețuit, pe dumneata care vei fi pentru mine un vis însuflețit.

M-a făcut să plîng. Era blajină și cumplită în același timp. Sentimentele ei se descopereau prea îndrăzneț, erau prea curate pentru a îngădui cea mai mică nădejde unui bărbat tînr însetat de plăceri. În schimbul cărnii mele, pe care o lăsam sfîșiată în inima ei, îmi dăruia lumina neîncetată și neîntinată a acelei iubiri divine, care nu mulțumea decît sufletul. Se ridica la acele înălțimi pe care aripile colorate ale dragostei care mă făcuse să-i sărut pătimaș umerii, nu mă

puteau duce. Ca să ajungă lângă ea, un om ar fi trebuit să cucerească aripile albe ale serafimilor.

-- La fiecare faptă mă voi gândi : „Ce ar spune Henriette a mea ?” am rostit eu.

— Bine, vreau să fiu steaua și sanctuarul, a rostit ea făcînd aluzie la visurile copilăriei mele, și căutînd să-mi dăruie realizarea lor, ca să-mi înșele dorința.

— Vei fi religia și lumina mea, vei fi tot ! am strigat eu.

— Nu, a răspuns ea, nu pot fi izvorul plăcerilor dumitale.

A suspinat și mi-a aruncat zîmbetul amărăciunilor ascunse, zîmbetul robului răsculat o clipă. Din ziua aceea n-a mai fost iubită, ci cea mai iubită. N-a mai fost în inima mea ca o femeie care vrea un loc, care se încrustează în ea prin devotament sau printr-un exces de plăceri, nu, mi-a cerut toată inima și a fost un lucru necesar jocului mușchilor ei. A devenit ceea ce fusese Beatrice a poetului florentin, Laura cea fără pată a poetului venețian, maica gândurilor înaripate, pricina necunoscută a hotărîrilor mîntuitoare, sprijinul viitorului, lumina care strălucește în beznă ca un crin în frunzișul întunecat. Da, a poruncit acele hotărîri înalte care te fac să lupți împotriva primejdiilor, care salvează bunul aproape pierdut. Mi-a dat acea stăruință care i-a aparținut lui Coligny pentru a învinge învingătorii, ca să renască din înfrîngere, ca să istovească pe cei mai puternici luptători.

A doua zi, după ce am luat masa la Frapesle și mi-am luat rămas bun de la gazdele mele atît de binevoitoare față de egoismul dragostei mele, m-am dus la Clochegourde. Domnul și doamna de Mortsauf plănuiseră să mă întovărășească pînă la Tours, de unde trebuia să plec în noaptea aceea către Paris. În timpul drumului, contesa a păstrat o tăcere duioasă. La început a spus că o doare capul, apoi s-a îmbujorat de minciuna rostită și s-a corectat dintr-o dată, spunînd că nu mă vedea plecînd fără părere de rău. Contele m-a poftit să vin la el cînd, în lipsa familiei de Chessel, voi avea dorința să revăd valea Indrului. Ne-am despărțit eroic, fără să ni se vadă lacrimile. Dar Jacques, ca orice copil bolnăvicios, a avut o izbucnire de sensibilitate care l-a făcut să plîngă, în vreme ce Madeleine, femeie de pe acum, strîngea mina mamei-si.

— Drăguțul de el ! a rostit contesa, sărutându-l cu patimă pe Jacques.

Cînd m-am aflat singur la Tours, am fost cuprins, după-masă, de una din acele disperări neînțelese, pe care nu le trăiești decît în tinerețe. Am închiriat un cal și am străbătut într-o oră și un sfert distanța dintre Tours și Pont-de-Ruan. Acolo, rușinat să-mi dau pe față nebunia, am alergat pe jos și am venit ca un spion, în vîrfurile picioarelor, sub terasă. Contesa nu era acolo, mi-am închipuit că suferă. Păstrasem cheia porțiței, am intrat. În clipa aceea cobora peronul împreună cu cei doi copii, ca să respire, tristă și domoală, dulcea melancolie de care era plin peisajul în amurg.

— Mamă, uite-l pe Félix ! a spus Madeleine.

— Da, eu sînt, i-am șoptit la ureche. M-am întrebat de ce mă aflu la Tours cînd mi-era încă ușor să te văd. De ce să nu împlinesc o dorință pe care n-o voi mai putea realiza peste o săptămînă ?

— Nu ne părăsește, mamă ! a strigat Jacques sărind în sus de cîteva ori.

— Taci odată, a spus Madeleine, ai să-l atragi aici pe general.

— Nu e un lucru cuminte, a șoptit Henriette. Ce nebunie !

Ce plată pentru ceea ce s-ar putea numi socotelile cămătărești ale dragostei era armonia de sunete rostită printre lacrimi de glasul ei !

— Uitasem să vă dau înapoi cheia asta, am rostit eu zîmbind.

— N-ai să te mai întorci aici ?

— Dar oare noi ne despărțim ? am întrebat-o, aruncîndu-i o privire care a făcut-o să-și lase pleoapele, ca să-și acopere răspunsul mut.

Am plecat, după cîteva minute petrecute într-o încremenire fericită a sufletelor ajunse acolo unde se sfîrșește exaltarea și începe extazul nebunesc. Am plecat cu pași rari, întorcîndu-mi mereu capul înapoi. Cînd, ajuns în vîrfurile platoului, am privit valea pentru ultima oară, am fost izbit de contrastul dintre imaginea ei de acum, în comparație cu aceea din ziua în care venisem : nu înverzea, nu pîlpîia ea atunci așa cum pîlpîiau, cum înverzeau dorințele și speranțele mele ? Cunoscător acum

al misterelor întunecate și melancolice ale unei familii, împărtaşind spaimile unei Niobe creștine, trist aida ei, cu sufletul întunecat, îmi părea în clipa aceea că valea are tonurile gândurilor mele. În clipa aceea cîmpiile erau veștede, frunzele plopilor cădeau, iar cele care rămîneau aveau culoarea ruginii. Viile erau pîrjolate, vîrfurile copacilor aveau nuanțele grave ale aceluia „cafeniu-închis“ pe care îl întrebuntau odinioară regii la costumele lor și care acoperea purpura puterii sub maroniul amărăciunilor. Valea, în care mureau razele galbene ale unui soare călduț, mereu în armonie cu gândurile mele, îmi înfățișa încă o imagine vie a sufletului meu. A părăsi o femeie iubită e o situație îngrozitoare sau simplă, după cum e firea omului. Eu mă aflam dintr-o dată ca într-o țară străină, a cărei limbă n-o cunoșteam. Nu mă puteam lega de nimic, pentru că nu vedeam decît lucruri pentru care sufletul meu nu simțea vreo înclinare. Atunci dragostea mea s-a desfășurat cît era de vastă, și scumpa mea Henriette s-a ridicat în toată înălțimea ei în acel pustiu, în care nu mai trăiam decît prin amintirea ei. A fost un chip adorat cu atîta religiozitate, încît m-am hotărît să rămîn nepătat în prezența divinității mele tainice, mi-am îmbrăcat în gînd haina albă a leviților, imitîndu-l pe Petrarca, care nu s-a înfățișat niciodată în fața Laurei de Nover decît îmbrăcat în întregime în alb. Cu cîtă nerăbdare am așteptat prima noapte în care, întors la tata, puteam citi scrisoarea aceea pe care o atingeam în timpul călătoriei așa cum pipăie un zgîrcit un teanc de bancnote pe care trebuie să le țină la el. În timpul nopții sărutam hîrtia pe care Henriette își însemnase dorințele, din care trebuie să culeg efluviile misterioase scăpate din mîna ei, din care aveau să se ridice inflexiunile vocii ei în cugetul meu recules. N-am citit niciodată scrisorile ei decît așa cum am citit-o pe prima, stînd în pat, într-o liniște desăvîrșită. Nu știu cum s-ar putea citi altfel scrisorile unei fapturi iubite. Cu toate astea, există oameni nevrednici de a fi iubiți care amestecă citirea unor asemenea scrisori cu preocupările zilei, care le lasă de-o parte și le reiau cu o liniște dezgustătoare. Iată, Natalie, glasul încîntător care a răsunat dintr-o dată în tăcerea nopții, iată chipul sublim care s-a înălțat ca să-mi arăte cu degetul drumul adevărat, cînd ajunsesem la o răspîntie.

Ce fericire, prietene, că trebuie să adun la un loc elementele împrăștiate ale experienței mele, ca să ți le trec dumitale și să te înarmez împotriva primejdiilor lumii în care se cuvine să te porți cu dibăcie ! Ocupîndu-mă de dumneata cîteva nopți, am simțit plăcerile îngăduite iubirii materne. Pe cînd scriam această scrisoare, frază cu frază, trăind dinainte viața pe care o vei duce, mă îndreptam uneori spre fereastră. Văzînd de acolo turnurile de la Frapesle luminate de lună, îmi spuneam adesea : „Doarme, și eu veghez pentru el !“ Senzație fermecătoare, care mi-a adus aminte de prima fericire a vieții mele, cînd îl priveam pe Jacques adormit în leagăn și așteptam să se trezească, ca să-l alăptez. Nu ești și dumneata un bărbat-copil al cărui suflet trebuie întărit prin cîteva povețe cu care nu te-ai putut hrăni în acele colegii înfiorătoare, în care ai suferit atîta, dar pe care noi, femeile, avem harul de a vi le da ? Nimicurile astea au o înrîurire asupra succeselor voastre, le pregătesc și le consolidează. Zămislirea unui sistem la care un om trebuie să raporteze acțiunile vieții lui, nu este o maternitate spirituală, o maternitate bine înțeleasă de copil ? Dragă Félix, chiar dacă voi face aici cîteva greșeli, lasă-mă să pun în prietenia noastră dezinteresarea care o va sfîinți : a te încredința lumii, nu înseamnă a renunța la dumneata ? Dar te iubesc destul pentru a jertfi bucuriile mele viitorului dumitale frumos. De aproape patru luni m-ai făcut să gîndesc în chip ciudat la legile și moravurile care conduc epoca noastră. Conversațiile pe care le-am avut cu mătușa mea, cu care te asemeni și pe care o înlocuiești, întîmplările vieții lui, pe care mi le-a povestit domnul de Mortsauf, cuvintele tatălui meu, care era atît de obișnuit cu curtea, împrejurările cele mai mari ca și cele mai mărunte, toate au răsărit în amintirea mea în folosul copilului adoptiv pe care-l văd gata de a se arunca în mijlocul oamenilor, aproape singur, gata de a se conduce fără nici o îndrumare într-o lume în care cei mai mulți pier din pricina meritelor lor risipite fără rost, sau unii izbutesc datorită cusururilor lor bine întrebuințate.

Înainte de toate, gîndește-te la exprimarea concisă a părerii mele despre societate luată în întregul ei, de vreme ce cu dumneata nu e nevoie de multe cuvinte. Nu știu dacă societățile sînt de origină divină sau dacă sînt născocite de om, nu

știu nici ce sens are mișcarea lor, dar ceea ce îmi pare sigur este existența lor. În clipa în care le accepți, nu trebuie să mai trăiești izolat, ci să socotești drept bune condițiile care le constituie. Mîine se va semna un fel de contract între ele și dumneata. Societatea de astăzi se servește oare mai mult de om decît îi e folositoare ea lui ? Așa cred. Dar întrebarea care îl privește mai mult pe legislator decît pe individ este dacă omul găsește în ea mai multe sarcini decît beneficii, sau dacă nu cumpără prea scump avantajele pe care le are. După mine, va trebui deci să ascuți întru totul de legea generală, fără s-o discuți, fie că-ți rănește sau îți măgulește interesul. Oricît de simplu ți-ar părea acest principiu, el e greu de aplicat. E ca o sevă care trebuie să se strecoare prin cele mai mărunte fibre capilare ca să învioreze copacul, să-i păstreze verdeața, să-i dezvolte florile și să-i îmbunătățească roadele atît de minunat, încît să trezească o admirație generală. Dragul meu, nu toate legile sînt scrise într-o carte, și moravurile crează legi, iar cele mai însemnate sînt cele mai puțin cunoscute. Nu există nici profesori, nici tratate, nici școli pentru acest drept care-ți călăuzește acțiunile, cuvintele, viața exterioară, felul de a te înfățișa în lume și de a înfrunta norocul. Dacă greșești față de aceste legi secrete, rămîi pe ultima treaptă a societății în loc s-o domini. Chiar dacă scrisoarea aceasta va repeta foarte des gîndurile dumitale, lasă-mă să-ți încredințez politica mea de femeie.

A explica societatea prin teoria fericirii individuale apucate cu dibăcie în paguba tuturor, este o doctrină nefericită, ale cărei urmări aspre îl fac pe om să creadă că tot ceea ce își însușește în taină, fără ca legea, lumea sau individul să-și dea seama că sînt păgubiți, e cucerit bine și pe drept. După această lege, hoțul dibaci e iertat, femeia care greșește față de îndatoririle ei fără să se știe nimic, e fericită și înțeleaptă. Ucide un om fără ca justiția să aibă vreo dovadă, și dacă dobîndești în chipul ăsta vreo cunună ca a lui Macbeth, ai făcut bine. Interesul tău devine o lege supremă, problema este să în-lături, fără martori sau dovezi, greutățile pe care moravurile și legile le pun între tine și satisfacțiile tale. Pentru cel care vede așa societatea, problema de a izbuti în viață, prietene, se reduce la a juca o partidă a cărei miză este un milion sau

ocna, o poziție politică sau rușinea. Masa verde n-are destul postav pentru toți jucătorii și e nevoie de o forță genială ca să combine o lovitură. Nu-ți vorbesc nici de credințe religioase, nici de sentimente ; e vorba aici de angrenajul unei mașini de aur și de fier și de rezultatele ei imediate, de care se ocupă oamenii. Drag copil al inimii mele, dacă împărtășești groaza mea față de această teorie a ticăloșilor, societatea nu va avea alt sens în ochii tăi decît acela pe care îl are pentru orice minte sănătoasă, prin teoria îndatoririlor. Da, sînteți datori unii față de alții în mii de feluri. După mine, ducele și pairul sînt mai datori față de meșteșugar și de sărac, decît săracul și meșteșugarul față de duce și de pair. Îndatoririle pe care le-ai luat cresc în proporție cu beneficiile pe care societatea le pune la dispoziția omului, după acest principiu, adevărat în comerț ca și în politică, după care, cu cît osteneala e mai mare, cu atît profiturile sînt mai însemnate. Fiecare își plătește datoria în felul lui. Cînd bietul nostru om de la Rhetorière vine să se culce obosit de muncă, crezi că nu și-a îndeplinit îndatoririle ? Fără îndoială că și le-a împlinit pe ale lui mai bine decît mulți dintre oamenii sus-puși. Privind astfel societatea în care vrei un loc în armonie cu inteligența și facultățile dumitale, trebuie să-ți iei această maximă drept principiu general : Să nu-ți îngădui nimic, nici împotriva conștiinței tale, nici împotriva conștiinței publice. Cu toate că stăruința mea poate să-ți pară zadarnică, te rog, da, Henriette a dumitale te roagă, să cîntărești bine înțelesul acestor cuvinte. Ele sînt simple în aparență, dar înseamnă, dragul meu, că simțul dreptății, onoarea, loialitatea, politețea, sînt instrumentele cele mai sigure și cele mai rezezi ale succesului dumitale. În această lume egoistă, o mulțime de oameni îți vor spune că nimeni nu-și croiește un drum prin sentimente, că un prea mare respect pentru principiile morale îți încetinește mersul. Vei vedea oameni prost crescuți, bădărani sau neînstare să privească în viitor, jignind un copil, făcîndu-se vinovați de o impolitețe față de o femeie bătrînă, refuzînd să se plictisească o clipă cu un bătrînel cumsecade, sub pretext că nu-i folosesc la nimic. Mai tîrziu îi vei vedea pe acești oameni agățîndu-se de niște spini pe care nu i-au tocit la timp, înfrînți pentru o nimica toată, pe cînd omul deprins din timp cu această teorie a dato-

riilor nu va întâlni nici o piedică. Poate că va ajunge mai încet, dar norocul lui va fi temeinic și va dăinui atunci când cel al altora se va prăbuși !

Cînd îți voi spune că aplicarea acestei doctrine cere, înainte de orice, știința purtărilor frumoase, vei găsi poate că jurisprudența mea miroase puțin a Curte și a învățăminte primite în casa de Lenoncourt. Oh, prietene ! Eu dau cea mai mare însemnătate acestor învățăminte, atît de mărunte în aparență. Obiceiurile din societatea înaltă sînt tot atît de necesare pe cît îți pot fi cunoștințele întinse și felurite pe care le stăpînești. Adesea le-au și înlocuit : unii oameni, de fapt incuți, dar înzestrați cu un duh firesc, obișnuieți să pună ordine în ideile lor, au ajuns la o măreție pe care n-o puteau atinge alții mai vrednici decît ei. Félix, te-am studiat bine ca să-mi pot da seama dacă educația pe care ai primit-o în comun prin colegii, nu ți-a stricat întru nimic. Numai Dumnezeu știe cu cîtă bucurie mi-am dat seama că mai poți cîștiga încă puținul care-ți mai lipsește. La multe persoane crescute în aceste tradiții, manierele sînt numai exterioare, pentru că o politețe delicată, o purtare frumoasă, pornește din inimă și dintr-un mare sentiment de demnitate personală. Iată de ce, cu toată educația lor, unii nobili sînt lipsiți de stil, în vreme ce anumite persoane de origină burgheză sînt plini de un bun gust firesc și nu au decît să mai ia cîteva lecții pentru a dobîndi, fără nici o imitație stîngace, purtări minunate. Crede o biată femeie, care nu va ieși niciodată din valea ei, că acest stil nobil, această simplitate grațioasă cuprinsă în cuvînt, în gest, în ținută și chiar în casă, alcătuiește un fel de poezie fizică, la al cărei farmec nu te poți împotrivi. Gîndește-te deci la puterea ei cînd izvorăște din inimă ! Politețea, dragul meu copil, constă în a părea că uiți de tine pentru ceilalți. La foarte mulți oameni ea nu e decît o strîmbătură socială care se desminte de îndată ce interesul păgubit își arată colții ; un om mare devine atunci un ticălos. Dar, Félix, adevărata politețe implică o gîndire creștină, și așa vreau să fi dumneata. Ea e o floare a carității și este o adevărată uitare de sine. În amintirea Henriettei să nu fii deci o fîntînă fără apă, să ai și duhul, și forma ! Să nu te temi de a fi adesea înșelat de această virtute socială, mai curînd sau mai tîrziu vei culege rodul

atîtor semînțe care par aruncate în vînt. Tata a observat odinioară că unul dintre chipurile cele mai jignitoare ale politeței rău înțelese, este abuzul de făgăduieli. Cînd ți se va cere un lucru pe care n-ai putea să-l faci, să refuzi scurt, fără să lași nici o nădejde falsă. Să dai repede ceea ce vrei să dai. În felul acesta vei cuceri harul refuzului și harul binefacerii, îndoită probitate care pune minunat în valoare un caracter. Nu știu dacă nu ni se poartă mai mult pică pentru o speranță dezamăgită, decît recunoștință pentru un bine. Cum aceste lucruri fac parte din atribuțiile mele și pot să subliniez ceea ce cred că știu, îți spun prietene, să nu fii nici încrezător, nici banal, nici prea serviabil, trei primejdii! Încrederea prea mare scade respectul, vulgaritatea face să fim disprețuiți, zelul ne face numai buni de exploatat. Și mai întii, dragul meu copil, cum nu vei avea mai mult de doi sau trei prieteni de-a lungul vieții, întreaga dumitale încredere e bunul lor. N-ar însemna să-i trădezi, dacă ai da-o mai multora? Dacă te legi mai intim cu cîțiva oameni decît cu alții, fi discret asupra dumitale însuți, fi totdeauna rezervat ca și cum ar trebui să-i ai într-o zi rivali, adversari sau dușmani. Așa o vor vrea înîmplările așteptate ale vieții. Păstrează deci o ținută nici rece, nici prea caldă, învață să găsești această linie mijlocie pe care poate să rămînă un om, fără să compromită nimic. Da, fii sigur că un om de lume e tot atît de departe de bunăvoința lașă a lui Philinte ca de asprimea lui Alceste. Geniul poetului comic strălucește în redarea mediului adevărat, pe care îl recunosc spectatorii nobili. Fără îndoială că toți vor fi mai înclinați către ridicolul virtuții decît către disprețul măreț ascuns sub blîndețea egoismului, dar vor ști să se ferească și de unul, și de celălalt. În ceea ce privește banalitatea, dacă ea face pe un netot să spună despre dumneata că ești un om fermecător, oamenii deprinși să cerceteze în adînc, să cîntărească vrednicia omenească, îți vor ghici racila, și vei fi în curînd rău văzut, pentru că banalitatea e un mijloc al oamenilor slabi, iar cei slabi sînt disprețuiți de o societate care nu vede în fiecare dintre membrii ei decît un organ. De altfel poate că și are dreptate, natura osîndește la moarte fapăturile imperfecte. Și poate că ocrotirea emoționantă a femeii nu izvorăște decît din plăcerea pe care o găsește ea în

lupta împotriva unei puteri oarbe, în a face să triumfe inteligența inimii asupra brutalității materiei. Societatea însă, mai mult vitregă decît mamă, se prăpădește după copiii care îi măgulesc deșertăciunea. Păstrează zelul, această primă și sublimă greșală a tinereții, care găsește o mulțumire adevărată în a-și desfășura forțele și începe prin a fi înșelată de ea însăși, înainte de a o înșela ceilalți pentru sentimentele împărtășite, păstrează-l pentru femeie și pentru Dumnezeu. Nu duce nici în iarmarocul lumii, nici în speculații politice, comorile în schimbul cărora vei primi pietre false. Trebuie să crezi în glasul care îți poruncește să fii nobil în orice împrejurare, atunci cînd te roagă să nu te risipești zadarnic. Pentru că, din nefericire, oamenii te stimează pentru utilitatea ta, fără să țină socoteală de valoarea ta. Ca să întrebuițez o imagine care să rămînă în spiritul dumitale poetic, fie că cifra e de o mărime uriașă, zugrăvită cu aur sau scrisă cu creionul, ea nu va fi niciodată altceva decît o cifră. Așa cum a spus un contemporan : „Nu fi niciodată zelos !” Zelul e foarte aproape de înșelăciune, dă naștere la păcăleli. Niciodată nu vei găsi mai sus decît dumneata o căldură în armonie cu a dumitale : regii, ca și femeile, cred că li se datorează orice. Principiul acesta, oricît ar fi de trist, e adevărat, dar nu pîngărește sufletul. Așează-ți sentimentele curate la înălțimi greu de atins, acolo unde florile lor sînt admirate cu patimă, unde artistul va visa cu dragoste la capodoperă. Datoriile, prietene, nu sînt sentimente. A face ceea ce trebuie, nu înseamnă a face ceea ce îți place. Un om poate să se ducă să moară cu liniște pentru țara lui, și poate să-și dea fericit viața unei femei. Una dintre regulile cele mai însemnate ale științei bunelor purtări este o tăcere aproape absolută în privința ta. Îngăduie-ți într-o zi spectacolul acesta : vorbește de dumneata unor cunoștințe, povestește-le suferințele, plăcerile și treburile dumitale. Ai să vezi că după un interes prefăcut, urmează nepăsarea, apoi plictiseala și, dacă gazda nu te întrerupe politicos, toți se vor depărta de dumneata, cu cîte un pretext dibaci. Dar dacă vrei să treci drept un om amabil și spiritual, drept o relație plăcută, vorbește-le despre ei înșiși, caută un mijloc de a-i aduce în centrul atenției, ridicînd însă probleme care par că n-au nici o legătură cu indivizii. Frunțile se vor

Însufleți, gurile îți vor zîmbi și, după ce vei pleca, te va lăuda toată lumea. Conștiința și vocea inimii dumitale îți vor spune care e limita după care începe jосnicia măgulelilor și unde se sfîrșește farmecul unei conversații. Încă un cuvînt despre ceea ce vorbești în societate. Prietene, tinerețea e totdeauna înclinată la un soi de iuțală în a judeca, ceea ce îi face cînstе, dar nu-i e de folos. De aici venea tăcerea impusă tinerilor de educația de altă dată și stagiul pe care îl făceau pe lîngă cei mari, stagiu în timpul căruia studiau viața, pentru că altă dată Noblețea avea, ca și Arta, ucenicii ei, pații ei devotați maestrilor care îi hrăneau. Astăzi tinerețea are o știință de seară caldă, deci foarte acidă, care o împinge să judece cu asprime acțiunile, gîndurile și scrierile. Taie cu ascuțișul unei lame nou-nouțe. Să nu ai cusurul ăsta. Sentințele dumitale au să fie niște osînde care vor jigni o mulțime de oameni în jurul dumitale și toți vor ierta mai curînd să-i rănești în taină, decît să-i dezaprobi în public. Tinerii sînt neîngăduitori, pentru că nu cunosc nimic din viață, nici din greutățile ei. Un critic bătrîn e bun și blajin, un critic tînăr e lipsit de îndurare. Ultimul nu știe nimic, primul știe tot. De altfel, în adîncul tuturor acțiunilor omenеști există un labirint de cauze determinante, pe care Dumnezeu a hotărît să le judece la sfîrșitul sfîrșiturilor. Să nu fii aspru decît cu dumneata. Norocul dumitale îți stă în față, dar nimeni în lumea asta nu și-l poate desăvîrși pe al său, fără ajutor. Du-te deci în vizită la tatăl meu, ai dobîndit intrarea în casa lui, relațiile pe care ai să le faci acolo au să-ți slujească în mii de împrejurări. Dar să nu cedezi nici o palmă de teren mamei, ea îl zdrobește pe cel care i se supune și admiră mîndria celui care nu se dă plecat. Seamănă cu fierul care, cînd e bătut, se poate uni cu fierul, dar care sfarîmă tot ceea ce n-are tăria lui. Fii mereu în preajma mamei ; dacă îți va vrea binele, te va introduce în saloane în care vei dobîndi acea neînduplecată știință a societății, arta de a asculta, de a vorbi, de a răspunde, de a te prezenta, de a pleca, un limbaj precis, un nu știu ce care nu e superioritate așa cum haina nu e geniu, dar fără de care nu va fi admis niciodată nici cel mai frumos talent. Te cunosc destul, pentru a fi sigură că nu-mi fac de fel o iluzie văzîndu-te dinainte așa cum te doresc să fii : simplu în purtări,

blînd în ton, mîndru fără îngîmfare, respectuos cu bătrîinii, serviabil fără slugărnicie și, mai ales, discret. Desfășoară-ți inteligența, dar nu slui de distracție celorlalți. Pentru că, trebuie s-o ști bine, dacă superioritatea dumitale jignește un om mediocru, el va tăcea și apoi va spune despre dumneata un cuvînt de dispreț : „E foarte amuzant !” Superioritatea dumitale să fie întotdeauna aceea a leului. De altfel, să nu încerci niciodată să fii pe placul oamenilor. Îți recomand, în relațiile cu ei, o răceală care poate ajunge pînă la acea obrăznicie de care se pot supăra. Toți respectă pe cel ce-i disprețuiesc, și acest dispreț îți va cuceri simpatia tuturor femeilor, care te vor stima pentru puțină însemnătate pe care o au bărbații pentru dumneata. Să nu lași niciodată să se apropie de dumneata oameni rău văzuți, chiar dacă nu-și merită renumele, pentru că lumea ne cere socoteală pentru prietenii, ca și pentru urile noastre. În această privință, judecățile dumitale să fie cîntărite îndelung, matur, și în același timp neclintite. Cînd oamenii pe care îi vei respinge vor justifica dezgustul dumitale pentru ei, toată lumea îți va căuta stima. În felul acesta vei inspira acel respect tăcut, care face ca un om să crească între oameni. Iată-te deci înarmat cu tinerețea care place, cu grația care cucerește, cu înțelepciunea care păstrează cuceririle. Tot ceea ce ți-am spus se poate rezuma în vechea zicală : *Noblețea obligă !*

Acum, aplică aceste precepte la politica afacerilor. Vei auzi mai multe persoane spunînd că dibăcia este elementul principal al succesului, că mijlocul de a străbate prin mulțime este acela de a dezbină oamenii, pentru a-ți face loc. Prietene, principiile astea erau bune în evul mediu, cînd prinții aveau forțe rivale pe care voiau să le nimicească unele prin altele. Astăzi însă totul se petrece pe față, și acest sistem ți-ar dăuna. În adevăr, vei întîlni fie un om drept și adevărat, fie un dușman ticălos, un om care va întrebuița calomnia, bîrfeala, înșelătoria. Trebuie să știi că nu vei avea vreun ajutor mai puternic decît pe acesta, dușmanul acestui om este el însuși ; îl vei putea combate servindu-te de arme loiale, iar el va fi disprețuit mai curînd sau mai tîrziu. Cît despre primul, sinceritatea dumitale îi va cuceri stima, și după ce vă veți împăca interesele (pentru că toate ajung la o înțelegere) te va servi.

Nu te teme să-ți faci dușmani, vai de cel care nu are, în lumea în care te duci. Încearcă însă să nu fii nici ridicol, nici disprețuit. Spun : încearcă, pentru că la Paris un om nu e niciodată stăpîn pe el însuși, e supus unor împrejurări fatale. Nu vei putea ocoli nici noroiul rigolelor, nici olanul care cade de pe acoperiș. Morala are regulile ei, din care oamenii decăzuți încearcă să facă să țîșnească asupra celor mai nobile persoane noroiul în care se îneacă ei. Dar vei putea să te faci întotdeauna respectat arătîndu-te, în toate sferele, de neclintit în ultimele dumitale hotărîri. În această ciocnire de ambiții, în mijlocul acestor greutăți care se întretaie, mergi întotdeauna drept la țintă, îndreaptă-te cu hotărîre către problemă, nu te bate niciodată decît pentru o singură chestiune, cu toate puterile. Știi cît de mult îl ura domnul de Mortsauf pe Napoleon, cît îl blestema, cum era cu ochii pe el ca justiția pe un ucigaș, cum îi cerea în fiecare seară pe ducele d'Enghien, singura nenorocire, singura moarte care l-a făcut vreodată să plîngă. Și cu toate acestea îl admira ca pe cel mai cutezător dintre căpitani, și mi-a explicat adesea tactica lui. Strategia asta nu s-ar putea aplica în războiul intereselor ? Ar economisi timp, așa cum cealaltă economisea oameni și spațiu. Gîndește-te la asta, pentru că o femeie se înșală adesea în lucruri pe care le judecă din instinct și prin sentiment. Pot stăruî asupra unui punct : orice vicleșug, orice înșelătorie e descoperită și păgubitoare pînă la sfîrșit, în vreme ce orice situație îmi pare a fi mai puțin primejdioasă cînd un om se așează pe tărîmul sincerității. Dacă m-aș putea da pe mine drept pildă, ți-aș spune că la Clochegourde, silită de caracterul domnului de Mortsauf să preîntîmpin orice neînțelegere, să hotărăsc pe loc în certurile care ar fi pentru el ca o boală în care s-ar complăce și ar muri, am sfîrșit totdeauna eu însămi orice, mergînd drept către nodul problemei și spunîndu-i adversarului : „Să-l desfacem sau să-l tăiem !” Ți se va întîmpla adesea să fii folositor altora, să le faci servicii, dar nu vei fi prea răsplătit. Nu-i imita însă pe cei care se plîng de oameni și se laudă că nu întîlnesc decît ingrați. Nu înseamnă asta a te așeza pe un pedestal ? Și nu e și puțin năîng să mărturisești cît de puțin cunoști lumea ? Vei face binele așa cum își împrumută un cămătar banii ? Nu-l vei face pentru el însuși ? *Noblețea obligă !*

Cu toate astea, să nu faci asemenea servicii care să silească oamenii la ingraturitudine, pentru că acei oameni vor deveni dușmanii dumitale neîmpăcați, disperarea de a fi îndatorat cuiva dă puteri nemărginite, ca și disperarea ruinei. Cît despre dumneata, primește cît mai puțin de la alții. Să nu fii vasalul nici unui suflet, să nu te ridici decît prin dumneata însuți. Prietene, nu-mi spun părerea decît asupra lucrurilor mărunte ale vieții. În lumea politică toate lucrurile își schimbă înfățișarea, regulile care îți conduc ființa se pleacă în fața intereselor mari. Dar, dacă vei ajunge în sfera în care roiesc oamenii mari, vei fi, ca Dumnezeu, singurul judecător al hotărîrilor dumitale. Atunci nu vei mai fi un om, ci legea vie, nu vei mai fi un individ, vei fi însăși națiunea. Dar, dacă vei judeca, vei fi dumneata judecat. Mai tîrziu te vei înfățișa și înaintea veacurilor, și știi destulă istorie ca să poți cîntări sentimentele și faptele care dau naștere adevăratei măreții.

Ajung acum la problema serioasă, la purtarea dumitale cu femeile. În saloanele în care te vei duce, să nu te cheltuiești din principiu în mofturile cochetăriei. Unul dintre oamenii care, în veacul trecut, a avut cel mai mare succes, avea obiceiul de a nu se ocupa niciodată de mai mult de o persoană, și de a se apropia de cele care păreau a nu fi luate în seamă. Acest om, dragul meu copil, și-a dominat epoca. Socotise cu înțelepciune că, într-un răstimp oarecare, va fi lăudat stăruitor de toată lumea. Cea mai mare parte din tineri își pierd avutul cel mai prețios, timpul necesar pentru a-și face relații, care sînt jumătate din viața socială. Pentru că plac prin ei înșiși, au puțin de făcut pentru ca lumea să-și dea osteneala pentru interesele lor. Dar primăvara asta e scurtă, trebuie să ști s-o întrebuințezi bine. Păstrează prietenia cu femeile care au influență. Femeile cu influență sînt femeile bătrîne, ele îți vor face cunoscute înrudirile, tainele tuturor familiilor, și potecile mai scurte care te pot duce repede la țintă. Inima lor va fi a dumitale. Protecția e ultima lor dragoste, cînd nu sînt cucernice. Te vor servi de minune, pentru că te vor lăuda pînă la cer și te vor face dorit. Fugi de femeile tinere ! Să nu crezi că în ceea ce îți spun acum există cel mai mic interes personal. Femeia de cincizeci de ani va face totul pentru dumneata, femeia de douăzeci de ani, nimic. Aceasta va vrea toată viața

dumitale, cealaltă nu-ți va cere decît o clipă, o atenție. Rîzi de femeile tinere, ia în glumă tot ce vine de la ele, nu sînt în stare să aibă nici un gînd serios. Femeile tinere, prietene, sînt egoiste, mărunte, lipsite de prietenie adevărată, nu se iubesc decît pe ele, te-ar jertfi pentru un succes. De altfel toate vor devotament, iar situația dumitale cere ca alții să-l aibă pentru dumneata. Aceste două pretenții nu se pot împăca. Nici una dintre ele nu va avea înțelegere pentru interesele dumitale, toate se vor gîndi la ele, nu la dumneata, toate te vor păgubi prin deșertăciunea lor mai mult decît te vor servi prin dragostea lor. Îți vor înghiți timpul fără nici un scrupul, te vor face să treci pe lîngă noroc, te vor nimici cu cea mai mare drăgălășenie din lume. Dacă te vei plînge, cea mai proastă dintre ele îți va dovedi că mînușa ei prețuiește cît întreaga lume, că nimic nu e mai glorios decît a o servi pe ea. Toate îți vor spune că-ți vor da fericirea, dar te vor face să uiți de frumosul dumitale destin; fericirea lor e schimbătoare, măreția dumitale va fi sigură. Nu știi cîtă artă perfidă întrebuintează ca să-și satisfacă fanteziile, ca să prefacă o poftă trecătoare într-o dragoste care începe pe pămînt și trebuie să se continue în cer. În ziua în care te vor părăsi, îți vor spune că vorbele : *Nu mai iubesc* îndreptățesc părăsirea, așa cum cuvîntul : *Iubesc* le făcea iertată dragostea, că iubirea lor e străină de voința lor. O doctrină absurdă, dragul meu ! Crede-mă, dragostea adevărată e veșnică, nesfîrșită, totdeauna asemeni ei însăși. E egală și curată, fără demonstrații violente. Chiar la bătrînețe, inima ei va fi tot tînără. Printre femeile mondene nu se găsește nimic din aceste lucruri, toate joacă o comedie. Una te va interesa prin nefericirile ei, va părea cea mai blîndă și mai puțin pretențioasă dintre femei; dar, după ce îți va deveni necesară, te va stăpîni treptat și te va face să-i îndeplinești voile. Vrei să fii diplomat, să pleci, să te întorci, să studiezi oamenii, problemele, țările ? Nu, vei rămîne la Paris sau pe moșia ei, are să te coasă cu răutate de fusta ei. Cu cît vei fi mai devotat, cu atît va fi mai nerecunoscătoare. Cealaltă va încerca să te intereseze prin supușenia ei, se va face pajul dumitale, te va urma romanțios la capătul lumii, se va compromite ca să te păstreze și îți va fi ca o piatră de gît. Într-o zi ai să te îneci, iar femeia va rămîne la suprafață.

Femeile cele mai puțin viclene cunosc nesfârșite copcane. Cea mai toantă, triumfă prin faptul că nu trezește de loc bănuieli. Cea mai puțin primejdioasă va fi o femeie ușoară, care te va iubi fără să știe de ce, te va părăsi fără nici o pricină și te va relua din deșertăciune. Dar toate îți vor dăuna acum sau în viitor. Orice femeie tânără care se duce în lume, care trăiește din plăceri și din mulțumiri deșarte, e o femeie pe jumătate stricată, care are să te strice. Nu acolo vei găsi făptura castă și reculeasă, în inima căreia vei domni întotdeauna. Ah ! Acea care te va iubi va fi o singuratică ; privirile dumitale vor fi cele mai frumoase sărbători ale ei, va trăi din cuvintele dumitale. Femeia aceasta să fie pentru dumneata lumea întreagă, pentru că vei fi pentru ea totul ; iubește-o mult, nu-i face supărări, nu-i găsi rivale, nu-i ațîta gelozia. Cea mai mare fericire, dragul meu, e să fii iubit, să fii înțeles, îți doresc să guști fericirea asta, dar nu primejdui floarea sufletului dumitale, fii sigur de inima pe care o vei iubi. Această femeie nu va fi niciodată ea, nu va trebui niciodată să se gîndească la ea, ci la dumneata. Nu-ți va cere nimic, nu va fi atentă la propriile ei interese, dar va ști să adulmece pentru dumneata o primejdie acolo unde nici n-o vezi, acolo unde va uita primejdia care o pîndește pe ea. În sfîrșit, dacă va suferi, nu se va plînge, nu va avea nici un fel de cochetărie personală, dar va avea un fel de respect pentru ceea ce vei iubi în ea. Răspunde acestei iubiri, întrecînd-o. Dacă vei avea fericirea de a întîlni ceea ce-i va lipsi întotdeauna bieteii dumitale prietene, o iubire împărtășită, simțită la fel, să te gîndești, oricît de desăvîrșită va fi această iubire, că într-o vale va trăi întotdeauna pentru dumneata o mamă, în a cărei inimă sentimentul cu care ai umplut-o a săpat atît de adînc, încît nu vei da niciodată de profunzimea lui. Da, am pentru dumneata o afecțiune a cărei întindere n-o vei cunoaște niciodată ; ca să se arate așa cum e, ar trebui să-ți pierzi frumoasa dumitale inteligență, și atunci n-ai mai ști pînă unde poate ajunge devotamentul meu. Pot fi oare bănuită cînd îți spun să ocolești femeile tinere, toate mai mult sau mai puțin viclene, batjocoritoare, înfumurate, ușurate, risipitoare, să te atașezi de femeile influente, de acele bătrîne nobile impunătoare, pline de bun simț, așa cum era mătușa mea, care te vor servi atît de bine, care te vor apăra de acu-

zații tainice și le vor desființa, care vor vorbi despre dumneata, așa cum nu poți vorbi dumneata însuși ! În sfârșit, nu sînt generoasă cînd îți poruncesc să-ți păstrezi iubirea pentru îngerul cu inima curată ? Dacă acest cuvînt : *Noblețea obligă* cuprinde o mare parte din primele mele recomandări, părerile mele privitoare la legăturile cu femeile se află și ele în acest cuvînt cavaleresc : *Să le slujești pe toate și să nu iubești decît una.*

Ai o cultură largă. Inima dumitale, pe care suferința a păstrat-o întreagă, e fără pată. În dumneata totul e frumos, totul e bun, *decî nu trebuie decît să vrei !* Viitorul dumitale stă acum în acest singur cuvînt, cuvîntul oamenilor mari. Nu e așa, copilul meu, că o vei asculta pe Henriette a dumitale, că-i vei îngădui și mai departe să-ți spună ce gîndește despre dumneata și despre legăturile cu lumea ? În sufletul meu este un ochi care vede viitorul pentru dumneata ca și pentru copiii mei, lasă-mă să întrebuițez însușirea asta, acest har plin de taină pe care mi l-a dăruit pacea vieții mele și care, departe de a slăbi, trăiește în singurătate și tăcere, în folosul dumitale. Îți cer în schimb să-mi dăruiești o mare fericire : vreau să te văd crescînd printre oameni, fără ca nici unul dintre succesele dumitale să-mi înnegureze fruntea. Vreau să văd că te ridici repede pînă la înălțimea numelui pe care îl porți și să-mi pot spune că am contribuit la înălțarea dumitale mai mult decît cu dorința mea. Această colaborare tainică e singura plăcere pe care mi-o pot îngădui. Voi aștepta. Nu-ți spun rămas bun. Sîntem despărțiți, nu mai poți avea mîna mea sub buzele dumitale, dar trebuie să fi întrevăzut limpede locul pe care îl ocupi în inima

Henriettei dumitale.

Cînd am sfîrșit scrisoarea asta, am simțit cum freamătă sub degetele mele o inimă maternă, în clipa în care eram încă înghețat de primirea aspră a mamei. Am ghicit de ce mă oprise contesa să citesc scrisoarea în Turena. Se temea, fără îndoială, că mă va vedea căzînd la picioarele ei și scaldîndu-i-le în lacrimi.

Am făcut cunoștință, în sfîrșit, cu fratele meu Charles, care pînă atunci fusese un străin pentru mine. Dar în cele mai mici

raporturi cu mine s-a purtat cu o îngîmfare care punea o distanță prea mare între noi, ca să ne iubim ca frații. Toate sentimentele calde se întemeiază pe egalitatea sufletelor, iar între noi n-a existat nici un punct de legătură. Mă învăța pe-dant acele nimicuri pe care le ghicește spiritul sau inima, părea, la fiecare pas, că n-are încredere în mine. Dacă n-aș fi avut un punct de sprijin în dragostea mea, aș fi devenit stîngaci și netot din pricină că mă trata ca pe cineva care nu știe nimic. Cu toate astea, m-a prezentat în lume, unde nerozia mea trebuia să-i pună lui calitățile în lumină. Dacă n-aș fi fost atît de nenorocit în copilărie, aș fi putut lua îngîmfarea lui de protector drept o prietenie frățească. Dar singurătatea morală produce aceleași efecte ca singurătatea fizică : liniștea îți îngăduie să prețuiești cele mai ușoare freamăte, iar obiceiul de a te refugia în tine însuți dezvoltă o sensibilitate a cărei delicatețe prinde cele mai mici nuanțe ale afecțiunilor care ne emoționează. Înainte de a o cunoaște pe doamna de Mortsauf, o privire aspră mă rănea, accentul unui cuvînt repezit mă izbea în inimă. Gemeam din pricina lor, dar nu cunoșteam nimic din lumea mîngîierilor. După ce însă m-am întors de la Clochegourde, am putut face niște comparații care mi-au desăvîrșit cunoștiințele timpurii. Observația întemeiată pe suferințele îndurate e incompletă. Și fericirea are lumina ei. Mă lăsam cu atît mai bucuros strivit de superioritatea dreptului de frate mai mare a lui Charles, cu cît eram mai puțin orbit de el.

Mă duceam singur la ducesa de Lenoncourt, unde n-am auzit vorbindu-se despre Henriette și unde nimeni, în afară de bătrînul și bunul duce, care era simplitatea însăși, nu mi-a pomenit despre ea. După chipul cum m-a primit, am ghicit recomandările tainice ale fiicei lui. În clipa în care începeam să-mi pierd mirarea neroadă, pe care i-o trezește oricărui debutant vederea înaltei societăți, în clipa în care îi întrevedeam plăcerile, pricepînd mijloacele pe care această lume le dă celor ambițioși și începuse să-mi placă să traduc în viață maximele Henriettei, admirîndu-le adevărul profund, au venit evenimentele din 20 martie. Fratele meu a urmat Curtea la Gand. Eu, sfătuit de contesa cu care purtam o corespondență activă, dar numai din partea mea, l-am întovărășit pe ducele de Lenon-

court. Bunăvoința obișnuită a ducelui a devenit o proteguire sinceră, când m-a văzut devotat — trup și suflet — Bourbonilor. M-a prezentat chiar el Majestății Sale. Nenorocirea se bucură de puțini curteni. Tinerețea are admirații naive, fidelități dezinteresate. Regele știa să judece oamenii. Ceea ce n-ar fi fost băgat în seamă la Tuileries, a fost cu prisosință la Gand, și am avut fericirea să-i plac lui Ludovic al XVIII-lea. Am aflat dintr-o scrisoare a doamnei de Mortsauf către tatăl ei, adusă odată cu scrisorile oficiale de către un trimes al Vandeenilor, scrisoare în care erau și câteva rînduri pentru mine, că Jacques era bolnav. Domnul de Mortsauf, disperat de boala fiului lui ca și de faptul de a vedea că o nouă emigrare începe fără el, adăugase câteva cuvinte din care am ghicit care era starea iubitei. Henriette, chinuită de el, fără îndoială, când își petrecea toate clipele la căpățiul lui Jacques, fără odihnă ziua și noaptea, deasupra înțepăturilor lui, dar fără puterea de a le stăpîni când își cheltuia tot sufletul ca să-și îngrijească copilul, trebuie să fi dorit ajutorul acelei prietenii care îi făcuse viața mai puțin apăsătoare, chiar dacă ar fi fost numai pentru a-l distra puțin pe domnul de Mortsauf. Și înainte îl luasem de câteva ori cu mine la plimbare pe domnul de Mortsauf, când amenința s-o chinuiască, viclenie nevinovată, al cărui succes îmi adusese una dintre acele priviri care exprimă o recunoștiință pătimasă și în care dragostea vede făgăduieli. Cu toate că eram nerăbdător să merg pe urmele lui Charles, trimis de curînd la Congresul de la Viena, cu toate că voiam, cu riscul vieții mele, să îndreptățesc prevestirile Henriettei și să mă eliberez de vasalitatea de frate, ambiția, dorințele mele de independență, interesul pe care îl aveam să nu-l părăsesc pe rege, toate au pălit în fața chipului îndurerat al doamnei de Mortsauf. M-am hotărît să părăsesc Curtea de la Gand, ca să mă duc s-o slujesc pe adevărata suverană. Dumnezeu m-a răsplătit. Solul trimis de Vandeeni nu se putea întoarce în Franța, regele voia un om devotat care să-i ducă instrucțiunile. Ducele de Lenoncourt știa că regele n-avea să-l uite pe cel care se va însărcina cu treaba asta primejdioasă. A făcut să fiu acceptat fără să mă întrebe, și eu am primit, fericit că mă puteam întoarce la Clochegourde, slujind în același timp cauza cea bună.

După ce avusesem, la vârsta de douăzeci și unu de ani, o audiență la rege, m-am întors în Franța unde, la Paris ca și în Vandeea, am avut fericirea să îndeplinesc intențiile Majestății Sale. Către sfârșitul lui mai, urmărit de autoritățile bonapartistе, cărora le fusesem semnalat, am fost silit să fug ca un om care pare că se întoarce la castelul lui, mergînd pe jos de la o moșie la alta, din pădure în pădure, străbătînd partea de sus a Vandeei, Bocage și Poitou, schimbînd drumul după împrejurări. Am ajuns la Saumur, de la Saumur la Chinon, de la Chinon, într-o singură noapte, am ajuns în pădurea de la Nueil, unde l-am întîlnit pe conte călare într-o landă. M-a luat în șa și m-a dus acasă la el, fără să ne fi întîlnit cu nimeni care să fi putut să mă recunoască.

— Jacques e mai bine ! a fost primul lui cuvînt.

I-am mărturisit situația mea de infanterist diplomatic hărțuit ca un animal urmărit, și gentilomul s-a înarmat cu regalismul său ca să-i smulgă domnului de Chessel primejdia de a mă găzdui.

Cînd am zărit Clochegourdul, mi s-a părut că cele opt luni care trecuseră erau un vis. Contele a luat-o înaintea mea și i-a spus soției lui :

— Ghici pe cine îți aduc ?... Pe Félix.

— E cu puțință ? a întrebat ea, cu brațele moi, cu chipul uluit.

M-am arătat și eu, și am rămas amîndoi neclintiți, ea împietrită în fotoliu, eu în pragul ușii, privindu-ne cu încremenirea lacomă a doi iubiți care vor să cîștige într-o singură privire tot timpul pierdut. Dar, rușinată de această uimire care îi descoperea inima, ea s-a ridicat, și eu m-am apropiat.

— M-am rugat mult pentru dumneata, a rostit ea, după ce mi-a întins mîna să i-o sărut.

Mi-a cerut vești despre tatăl ei, apoi, ghicindu-mi obo-seala, s-a dus să se ocupe de găzduirea mea, în vreme ce contele cerea de mîncare pentru mine, pentru că eram mort de foame. Camera mea a fost cea care se afla deasupra odăii ei, aceea a mătușii ei. L-a rugat pe conte să mă conducă acolo, după ce pusese piciorul pe prima treaptă a scării, întrebîndu-se pe ea însăși dacă avea să mă întovărășească. M-am întors, s-a înroșit, mi-a urat odihnă bună și s-a retras în grabă. Cînd

m-am întors la cină am aflat prăpădul de la Waterloo, fuga lui Napoleon, marșul aliaților spre Paris și întoarcerea probabilă a Bourbonilor. Evenimentele acestea erau totul pentru conte, dar pentru noi nu însemnau nimic. Nu-ți mai vorbesc despre spaima mea cînd am văzut-o pe contesă palidă și slăbită. Nu mi-am dat pe față decît bucuria de a o vedea, pentru că știam prăbușirea pe care o putea pricinui un gest de mirare, dar știi care a fost cea mai mare noutate, după ce am mîngîiat copiii ? Marea noutate pentru mine a fost : „Ai să ai gheață !” Se necăjise adesea anul trecut că nu avea apă destul de rece pentru mine care, neavînd altă băutură, o voiam înghețată. Dumnezeu știe cu prețul căror supărări făcuse să se construiască o ghețarie ! Dumneata cunoști mai bine decît oricine că iubirii îi ajunge un cuvînt, o privire, o mlădiere de glas, o atenție ușoară în aparență. Cel mai frumos privilegiu al ei este acela de a se confirma prin ea însăși. Și uite, cuvîntul ei, privirea, bucuria, îmi dădeau la iveală puterea sentimentelor ei, așa cum îi mărturisisem eu altădată sentimentele mele prin purtarea pe care o avusesem la jocul de table. Dar naivele dovezi ale dragostei ei au abundat : a șaptea zi după întoarcerea mea, arăta din nou bine, strălucea de sănătate, de bucurie și de tinerețe. Regăseam iubitul meu crin și mai frumos, mai înflorit, în măsura în care găseam sporite comorile din inima mea. Nu-i așa că absența ofilește sentimentele, șterge trăsăturile sufletului și micșorează frumusețile făpturii iubite, numai la spiritele mărunte sau în inimile vulgare ? Pentru imaginațiile aprinse, pentru ființele la care entuziasmul trece în sînge, îl colorează cu o purpură nouă, și pentru cei a căror pasiune ia forma statorniciei, nu are absența efectul chinurilor care întăreau credința primilor creștini și îi făceau să-l vadă pe Dumnezeu ? Nu există într-o inimă plină de dragoste aspirații necontenite care dau un și mai mare preț formelor dorite, făcîndu-le să se întrezărească colorate de văpaia visurilor ? Nu simți o ațîtare care, încărcînd de gînduri trăsăturile adorate, le dă frumusețea idealului ? Trecutul, petrecut amintire cu amintire, crește, viitorul se umple de speranțe. Între două inimi în care se află belșug de asemenea nori electrici, o primă întrevvedere pare atunci o furtună binefăcătoare, care înviorează pămîntul și îl fecundează cu

luminile neașteptate ale fulgerului. Cîte plăceri suave n-am gustat, văzînd că gîndurile noastre, că amintirile noastre dureroase, erau reciproce? Cu ce privire fermecată urmăream progresele fericirii în Henriette! O femeie care învie sub ochii iubitelui dă poate o mai mare dovadă de iubire decît aceea care moare ucisă de o îndoială sau uscată pe tulpina ei, din lipsă de sevă. Nu știu care e mai mișcătoare din amîndouă. Renașterea doamnei de Mortsauŕ a fost firească, ca influența lunii mai asupra cîmpiilor, ca aceea a soarelui și a ploilor asupra florilor ofilite. Henriette avusese, ca și valea noastră de dragoste, iarna ei, acum renăștea asemeni văii în primăvară. Înainte de prînz am coborît pe scumpa noastră terasă. Acolo, dezmierdînd capul bietului ei copil care devenise și mai șubred de cînd nu-l văzusem eu și mergea lipit de poalele maică-si, tăcut de parcă încă mai cocea o boală, ea mi-a povestit nopțile petrecute la căpățiul bolnavului. În timpul acestor trei luni, trăise o viață cu totul interioară, îmi spune ea. Locuise parcă într-un palat întunecat, temîndu-se de a intra în apartamentele mărețe în care străluceau lumini, în care se dădeau serbări, ce îi erau oprite și la poarta căroră stătea veghiîndu-și cu un ochi copilul și cu celălalt un chip nelămurit, ațintindu-și o ureche ca să asculte durerile și pe cealaltă ca să asculte un glas. Rostea poezii pe care i le inspira singurătatea, așa cum nu născocise niciodată vreun poet. Dar toate astea cu naivitate, fără să-și dea seama că se cuprinde în ele vreo urmă de dragoste, vreo umbră de gînd pătimăș, sau acea poezie ca în orient de suavă, ca un trandafir de Frangistan. Cînd a venit și contele la noi, ea a continuat pe același ton, ca o femeie mîndră de ea însăși, care poate să arunce o privire trufașă bărbatului ei și poate să sărute fruntea fiului ei fără să roșească. Se rugase mult, își ținuse nopți întregi mîinile împreunate deasupra lui Jacques, vrînd să-l păstreze în viață.

— Mă duceam, spunea ea, pînă la ușile altarului să-i cer lui Dumnezeu să trăiască.

Avusese viziuni pe care mi le-a povestit. Dar în clipa în care rostea cu vocea ei de înger aceste cuvinte minunate :

— Cînd dormeam, inima mea veghea !

Contele a întrerupt-o :

— Adică, ai fost aproape nebună.

Ea a tăcut, izbită de o durere puternică, ca și cum ar fi fost prima dată când o rănea, ca și cum ar fi uitat că de treisprezece ani omul ăsta nu pierduse nici un prilej de a-i arunca o săgeată în inimă. Ca o pasăre nobilă atinsă în zborul ei de un grăunte de plumb grosolan, a căzut într-o întristare încremenită.

— Așa dar, domnule, a rostit ea după o pauză, niciodată un cuvânt de al meu nu va găsi îndurare în fața tribunalului spiritului dumitale? Nu vei avea niciodată îngăduință pentru slăbiciunea mea, nici înțelegere pentru ideile mele de femeie?

S-a oprit. Îngerul ăsta avea remușcări că îndrăznise să cîrtească, și-și cîntărea cu o privire trecutul și viitorul: putea fi înțeleasă? N-avea să facă să țîșnească un răspuns violent? Vinele ei albastre se zbătură cu putere pe tîmple, nu vărsă nici o lacrimă, dar verdele ochilor ei se făcu palid. Apoi își plecă privirile în pămînt, ca să nu vadă în ochii mei suferința ei, oglindită și crescută, sentimentele ei ghicite, sufletul ei mîngîiat în sufletul meu și mai ales compătimirea aprinsă a unei iubiri tinere, gata ca un cîine credincios să sfîșie pe cel care îi rănește stăpîna, fără să ia în seamă nici puterea, nici dreptul celui care a atacat-o. În aceste momente crude, trebuia să vezi aerul de superioritate pe care îl lua contele. Socotea că a învins-o pe nevasta lui și atunci o copleșea cu o grindină de fraze care repetau aceeași idee și semănau cu niște lovituri de secure care scot mereu același sunet.

— Va să zică a rămas același? am întrebat-o eu când contele a trebuit să ne părăsească, chemat de falaitarul lui, care venise să-l ia.

— Același! mi-a răspuns Jacques.

— Același om minunat, fiule, i-a spus ea lui Jacques, încercînd să-l scape pe domnul de Mortsauf de judecata copiilor ei. Voi vedeți prezentul, dar nu cunoașteți trecutul, nu puteți să-l criticați pe tatăl vostru, fără să nu-i faceți o nedreptate. Dar, chiar dacă ați avea durerea să-l vedeți pe tatăl vostru greșind, onoarea familiilor cere să îngropați asemenea taine în tăcerea cea mai adîncă.

— Cum merg schimbările de la Cassine și de la Rhétorière? am întrebat-o eu, ca s-o îndepărtez de gîndurile astea amare.

— Mai bine decît am sperat eu, mi-a răspuns ea. După ce am sfîrșit clădirile, am găsit doi fermieri foarte buni, care le-au închiriat, pe una cu patru mii cinci sute de franci și impozitele plătite, pe cealaltă cu cinci mii de franci. Am încheiat contractele pe cincisprezece ani. Am plantat pînă acum trei mii de copăcei la cele două ferme noi. Tatăl Manettei e încîntat că a luat Rabelaye. Martineau gospodărește la Baude. Avutul personal al celor patru fermieri ai noștri e alcătuit din pășuni și pădure, pe care nu duc, așa cum fac alți fermieri mai puțin conștiincioși, băligarul sortit ogoarelor noastre. Așa că silințele noastre au fost încununate de cel mai frumos succes. Clochegourde, în afară de rezervele pe care le numim ferma castelului, în afară de păduri și de pămîntul cultivat care-l împrejmuieste, aduce nouăsprezece mii de franci, și plantațiile ne pregătesc un venit anual frumos. Mă lupt ca să dăm pămînturile noastre rezervate lui Martineau, paznicul nostru, care acum poate fi înlocuit de fiul lui. El oferă trei mii de franci, dacă domnul Mortsauf vrea să-i clădească o fermă la Commanderie. Atunci vom putea să despovărăm împrejmuirile Clochegourdului, să isprăvim aleia pe care am proiectat-o pînă la șoseaua către Chinon și să nu mai avem de îngrijit decît viile și pădurile. Dacă se întoarce regele, ni se va reda pensia. Ne vom îndupleca, după cîteva zile de luptă împotriva bunului simț al soției noastre. Averea lui Jacques va fi deci de neatacat. După ce voi obține aceste ultime rezultate îl voi lăsa pe domnul de Mortsauf să facă economii pentru Madeleine, pe care de altfel regele o va înzestra, după cum e obiceiul. Am conștiința împăcată, sarcina mea se îndeplinește... Dar dumneata ? m-a întrebat ea.

I-am lămurit misiunea mea și am făcut-o să vadă cît fusese de rodnic și de înțelept sfatul ei. Era oare înzestrată cu un dar de profeție, de putea să prevadă așa evenimentele ?

— Nu ți-am scris-o ? a rostit ea. Numai pentru dumneata am o facultate surprinzătoare, despre care nu i-am vorbit decît domnului de la Berge, duhovnicul meu, și pe care el o explică printr-un ajutor dumnezeiesc. Adesea, după meditații adînci, pricinuite de îngrijorarea iscată în mine de starea copiilor mei, ochii mi se închideau pentru lucrurile pămîntești

și vedeau pe alt tărîm : cînd îi vedeam pe Jacques și pe Madeleine în lumină, erau o bună bucată de vreme sănătoși ; dacă îi zăream învăluți de o ceață, se îmbolnăveau în curînd. Pentru dumneata, nu numai că te văd întotdeauna strălucitor, dar aud o voce dulce care-mi lămurește fără cuvinte, printr-o comunicare mintală, ceea ce trebuie să faci. Ce lege mă face să nu mă pot folosi de darul ăsta minunat decît pentru copiii mei și pentru dumneata ? rosti ea, pierzîndu-se în visuri. Oare vrea Dumnezeu să le servească drept tată ? se întreba ea după o pauză.

— Lasă-mă să cred, i-am spus eu, că nu te ascult decît pe dumneata !

Mi-a aruncat unul dintre acele zîmbete, cu desăvîrșire fermecătoare, care-mi îmbătau atît de tare inima, încît n-aș fi simțit atunci nici o lovitură de moarte.

— Imediat ce regele va fi la Paris, pleacă, părăsește Clochegourdul. Pe cît este de degradant să cerșești locuri și hațîruri, pe atît este de ridicol să nu fii în stare să le primești. Se vor petrece schimbări mari. Regele va avea nevoie de oameni capabili și siguri, să nu-i lipsești. Vei intra devreme în treburile țării și ai să te simți bine în ele. Pentru că pentru oamenii de stat ca și pentru actori, există un meșteșug pe care geniul nu ți-l descoperă, ci pe care trebuie să-l înveți. Tatăl meu știe acest lucru de la ducele de Choiseul. Gîndește-te la mine, spuse ea după o pauză, fă-mă să gust plăcerile izbînzii într-un suflet care e în întregime al meu. Nu ești fiul meu ?

— Fiul dumitale ? am întrebat morocănos.

— Numai fiul meu, mi-a răspuns ea, rîzînd de mine. Asta nu înseamnă că ai un loc destul de frumos în inima mea ?

Clopotul a sunat pentru prînz, ea mi-a luat brațul și s-a rezemat cu bunăvoință de el.

— Ai crescut, mi-a spus, pe cînd urca scara.

Cînd am ajuns pe peron, mi-a scuturat brațul, de parcă privirile mele o străpungeau prea puternic. Cu toate că stătea cu ochii plecați, știa că n-o privesc decît pe ea. A rostit, cu acea expresie, prefăcut nerăbdătoare, atît de grațioasă, atît de cochetă :

— Haide, uită-te puțin la scumpa noastră vale !

S-a întors, și-a îndreptat umbrela de mătase albă deasupra capetelor noastre, lipindu-l pe Jacques de ea, și mișcarea din cap cu care mi-a arătat Indrul, luntrea, pășunile, mi-a dovedit că, de când stătusem aici și ne plimbaserăm împreună, ea se înțelesese cu aceste zări cețoase, cu unduirile lor brumate. Natura era mantia sub care se adăposteau gândurile ei. Acum știa ce suspină privighetoarea în timpul nopților și ce repetă cîntărețul bălților, îngînîndu-și nota plîngătoare.

Seara, la ora opt, am fost martorul unei scene care m-a mișcat și pe care n-o putusem vedea niciodată, pentru că totdeauna rămăsesem să joc table cu domnul de Mortsauf, în vreme ce ea se ducea în sufragerie înainte de a-și culca copiii. Clopotul a bătut de două ori, tot personalul casei a venit.

— Ești oaspetele nostru, supune-te legii mănăstirii ! a rostit ea ducîndu-mă de mîna, cu aerul acela de glumă nevinovată, pe care îl au numai femeile cu adevărat cucernice.

Contele ne-a urmat. Stăpîni, copii, slujitori, toți au înge-nunchiat, cu capul gol, așezîndu-se la locul lor obișnuit. Era rîndul Madeleinei să spună rugăciunile ; drăguța de ea le-a rostit cu vocea ei de copil, ale cărei modulații nevinovate s-au desprins cu limpezime în tăcerea armonioasă a cîmpiei și au dat frazelor curățenia sfîntă a inocenței, această grație a îngerilor. A fost cea mai emoționantă rugăciune pe care am auzit-o vreodată. Natura răspundea cuvintelor copilului prin miile de freamăte ale serii, ca un acompaniament de orgă atinsă ușor. Madeleine se afla la dreapta contesei și Jacques la stînga ei. Capetele lor grațioase între care se ridica pieptănătura împletită a mamei și pe care le domina părul în întregime alb și țeasta îngălbenită a domnului de Mortsauf, alcătuiau un tablou ale cărui culori repetau într-un fel ideile trezite de melodiile rugăciunii. În sfîrșit, pentru a îndeplini acele condiții de unitate pe care le cere sublimul, această adunare reculeasă era învăluită de lumina dulce a amurgului, ale cărui nuanțe roșcate colorau sala, lăsînd sufletele poetice sau superstițioase să creadă că focurile cerului coborau peste acești credincioși servitori ai Domnului, înge-nunchiați acolo fără deosebire de rang, în egalitatea voită de Biserică. Aducîndu-mi aminte de zilele vieții patriarhale, gândurile mele creșteau încă această scenă, și așa mare prin simplitatea ei. Copiii îi spuseră noapte bună tată-

lui lor, slujitorii ne salutară, contesa plecă ținând copiii de mână, iar eu intrai în salon cu contele.

— Te mîntuim acolo și te trimitem în iad pe aici, mi-a spus el arătîndu-mi tablele.

Contesa a venit și ea peste o jumătate de ceas, și și-a apropiat ghergheful de masa noastră.

— Asta e pentru dumneata, a spus ea desfășurînd canava, dar lucrul a lîncezit de trei luni. Între garoafa roșie și trandafirii de aici, bietul meu copil a suferit.

— Haide, haide, a spus domnul de Mortsauf, să nu mai vorbim despre astea. Șase-cinci, domnule sol al regelui.

Cînd m-am culcat, m-am recules ca s-o aud mergînd încolo și înapoi în odaia ei. Dacă ea a rămas liniștită și curată, eu am fost muncit de ideile nebunești pe care le inspiră dorințele de neîndurat.

De ce nu ar fi a mea ? îmi spuneam. Poate că e cufundată ca și mine în acest tulburător vârtej al simțurilor.

La ora unu am coborît, am putut pași fără să fac zgomot, am ajuns în fața ușii ei, și m-am culcat acolo. Cu urechea lipită de o crăpătură, am auzit respirația ei dulce și egală, de copil. Cînd m-a cuprins frigul, am urcat, m-am așezat din nou în pat și am dormit liniștit pînă dimineața. Nu știu cărei ur-site, cărei naturi se datorează plăcerea pe care o găsesc în a înainta pînă la marginea prăpastiilor, a cerceta profunzimea răului, a-i întreba adîncurile, a-i simți frigul, și a da înapoi tulburat. Ceasul acela de noapte petrecut pe pragul ușii ei, cînd am plîns de durere, fără ca ea să fi știut niciodată că a doua zi a călcat pe lacrimile și pe sărutările mele, pe virtutea ei, rînd pe rînd nimicită și respectată, blestemată și adorată, ceasul acela, prostesc în ochii multora, a fost inspirat de acel sentiment necunoscut, care îi împinge pe militari — unii mi-au spus că s-au jucat în felul ăsta cu viața lor — să se arunce în fața unei baterii, ca să vadă dacă vor scăpa de gloanțe, dacă vor fi fericiți călărind așa pe prăpastia probabilităților, fumînd ca Jean Bart pe un butoi de pulbere. A doua zi m-am dus să culeg și să alcătuiesc două buchete. Contele le-a admirat, el care nu era mișcat de nimic de felul acesta și pentru care părea să fie spuse cuvintele lui Chamcenetz : „Face temnițe în Spania“.

Am petrecut câteva zile la Clochegourde, făcînd numai cîteva vizite scurte la Frapesle, unde totuși am luat de trei ori masa. Armata franceză a ocupat Tours-ul. Cu toate că eram vădit viața și sănătatea doamnei de Mortsauf, ea m-a rugat să mă duc la Châteauroux, ca să mă întorc în grabă la Paris, prin Issoudun și Orléans. Am vrut să mă împotrivesc, ea mi-a poruncit-o, spunîndu-mi că duhul familiar îi vorbise. Am ascultat-o. De data asta ne-am luat rămas bun în lacrimi, pentru că se temea să nu mă las zăpăcit de lumea în care aveam să trăiesc. Nu trebuia oare să intru adînc în vârtejul intereselor, al pasiunilor, al plăcerilor, care fac din Paris o mare tot atît de primejdioasă pentru iubirile caste, ca și pentru conștiințele curate? I-am făgăduit să-i scriu în fiecare seară întîmplările și gîndurile de peste zi, chiar pe cele mai neînsemnate. La această făgăduială, ea și-a sprijinit molatec capul pe umărul meu și mi-a spus :

— Să nu uiți nimic, totul mă va interesa.

Mi-a dat scrisori pentru duce și ducesă, la care m-am dus a doua zi după sosirea mea.

— Ai noroc, mi-a spus ducele, ia masa cu noi, vino cu mine diseară la castel, viitorul dumitale e asigurat. Regele te-a pomenit azi de dimineață, spunînd : „E tînăr, capabil și credincios !” Și regelui îi părea rău că nu știe dacă ești mort sau viu, unde te-au aruncat evenimentele, după ce ți-ai împlinit aîd de bine misiunea.

În aceeași seară eram raportor la consiliul de stat și aveam pe lîngă regele Ludovic al XVIII-lea o slujbă secretă pe tot timpul domniei lui, un loc de încredere fără strălucire vizibilă, dar și fără riscuri de disgrație, care m-a așezat în centrul stăpînirii și a fost izvorul prosperității mele. Doamna de Mortsauf văzuse bine, așa că ei îi datoram tot, putere și bogăție, fericire și experiență. Ea mă îndruma și mă încuraja, îmi purifica inima și dădea năzuințelor mele acea unitate fără de care puterile tineretii se cheltuiesc zadarnic. Mai tîrziu, am avut un coleg. Fiecare din noi era de serviciu timp de șase luni. La nevoie, ne puteam înlocui unul pe altul. Aveam o cameră în castel, trăsura noastră și un salariu foarte mare pentru cheltuieli, cînd trebuia să plecăm în călătorie. Extraordinară situație ! A fi discipolii secreți ai unui monarh a cărui politică a fost ad-

mirată mai târziu chiar de dușmanii lui, a-l auzi judecând tot, situațiile interne ca și pe cele externe, a trăi fără nici o influență vădită și a te vedea uneori consultat ca Laforêt de Molière, a simți șovăirile unei vechi experiențe întărite de conștiința tinereții ! De altfel, viitorul nostru era desemnat dinainte într-un chip care ne putea mulțumi ambițiile. În afară de salariul meu de raportor, plătit din bugetul consiliului de stat, regele îmi dădea o mie de franci pe lună din caseta sa și uneori primeam chiar de la el unele gratificații. Cu toate că regele simțea că un tânăr de douăzeci și trei de ani nu va rezista multă vreme la munca cu care mă copleșea, colegul meu, azi pair al Franței n-a fost ales decît în luna august 1817. Alegerea era atît de grea, funcțiile noastre cereau atîtea calități, încît regelui i-a trebuit mult timp ca să se hotărască. Mi-a făcut cinstea de a mă întreba cu care dintre tinerii între care șovăia el, m-aș înțelege mai bine. Printre ei se găsea unul dintre colegii mei de la pensionul Lepître, dar nu l-am recomandat pe el. Majesta-tea Sa m-a întrebat de ce.

— Regele, i-am răspuns eu, a ales oameni la fel de credincioși, dar nu la fel de capabili. L-am numit pe cel pe care îl cred mai dibaci, fiind sigur că voi trăi întotdeauna în bună pace cu el.

Judecata mea se potrivea cu cea a regelui, care mi-a fost întotdeauna recunoscător pentru sacrificiul pe care l-am făcut cu acest prilej. Mi-a spus :

— Dumneata vei fi Primul.

I-a adus la cunoștiință și colegului meu convorbirea noastră, iar el mi-a acordat prietenia lui, în schimbul acestui serviciu. Considerația pe care mi-o arăta ducele de Lenoncourt a dictat-o pe cea cu care m-a înconjurat toată lumea. Cuvintele : „Regele se interesează de aproape de acest tânăr ; acest tânăr are viitor, regele îl prețuiește“, ar fi ținut loc de talent, dar ele mai dau primirii binevoitoare cu care asemenea tineri sînt întâmpinați acel ceva care se acordă puterii. Am făcut cunoștiință cu persoanele cele mai influente din cartierul Saint-Germain, fie la ducele de Lenoncourt, fie la sora mea, care s-a măritat cam pe atunci cu vărul ei, marchizul de Listomère, fiul bătrînei rude la care mă duceam cîndva în insula Saint-Louis.

Henriette m-a introdus în curînd în mijlocul societății numite Petit-Château, prin principesa de Blamont-Cauvry, a cărei strănepoată era. I-a scris despre mine cu atîta căldură, încît principesa m-a invitat la ea numaidecît. Am vizitat-o des, am știut să-i plac, și a devenit nu protectoarea mea, ci o prietenă ale cărei sentimente au avut ceva matern. Bătrîna principesă a ținut cu dinadinsul să mă pună în legătură cu fiica ei, doamna d'Espard, cu ducesa de Langeais, cu vicontesa de Beauséant și cu ducesa de Maufrigneuse, femei care au ținut pe rînd sceptorul modei și care au fost cu atît mai drăguțe cu mine, cu cît nu aveam nici o pretenție de la ele și eram totdeauna gata să le fiu pe plac. Fratele meu, Charles, departe de a se lepăda de mine, a început de atunci să se sprijine pe mine, dar această izbîndă obținută atît de repede i-a pricinuit o gelozie tainică, ce mai tîrziu mi-a adus multe amărăciuni. Tata și mama, uimiți de norocul acesta nesperat, s-au simțit măguliți în vanitatea lor și m-au adoptat în sfîrșit ca pe un fiu. Dar cum sentimentul lor era într-un fel artificial, ca să nu mai spun prefăcut, această întoarcere n-a avut multă influență asupra sufletului meu rănit. De altfel, iubirile mînjite de egoism nu trezesc multă simpatie. Inima nu poate suferi calculele și profiturile, de orice fel ar fi ele.

Îi scriam credincios scumpei mele Henriette, care îmi răspundea o scrisoare sau două pe lună. În felul acesta spiritul ei plutea asupra mea, gîndurile ei străbăteau depărtările și-mi creau o atmosferă curată. Nici o femeie nu mă putea cucerii. Regele mi-a cunoscut cumpătarea. În privința asta, el făcea parte din școala lui Ludovic al XV-lea și mă numea rîzînd : *Domnișoara de Vandenesse*, dar îi plăcea foarte mult înțelepciunea purtării mele. Sînt convins că răbdarea pe care o deprinsesem în copilărie și mai ales la Clochegourde mi-a folosit mult pentru cucerirea bunăvoinței regelui, care s-a purtat totdeauna minunat cu mine. Fără îndoială că a avut fantezia de a-mi citi scrisorile, pentru că n-a fost înșelat multă vreme de viața mea de domnișoară. Într-o zi ducele era de serviciu. Eu scriam ceea ce-mi dicta regele, care, cînd l-a văzut întrînd pe ducele de Lenoncourt, ne-a înfășurat într-o privire vicleană.

— Ei bine, diavolul acela de Mortsauf tot mai vrea să trăiască ? i-a spus el, cu frumoasa lui voce de argint, căreia putea să-i dea, cînd voia, ascuțișul ironiei.

— Tot, a răspuns ducele.

— Contesa de Mortsauf e un înger, pe care aş fi bucuros să-l văd aici, a urmat regele. Dar, dacă eu nu pot nimic, cancelarul meu — şi s-a întors către mine — va fi mai fericit. Ai şase luni pentru dumneata, m-am hotărît să ți-l aduc drept coleg pe tînărul despre care am vorbit ieri. Să petreci bine la Clochegourde, domnule Caton !

Şi a cerut să fie scos din cabinet, zîmbind.

Am zburat la Tourena ca o rîndunică. Aveam să mă arăt pentru prima oară, celei pe care o iubeam, nu numai mai puțin neghiob, dar şi sub înfăţişarea unui tînăr elegant, ale cărui purtări fuseseră formate de către cele mai rafinate saloane, a cărui educaţie fusese desăvîrşită de cele mai graţioase femei, care culesese, în sfîrşit, preţul suferinţelor lui şi prefăcuse în fapte experienţa celui mai frumos înger pe care cerul l-a pus de pază unui copil. Ştii cum eram îmbrăcat în timpul celor trei luni ale primei mele şederi la Frapesle.

Cînd m-am întors la Clochegourde după misiunea mea în Vandeea, purtam un costum de vîntor : o vestă verde cu nasturi albi pătaţi, nişte pantaloni cu dungi, ghetre de piele şi pantofi. Mersul, tufişurile, mă aduseseră în asemenea hal, încît contele trebuise să-mi împrumute albituri. De data asta, doi ani de şedere la Paris, obişnuinţa de a fi cu regele, deprinderea căpătată într-o viaţă de belşug, maturizarea mea fizică, o înfăţişare tînără care primea strălucirea de nespus a liniştii sufletului meu legat ca un magnet de sufletul curat care îşi revărsa de la Clochegourde razele asupra mea, toate mă transformaseră. Aveam o singuranţă lipsită de îngîmfare, o mulţumire interioară de a mă şti, cu toate că eram atît de tînăr, ajuns pe culmea societăţii. Aveam conştiinţa că sînt sprijinul tainic al celei mai minunate femei de pe pămînt, nădejdea ei nemărturisită. Poate că am avut o mică tresărire de mîndrie deşartă cînd biciul vizitiului a şuerat pe noua alee care ducea din drumul de Chinon la Clochegourde şi cînd poarta de fier, pe care n-o cunoşteam, s-a deschis în mijlocul unei curţi rotunde, făcută de curînd. Nu-i scrisesem contesei că voi veni,

voiam să-i fac o surpriză, și greșisem de două ori : mai întâi pentru că a fost cuprinsă de acea emoție pe care ți-o pricinuieste o plăcere pe care ai sperat-o îndelung, dar ai socotit-o cu neputință, și apoi pentru că mi-a dovedit că toate surprizele calculate sînt lipsite de gust.

Cînd Henriette a văzut un tînăr în cel care nu văzuse decît un copil, și-a plecat privirile în pămînt, cu o mișcare de o încetineală tragică. M-a lăsat să-i iau și să-i sărut mîna, fără să dea la iveală acea plăcere lăuntrică pe care o simțeam în înfiorarea ei de femeie sensibilă. Cînd și-a ridicat fața ca să mă mai privească o dată, mi-a părut palidă.

— Așa dar, nu-ți uiți vechii prieteni ? mi-a spus domnul de Mortsauf, pe care nu l-am găsit nici schimbat, nici îmbătrînit.

Cei doi copii mi-au sărit de gît. Am zărit la ușă chipul grav al abatelui de Dominis, preceptorul lui Jacques.

— Nu, i-am spus contelui. De acum înainte am să am șase luni libere pe an, care vor fi totdeauna ale dumneavoastră. Dar ce aveți ? am întrebat-o pe contesă, petrecîndu-mi brațul în jurul mijolucului ei ca s-o sprijin, de față cu toți ai ei.

— Oh ! Lasă-mă, a spus ea zîcînd într-o parte, n-am nimic.

Am citit în sufletul ei și am răspuns gîndului ei ascuns :

— Nu-l mai recunoști pe robul dumitale credincios ?

Ea m-a luat de braț, l-a părăsit pe conte, pe copii, pe abate, pe slujitorii care veniseră în fugă, și m-a dus departe de toți, ocolind peluza, dar rămînînd sub ochii lor și, cînd i s-a părut că nu-i mai pot auzi glasul :

— Félix, prietene, a rostit ea, iartă frica celui care n-are decît un fir ca să se conducă într-un labirint subteran, și tremură să nu-l vadă rupîndu-se. Spune-mi, încă o dată că sînt mai mult decît oricînd Henriette pentru dumneata, că n-ai să mă părăsești, că n-ai să prețuiești nimic mai mult decît pe mine, că vei fi totdeauna un prieten devotat ! Am văzut dintr-o dată în viitor, și nu te aflai acolo, ca întotdeauna, cu chipul strălucitor și cu ochii ațintiți asupra mea. Îmi întorceai spatele.

— Henriette, idol al cărui cult e mai puternic decît cel al lui Dumnezeu, crinule, floarea vieții mele, cum de nu mai știi, dumneata care ești conștiința mea, că m-am contopit atît de mult cu inima dumitale, încît sufletul meu e aici, cînd făp-

tura mea se află la Paris ? Trebuie să-ți mai spun că am venit în șaptesprezece ore, că fiecare învîrtitură de roată aducea cu ea o lume de gînduri și de dorințe care a izbucnit ca o furtună, de cum te-am văzut ?...

— Spune ! Spune ! Sînt sigură de mine, pot să te ascult fără păcat. Dumnezeu nu vrea să mor : mi te trimite așa cum își dăruie sufletul înfăptuirilor lui, cum răspîndește ploaie din nori pe un pămînt uscat. Spune, spune ! Mă iubești cu sfințenie ?

— Cu sfințenie.

— Pe viață ?

— Pe viață !

— Ca pe o Precistă, care trebuie să rămîină cu vîlurile ei, sub cununa ei albă ?

— Ca pe o precistă vizibilă.

— Ca pe o soră ?

— Ca pe o soră prea iubită.

— Ca pe o mamă ?

— Ca pe o mamă dorită în taină.

— Cavalereste, fără speranță ?

— Cavalereste, dar sperînd.

— Nesfîrșit, de parcă ai avea și acum numai douăzeci de ani și ai purta încă hăinuța aceea ponosită, albastră, de bal ?

— Oh, mai mult ! Te iubesc așa, și te mai iubesc încă...

M-a privit cu o teamă grozavă...

— Cum te iubea mătușa dumitale.

— Sînt fericită. Mi-ai risipit spaimetele, a rostit ea, întorcîndu-se către familia uimită de conferința noastră tainică. Aici însă să fii copil, pentru că ești încă un copil ! Dacă politica dumitale este să fii un om față de rege, trebuie să știi, domnule, că aici este aceea de a rămîne copil. Dacă vei fi copil, vei fi iubit. M-aș împotrivi totdeauna puterii bărbatului, dar ce-aș putea să-i refuz copilului ? Nimic, pentru că el nu poate vrea nimic ce n-aș putea să-i dau eu. Tainele s-au spus, rosti ea uitîndu-se la conte cu un aer glumeț, în care se iveau fata tînără și caracterul ei dintru început. Vă las, mă duc să mă îmbrac.

Niciodată, în trei ani, nu-i auzisem vocea atît de deplin fericită. Atunci am cunoscut pentru prima oară acel frumos cîript de rîndunică, acele note copilărești despre care ți-am vorbit. Îi aduceam lui Jacques un echipament de vînătoare și Madeleinei o cutie de lucru, de care maică-sa s-a slujit întotdeauna, în sfîrșit îndreptăm calicenia la care mă silise pe vremuri zgîrcenia mamei. Bucuria pe care o dovedeau cei doi copii, încîntați să-și arate unul celuilalt darurile, a părut că nu-i face plăcere contelui, care era totdeauna necăjit cînd nu te ocupai de el. I-am făcut un semn cu înțeles Madeleinei și l-am urmat pe conte, care voia să-mi vorbească despre el. M-a dus către terasă, dar ne-am oprit pe peron la fiecare fapt grav pe care mi-l povestea.

— Bietul meu Félix, mi-a spus el, îi vezi pe toți fericiți și sănătoși. Eu umbresc tabloul acesta. Am luat asupra mea suferințele lor, și-l binecuvîntez pe Dumnezeu că mi le-a dat. Odinioară nu știam ce am, azi însă o știu. Am pilorul bolnav, nu mai mistui nimic.

— Prin ce întîmplare ai devenit savant ca un profesor de la facultatea de medicină ? i-am spus eu zîmbind. Medicul dumitale e atît de indiscret ca să-ți spună așa...

— Să mă ferească Dumnezeu să mă arăt la doctori ! a strigat el, dovedind groaza pe care o au cei mai mulți bolnavi închipuiți pentru medicină.

Am îndurat atunci o conversație smintită, în timpul căreia mi-a făcut mărturisirile cele mai ridicole, plîngîndu-se de nevasta lui, de slujitori, de copii și de viață, cu o plăcere vădită de a repeta ceea ce spunea în fiecare zi unui prieten care, necunoscînd aceste spuse, putea să se mire de ele, și pe care politețea îl obliga să le asculte cu interes. Trebuie să fi fost mulțumit de mine, pentru că îl ascultam cu o atenție adîncă, încercînd să pătrund caracterul acesta neînțeles și să ghicesc cu ce chinuri noi, pe care ea nu mi le mărturisise, își urmărea nevasta. Henriette a pus capăt acestui monolog, ivindu-se pe peron. Contele a văzut-o, a ridicat fruntea și mi-a spus :

— Dumneata, Félix, mă ascuți, dar aici nimeni nu mă plînge.

Și a plecat, de parcă și-ar fi dat seama de tulburarea pe care ar fi adus-o convorbirii mele cu Henriette sau ar fi știut,

dintr-o atenție cavaleriească pentru ea, că îi făcea plăcere lă-sându-ne singuri. Caracterul lui avea unele contradicții într-adevăr de nelămurit, pentru că era gelos pe toți oamenii slabi, dar în același timp încrederea pe care o avea în sfințenia so-ției lui nu cunoștea margini. Poate chiar suferințele orgoliu-lui său rănit de superioritatea acestei înalte virtuți dădea naș-tere împotrivirii neîntreprinse față de orice vrere a contesei, pe care o înfrunta așa cum își înfruntă copiii profesorii sau ma-mele.

Jacques era la lecție, Madeleine se îmbrăca, așa că am putut să mă plimb singur cu contesa aproape o oră, pe terasă.

— Așadar, iubitul meu înger, lanțul a devenit mai greu, nisipurile au luat foc, spinii se înmulțesc ?

— Taci, mi-a spus ea, ghicind gândurile pe care mi le trezise conversația cu contele. Ești aici, totul e uitat ! Nu mai sufăr, n-am suferit !

A făcut câțiva pași ușori, ca și cum ar fi vrut să-și aeri-sească rochia albă, să încredințeze adierii vîntului crețurile tulului ca neaua, mînecele largi, panglicile proaspete, pelerina și buclele fluide ale pieptănăturii în gen Sévigné. Am vă-zut-o pentru prima oară fată tînă, însoțită de o veselie firească, gata să se joace ca un copil. Am cunoscut atunci și lacrimile fericirii și bucuria pe care o simte bărbatul cînd dăruie fericire.

— Frumoasă floare omenească, pe care gîndul meu o mîn-gîie și sufletul meu o sărută ! O ! Crinul meu, totdeauna ne-atins și drept pe tulpina lui, totdeauna alb, mîndru, miresmat, singuratic !

— Destul, domnule, a spus ea zîmbind. Vorbește-mi despre dumneata, spune-mi tot.

Am avut atunci, sub acea boltă mișcătoare de frunziș fre-mătător, o lungă convorbire plină de paranteze nesfîrșite, începută, părăsită și reluată, în care am pus-o la curent cu viața mea, cu ocupațiile mele. I-am descris apartamentul meu de la Paris, pentru că voia să știe tot, și, fericire pe atunci nu destul de prețuită, n-am avut nimic să-i ascund. Cunoscîndu-mi în chipul acesta sufletul și toate amănuntele vieții pline de o muncă istovitoare, aflînd ce amplitudine aveau aceste funcții în care, fără o cinste absolută, puteai să înșeli

atît de ușor, să te îmbogățești, dar pe care eu o îndeplineam cu atîta severitate încît regele mă numea *domnișoara de Vandenesse*, ea mi-a luat mîna și mi-a sărutat-o, lăsînd să picure pe ea o lacrimă de bucurie. Schimbarea aceasta ne-așteptată de roluri, eloigul atît de minunat, gîndul atît de repede exprimat dar și mai repede înțeles : „Iată stăpînul pe care mi l-aș fi vrut ! Iată visul meu !“ toate mărturisirile care se cuprindeau în acest act, în care coborîrea era măreție, în care dragostea se dădea pe față pe un tărîm oprit simțurilor, furtuna asta de elemente cerești, mi-au căzut pe inimă și m-au zdrobit. Mă simțeam mic, aș fi vrut să mor la picioarele ei.

— Ah ! am strigat eu, totdeauna ne vei întrece în toate. Cum de te-ai putut îndoi de mine ? Pentru că adineauri te-ai îndoit, Henriette !

— Nu pentru prezent, a rostit ea privindu-mă cu o ne-grăită blîndețe, care numai pentru mine încețoșase lumina ochilor ei. Dar cînd te-am văzut atît de frumos, mi-am spus : „Planurile noastre privitoare la Madeleine vor fi stînjinite de vreo femeie care va ghici comorile ascunse în inima dumitale, care te va iubi mult, care ne va fura pe Félix al nostru și va sfărîma tot ce e aici“.

— Iar Madeleine ! am spus eu cu o surprindere care n-a întristat-o decît pe jumătate. Madeleinei îi sînt eu credincios ?

Am căzut într-o tăcere pe care domnul de Mortsauf a venit s-o întrerupă supărător. Am fost silit, cu inima plină, să susțin o conversație foarte grea, în care răspunsurile mele sincere asupra politicii duse atunci de rege s-au lovit de ideile contelui. M-a silit să explic intențiile Majestății Sale. Cu toate că îl întrebam mereu despre cai, despre starea agriculturii, dacă era mulțumit de cele cinci ferme ale lui, dacă avea să taie copacii unei vechi alei, el se întorcea mereu la politică, cicălitor ca o fată bătrînă și încăpățînat ca un copil. Pentru că spiritele de acest fel se ciocnesc cu plăcere de locurile în care strălucește lumina, se întorc mereu, bîzîind, fără să priceapă nimic, și obosesc inima așa cum obosesc muștele mari urechea, zum-zăind de-a lungul ferestrelor. Henriette tăcea. Ca să sting această convorbire pe care căldura tinereții o putea aprinde, aprobam prin monosilabe, și ocoleam orice discuție zadarnică. Dar domnul de Mortsauf era prea deștept ca să nu-și dea

seama că politețea mea era jignitoare. În clipa în care, enervat că avea mereu dreptate, s-a supărat, sprâncenele și cutele de pe frunte au început să-i joace, ochii lui galbeni s-au aprins, nasul roșu i s-a congestionat și mai tare, ca în ziua în care l-am văzut pentru prima oară cuprins de o criză de nebunie. Henriette îmi arunca priviri rugătoare, făcându-mă să înțeleg că nu putea să întrebuințeze pentru mine autoritatea de care se folosea ca să-și îndreptățească și să-și apere copiii. Atunci i-am răspuns conțelui, luându-l în serios și mînuindu-i spiritul bănuitor cu o îndemînare nemaipomenită.

— Sărăcuțul de el ! Sărăcuțul le el ! a îngînat ea de două ori, și cuvintele ei au ajuns la urechea mea ca o adiere.

Apoi, cînd a socotit că poate interveni cu succes, ne-a spus, oprindu-se :

— Știți oare, domnilor, că sînteți grozav de plicticoși ?

Contele, adus de cuvintele acestea la supunerea cavale-rească datorită femeilor, a încetat să vorbească despre politică. L-am plictisit și noi la rîndul nostru spunînd nimicuri, așa că ne-a lăsat liberi să ne plimbăm, sub pretextul că amețise învîrtindu-se mereu pe o palmă de loc.

Tristele mele bănuieli erau întemeiate. Priveliștile plăcute, atmosfera caldută, cerul frumos, beția îmbătătoare a acelei văi, care liniștise timp de cincisprezece ani toanele aprige ale acestui om, astăzi nu mai aveau nici o putere asupra lui. În acea perioadă a vieții în care, la alți oameni, asprimea se topește și colțuroșenia se tocește, caracterul bătrînului gentilom se făcuse și mai arțăgos decît în trecut. De cîteva luni contrazicea numai pentru a contrazice, fără motiv, fără să-și lămurească părerile. Descosea pentru fiecare lucru, se neliniștea din pricina unei întîrzieri sau a unei uitări ; se amesteca în fiecare clipă în treburile casei, cerea să i se dea socoteală pentru fiecare amănunt din gospodărie, așa că își obosea nevasta și slujitorii, pentru că nu-i lăsa să hotărască singuri în nimic. Pe vremuri nu-și ieșea din sărite fără o pricină anume, acum nu mai era niciodată liniștit. Poate că grija pentru bunurile lui, treburile agriculturii, o viață plină de mișcare, întorseseră cursul dispoziției lui veninoase, dînd neliniștilor o preocupare, activității spiritului o întrebuințare. Și poate că azi lipsa de ocupații îi lăsa boala să se lupte cu ea însăși. Nema-

avînd nimic de făcut în afară, ea îi pricinuia idei fixe, și *eul* lui moral pusesse stăpînire pe *eul* fizic. Ajunsese propriul lui medic. Cerceta cărți de medicină, credea că are bolile a căror descriere o citea și lua atunci pentru boala lui niște măsuri nemaipomenite, schimbătoare, cu neputință de prevăzut, deci cu neputință de mulțumit. Odată nu voia zgomot, și cînd contesa făcea o liniște desăvîrșită, se plîngea că se află ca într-un mormînt, că există o deosebire între a nu face zgomot și neatentul Trappei¹. Altă dată se prefăcea a fi cu totul nepăsător față de lucrurile pămîntești. Atunci toată casa respira, copiii se jucau, treburile gospodărești se îndeplineau fără nici o cîrteală. Deodată, în mijlocul zgomotului, începea să strige jalnic :

— Vor să mă ucidă — Draga mea, dacă ar fi vorba de copiii tăi, ai dibui numaidecît ce-i supără, îi spunea el nevastei lui, făcînd și mai grea nedreptatea acestor cuvinte prin tonul acru și rece cu care le rostea.

Se îmbrăca și se dezbrăca în fiecare clipă, urmărind cele mai ușoare schimbări ale atmosferei și nu făcea nimic pînă nu se uita la barometru. Cu toate îngrijirile materne ale nevastei lui, nici o mîncare nu-i plăcea, pentru că, spunea el, are stomacul prăpădit și digestiile dureroase îi pricinuiesc insomnii neconținute. Și cu toate acestea mîncea, mistuia, dormea atît de bine, încît ar fi fost admirat de cel mai savant medic. Dorințele lui schimbătoare istoveau slujitorii casei, care, încremeniți în ațumite deprinderi, așa cum sînt toți slujitorii, nu erau în stare să se supună pretențiilor unor sisteme care se băteau neconținut cap în cap. Contele porunea ca să se țină ferestrele deschise pentru că aerul curat era necesar de acum înainte sănătății lui, dar după cîteva zile aerul curat, fie că era prea umed, fie că era prea cald, nu mai putea fi îndurat. Atunci bodogănea, începea o ceartă și, ca să aibă dreptate, tăgăduia adesea porunca pe care o dăduse mai înainte. Acest cusur de memorie sau această rea credință îl făceau să iasă biruitor în toate discuțiile în care nevasta lui încerca să-l pună față în față cu el însuși. A trăi la Clochegourde ajunsese atît de nesuferit, încît abatele de Dominis, un om cu o cultură desăvîrșită, se hotărîse să

¹ Mănăstire din ordinul Cîteaux.

caute dezlegarea unor anumite probleme și se refugia într-o prefăcută absență. Contesa nu mai spera, ca în trecut, să poată închide în cercul familiei aceste izbucniri în furie zmințită. Oamenii din casă fuseseră martori la scene în care enervarea fără motiv a bătrînului trecuse dincolo de margini. Îi erau atît de devotați contesei încît nu povesteau nimic afară din casă, dar ea se temea în fiecare zi de o dezlănțuire în lume a acestei nebunii, pe care n-o mai stăvilea respectul față de oameni. Mai tîrziu am aflat amănunte îngrozitoare despre purtarea contelui cu nevasta lui. În loc s-o aline, o îngrozea cu preziceri cumplite și o făcea răspunzătoare de nenorocirile ce aveau să vină, pentru că ea nu voia să primească leacurile fără rost pe care voia să le dea copiilor. Cînd contesa se plimba cu Jacques și cu Madeleine, contele îi povestea o furtună, cu toate că cerul era limpede. Și dacă întîmplarea îi îndreptățea prezicerea, orgoliul lui era atît de mulțumit, încît îl făcea nepăsător față de boala copiilor lui. Cînd unul dintre ei nu se simțea bine, contele își dădea toată osteneala să caute pricina acestei suferințe în felul de îngrijire pe care îl întrebuița nevasta lui, și îl analiza în cele mai mici amănunte, ca să încheie întotdeauna cu aceste cuvinte ucigătoare: „Dacă copiii se vor îmbolnăvi, va fi din vina dumitale“. Așa se purta și în cele mai mărunte detalii ale treburilor gospodărești, în care nu vedea decît partea cea mai rea a lucrurilor, făcîndu-se în fiecare clipă „avocatul diavolului“, după cum spunea bătrînul lui vizitiu. Contesa fixase pentru Jacques și Madeleine alte ore de masă decît ale ei, ca să-i scape de influența îngrozitoare a bolii contelui, și în chipul acesta atrăsese asupra ei toate furtunile. Madeleine și Jacques îl vedeau rar pe tatăl lor. Contele, printr-una din acele halucinații proprii oamenilor egoiști, nu-și dădea seama de răul pe care îl făcea. În convorbirea între patru ochi pe care o avusesem cu el, se plînsese de faptul că era prea bun cu toți ai lui. Mînuia deci ciomagul, doboră, sfărîma totul în jurul lui ca o maimuță, apoi, după ce își rănea victima, tăgăduia că ar fi atins-o. Am înțeles atunci de unde purcedeau acele linii trase cu un brici parcă pe fruntea contesei, pe care le risipisem cînd o revăzusem. Sufletele nobile au o pudoare care le împiedică să-și spună suferințele, ascund cu mîndrie dintr-un sentiment de caritate care le

place, întreaga lor amplasare față de cei pe care îi iubesc. Așa că, cu toate stăruințele mele, nu i-am putut smulge dintr-o dată Henriettei această mărturisire. Se temea că mă va mîhni, îmi povestea lucrurile pe rînd, întrerupte de o roșeață subită. Dar eu am ghicit în curînd cît de grave deveniseră supărările casnice de la Clochegourde, datorită faptului că contele nu mai avea nici o treabă.

— Henriette, i-am spus peste cîteva zile, dovedindu-i că măsurasem adîncimea noilor ei suferințe, nu ai greșit oare cînd ai rînduit atît de bine pămînturile, încît contele nu mai găsește nimic de făcut ?

— Dragul meu, mi-a răspuns ea zîmbind, situația mea e destul de grea, ca să merite să-i dau toată atenția. Crede-mă că am cercetat toate posibilitățile, și că sînt, toate, secate. Într-adevăr sîciilele au crescut neconținut. Cînd domnul de Mortsauf și cu mine sîntem mereu față în față, nu le pot slăbi împărțindu-le în capitole. Oricare ar fi la fel de dureros pentru mine. M-am gîndit să-l distrez pe domnul de Mortsauf, sfătuiindu-l să înființeze o crescătorie de viermi de mătase la Clochegourde, unde se află cîtiva duzi, urme ale vechii industrii din Turena, dar mi-am dat seama că ar fi fost tot atît de zbir acasă, și că aș mai avea și o serie de necazuri de pe urma acestei întreprinderi. Trebuie să știi, domnule observator, că atîta vreme cît un om e tînăr cusururile lui sînt stăvilite de sănătate, oprite în avîntul lor de jocul patimilor, stînjinite de respectul pentru om. Mai tîrziu, în singurătate, cusururile nici se ivesc la un om în vîrstă cu atît mai grozave, cu cît au fost mai îndelung înăbușite. Slăbiciunile omenești sînt ticăloase, nu rabdă nici liniște, nici răgaz. Dacă le-ai îngăduit ieri ceva, o mai cer și azi, și mîine, și mereu, își fac sălaș în îngăduința ta și îl măresc. Puterea e iertătoare, înțeleaptă, e dreaptă și liniștită, în vreme ce patimile zămislite de slăbiciune sînt neîndurătoare. Ele sînt fericite cînd pot să se poarte asemenea copiilor cărora le plac mai mult fructele furate în taină, decît cele pe care le pot mîncă la masă. Tot așa și domnul de Mortsauf e bucuros de-a binelea cînd mă poate trage pe sfoară, și el, care n-ar înșela niciodată pe nimeni, mă înșală cu încîntare, cu condiția ca viclenia să rămînă ascunsă.

O lună după sosirea mea, într-o dimineață, cînd ieșeam de la micul dejun, contesa m-a luat de braț, a fugit iute printr-o porțiță cu zăbrele care dădea spre livadă și m-a dus repede în vie.

— Ah ! Are să mă omoare ! a rostit ea. Și cu toate astea eu voiam să trăiesc, chiar dacă n-ar fi decît pentru copiii mei. Cum ? Nici o zi de răgaz ? Să mergi totdeauna prin mărăcini, să fii gata să cazi în fiecare clipă, și în fiecare clipă să-ți aduni puterile, ca să-ți păstrezi echilibrul ? Nici o făptură n-ar face față unei asemenea risipe de energie. Dacă aș cunoaște bine terenul pe care trebuie să-mi cheltuiesc strădaniile, dacă aș ști cînd anume trebuie să rezist, sufletul meu ar accepta. Dar nu-i așa, în fiecare zi atacul se schimbă și mă surprinde fără apărare. Durerea mea nu e una, e multiplă. Félix, Félix, nu-ți poți închipui ce formă mîrșavă a luat tirania lui și ce pretenții sălbatice i-au inspirat cărțile lui de medicină. Oh, prietene ! a spus, sprijinindu-și capul de umărul meu, ca să-și sfîrșească mărturisirea. Ce se va întîmpla ? Ce să fac ? a rostit iar, zbatîndu-se împotriva gîndurilor pe care nu le rostise. Cum să rezist ? Are să mă ucidă. Nu, am să mă omor eu, cu toate că asta e o crimă ! Să fug ? Și copiii mei ? Să mă despart ? Dar cum să-i spun tatii, după cincisprezece ani, că nu pot rămîne cu domnul de Mortsau, cînd dacă ar veni aici tata sau mama, el ar fi chibzuit, înțelept, politicoș, spiritual ? De altfel, femeile măritate au tați, au mame ? Ele sînt cu trup și avut ale bărbatilor lor. Mărturisesc că trăiam liniștită, dacă nu fericită, și scoteam o oarecare putere din singurătatea mea castă. Dar dacă sînt lipsită și de fericirea asta negativă, am să înnebunesc și eu. Împotrivirea mea e întemeiată pe niște motive puternice, care sînt legate de ființa mea. Nu e o crimă să dai viață unor biete făpturi osîndite dinainte la dureri neconținute ? Cu toate astea, purtarea mea ridică probleme atît de grave, încît nu pot hotărî singură în privința lor. Sînt și judecător și parte. Mîine am să mă duc la Tours, să mă sfătuiesc cu abatele Birotteau, noul meu duhovnic, pentru că dragul și virtuosul meu abate de la Berge a murit, se întrerupsese ea. Cu toate că era aspru, purtarea lui apostolică îmi va lipsi totdeauna. Urmașul lui e blînd ca un înger și se înduioșează, în loc să te mustre. Cu toate astea, ce curaj

nu s-ar căli în inima religiei ? Ce rațiune nu s-ar întări la vocea Sfântului Duh ? Doamne, a reluat ea, ștergându-și lacrimile și ridicînd ochii la cer, pentru ce mă pedepsești ? Dar, trebuie s-o credem — și și-a sprijinit degetele pe brațul meu — s-o credem, Félix, trebuie să trecem printr-un cuptor încins înainte de a ajunge sănătoși și desăvîrșiți în sferile superioare. Trebuie să tac ? Mă oprești, Doamne, de a mă văita la sînul unui prieten ? Îl iubesc prea mult ?

Mi-a strîns brațul pe inima ei, de parcă s-ar fi temut că mă pierde.

— Cine îmi va dezlega aceste îndoieli ? Conștiința nu mă mustră pentru nimic. Stelele luminează de sus oamenii. De ce sufletul, această stea omenească, n-ar învălui cu focurile ei un prieten, cînd nu trimiți spre el decît gânduri curate ?

Ascultam această jelanie tăcînd, ținînd mîna umedă a acestei femei în mîna mea, și mai umedă. O strîngeam cu putere la care Henriette răspundea cu aceeași putere.

— Pe aici sînteți ? a strigat contele, care venea spre noi, cu capul gol.

De cînd mă întorsesem, voia cu încăpăținare să se amestece în convorbirile noastre, fie că spera să se distreze puțin, fie că o bănuia pe contesă că îmi încredințează durerile ei și se plînge la sînul meu, sau poate pentru că era gelos de o plăcere la care nu lua parte.

— Cum mă urmărește ! rosti ea cu disperare. Hai să vedem grădinile, ca să nu ne întîlnim cu el. Să ne aplecăm cînd trecem pe lîngă tufișuri, să nu ne zărească.

Ne-am furișat pe lîngă niște tufișuri dese, am ajuns în grădini alergînd, și în curînd am fost departe de conte, pe o alee de migdali.

— Dragă Henriette, i-am spus atunci strîngîndu-i brațul pe inima mea și oprindu-mă ca s-o privesc îndelung în durerea ei, m-ai îndrumat în trecut cu multă pricepere pe drumurile primejdioase ale societății înalte. Îngăduie-mi și mie să-ți dau cîteva sfaturi, ca să te ajut să sfîrșești duelul fără martori în care vei cădea negreșit, pentru că nu vă bateți cu arme egale. Nu te mai lupta cu un nebun...

— Ssst ! a șuiert ea, stăpînindu-și lacrămile care îi umpleau ochii.

— Ascultă-mă, dragă ! După un ceas de conversație cu el, pe care o îndur numai din dragoste pentru dumneata, foarte des gândurile mi se zăpăcesc, îmi simt capul greu. Contele mă face să mă îndoiesc de inteligența mea. Aceleași idei repetate mi se gravează fără voie în minte. Monomaniile bine caracterizate nu sînt molipsitoare. Cînd însă nebunia constă în felul de a privi lucrurile, și cînd se ascunde sub certuri necurmăte, poate să-i nenorocească pe cei care trăiesc în preajma ei. Răbdarea dumitale e sublimă, dar nu te duce ea oare la îndobitocire ? Așa că pentru dumneata și pentru copiii dumitale, schimbă felul de a te purta cu contele. Minunata dumitale îngăduință i-a dezvoltat egoismul, l-ai tratat ca o mamă care își răsfăță copilul. Azi însă, dacă vrei să trăiești... și, i-am spus privind-o, vrei ! desfășoară puterea pe care o ai asupra lui. Știi că te iubeste și se teme de dumneata, fă-l să se teamă și mai mult, pune în fața voinței lui risipite o voință rectilinie. Întinde-ți puterea așa cum a știut el să întindă hatîrurile pe care i le-ai făcut și închide-i boala într-o sferă morală, așa cum sînt închiși nebunii într-o celulă.

— Dragul meu copil, a spus ea zîbind cu amărăciune, numai o femeie fără inimă poate să joace acest rol. Sînt mamă, n-aș fi un călău bun. Da, știu să sufăr, dar nu voi ști niciodată să fac pe alții să sufere, nici măcar pentru a obține un rezultat onorabil sau mare ! De altfel, n-ar trebui să-mi silesc inima să mintă, să-mi prefac glasul, să-mi înarmez fruntea, să-mi schimonosesc gestul ?... Nu-mi cere asemenea minciuni. Pot să mă așez între domnul de Mortsauf și copiii lui, voi primi loviturile lui, pentru ca nimeni să nu fie aici atins de ele. Asta e tot ce pot face pentru a împăca atîtea vreri opuse.

— Lasă-mă să te iubesc, sfîntă, de trei ori sfîntă ! am spus eu punînd un genunchi pe pămînt, sărutîndu-i rochia și ștergîndu-mi cu ea lacrimile care îmi veneau în ochi. Dar dacă te ucide ?

Ea a pălit, a ridicat ochii la cer :

— Se va împlini voia domnului !

— Știi ce i-a spus regele tatălui dumitale în legătură cu dumneata ? „Diavolul acela de Mortsauf tot mai trăiește ?”

— Ceea ce e o glumă în gura regelui, a răspuns ea, aici e o crimă.

Cu toate precauțiile noastre, contele ne urmărise. Ne-a ajuns, asudat, sub nucul sub care contesa se oprise ca să-mi spună acest cuvînt grav. Cînd l-am văzut, am început să vorbesc despre culesul viilor. Avusese bănuieli nedrepte? Nu știu, dar a rămas să ne privească fără să scoată un cuvînt, fără să ia seama la răcoarea răspîndită de nuci. După cîteva cuvinte neînsemnate, întrerupte de tăceri foarte pline de înțeles, contele ne-a spus că îi e rău la inimă și-l doare capul. Se plîngea încetișor, fără să ne cerșească mila, fără să-și zugrăvească durerile prin imagini exagerate. Nu i-am dat nici o atenție. La întoarcere, s-a simțit și mai rău, a spus că vrea să se bage în pat, s-a culcat fără nazuri, cu un firesc care nu-i era obișnuit. Ne-am folosit de armistițiul pe care ni-l dădea ipohondria lui și am coborît pe scumpa noastră terasă, întovărășiți de Madeleine.

— Hai să ne plimbăm pe apă, a spus contesa, după ce am făcut cîteva ocoluri. Să ne ducem să vedem cum pescuiește paznicul azi pentru noi.

Am ieșit prin porțiță, am ajuns la luntre, am sărit în ea și am început să urcăm încet pe Indru. Ne uitam, ca trei copii care petrec din mai nimic, la ierburile de pe maluri, la libelulele albastre sau verzi. Contesa se mira că poate gusta o bucurie atît de liniștită în mijlocul unor supărări atît de sfîșietoare. Dar liniștea firii, care merge înainte nepăsătoare de luptele noastre, nu are oare un farmec alinător asupra noastră? Zbuciumul unei iubiri pline de dorințe stăpînite se armonizează cu acela al apei, florile pe care mîna omului nu le-a pîngărit exprimă cele mai tainice visuri, legănarea voluptuoasă a unei bărci imită nelămurit gîndurile care plutesc în suflet. Am simțit aromitoarea înrîurire a acestei îndoite poezii. Cuvintele, potrivite la diapazonul naturii, desfășurau o grație plină de mister, și privirile avură raze și mai strălucitoare, contopindu-se în lumina atît de larg împrăștiată de soare pe cîmpia încinsă. Rîul era ca o potecă pe care zburam. În sfîrșit, cum mișcarea cerută de mersul pe jos nu ne distrăgea, duhul nostru a pus stăpînire pe creațiune. Bucuria clocotitoare a unei fete în libertate, atît de grațioasă în gesturi, atît de sîcîitoare în cuvinte, nu era și ea expresia vie a două suflete slobode, care își îngăduie să zămislească în chip desăvîrșit acea creatură minunată, visată de Platon, cunoscută de toți cei a căror tinerețe a

fost plină de o dragoste fericită ? Ca să-ți zugrăvesc acel ceas, nu în amănuntele lui care nu pot fi descrise, dar în întregul lui, îți voi spune că ne iubeam în toate ființele, în toate lucrurile care ne înconjurau. Simțeam în jurul nostru fericirea pe care o doream fiecare din noi, ne pătrundea atît de puternic, încît contesa și-a scos mînușile și și-a lăsat în apă frumoasele ei mîini, de parcă ar fi vrut să le răcorească de o fierbințeală tainică. Ochii ei vorbeau, dar gura ei, care se deschidea ca un trandafir în aer, s-ar fi închis peste o dorință. Cunoști armonia sunetelor grave, unite desăvîrșit cu sunetele înalte, ea mi-a adus aminte totdeauna de armonia sufletelor noastre în clipa aceea, care nu se va mai întîlni niciodată.

— Unde puneți să se pescuiască, am întrebat eu, dacă nu puteți pescui decît pe malurile care vă aparțin ?

— Lîngă Pont-de-Ruan, mi-a răspuns ea. Ah ! Acum rîul e al nostru, de la Pont-de-Ruan pînă la Clochegourde. Domnul de Mortsaufr a cumpărat patruzeci de pogoane de fîneată, cu economiile făcute în doi ani și restul pensiei lui. Te miri ?

— Aș vrea ca toată valea să fie a dumitale ! Am strigat eu.

Mi-a răspuns cu un zîmbet. Am ajuns la Pont-de-Ruan, într-un loc în care Indrul se lărgește și unde se pescuia.

— Cum merge, Martineau ? a întrebat ea.

— Ah ! Doamnă contesă, n-avem noroc. Sîntem de trei ceasuri aici, urcînd apa de la moară încoace, și n-am prins nimic.

Am coborît pe mal, ca să ne uităm la ultimele aruncări de năvod, și ne-am așezat toți trei sub umbra unei plute, a unui soi de plop cu scoarța albă, care crește pe lîngă Dunăre, pe lîngă Loara și probabil pe lîngă toate fluviile mari, și care aruncă primăvara un fel de vară albă, mătăsoasă, învelișul florii ei. Contesa dobîndise iar seninătatea ei augustă. Avea aproape remușcări că îmi dezvăluise suferințele ei și că strigase ca Iov, în loc să plîngă ca Magdalena, o Magdalena lipsită de iubire, de serbări, de zburdălnicii, dar nu și de miresme și frumuseți. Năvodul tras la picioarele ei a fost plin de pești : lîni, moscoi, știuci, bibani și un crap uriaș, care sărea pe iarbă.

— Asta e parcă anume ! a spus paznicul.

Ceilalți oameni au holbat ochii de admirație în fața acestei femei asemeni unei zîne a cărei nuielușă ar fi atins năvoadele. În clipa aceea s-a ivit falaitarul, venind în goana calului peste cîmpie, și contesa s-a înfiorat de spaimă. Jacques nu era cu noi, și primul gînd al mamelor este, după cum a spus atît de poetic Virgil, să-și strîngă copiii la sîn, cînd se întîmplă cel mai mic lucru.

— Jacques ! a strigat ea. Unde e Jacques ? Ce i s-a întîmplat fiului meu ?

Nu mă iubea ! Dacă m-ar fi iubit, ar fi avut și pentru suferințele mele expresia asta de leoaică disperată.

— Doamnă contesă, domnului conte îi e mai rău.

Ea a respirat, a luat-o la fugă împreună cu mine, urmată de Medeleine.

— Să te întorci încet, mi-a spus ea, ca să nu se încălzească fetița asta. Vezi bine că domnul de Mortsauf a alergat pe vremea asta caldă, a asudat, pe urmă a stat sub nuc, și asta poate aduce o nenorocire.

Cuvîntul acesta rostit în tulburarea în care se afla, dovedea curățenia sufletului ei. Moartea contelui e nenorocire ! A pornit repede spre Clochegourde, trecînd prin spărtura unui zid și străbătînd grădinile. Eu m-am întors, într-adevăr încet. Expresia Henriettei mă luminase, dar așa cum luminează trăsnetul care nimicește recoltele adunate în hambare ! În timpul acelei plimbări pe apă, crezusem că eu eram făptura cea mai iubită de ea. Acum simțeam cu amărăciune că era de bună credință în cuvintele ei. Iubitul care nu e tot, nu e nimic. Așadar, iubeam singur, cu dorințele unei iubiri care știe tot ce vrea, care se hrănește dinainte cu mîngîierile pe care le speră și se mulțumește cu voluptățile sufletului, pentru că le împletește cu cele pe care i le păstrează viitorul. Dacă Henriette iubea, nu cunoștea nimic, nici din plăcerile, nici din furtunile dragostei. Trăia din acest sentiment în sine, ca o sfîntă cu Dumnezeu. Eu eram obiectul de care se legaseră gîndurile, senzațiile ei necunoscute, așa cum un roi se leagănă de ramura unui pom înflorit. Dar nu eram principiul, eram un accident în viața ei, nu eram întreaga ei viață. Rege detronat, mergeam înainte, gîndindu-mă cine putea să-mi dea înapoi regatul. În gelozia mea turbată, mă mustram că nu îndrăznisem ni-

mic, că nu strînsesem legăturile unei iubiri care părea atunci mai mult subtilă decît adevărată, prin lanțurile dreptului sigur pe care îl crează posesia.

Starea proastă a contelui, pricinuită se vede de răcoarea de sub nuc, a devenit gravă în cîteva ceasuri. M-am dus la Tours, ca să chem de acolo un doctor vestit, domnul Origet, pe care nu l-am putut aduce decît seara, dar care a rămas toată noaptea și a doua zi la Clochegourde. Cu toate că a trimis falaitarul să aducă o mulțime de lipitori, i s-a părut că e nevoie să-i ia și sînge, dar n-avea o lanțetă la el. Am alergat numaidecît la Azay, pe o vreme foarte urîță, l-am trezit pe domnul Deslandes, chirurgul, și l-am silit să vină cu mine cu iuțeala unei păsări. Peste zece minute, contele ar fi murit. I s-a luat sînge, și a fost salvat. Cu toate că se obținuse acest prim succes, medicul prevestea o febră inflamatorie foarte primejdioasă, una dintre acele boli care dau peste oamenii care au fost sănătoși timp de douăzeci de ani. Contesa, zdrobită, se socotea pricina acestei crize nenorocite. Nu mai avea putere să-mi mulțumească pentru osteneala pe care mi-o dădeam, dar se mulțumea să-mi zîmbească din cînd în cînd, cu o expresie care avea tot atîta preț ca sărutul cu care-mi atinsese mîna. Aș fi vrut să citesc în aceste zîmbete remușcărilor unei iubiri neîngăduite, dar nu era decît un act de căință pe care cu greu înduram să-l vezi într-un suflet atît de curat, era expresia unei afecțiuni pline de admirație pentru cel pe care îl socotea nobil, acuzîndu-se numai pe ea de o crimă închipuită. Fără îndoială că iubea așa cum îl iubise Laura de Noves pe Petrarca și nu așa cum îl iubise Francesca da Rimini pe Paolo. Îngrozitoare descoperire pentru cel care visa contopirea acestor două feluri de iubiri ! Contesa zăcea cu trupul prăbușit, cu brațele atîrnînd moi, pe un fotoliu murdar, în odaia aceea care semăna cu vizuina unui mistreț. A doua zi pe seară, înainte de a pleca, doctorul i-a spus contesei care veghease toată noaptea, să ia o infirmieră. Boala avea să țină mult.

— O infirmieră ! a răspuns ea, nu, nu ! Îl vom îngriji noi — și a privit spre mine. Noi sîntem datori față de noi înșine să-l salvăm !

La strigătul acesta, medicul ne-a aruncat o privire cerce-tătoare, plină de uimire. Expresia cuvintelor ei fusese de așa fel, încît îi putea da de bănuît o fărădelege neizbutită. Ne-a făgăduit că va veni de două ori pe săptămînă, a lăsat reco-mandări pentru ceea ce trebuie să facă domnul Deslandes, și ne-a lămurit simptomele primejdioase în cazul cărora trebuie să venim să-l luăm de la Tours.

Ca să-i îngădui contesei să doarmă cel puțin o noapte din două, am cerut să mă lase să-l veghez pe conte cu schimbul. Așa am hotărît-o, și destul de greu, să se ducă a treia noapte la culcare. Cînd totul s-a liniștit în casă, într-o clipă în care contele ațipise, am auzit un geamăt dureros în odaia Henriettei. M-am simțit atît de neliniștit, încît m-am dus la ea. Stă-tea ingenuncheată în fața altărașului, plîngea și se acuza pe sine.

— Doamne Dumnezeule, dacă ăsta e prețul unei cîrteli, n-am să mă mai plîng niciodată.

— L-ai lăsat singur ? a rostit ea cînd m-a văzut.

— Te-am auzit plîngînd și gemînd. M-am temut pen-tru dumneata !

— Oh ! Mie mi-e bine !

A vrut să fie sigură că domnul de Mortsauf dormea. Am coborît amîndoi și l-am privit împreună la lumina unei lămpi : contele era mai mult slăbit din pricină că i se luase foarte mult sînge, decît adormit. Mîinile lui zbuciumate se trudeau să adune pătura peste el.

— Se spune că asta e o mișcare a muribunzilor, a spus ea. Ah ! Dacă ar muri de pe urma bolii acesteia pe care i-am pri-cinuit-o noi, nu m-aș mai mărita niciodată, o jur ! a adăugat ea, întinzîndu-și mîna deasupra contelui, cu un gest solemn.

— Eu am făcut totul ca să-l scap, i-am spus eu.

— Oh, dumneata, dumneata ești bun. Eu sînt marea vinovată.

S-a aplecat asupra acelei frunți descompuse, a șters-o de sudoare cu părul ei și a sărutat-o cu sfîntenie. Dar am văzut cu o tainică bucurie că mîngîierea asta era dată ca o ispășire.

— Blanche, apă ! a îngînat contele cu o voce stinsă.

— Vezi, nu mă cunoaște decît pe mine, mi-a spus ea, în vreme ce îi aducea un pahar.

Prin accentul, prin purtările ei drăgăstoase, încerca să nesocotească sentimentele care ne legau, jertfindu-le bolnavului.

— Henriette, i-am spus eu, te rog, du-te să te odihnești puțin !

— S-a isprăvit cu Henriette ! m-a întrerupt ea, cu o grabă poruncitoare.

— Culcă-te, ca să nu te îmbolnăvești. Copiii, *el însuși*, îți va cere să te îngrijești. Există împrejurări în care egoismul devine o virtute sublimă.

— Da, a răspuns ea.

A plecat, dîndu-mi-l în grijă pe bărbatul ei cu niște semne care ar fi putut prevesti un delir apropiat, dacă n-ar fi avut grația copilăriei, împletite cu puterea rugătoare a căinței. Scena asta, cumplită dacă o compari cu starea obișnuită a acestui suflet curat, m-a înspăimîntat. Mă temeam de exaltarea conștiinței ei. Cînd a mai venit medicul, i-am vorbit despre scrupulele de hermelină înspăimîntată care o sfîșiau pe alba mea Henriette. Mărturisirea asta, cu toate că era discretă, a risipit bănuielile domnului Origet, care a liniștit zbuciumul acestui suflet ales, spunîndu-i că orice s-ar fi întîmplat, contele tot ar fi ajuns la această criză, și că șederea lui sub nuc fusese mai curînd folositoare decît păgubitoare, pricinuindu-i boala.

Timp de cincizeci și două de zile contele a fost între viață și moarte. L-am vegheat pe rînd, cînd Henriette, cînd eu, fiecare cîte douăzeci și șase de nopți. Fără îndoială că domnul de Mortsauf a fost salvat datorită îngrijirilor noastre, exactității pline de scrupul cu care am îndeplinit recomandările domnului Origet. Omul acesta, asemănător medicilor filozofi a căror observații pătrunzătoare le dau dreptul de a se îndoi de acțiunile frumoase atunci cînd ele nu sînt îndeplinirea tainică a unei datorii, cu toate că era de față la lupta eroică ce se dădea între mine și contesă, nu se putea împiedica să nu ne spioneze prin priviri cercetătoare, atît de mult se temea să nu se înșele în admirația lui.

— Într-o asemenea boală, mi-a spus el la a treia lui vizită, moartea găsește un ajutor grăbit în starea morală, cînd e atît de grav șubrezită, ca aceea a contelui. Medicul, infirmiera,

oamenii care înconjoară bolnavul, îi țin viața în mâinile lor, pentru că atunci un singur cuvînt, o teamă vie manifestată printr-un gest, au puterea otrăvii.

Vorbindu-mi așa, Origet îmi studia chipul și întreaga înfățișare, dar a văzut în ochii mei expresia limpede a unui suflet nevinovat. În adevăr, în timpul acestei boli crude, nu se născuse în mintea mea nici urmă din acele idei involuntare care trec prin cele mai curate conștiințe. Pentru cel care privește natura în mare, totul tinde în ea către unitate prin asimilație. Lumea morală trebuie să fie condusă de un principiu analog. Într-o sferă pură, totul e pur ! Lîngă Henriette respirai o mireasmă cerească, se părea că o dorință neîngăduită trebuia să te îndepărteze pentru totdeauna de ea. Ea nu era numai fericirea, era și virtutea. Găsindu-ne întotdeauna atît de atenți și de grijulii, doctorul avea ceva pios și înduioșat în cuvinte și în purtări. Părea că spune : „Iată adevărații bolnavi, își ascund rana și o uită !” Domnul de Mortsau, printr-un contrast care, după părerea minunatului medic, era destul de obișnuit la oameni atît de minăți, a fost răbdător, plin de ascultare, nu s-a plîns niciodată și a arătat cea mai extraordinară supunere, el care, cînd era sănătos, nu făcea nici cel mai mic lucru fără să bombăne de mii de ori. Secretul acestei supuneri față de medicina pe care o tăgăduise atîta înainte, era o tainică teamă de moarte, alt contrast la un om de un curaj neîndoielnic ! Teama asta putea explica mai multe ciudățenii ale noului caracter pe care i-l dăduseră nenorocirile.

Să ți-o mărturisesc, Natalie, și o vei crede ? Aceste cincizeci de zile și luna care le-a urmat a fost cea mai frumoasă epocă din viața mea. Nu e oare dragostea în spațiile infinite ale sufletului ceea ce este, într-o vale frumoasă, marele fluviu în care se varsă ploile, riurile și torențele, în care cad copacii și florile, pietrișul de pe maluri și cele mai înalte piscuri de pe stînci ? El crește din furtuni ca și din tributul lin al izvoarelor limpezi. Da, cînd iubești, toate duc spre dragoste. După ce au trecut primele mari primejdii, contesa și cu mine ne-am deprins cu boala. Cu toată neorînduiala continuă, pricinuită de îngrijirile care trebuiau date contelui, odaia lui, pe care o găsiserăm în dezordine, a devenit curată și cochetă. În curînd ne-am aflat acolo ca doi oameni ajunși pe o insulă

pustie, pentru că nenorocirile nu te izolează numai, dar fac să amuțească convențiile înguste ale societății. Și pe urmă, grija pentru bolnav ne silea să avem puncte de contact pe care nici o altă întâmplare nu le-ar fi îngăduit. De câte ori mâinile noastre, atît de sfioase înainte, nu s-au întîlnit, făcîndu-i un serviciu oarecare contelui ! Nu trebuia s-o susțin, s-o ajut pe Henriette ? Adesea, prinsă de o preocupare asemănătoare cu cea a soldatului de sentinelă, uita să mănînce. Atunci îi serveau, uneori pe genunchi, o masă luată în grabă și care cerea mii de atenții mici. Era o imagine de copilărie alături de un mormînt întredeschis. Îmi porunca cu tărie lucruri care îl puteau cruța pe conte de vreo suferință și mă întrebuița la o serie de treburi mărunte. În timpul primelor zile în care intensitatea primejdiei înăbușa, ca în timpul unei bătălii, deosebirile subtile care caracterizează faptele vieții obișnuite, ea se lepădase, firește, de acele conveniențe pe care orice femeie, chiar cea mai naturală, le păstrează în cuvintele, în privirile, în ținuta ei, cînd se află în prezența unor oameni străini sau a familiei ei, și care nu se mai potrivesc în intimitate. Nu venea ea să mă înlocuiască cînd începeau păsările să cînte, în veșminte de dimineață ce îmi îngăduiau să revăd uneori comorile strălucitoare pe care, în nădejtile mele nebunești, le socoteam ale mele ? Putea să nu fie familiară în chipul acesta, chiar dacă rămînea impunătoare și mîndră ? De altfel, în timpul acelor prime zile, primejdia ștersese atît de bine orice semnificație pătimasă a intimităților legăturii noastre strînse, încît ea nu găsi nici un rău în asta. Apoi, cînd avu timp să gîndească, socoti poate că ar fi fost o jignire pentru ea ca și pentru mine dacă și-ar fi schimbat purtarea. Ne-am aflat apropiați pe nesimțite, pe jumătate căsătoriți. S-a arătat încrezătoare cu noblețe, sigură de mine ca de ea însăși. Pătrundeam mai adînc în inima ei. Contesa a redevenit Henriette a mea, Henriette silită să-l iubească și mai mult pe cel care se trudea să ajungă al doilea suflet al ei. În curînd nu i-am mai așteptat mîna, care se lăsa totdeauna în mîinile mele, la orice privire rugătoare. Puteam, fără să se ferească de ochii mei, să urmăresc îmbătat liniile frumoaselor ei forme, în timpul ceasurilor lungi în care ascultam somnul bolnavului. Sărmanele voluptăți pe care ni le îngăduiau, privirile acelea duioase, cuvintele rostite

în șoaptă ca să nu-l trezim pe conte, temerile, speranțele spuse și repetate, în sfârșit micile evenimente ale acestei contopiri desăvârșite a două inimi lungă vreme despărțite, se reliefa puternic pe umbra dureroasă a scenei care se petrecea sub ochii noștri. Ne-am cunoscut sufletele pînă în adînc, în încercarea aceea, în care iubirile cele mai puternice, ce nu rezistă la o intimitate neconținută, se risipesc, simțind această apropiere neîntreruptă în care viața pare sau prea grea sau prea ușor de dus. Știi ce prăpăd aduce cu ea boala unui stăpîn, ce vraiste în treburi. Nu se mai găsește timp pentru nimic. Viața lui în cumpănă strică rostul întregii case și a familiei. Deși totul cădea asupra doamnei de Mortsauf, contele fusese încă folositor în afară, el vorbea cu fermierii, el se ducea la oamenii de afaceri, el primea banii. Dacă ea era sufletul, el fusese trupul. M-am făcut intendentul ei, ca să-l poată îngriji pe conte, fără să lase nimic să se primejduiască pe moșie. Ea a primit fără împotrivire, fără să-mi mulțumească. Aceste griji ale casei împărțite, aceste porunci transmise în numele ei, au fost încă un dulce mijloc de a fi împreună. Seara, în odaia ei, stăteam adesea de vorbă despre interesele ei și despre copii. Convorbirile astea adăugau încă ceva la trecătoarea noastră căsătorie. Cu cîtă bucurie mă lăsa Henriette să joc rolul soțului ei, să mă așez la masă pe locul lui, să mă duc să vorbesc cu paznicul. O făcea cu o nevinovăție desăvîrșită, dar nu fără plăcerea aceea intimă pe care o simte cea mai virtuoasă femeie din lume în a găsi o mică viclenie prin care să se îndeplinească severa supunere în fața legilor cu satisfacerea dorințelor ei nemărturisite. Contele, nimicit de boală, nu mai era o povară nici pentru soția lui, nici pentru casă. Atunci contesa a fost ea însăși, a avut dreptul să se ocupe de mine, să mă înconjoare cu o mie de răsfățări. Cîtă bucurie cînd am descoperit în ea gîndul, poate nelămurit, dar exprimat încîntător, de a-mi de pe față tot prețul ființei ei, al calităților ei, de a mă face să văd schimbarea care se petrecea în ea, dacă era înțeleasă ! Floarea aceasta, închisă neconținut în atmosfera înghețată a căsniciiei ei, s-a deschis sub privirile mele, numai pentru mine. A fost tot atît de fericită să înflorească, pe cît eram eu, privind-o cu ochii plini de curiozitate ai iubirii. Îmi dovedea prin toate nimicurile vieții cît eram de prezent în gîndul ei. În zilele în care, după ce vegheasem

noaptea la căpățiul bolnavului, dormeam pînă tîrziu, Henriette se trezea de dimineață, înaintea tuturor, și făcea o liniște desăvîrșită în jurul meu. Jacques și Madeleine, fără să li se spună nimic, se jucau departe. Întrebuința fel de fel de viclenii ca să poată să-mi aștearnă chiar ea masa. În sfîrșit, mă servea, dar cu ce scînteieri de bucurie în mișcări, cu ce delicatețe sălbatică de rîndunică, cu ce freamăt în glas, cu ce agerime de linx !

Aceste revărsări ale sufletului nu se pot zugrăvi ! Adesea era copleșită de oboseală, dar dacă din întîmplare era vorba despre mine în clipele astea de istovire, găsea puteri noi ca pentru copiii ei, sărea sprintenă, vioaie și veselă. Cum îi plăcea să răspîndească în aer razele iubirii ei ! Ah ! Natalie, da, unele femei au pe acest pămînt privilegiile spiritelor îngeresti și răspîdesc, ca și ele, lumina aceea despre care Saint-Martin, filozoful necunoscut, spunea că e inteligență melodioasă și miresmată. Henriettei, sigură de discreția mea, i-a plăcut să ridice cortina grea care ne acoperea viitorul, îngăduindu-mi să văd în ea două femei : femeia încătușată, care mă cucerise, cu toate asprimile ei, și femeia liberă, a cărei blîndețe avea să facă veșnică dragostea mea. Ce deosebire ! Doamna de Mortsauf era un bengali adus în Europa cea rece, așezat cu tristețe pe beți-gașul lui, tăcut și muribund în colivia în care îl ține un naturalist. Henriette era pasărea, era pasărea care își cîntă poemele orientale în crîngul ei de pe malul Gangelui și care, ca o nestemată vie, zboară din cracă în cracă, prin frunzișul unei uriașe volcameria veșnic în floare. Frumusețea ei a devenit și mai frumoasă, spiritul ei s-a înviorat. Acest foc de bucurie neconținut era o taină între sufletele noastre, pentru că ochiul abatelui de Dominis, acest reprezentant al societății, era mai de temut pentru Henriette, decît cel al domnului Mortsauf. Dar îi plăcea foarte mult, ca și mie, să gîndească uneori poznaș. Își ascundea mulțumirea sub o glumă și acoperea de altfel mărturiile iubirii ei cu flamura strălucitoare a recunoștinței.

— Ți-am pus prietenia la grea încercare, Félix ? Domnule abate, îi putem îngădui năzbîtiile pe care i le îngăduim lui Jacques ? spunea ea la masă.

Abatele cel aspru răspundea cu zîmbetul binevoitor al omului cucernic, care citește în inimi, și le găsește curate. De altfel,

îi arăta contesei acel respect amestecat cu adorație pe care ți-l inspiră îngerii. De două ori, în aceste cincizeci de zile, contesa a trecut de granițele între care se închidea dragostea noastră, dar și aceste două întâmplări au fost acoperite de un vâl, care nu s-a ridicat decît în ziua mărturisirilor supreme. O așteptam, trebuia să mă înlocuiască într-o dimineată, în primele zile ale bolii contelui, în clipa în care se căia că se purtase cu mine cu atîta asprime, retrăgînd hatîrurile nevinovate pe care le făcuse iubirii mele curate.

Eram foarte obosit, așa că adormisem, cu capul rezemat de perete. M-am trezit dintr-o dată simțindu-mi fruntea atinsă de ceva proaspăt, care mi s-a părut un trandafir lipit de ea. Am văzut-o pe contesă la trei pași de mine, mi-a spus :

— Am venit.

M-am ridicat să plec, dar cînd i-am spus bună-ziua, i-am luat mîna și am simțit-o umedă și tremurătoare.

— Ți-e rău ? am întrebat eu.

— De ce mă întrebi ?

Am privit-o încurcat, roșind.

— Am visat, am spus eu.

Într-o seară, în timpul uneia din ultimele vizite ale domnului Origet, care ne vestise că, fără nici o îndoială, contele intra în convalescență, mă afluam cu Jacques și cu Madeleine sub peron, culcați toți trei pe trepte, sorbiți de atenția pe care ne-o cerea o partidă de marocco, pe care o făceam cu niște fire de paie și cu niște cîrlige. Domnul de Mortsau dormea. Medicul, așteptînd să se înhame caii, vorbea în șoaptă cu contesa în salon. Domnul Origet a plecat, eu n-am băgat de seamă. După ce-l condusesese, Henriette s-a rezemat de fereastră, de unde ne-a privit fără îndoială cîtva timp fără știrea noastră. Era una dintre acele seri calde, în care cerul ia culoarea arămii, în care cîmpia trimete de departe mii de zgomote nelămurite. O ultimă rază de soare murea pe acoperișuri, florile din grădini îmbălsămau aerul, talăngile vitelor aduse în staule, răsunau în depărtări. Potrivit ceasului acela de liniște domoală, ne stăpîneam strigătele de teamă să nu-l trezim pe conte. Dintr-o dată, cu tot foșnetul unduios al unei rochii, am auzit un suspin stăpînit repede. M-am repezit în salon, am văzut-o pe contesă așezată pe pervazul ferestrei, ținîndu-și batista

pe față. Mi-a recunoscut pasul și a făcut un gest poruncitor, care îmi cerea s-o las singură. M-am apropiat cu inima pătrunsă de teamă, am vrut să-i ridic batista cu sila, chipul ei era scăldat în lacrimi. A alergat în odaia ei și n-a mai ieșit de acolo decât pentru rugăciune. Pentru prima oară de cincizeci de zile, am dus-o pe terasă și am întrebat-o de ce fusese atît de emoționată. Ea s-a prefăcut atunci că este grozav de veselă și mi-a spus că pricina acestei veselii era vestea bună pe care i-o dăduse Origet.

— Henriette, Henriette, o știai în clipa în care te-am văzut plîngînd. O minciună, între noi doi, ar fi un lucru cumplit. De ce m-ai împiedicat să-ți șterg lacrimile ? Erau pentru mine ?

— M-am gîndit, a răspuns ea, că pentru mine boala asta a fost ca un răgaz în durere. Acum, cînd nu mai tremur pentru domnul de Mortsau, trebuie să tremur pentru mine.

Avea dreptate. Sănătatea contelui se vestea printr-o întoarcere a dispoziției lui ciudate : începea să spună că nici nevasta lui, nici eu, nici doctorul, nu știam să-l îngrijim, că nici unul dintre noi nu-i cunoștea boala, temperamentul, suferințele și leacurile care i se potriveau. Că Origet, îndopat cu nu știu ce doctrină, vedea un dezechilibru al umorilor, în vreme ce n-ar fi trebuit să se ocupe decât de pilor. Într-o zi ne-a privit răutăcios, ca un om care ne-ar fi spionat și ne-ar fi ghicit bine, și i-a spus zîmbind nevastei lui :

— Ehe, draga mea, dacă aș fi murit, m-ai fi regretat, fără îndoială, dar te-ai fi resemnat...

— Aș fi purtat doliul de la curte, roz cu negru, a răspuns ea rîzînd, ca să-l facă să tacă.

Dar, mai ales în legătură cu hrana pe care doctorul o drămuia cu înțelepciune, împotrivindu-se să i se dea vreodată mîncare pe săturate bolnavului, s-au ivit scene de violență și de țipete care nu se puteau compara cu nimic din trecut, în care caracterul contelui s-a dovedit cu atît mai cumplit, cu cît pînă atunci fusese, ca să spun așa, ațipit. Contesa, întărită de recomandările medicului și de ascultarea slujitorilor ei, stimulată de mine, care vedeam în această luptă un mijloc de a o învăța să-și încerce stăpînirea asupra soțului ei, s-a încumetat să reziste. A știut să se împotrivească cu seninătate, nebuliei și urltelor. S-a obișnuit să audă aceste cuvinte de ocară luîndu-l drept ceea ce era, un copil. Am avut ferici-

rea s-o văd cîrmuind, în sfîrșit, spiritul acesta bolnăvicios. Contele striga, dar asculta, și asculta mai ales după ce strigase mult. Cu toate că rezultatele erau vădite, Henriette plîngea cîteodată cînd îl vedea pe acest bătrîn uscat, slab, cu fruntea mai galbenă decît frunza gata să cadă, cu ochii apoși, cu mîinile tremurătoare. Se mustra pentru asprimile ei, adesea nu se putea împotrivi bucuriei pe care o vedea în ochii contelui, cînd drămuindu-i mesele, trecea dîncolo de opreliștile doctorului. De altfel, era cu el mult mai blajină și mai binevoitoare decît fusese cu mine. Au existat însă și unele deosebiri care mi-au umplut inima de o bucurie nemărginită. Nu era tot atît de neobosită, știa să-și cheme slujitorii să-l servească pe conte, cînd toanele lui izbucneau una după alta, și cînd se plîngea că nu e înțeles.

Contesa a vrut să-i mulțumească lui Dumnezeu pentru însănătoșirea contelui de Mortsauif și a făcut să se slujească o liturghie. Mi-a cerut brațul ca s-o conduc la biserică, am dus-o, dar cîtă vreme a durat liturghia, am plecat să-i văd pe domnul și doamna de Chessel. La întoarcere a vrut să mă certe.

— Henriette, i-am spus, nu sînt în stare să mă prefac. Pot să mă arunc în apă ca să-mi scap dușmanul dacă se înecă, să-i dau haina mea ca să-l încălzesc, în sfîrșit să-l iert, dar nu să uit jignirea.

Ea a tăcut și mi-a strîns brațul pe inima ei.

— Ești un înger, trebuie să fi fost sinceră cînd i-ai mulțumit lui Dumnezeu, am urmat eu. Mama Prințului Păcii a fost scăpată din mîinile unei mulțimi înfuriate care voia s-o ucidă, și cînd regina a întreat-o : „Ce făceai ?” ea a răspuns : „Mă rugam pentru ei !” Așa e femeia ! Eu sînt bărbat, și prin urmare plin de cusururi.

— Nu te defăima, a spus ea scuturîndu-mi cu putere brațul, poate că ești mai bun decît mine.

— Da, pentru că aș da veșnicia pentru o singură zi de fericire, pe cînd dumneata...

— Eu ? a spus ea, privindu-mă cu mîndrie.

Am tăcut și am plecat ochii, ca să ocolesc fulgerul privirii ei.

— Eu ! a urmat ea, de care *eu* vorbești ? Simt bine că sînt mai mulți *eu* în mine ! Acești doi copii — și mi i-a arătat pe Madeleine și pe Jacques — sînt și ei *eu*. Félix, a rostit ea cu un accent sfîșietor. Mă crezi deci, egoistă ? Crezi că aș fi în stare să jertfesc o veșnicie pentru a-l răsplăti pe cel care-mi dăruie viața lui ! ? Gîndul ăsta e îngrozitor, jignește pentru totdeauna sentimentele religioase. O femeie decăzută în asemenea măsură se mai poate ridica vreodată ? Poate fericirea ei s-o izbăvească ? În curînd ai să mă faci să răspund acestor întrebări !... Da, îți încredințez în sfîrșit o taină a conștiinței mele : gîndul ăsta mi-a trecut adesea prin inimă, l-am ispășit adesea prin pocăințe grele, el mi-a pricinuit lacrimile de care mi-ai cerut socoteală alaltăieri.

— Nu dai prea multă însemnătate unor anumite lucruri pe care femeile de rînd le țin la mare preț și pe care dumneata ar trebui... ?

— Ah ! mă întrerupse ea. Dumneata le dai un preț mai mic ?

Logica asta îmi împiedică orice argument.

— Ascultă-mă, a reluat ea, trebuie s-o știi ! Da, aș avea lașitatea să-l părăsesc pe acest biet bătrîn a cărui viață sînt eu ! Dar, prietene, fapăturile astea mici, atît de slabe, care merg înaintea noastră, Madeleine și Jacques, n-ar rămîne cu tatăl lor ? Ei, te întreb, crezi dumneata că ar trăi ele trei luni sub stăpînirea smintită a acestui om ? Dacă totuși, călcînd peste îndatoririle mele, n-ar fi vorba decît de mine...

Pe fața ei trecu un zîmbet semeț :

— Dar asta n-ar însemna că-mi ucid amîndoi copiii ? Moartea lor ar fi sigură, Doamne, a strigat ea, de ce vorbim de lucrurile astea ? Însoară-te, și lasă-mă să mor !

A rostit cuvintele astea cu un ton atît de amar, atît de adînc, încît a înăbușit revolta patimii mele.

— Ai strigat acolo, sub nuc, eu am strigat aici sub acești arini, asta e tot, de azi înainte am să tac.

— Generozitățile dumitale mă ucid, a rostit ea cu ochii la cer.

Ajunsesem pe terasă, unde l-am găsit pe conte așezat într-un fotoliu, la soare. Imaginea acestui chip topit, abia însuflețit de un zîmbet slab, a stins flăcările ieșite din cenușă.

M-am rezemat de balustradă și m-am uitat la tabloul care-l alcătuia muribundul între cei doi copii ai lui, mereu șubrezi, și soția stinsă de vegheri, slăbită de munci prea grele, de spaime și poate de bucuriile acestor două luni grozave, dar pe care emoțiile scenei precedente o îmbujoraseră peste fire. La vederea acestei familii suferinde, umbrită de frunzișul tremurător prin care trecea lumina cenușie a unui cer de toamnă înnourat, am simțit cum se dezleagă în mine legăturile care țin sufletul de trup, am încercat pentru prima dată acea istovire morală pe care se spune că o cunosc cei mai viguroși luptători în culmea luptei, un fel de nebunie rece, care face din omul cel mai curajos un fricos, din necredincios un cucernic, care te face nepăsător față de orice, chiar față de sentimentele cele mai vitale, de onoare, de dragoste, pentru că îndoiala te înstrăinează de tine însuși și te dezgustă de viață. Biete fap-turi nervoase pe care bogăția naturii voastre vă dă pradă, fără apărare, nu știu cărui geniu fatal, unde vă sînt pairii și judecătorii ? Am înțeles cum tînărul îndrăzneț, care întindea mîna către bastonul de mareșal al Franței, intermediar dibaci în măsura în care fusese și căpitan curajos, putuse deveni asa-sinul nevinovat pe care îl vedeam acum ! Dorințele mele, azi încununate cu trandafiri, puteau să aibă și ele același sfîrșit ? Însălmîntat de cauză ca și de efect, întrebînd ca necredin-ciosul unde era aici Providența, n-am putut să-mi stăpînesc două lacrimi care mi-au alunecat pe obraji.

— Ce ai, dragă Félix ? a rostit Madeleine cu vocea ei de copil.

Apoi Henriette a risipit cu desăvîrșire acești nori negri și aceste umbre, cu o privire îngrijorată care a strălucit în inima mea ca soarele. În clipa aceea, bătrînul falaitar, mi-a adus de la Tours o scrisoare la vederea căreia am scos un strigăt de mirare și care a făcut-o pe doamna de Mortsauf să tremure și ea.

Vedeam sigiliul cabinetului, regele mă chema. I-am întins scrisoarea, ea a citit-o dintr-o privire.

— Pleacă ! a rostit contele.

— Ce-am să fac eu ? mi-a spus, întrevăzînd pentru prima dată pustiul ei fără soare.

Am rămas goliți de gânduri, copleșiți toți în aceeași măsură, pentru că niciodată nu simțisem atât de bine cât de necesari ne eram unii altora. Contesa, vorbindu-mi de orice, chiar de lucruri indiferente, avea alt sunet în glas, de parcă instrumentul și-ar fi pierdut câteva coarde, iar celelalte s-ar fi destins. Mișcărilor ei erau nepăsătoare, privirile fără strălucire. Am rugat-o să-mi încredințeze gândurile ei.

— Am vreun gând? a spus ea.

M-am dus în camera ei, m-a poftit pe canapea, a răscolit în sertarul mesei ei de toaletă, a îngenucheat în fața mea și mi-a spus :

— Iată părul care mi-a căzut de un an încoace, vei ști într-o zi cum și de ce, ia-l, e al dumitale.

M-am aplecat încet către fruntea ei, ea nu s-a dat în lături ca să se ferească de buzele mele pe care le-am lipit cu sfințenie, fără nici o beție vinovată, fără nici un fel de senzualitate, ci cu o înduioșare solemnă. Voia să sacrifice tot? Se ducea numai, așa cum o făcusem și eu, pînă la marginea prăpastiei? Dacă dragostea o împingea să mi se dăruie, n-ar fi avut liniștea asta adîncă, privirea asta sfîntă, și nu mi-ar fi spus cu vocea ei curată :

— Nu ești supărat pe mine?

Am plecat la căderea nopții. A vrut să mă întovărășească pe drumul spre Frapesle și ne-am oprit lîngă nuc. I l-am arătat, povestindu-i cum o zărisem de acolo cu patru ani mai înainte :

— Ce frumoasă era valea ! am strigat eu.

— Și acum? a întrebat ea repede.

— Ești sub nuc, și valea e a noastră.

Ea a plecat fruntea și ne-am luat rămas bun acolo.

S-a suit cu Madeleine în trăsură și eu într-a mea, singur.

Întors la Paris, am fost din fericire absorbit de lucrări grabnice, care mi-au făcut mare plăcere și care m-au silit să fug de lumea ce m-a uitat și ea. Îi scriam doamnei de Mortsauf, îi trimeteam în fiecare săptămînă jurnalul meu și ea îmi răspundea de două ori pe lună. O viață întunecată și plină, asemănătoare cu acele desișuri înflorite și necunoscute, pe care le admirasem cu puțin timp înainte în adîncul pădurilor, întocmind noi poeme de flori în ultimele două săptămîni.

O, voi cei iubiți ! Impuneți-vă aceste îndatoriri frumoase, luați-vă sarcina îndeplinirii unor reguli, așa cum Biserica a dat creștinilor reguli pentru fiecare zi. Această disciplină riguroasă, creată de religia romană, este o idee mare, ea taie în fiecare zi mai adânc în sufletul omenesc brazdele datoriei prin repetarea unor acte care mențin nădejdea și teama. Sentimentele aleargă totdeauna vii în aceste vaduri săpate care păstrează apele, le curăță, împrăștează neconținut inima și fac viața să rodească prin comorile îmbelșugate ale unei credințe ascunse, izvor divin în care se multiplică gândul unic al unei iubiri unice.

Pasiunea mea, care retrăia evul mediu și aducea aminte de cavaleri, a fost cunoscută nu știu nici eu cum. Poate că regele și ducele de Lenoncourt au vorbit despre ea. Din această sferă superioară, povestea — în același timp romantică și simplă, a unui tânăr care iubea cucernic o femeie frumoasă pe care n-o vedea nimeni, mare în singurătatea ei, credincioasă fără sprijinul obligației — s-a răspândit, fără îndoială, în inima cartierului Saint-Germain.

În saloane eram obiectul unei atenții stînjenitoare, pentru că smerenia vieții are niște avantaje pe care după ce le-ai simțit o dată, îți fac de nesuferit strălucirea unui spectacol neîntrerupt. Așa cum ochii deprinși să nu vadă decît culori dulci sînt răniți de lumina amiezii, există și anumite spirite cărora nu le plac contrastele violente. Așa eram pe atunci. Astăzi te poți mira de asta, dar ai răbdare, ciudățeniile lui Vandenesse cel de azi se vor lămurii. Mi se păreau deci femeile binevoitoare și lumea foarte bună cu mine. După căsătoria ducelui de Berri, curtea și-a reluat pompa, serbările franceze s-au întors. Ocupația străină încetase, belșugul se ivera iar, plăcerile erau cu puțință. Personaje, vestite prin rangul sau importante prin averea lor, năvăliră din toate punctele Europei în capitala inteligenței, în care se găsesc toate avantajele și toate viciile celorlalte țări, mărite, ascuțite de spiritul francez. Cinci luni după ce părăsisem Clochegourdul, în mijlocul iernii, îngerul meu bun mi-a scris o scrisoare disperată, în care mi-a povestit o boală grea a fiului ei, boală de care scăpase, dar care lăsa temeri pentru viitor. Medicul spusese

că trebuie să se ia toate precauțiile pentru plămîni, cuvînt îngrozitor care, rostit de știință, zugrăvește în negru toate ceasurile unei mame. Jacques abia intrase în convalescență, Henriette abia apucase să respire, cînd Madeleine începuse să-i neliniștească. Madeleine, această plantă frumoasă, care răspundea atît de bine îngrijirilor materne, trecea printr-o criză prevăzută, dar de temut pentru o alcătuire atît de firavă. Contesa, copleșită de oboseala pe care i-o pricinuisese lunga boală a lui Jacques, nu mai avea curaj să îndure acum această nouă lovitură, și imaginea acestor două făpturi iubite o făcea nepăsătoare la zbuciumul sporit al caracterului bărbatului ei. În felul acesta, furtuni din ce în ce mai tulburi și încărcate de grindini dezrădăcinau, cu valurile lor aspre, speranțele cele mai adînc înrădăcinate în inima ei. De altfel, istovită, se lăsase supusă din nou de tirania contelui care recucerise terenul pierdut.

Cînd toată puterea mea îmi învăluia copiii, îmi scria ea, o mai puteam întrebuința împotriva domnului de Mortsauf și mai puteam evita eu atacurile lui apărîndu-mă de moarte? Pășind astăzi, singură și slăbită, între cele două tinere tristeți care mă întovărășesc, sînt cuprinsă de un dezgust neînfrînt pentru viață. Ce lovitură mai pot simți, la ce dragoste mai pot răspunde, cînd îl văd pe Jacques neclintit pe terasă, și cînd viața din el nu mai e dovedită decît de frumoșii lui ochi măriți de slăbiciune, înfundați în orbite ca ai unui bătrîn, luminați de o inteligență precoce — prevestire nenorocită! — care contrastează cu șubrezenia lui trupească? Cînd o văd lîngă mine pe această frumoasă Madeleine atît de vioaie, atît de mîngîioasă, atît de colorată, azi palidă ca o moartă, cu părul și ochii păliți parcă, întorcîndu-și spre mine privirile lîncede, de parcă ar vrea să-și ia rămas bun! Nu o ispitește nici o mîncare sau, dacă dorește ceva, mă sperie prin ciudățeniile gusturilor ei. Făptura asta nevinovată, cu toate că a fost crescută în inima mea, se înroșește cînd mi se încredințează. Cu toate silințele pe care mi le dau, nu-mi pot distra copiii. Fiecare dintre ei îmi zîmbește, dar zîmbetul lor e smuls de eforturile mele și nu vine de la ei. Plîng, pentru că nu-mi pot răspunde la mîngîieri. Suferința a distrămat tot

în sufletul lor, chiar și legăturile care ne unesc. Înțelegi dar, cît de trist e la Clochegourde : domnul de Mortsauf domnește fără piedici. O, prietene, dumneata, gloria mea ! — îmi scria ea mai departe — mult trebuie să mă iubești ca să mai iubești încă, ca să mă iubești și azi, fără vlagă, nerecunoscătoare și împietrită de durere !

Tocmai atunci, cînd mă simțeam mai mult decît oricînd emoționat pînă în adîncul ființei mele, cînd nu mai trăiam decît în sufletul acela în care încercam să trimit adierea răcoroasă a dimineților în nădejdea serilor împurpurate, am cunoscut în saloanele Elysée-Bourbon una dintre acele lady celebre, care sînt pe jumătate regine. Bogăția ei nesfîrșită, familia ei în care de la cucerire nu se făcuse nici a alianță mai jos de rangul ei, căsătoria cu unul dintre bătrînii cei mai distinși din senatul englez, toate aceste avantaje erau numai niște amănunte secundare, care întăreau frumusețea acestei doamne, grația ei, purtările, spiritul, acea strălucire care te uluia înainte de a te vrăji. A devenit idolul zilei și a domnit cu atît mai mult peste societatea pariziană cu cît avea pe deplin calitățile prin care se izbîndește și acea mîna de fier într-o mînușă de catifea, despre care vorbește Bernadotte. Cunoști personalitatea ciudată a englezilor, acel orgolios canal al Mîneicii peste care nu se poate trece, acel înghețat canal Saint-George pe care îl pun între ei și oamenii care nu le-au fost prezentați ; omenirea le pare un furnicar peste care calcă. Nu cunosc, din specia lor, decît pe acei oameni pe care i-au admis, nu înțeleg limbajul celorlalți. Da, niște buze se mișcă și niște ochi se uită, dar pe ei nu-i atinge nici sunetul, nici privirea. Pentru ei acești oameni parcă n-ar fi. Englezii sînt o imagine a insulei lor în care legea conduce tot, unde totul e uniform înăuntrul fiecărei sfere, unde manifestarea virtuților pare un joc necesar mașinăriei care merge exact. Fortificațiile de oțel lustruit, ridicate în jurul femeii engleze, închisă în colivia de aur a menajului ei, în care ieslea și adăpătarea, loviturile și hrana, sînt niște minuni, îi dau un farmec neștirbit. Nici un popor n-a pregătît mai bine ipocrizia femeii măritate, punînd-o în fiecare clipă între moarte și viața socială. Pentru ea nu există nici o cale de mijloc între rușine

și onoare : greșeala e sau desăvîrșită, sau nu există, e tot sau nimic, e acel *To be or not to be* al lui Hamlet. Această alternativă, îmbinată cu disprețul neînterupt cu care au deprins-o moravurile, face dintr-o femeie engleză o făptură deosebită în lume. E o biată ființă virtuoasă de nevoie și gata să se destrăbăleze, osîndită la neconținute minciuni pe care le îngroapă în inima ei, dar fermecătoare ca înfățișare, pentru că acest popor a pus totul în formă. De aici vine frumusețea deosebită a femeilor din țara asta, din exaltarea unei duioșii în care, vrînd-nevrînd, se rezumă pentru ele toată viața, dintr-o îngrijire exagerată a propriei lor făpturi și din delicatețea dragostei lor, zugrăvită cu atîta grație în celebra scenă din *Romeo și Iulieta*, în care Shakespeare a zugrăvit femeia engleză cu o singură trăsătură. Ce noutate aș putea să-ți spun dumitale, care rîvnești la atîtea lucruri ce le aparțin, despre aceste sirene albe, care par de nepătruns dar pe care le cunoști numaidecît, care cred că dragostei îi ajunge dragostea, care aduc plictiseala în plăceri pentru că nu le primenesc, a căror inimă nu are decît o notă, a căror voce n-are decît o silabă, ocean de dragoste pe care cel ce n-a plutit încă nu va cunoaște niciodată o latură a poeziei simțurilor, așa cum cel care n-a văzut marea va avea cîteva coarde mai puțin la lira lui ? Cunoști rostul acestor cuvinte. Aventura mea cu marchiza Dudley a avut o nenorocită celebritate. Eram la vîrsta la care simțurile au o influență foarte mare asupra hotărîrilor noastre, flacăra lor fusese înăbușită în mine cu violență, dar imaginea sfintei care își îndura înceata caznă la Clochegourde strălucea cu atîta putere, încît am fost în stare să mă împotrivesc tentațiilor. Statornicia asta a fost strălucirea prin care i-am atras atenția lady-ei Arabelle. Rezistența mea i-a ascuțit pasiunea. Ea dorea, așa cum doresc multe englezoaice, fala, neobișnuitul. Voia piper, ardei, ca hrană a inimii, așa cum vor englezii mirodenii iuți, care să le ațîțe gustul. Lipsa de vlagă care le face pe aceste femei să îndeplinească orice cu o desăvîrșire neînteruptă, care le dă o regularitate metodică în obiceiuri, le duce la o adorație a romanțiosului și a greutăților. N-am fost în stare să pătrund acest caracter. Cu cît mă închideam mai mult într-un dispreț rece, cu atît lady Dudley devenea mai pătimașă. Lupta aceasta, în care își puneă toată

ambitia, a trezit curiozitatea cîtorva saloane și a fost pentru ea o primă fericire, ce o obliga să izbîndească. Ah ! Aș fi fost salvat dacă vreun prieten mi-ar fi repetat cuvintele îngrozitoare care îi scăpaseră la adresa doamnei de Mortsauf și a mea :

— Sînt plictisită de suspinele acestea de turturică ! spusese ea.

Nu vreau aici să-mi îndreptățesc greșeala, Natalie, dar vreau să-ți atrag atenția că un bărbat are mai puține mijloace de a se împotrivi unei femei, decît aveți voi pentru a scăpa de urmărirea noastră. Moravurile noastre opresc un bărbat să respingă cu strășnicie, fapt care este, la voi, o momeală pentru un îndrăgostit și pe care, de altfel, vi-l impune și buna cuviință. Nu știu ce jurisprudență a înfumurării bărbătești, dimpotrivă, face din cumpătarea noastră un obiect de haz. Vă lăsăm monopolul modestiei, ca să aveți privilegiul hatîrurilor. Încearcă însă să schimbi rolurile, bărbatul va fi copleșit de batjocură. Cu toate că eram apărat de dragostea mea, nu mă aflam la vîrsta la care poți rămîne nepăsător față de întreita ademenire a orgoliului, a devotamentului și a frumuseții. Cînd lady Arabelle pune la picioarele mele, în mijlocul unui bal a cărui regină era, omagiile pe care le culesese, cînd îmi prindea privirea, ca să vadă dacă îmbrăcămintea ei era pe gustul meu, cînd fremăta de plăcere dacă mi-era pe plac, eram emoționat de emoția ei. De altfel, se afla în locuri unde n-o puteam ocoli. Mi-era greu să refuz anumite invitații pornite din cercul diplomatic. Situația ei îi deschidea toate saloanele și, cu dibăcia aceea pe care o desfășoară femeile ca să dobîndească ceea ce vor, făcea ca stăpîna casei s-o așeze la masă lîngă mine. Apoi îmi vorbea la ureche :

— Dacă aș fi iubită așa cum e doamna de Mortsauf, îmi spunea ea, ți-aș jertfi tot.

Îmi înfățișa, rîzînd, cele mai smerite condiții pentru ea, îmi făgăduia o discreție fără cusur, sau îmi cerea numai s-o las să mă iubească. Într-o zi mi-a spus cuvintele acestea, care ar fi justificat orice capitulare a unei conștiințe temătoare și ar fi ademenit dorințele dezlănțuite ale unui tînăr :

— Totdeauna prietena dumitale, iubita dumitale cînd vei voi !

În sfîrșit, s-a gîndit să se folosească împotriva mea de înșăși lealitatea caracterului meu, mi-a cumpărat valetul și, după o seară în care fusese atît de frumoasă încît era sigură că-mi ațîțase dorința, am găsit-o la mine acasă. Isprava asta s-a auzit pînă în Anglia și aristocrația ei a rămas uluită ca cerul la căderea celui mai frumos înger al său. Lady Dudley a coborît de pe înălțimile ei din empireul britanic, s-a mulțumit cu averea ei, și a vrut s-o întunece prin aceste jertfe pe *aceea* a cărei virtute a pricinuit nenorocirea asta vestită. Lady Arabelle s-a desfătat, ca diavolul pe acoperișul Templului, să-mi arate cele mai bogate țări din arzătorul ei regat.

Te rog să mă citești cu îngăduință. E vorba aici de una dintre cele mai interesante probleme ale vieții omenesti, de o criză prin care a trecut cea mai mare parte din oameni, pe care aș vrea s-o lămuresc, fie numai și pentru a aprinde un far pe această stîncă. Frumoasa lady, atît de zveltă, de gingașă, femeia de lapte, atît de delicată, atît de șubredă, atît de dulce, cu o frunte atît de mîngîioasă, încununată cu un păr roșcat, foarte fin, făptura a cărei strălucire părea fosforescentă și trecătoare, e o alcătuire de fier. Nici un cal, oricît ar fi de focos, nu se poate împotrivi mîinii ei nervoase, acestei mîini care pare moale, și pe care n-o obosește nimic. Are un picior de căprioară, un picioruș uscat și mușchiulos, sub un înveliș de o grație de nedescris. Are o putere de neînfrînt în luptă. Nici un om călare n-ar putea-o ajunge, ar înfrînge centaurii la o cursă de alergări cu obstacole. Ochește țapii și cerbii din goana calului. Trupul ei nu știe ce e sudoarea, soarbe arșița din atmosferă și trăiește sub apă, fără de care n-ar putea, ar muri. Și patima ei e africană. Dorința ei pornește ca vîrtejul în pustiu, în pustiul al cărui nesfîrșit dogorîtor se zugrăvește în ochii ei, pustiul plin de cer și de dragoste, cu cerul lui neschimbat, cu nopțile lui înstelate, răcoroase. Ce contrast cu Clochegourdul ! Orientul și occidentul : una atrăgea cele mai mici particule umede, ca să se hrănească cu ele, cealaltă emana propriul ei suflet, ca să-și învăluiască credincioșii într-o atmosferă luminoasă. Una vie și subțire, cealaltă domoală și plină. În sfîrșit, re-ai gîndit vreodată la sensul general al moravurilor engleze ? Nu sînt ele o divinizare a materiei, un epicurism precis, gîndit, aplicat savant ? Anglia, orice ar face

și ar spune, este materialistă, poate că fără știrea ei. Are pretenții religioase și morale din care lipsește spiritualitatea divină, sufletul catolic a cărui grație rodnică nu va fi înlocuită niciodată prin nici o ipocrizie, oricât de bine ar fi jucată. Are în cel mai înalt grad acea știință a vieții care îmbunătățește cele mai mărunte parcele ale lumii materiale, care face ca papucul dumitale să fie cel mai încântător papuc din lume, care dă albiturilor dumitale un farmec nespus, care căptușește cu lemn de cedru și parfumează scrinurile, care toarnă la o oră anumită un ceai suav, pregătit cu artă, care alungă praful, prinde covoarele în ținte de la prima treaptă pînă la ungherele cele mai îndepărtate ale casei, curăță pereții pivnițelor, lustruiește clanțele ușii, înmoaie resorturile trăsurii, făcînd din materie un fruct hrănitor și pufos, strălucitor și curat, în mijlocul căruia omul își dă duhul de atîta plăcere ; care pricinuiește îngrozitoarea monotonie a bunului trai, zămislește o viață fără ciocniri, golită de spontaneitate și care, ca să spunem tot, te prefăce într-o mașină. Așa am cunoscut dintr-o dată în sînul acestui lux englezesc o femeie, poate singura de sexul ei, care m-a înfășurat în mrejele acelei iubiri ce renăște din agonia ei și într-o risipă la care mă împotriveam cu o stăpînire aspră, a acelei iubiri care are frumuseți coplesitoare, o electricitate a lui, ce te face cîteodată să pătrunzi în cer prin porțile de fildeş ale somnului ei pe jumătate, care te răpește călare pe coapsa ei înaripată. Dragoste îngrozitor de nerecunoscătoare, care rîde pe leșurile celor uciși de ea, dragoste fără aducere aminte, dragoste crudă, care seamănă cu politica engleză și în care cad aproape toți oamenii. Înțelegi de pe acum problema. Omul e alcătuit din materie și spirit : animalitatea se sfîrșește cu el, și îngerul începe de la el. De aici, acea luptă pe care o încercăm toți între o soartă viitoare pe care o presimțim și amintirea instinctelor noastre trecute de care nu ne-am desprins încă total : o iubire carnală și o iubire dumnezeiască. Cîte un om le rezolvă într-una singură, altul le stăpînește. Unul cutreieră sexul întreg ca să caute satisfacerea poftelor lui anterioare, celălalt îl idealizează într-o singură femeie, în care adună întregul univers. Primii plutesc nehotărît între voluptățile materiei și cele ale spiritului, ceilalți spiritualizează trupul, cerîndu-i ceva ce nu poate da. Dacă, gîndindu-te la aceste trăsă-

turi generale ale iubirii, ții socoteală de repulsiile și afinitățile care rezultă din diversitatea firilor și care sfărîmă legăturile stabilite între cei ce nu s-au încercat încă, dacă adaugi la asta greșelile săvîrșite de speranțele oamenilor care trăiesc mai ales cu duhul, cu inima sau cu fapta, care gîndesc, care simt și care acționează, ale căror vocații sînt înșelate, nerecunoscute într-o asociație în care se află două ființe, la fel de ascunse, vej avea o mare îngăduință pentru nenorocirile față de care societatea se poartă fără milă. Da, lady Arabelle, mulțumește instinctele, organele, viciile și virtuțile materiei subtile din care sîntem făcuți. Era stăpîna trupului. Doamna de Mortsauf era mi-reasma sufletului. Dragostea pe care o mulțumește o ibovnică e mărginită, materia se sfîrșește, puterile proprietăților ei sînt măsurate, e supusă la o saturație de neînlăturat. Adesea, la Paris, lîngă lady Dudley, simțeam un fel de gol. Infinitul aparține inimii, dragostea era fără de margini la Clochegourde. O iubeam cu patimă pe lady Arabelle și, fără îndoială, animalul din ea era minunat, inteligența ei era și ea superioară. Conversația ei ironică era larg cuprinzătoare. Dar o adoram pe Henriette. Noaptea plîngeam de fericire, dimineața plîngeam de căință. Există anumite femei destul de pricepute ca să-și ascundă gelozia sub cea mai îngerească bunătate : cele care, ca lady Dudley, au trecut de treizeci de ani. Aceste femei știu atunci să simtă și să calculeze, să scoată toată seva prezentului și să se gîndească la viitor. Pot atunci să înăbușe un geamăt adesea îndreptățit, cu energia vîntătorului care nu ia în seamă o rană, urmărindu-și de aproape vînatul. Arabelle nu vorbea despre doamna de Mortsauf, dar încerca s-o ucidă în inima mea în care o găsea întotdeauna, și patima ei se întetea la suflul acestei iubiri de neînvins. Ca să biruie prin comparații prielnice ei, nu s-a arătat nici bănuitoare, nici sîcîitoare, nici curioasă, așa cum sînt cele mai multe femei tinere. Dar, asemenea leoaicei care apucă în gură și aduce în vizuina ei o pradă de ros, veghea ca nimic să nu-i tulbure fericirea și mă păstra ca pe o cucerire supusă. Îi scriam Henriettei sub ochii ei, niciodată n-a citit un rînd, niciodată n-a căutat prin nici un mijloc să afle adresa de pe scrisorile mele. Eram liber. Parcă și-ar fi spus : „Dacă îl pierde, n-am să mă învinovățesc decît pe mine“. Se sprijinea cu mîndrie pe o dragoste atît de

devotată, încît dacă i-aş fi cerut viaţa, mi-ar fi dat-o fără şovăire. În sfîrşit, mă făcuse să cred că dacă aş părăsi-o, s-ar omorî pe dată. Trebuia s-o auzi lăudînd obiceiul văduvelor indiene, care se ard pe rugul bărbaţilor lor.

— Cu toate că în India obiceiul acesta e o distincţie rezervată claselor nobile şi că, din punctul acesta de vedere, nu e prea bine înţeles de europeni, care nu sînt în stare să priceapă măreţia trufaşă a privilegiului, mărturiseşte, îmi spunea ea, că aristocraţia nu se poate distinge în mijlocul moravurilor noastre moderne atît de uniforme, decît prin sentimente extraordinare ! Cum îi pot face eu pe burghezi să ştie că sîngele din vinele mele nu seamănă cu al lor, dacă nu murind altfel decît mor ei ? Femeile de rînd pot avea diamante, stofe, cai, şi pentru că şi un nume se poate cumpăra, chiar blazoanele care ar trebui să ne fie rezervate nouă ! Dar să iubeşti cu capul sus, mergînd împotriva legii, să mori pentru idolul pe care ți l-ai ales tăindu-ţi giulgiu din așternutul lui, să supui pămîntul şi cerul unui bărbat, răpindu-i Atotputernicului dreptul de a crea un zeu, să nu-l trădezi pentru nimic, nici măcar pentru virtute — pentru că a i te refuza în numele datoriei, nu înseamnă să te dăruieşti altui lucru, care nu e el ? Fie că e om sau o idee, oricum, ar fi o trădare ! Asta e o măreţie la care nu ajung femeile de rînd. Ele nu cunosc decît două drumuri bătute : sau calea largă a virtuţii, sau potecile noroioase ale tîrfei !

Vezi şi dumneata că se adresa orgoliului meu, că îmi măgulea toate vanităţile, întemeindu-le, că mă aşeza atît de sus, încît nu putea trăi decît la picioarele mele. Tot aşa şi farmecele spiritului ei erau suprimate prin atitudinea ei de sclavă şi prin supunerea ei desăvîrşită. Ştia să stea o zi întreagă culcată la picioarele mele, tăcută, privindu-mă, pîndind ceasul plăcerii ca o cadîină în serai, şi grăbindu-l prin cochetării dibace, cu toate că părea că îl aşteaptă. Să zugrăvesc în cîteva cuvinte primele şase luni în timpul cărora am fost prada plăcerilor tulburătoare ale unei iubiri rodnice în voluptăţi, mereu felurite prin ştiinţa pe care o dă experienţa, dar ascunzînd această ştiinţă sub elanuri de pasiune ? Aceste plăceri, descoperire subită a poeziei simţurilor, alcătuiesc legătura puternică prin care bărbaţii tineri sînt ţinuţi de femei mai în vîrstă decît

ei. Legătura asta este însă lanțul ocnașului, ea lasă în suflet o urmă care nu se mai șterge, un dezgust anticipat pentru iubirile proaspete, nevinovate, bogate numai în flori, care nu știu să servească alcool în pocale cizelate ciudat, împodobite cu nestemate în care ard focuri nesecate. Când gustam voluptățile pe care visam să le cunosc, pe care le exprimasem în buchetele mele simbolice și pe care îngemănarea sufletelor le face de o mie de ori mai aprinse, eram uneori illogic, ca să îndreptățesc față de mine însumi îngăduința cu care îmi stingeam setea de acel potir frumos. Adesea când mă cufundam într-o plictiseală nesfârșită și sufletul meu desprins de trup plutea departe de pământ, mă gândeam că plăcerile astea erau un mijloc de a desființa materia și de a reda spiritului sublimul său zbor. Adesea, lady Dudley, asemenea multor femei, se folosea de exaltarea la care te duce prea multa fericire, ca să mă lege de ea prin jurăminte și să-mi smulgă, frământat de dorință cum eram, cuvinte nelegiuite împotriva îngerului de la Clochegourde. Din trădător, am devenit mîrșav. Îi scriam mai departe doamnei de Mortsauf, de parcă aș fi fost mereu același copil cu hăinuță albastră ponosită, pe care îl iubea atât. Mărturisesc însă că darul ei de a vedea dincolo de lucruri mă înspăimînta, când mă gândeam la nenorocirea pe care ar putea s-o aducă o indiscreție în frumosul castel al speranțelor mele. Deseori, când eram mai bucuros, mă îngheța o durere venită pe neașteptate, auzeam numele Henriettei rostit de un glas de sus, ca acel „*Cain, unde e Abel?*” din Scripturi. Scrisorile mele rămîneau fără răspuns. Am fost cuprins de o neliniște îngrozitoare, am vrut să plec la Clochegourde. Arabelle nu s-a împotrivit dar, firește, a spus că mă va întovărăși în Turena. Capriciul ei, întetît de greutate, presimțirile ei întărite de o fericire nesperată, toate zămisliseră în ea o dragoste adevărată, pe care voia s-o facă fără pereche. Cu geniul ei de femeie zărea în călătoria asta mijlocul de a mă despărți cu totul de doamna de Mortsauf. Eu însă, orbit de frică, dus de naivitatea adevăratei pasiuni, n-am văzut capcana în care aveam să fiu prins. Lady Dudley primea cele mai smerite condiții și venea în întîmpinarea tuturor împotrivirilor mele. A consimțit să rămînă lângă Tours, la țară, necunoscută, deghizată, să nu iasă ziua din casă și să aleagă pentru întîlnirile noastre ceasurile

de noapte, în care nu ne putea vedea nimeni. Am plecat călare de la Tours la Clochegourde. Aveam motivele mele să vin așa, pentru că îmi trebuia un cal pentru drumurile mele de noapte, și acesta era un cal arab, pe care lady Esther Stanhope i-l trimisese marchizei, și cu care ea făcuse cu mine un schimb. Îi dădusem pentru el acel celebru tablou de Rembrandt pe care îl are în salonul ei, la Londra, și pe care eu îl obținusem în chip atât de neobișnuit.

Am apucat pe drumul pe care îl făcusem pe jos cu șase ani înainte și m-am oprit sub nuc. De acolo, am văzut-o pe doamna de Mortsauf într-o rochie albă, pe marginea terasei. Am luat-o la goană spre ea cu iuteala fulgerului și m-am aflat în câteva minute lângă zid, după ce străbătusem distanța în linie dreaptă, de parcă ar fi fost vorba de o întrecere. Ea a auzit săriturile nemaipomenite ale rîndunicii pustiului, și, cînd am oprit brusc la colțul terasei, mi-a spus :

— Ah ! Iată-te !

Cuvintele astea m-au trăsnetit. Îmi cunoștea aventura. Cine i-o povestise ? Maică-sa, a cărei scrisoare mîrșavă mi-a arătat-o mai tîrziu. Slăbiciunea nepăsătoare a acestui glas, odinioară atât de plin de viață, lipsa lui de culoare, dădeau pe față o durere veche, răspîndeau nu știu ce miros de floare frîntă pentru totdeauna. Furtuna pricinuită de infidelitatea mea trecuse peste sufletul ei asemeni apelor Loarei cînd se umflă și acoperă pentru totdeauna cu nisip o bucată de pămînt, și prefăcuse în pustiu îmbelșugatele pajiști verzi de odinioară. Am intrat cu calul pe poarta cea mică. El s-a culcat pe iarbă la porunca mea și contesa, care se apropiase încet, a exclamat :

— Ce animal frumos !

Stătea cu brațele încrucișate ca să nu-i iau mîna. I-am ghicit gîndul.

— Mă duc să-l vestesc pe domnul de Mortsauf, a spus ea, depărtîndu-se.

Am rămas în picioare, rușinat, lăsînd-o să plece, uitîndu-mă în urma ei. Era la fel de nobilă, de domoală, de mîndră, mai albă decît o văzusem vreodată, purtînd însă pe frunte pecetea galbenă a celei mai amare melancolii și aplecînd capul, ca un crin prea încărcat de ploaie.

— Henriette, am strigat eu, cu disperarea omului care simte că moare.

Nu s-a întors, nu s-a oprit, nu s-a ostenit să-mi spună că îmi retrăsese numele ei, că nu mai răspunde la el. Mergea înainte. Voi putea, în valea aceea îngrozitoare în care trebuie să fie mii de noroade prefăcute în pulbere și al căror suflet populează azi fața pământului, voi putea să mă simt mic în mijlocul acestei mulțimi înghesuie sub văzduhul nesfârșit și limpede care o va lumina cu gloria lui, dar și atunci voi fi mai puțin strivit decât am fost în fața acestei făpturi albe, urcând, așa cum urcă pe străzile unui oraș o revărsare de apă neîndurătoare, urcând cu pas egal către castelul ei de la Clochegourde, gloria și chinul acestei Didone creștine ! Am afurisit-o pe Arabelle cu un singur blestem care ar fi ucis-o dacă l-ar fi auzit, pe ea, care lăsase totul pentru mine, așa cum lași tot pentru Dumnezeu ! Am rămas pierdut într-o lume de gânduri, văzînd de toate părțile nemărginirea suferinței. I-am zărit pe toți coborînd. Jacques alerga cu vioiciunea naivă a vîrstei lui. Madeleine, gazelă cu ochi muribunzi, își întovărășa mama. I-am strîns pe Jacques la inima mea, vărsînd asupra lui prea plinul sufletului și lacrimile pe care le respingea mama lui. Domnul de Mortsauf a venit spre mine, mi-a întins brațele, m-a strîns la piept și m-a sărutat pe obraji.

— Félix, a spus el, am știut că-ți datorez viața !

Doamna de Mortsauf ne-a întors spatele în timpul acestei scene, prefăcîndu-se că-i arată Madeleinei, care era uluită, calul meu.

— Ei, poftim ! Uite cum sînt femeile ! a strigat contele furios, îți cercetează calul.

Medeleine s-a întors, s-a apropiat de mine, eu i-am sărutat mîna uitîndu-mă la contesă, care s-a înroșit.

— Madeleine arată mult mai bine, am spus eu.

— Biata fetiță ! a răspuns contesa, sărutînd-o pe frunte.

— Da, în clipa de față sînt toți bine, a rostit contele. Numai eu, dragă Félix, sînt dărăpănat ca un turn vechi, care are să se năruie.

— Se pare că generalul are și acum gânduri negre, am spus eu, uitîndu-mă la doamna de Mortsauf.

— Toți avem *blues devils*¹ ai noștri, a răspuns ea. Parcă așa se spune pe englezește, nu-i așa ?

Am urcat către grădini, plimbându-ne împreună și simțind toți că se petrecuse ceva grav. N-avea nici o poftă să fie singură cu mine. Eram un oaspete de data aceasta.

— Dar calul dumitale ? a întrebat contele, după ce ieșiserăm.

— Vedeți, a rostit contesa, că am greșit și când m-am gândit la el și când nu m-am gândit.

— Fără îndoială, orice lucru la timpul său, a spus el.

— Mă duc la el, m-am grăbit eu, pentru că primirea aceea rece îmi părea de neîndurat. Numai eu îl pot scoate și băga în grajd. Groomul meu va veni cu trăsura de la Chinon, are să-l țesale.

— Și groomul vine din Anglia ? a întrebat ea.

— E o meserie care nu se învață decît acolo, a răspuns contele, care devenise vesel pentru că își vedea nevasta tristă.

Răceala ei a fost pentru el un prilej s-o contrazică, m-a copleșit cu prietenia lui. Am înțeles cît apasă dragostea unui soț. Să nu credeți că ucid un suflet nobil cu atențiile tocmai în clipa în care nevestele dăruiesc o căldură pe care par că le-o fură lor. Nu ! Sînt groaznici și de nesuferit în ziua în care dragostea asta se stinge. Buna înțelegere, condiția esențială a legăturilor de acest fel, se ivește atunci ca un mijloc, și apasă, e îngrozitoare, ca orice mijloc pe care scopul nu-l îndreptățește.

— Dragul meu Félix, mi-a spus contele, luîndu-mi mîinile și strîngîndu-le drăgăstos, iart-o pe doamna de Mortsauf ; femeile au nevoie de hachițe, slăbiciunea lor le scuză, ele n-ar putea avea dispoziția egală pe care ne-o dă nouă tăria noastră de caracter. Știu că ține mult la dumneata, dar...

În vreme ce contele vorbea, doamna de Mortsauf s-a depărtat de noi, ca să ne lase singuri.

— Félix, mi-a spus el atunci încet, uitîndu-se la nevasta lui care urca spre castel întovărașită de cei doi copii, nu știu ce se petrece în sufletul doamnei de Mortsauf, dar caracterul ei s-a schimbat cu desăvîrșire de șase săptămîni. Ea, care era

¹ În englezește : draci albaștri, adică gînduri negre.

atît de blajină, de devotată pînă acum, a devenit uluitor de ursuză !

Manette mi-a povestit mai tîrziu cum contesa căzuse într-o desnădejde care o făcea nepăsătoare față de cicălele contelui. El, ne mai găsind un loc prielnic în care să-și înfigă săgețile, devenise neliniștit, ca un copil care vede că nu mai mișcă biata gîză pe care o chinuise. În clipa aceea avea nevoie de un duhovnic, așa cum are gîdele nevoie de un ajutor.

— Încearcă, a spus el după un răstimp, s-o descoși pe doamna de Mortsauf. O femeie are totdeauna taine față de bărbatul ei, dar dumitale poate că are să-ți încredințeze pricina amărăciunilor ei. Chiar dacă ar trebui să dau jumătate din zilele pe care le mai am de trăit și jumătate din averea mea, aș jertfi totul, ca s-o fac fericită. Am atîta nevoie de ea ! Dacă la bătrînețe n-aș simți neconținut îngerul acesta alături de mine, aș fi cel mai nenorocit om ! Aș vrea să mor liniștit. Spune-i că nu va trebui să mă îndure încă multă vreme. Eu, Félix, dragul meu prieten, mă duc, o știu. Ascund adevărul acesta de neînlăturat față de toată lumea. De ce să-i întristez dinainte ? Mereu pilorul, prietene ! Am găsit în sfîrșit pricina bolilor, sensibilitatea mă omoară. În adevăr, toate simțămintele noastre lovesc în centrul gastric...

— Așa că, am spus eu zîbind, oamenii de inimă mor din pricina stomacului.

— Nu rîde, Félix, nimic nu e mai adevărat. Supărările prea puternice fac să crească activitatea marelui simpatic. Această exaltare a sensibilității întreține mucoasa stomacului într-o iritație necurmată. Dacă starea asta dăinuie, aduce după ea tulburări, la început nesimțite, ale funcțiilor digestive : secrețiile se alterează, pofta de mîncare se strică și digestia începe să aibă toane. În scurtă vreme se ivesc dureri sfîșietoare, cresc și devin din ce în ce mai dese. Apoi dezechilibrul ajunge la culme, de parcă o otravă înceată s-ar amesteca cu bolul alimentar. Mucoasa se îngroașe, valvula pilorului se întărește și se formează acolo o tumoare fibroasă din pricina căreia trebuie să mori. Ei, dragul meu, aici am ajuns eu ! Îngroșarea aceea înaintază, și nimic n-o poate opri. Uite-te la pielea mea galbenă ca ceara, la ochii mei uscați și arzători, la slăbiciunea mea peste fire ! Mă usuc ! Ce vrei ! Am adus din emigrație

germenele acestei boli : am suferit mult atunci ! Căsătoria mea, departe de a vindeca suferințele emigrației, de a-mi liniști sufletul rănit, mi-a scormonit plăgile. Ce-am găsit eu aici ? Spaime neconținute pricinuite de copii, supărări casnice, o avere care trebuie refăcută, economii ce dau naștere la mii de lipsuri pe care le-am impus nevastei mele și de care am suferit eu cel dintîi. În sfîrșit, taina asta nu ți-o pot încredința decît dumatăle, dar iată care e cea mai mare supărare a mea : cu toate că Blanche e un înger, nu mă înțelege. Nu cunoaște nimic din durerile mele, le e potrivnică. O iert ! Uite, e groaznic să ți-o spun prietene, dar o femeie mai puțin virtuoasă decît ea, m-ar fi făcut mai fericit înduplecîndu-se la unele mîngîieri pe care Blanche nici nu și le închipuie, pentru că e prostuță ca un copil. Mai adaugă și faptul că oamenii mei mă chinuie, sint niște vite care înțeleg turcește cînd le vorbesc franțuzește. După ce ne-am refăcut avutul, de bine de rău, cînd am început să nu mai am atîtea necazuri, nenorocirea era îndeplinită, ajunsesem la pierderea poștei de mîncare. Apoi a venit boala mea grea, atît de greșit înțeleasă de Origet. Pe scurt, azi nu mai am nici șase luni de trăit...

Îl ascultasem îngrozit pe conte. Cînd o revăzusem pe contesă, fusesem izbit de strălucirea ochilor ei uscați și de culoarea galbenă ca ceara a frunții ei. L-am tras pe conte spre casă prefăcîndu-mă că-i ascult jelaniile amestecate cu dizertații medicale, dar nu mă gîndeam decît la Henriette și voiam să mă uit la ea cu atenție. Am găsit-o pe contesă în salon, unde asista la lecția de matematică dată lui Jacques de abatele de Dominis și-i arăta Madeleinei un punct de cusătură. Altă dată s-ar fi priceput, în ziua sosirii mele, să-și amîne orice treabă, ca să fie în întregime a mea. Dragostea mea era însă atît de adînc adevărată, încît mi-am îngropat în inimă amărăciunea pe care mi-o pricinuia deosebirea între prezent și trecut, pentru că vedeam cumplita culoare galbenă ca ceara care, pe obrazul acela ceresc, semăna cu reflexul licăririlor dumnezeiești pe care pictorii italieni le-au pus pe chipurile sfintelor. Atunci am simțit în mine adierea înghețată a morții. Apoi, cînd văpaia ochilor ei, lipsiți acum de apa aceea limpede pe care îi plutea odinioară privirea, a căzut pe mine, m-am infiorat. Abia atunci am văzut unele schimbări datorite amărăciunii, pe care

nu le băgasem de seamă la lumina de afară : liniile atît de subțiri, care nu fuseseră decît ușor desenate pe fruntea ei la ultima mea vizită, acum o brăzdaseră. Tîmplele ei albastrii păreau fierbinți și scobite. Ochiul i se înfundaseră sub arcadele lipsite de fermitate, între cearcăne negre. Era trecută ca un fruct lovit, pe care un vierme dinăuntru îl îngălbeneste înainte de vreme. Nu eu, cel a cărui singură dorință era să aduc belșug de fericire în inima ei, aruncasem amarul în izvorul din care se înprospăta viața ei, în care se călea curajul ei ? M-am așezat lîngă ea, și am rostit cu o voce în care plîngea căința :

— Ești mulțumită de sănătatea dumitale ?

— Da, a răspuns ea, privindu-mă în ochi. Iată sănătatea mea !

Și mi i-a arătat pe Jacques și Madeleine.

Madeleine ieșise biruitoare din lupta cu natura, și la cincisprezece ani, era femeie. Crescuse, culorile trandafirului de Bengal renășteau pe obraji ei bruni. Își pierduse nesinchiseala copilului care privește în față orice, și începuse să plece ochii. Mișcările ei erau mai rare și grave, ca ale maică-si. Avea mijlocul subțire și grația sînului prinsese să înflorească. Cochetăria îi netezea de pe acum minunatul păr negru, împărțit în bandouri pe fruntea ei de spaniolă. Semăna cu acele frumoase statuete din Evul Mediu, care au un contur atît de delicat, o formă atît de gingașe, încît te temi să nu le fărîmi cu mîngîierea ochilor tăi. Dar sănătatea, rod împlinit după atîta trudă, îi catifelase obraji ca pe niște piersici și-i pusese pe gîtul lung acel pufușor mătăsos în care, ca și la maică-sa, se juca lumina. Trebuia să trăiască ! Dumnezeu o scrisese, drag boboc al celei mai frumoase flori omenesti, pe lungile gene ale ploapelor tale, pe rotunjimea umerilor tăi, care făgăduiau să se dezvolte bogat, ca umerii mamei tale ! Fata asta oacheșă, nălțuță ca un plop, contrasta cu Jacques, care era un tînar plîpînd de șaptesprezece ani, cu capul mare, cu o frunte care te neliniștea, atît se lărgise de repede, cu ochi aprinși, obosiți, în armonie cu vocea adîncă și sonoră. Glasul lui avea un volum prea mare, așa cum privirea lui lăsa să-i scape prea multe gînduri. Era inteligența, sufletul, inima Henriettei, mistuind cu flacăra lor iute un trup șubred. Pentru că Jacques avea

tenul acela de lapte însuflețit de culori aprinse, pe care îl au tinerele englezoaice pecetluite de boala care le va doborî într-un timp dinainte hotărît. Sănătate înșelătoare ! Henriette mi-a făcut semn, după ce mi-o arătase pe Madeleine, să mă uit la Jacques, care desena figuri geometrice și făcea calcule de algebră pe o tablă neagră în fața abatelui de Dominis. Am tresărit la vederea acestei morți ascunsă sub flori și am respectat greșeala bieteii mame.

— Când îi văd așa, bucuria face să-mi amuțescă durerile, așa cum amuțesc și pier când îi văd bolnavi. Prietene, a spus ea cu ochii strălucind de bucurie maternă, dacă alte iubiri ne înșală, datoriile împlinite aici și încununate de succes, răscumpără înfrângerea îndurată în alte părți. Jacques va fi, ca și dumneata, un om foarte instruit, plin de cunoștințe vrednice. Va fi, ca și dumneata, cinstea țării lui, pe care poate că are s-o și conducă, ajutat de dumneata care vei avea o situație atât de înaltă. Voi încerca însă să-l fac să fie credincios primelor lui afecțiuni. Madeleine, draga de ea, are un suflet ales, e curată ca neaua de pe cele mai înalte piscuri ale Alpilor, ea va avea devotamentul femeii și inteligența ei plină de grație ; e mândră, va fi vrednică de familia Lenoncourt ! Mama atât de chinută odinioară e acum foarte fericită, plină de o fericire nesfârșită, întreagă. Da, viața mea e plină, viața mea e bogată. Vezi și dumneata, Dumnezeu face ca bucuriile mele să înflorească în sânul iubirilor îngăduite, și seamănă mîhnire în cele către care mă atrăgea o înclinare primejdioasă.

— Bine, a strigat vesel abatele. Domnul viconte, știe cât știu și eu...

Jacques, după ce isprăvisese demonstrația, tuși încetîșor.

— Destul pentru azi, scumpul meu abate, a spus contesa mișcată, și mai ales nu mai faceți nici o lecție de chimie. Jacques, du-te la călărie, a urmat ea, lăsîndu-se sărutată de fiul ei, cu mîngîioasa, dar demna plăcere a unei mame și cu ochii întorși spre mine, de parcă ar fi vrut să-mi jignească amintirile. Du-te, dragă, și fii prevăzător.

— Dar nu mi-ai spus, am rostit eu, în vreme ce ea îl urmărea cu privirea pe Jacques. Te doare ceva ?

— Da, uneori stomacul. Dacă aș fi la Paris, aș avea onoarea unei gastrite, boala la modă.

— Mama suferă des și mult, mi-a spus Madeleine.

— Ah ! a exclamat ea. Te interesează sănătatea mea ?

Madeleine, uimită de ironia adîncă întipărită în aceste cuvinte, ne-a privit pe rînd. Ochii mei numărau florile trandafirii de pe pernele mobilelor cenușii și verzi, care împodobeau salonul.

— Situația asta nu se poate îndura ! i-am șoptit la ureche.

— Eu am creat-o ? m-a întrebat ea. Dragul meu copil, a adăugat apoi tare, cu acel ton de glumă crudă cu care femeile își împodobesc răzbunarea, nu cunoști istoria modernă ? Franța și Anglia nu-și sînt vrăjmașe neconținut ? O știe și Madeleine, știe că sînt despărțite de o mare nesfîrșită, de o mare rece, furtunoasă.

Glastrele de pe cămin erau înlocuite cu sfeșnice, fără în-doială pentru a-mi răpi plăcerea de a le umple cu flori. Mai tîrziu, le-am găsit în odaia ei. Cînd a venit slujitorul meu, am ieșit ca să-i dau porunci. Îmi adusese cîteva lucruri pe care voiam să le pun în odaia mea.

— Félix, să nu greșești ! mi-a spus contesa. În fosta odaie a mătușii mele stă acum Madeleine. Dumneata locuiești deasupra camerei contelui.

Cu toate că eram vinovat, aveam și eu o inimă, și toate aceste cuvinte erau niște lovituri de pumnal date cu răceală în locurile cele mai sensibile pe care părea că le alege, ca să lovească. Suferințele morale nu sînt absolute, ele sînt în raport cu delicateța sufletelor, și contesa străbătuse cu obidă toate treptele durerii. Dar, tocmai din pricina asta, cea mai bună femeie va fi cu atît mai crudă, cu cît a fost mai binefăcătoare. Am privit-o, dar ea și-a plecat capul. M-am dus în noua mea odaie, care era drăguță, albă și verde. Acolo, am izbucnit în lacrimi. Henriette m-a auzit și a venit cu un mănunchi de flori.

— Henriette, i-am spus eu, nu poți ierta cea mai firească dintre greșeli ?

— Să nu mă mai numești niciodată Henriette, acea biată femeie nu mai există. Ai s-o găsești însă întotdeauna pe doamna de Mortsauf, o prietenă devotată, care are să te asculte și să te iubească. Félix, vom sta de vorbă mai tîrziu. Dacă mai ai încă puțină dragoste pentru mine, lasă-mă să mă deprind să te văd. În clipa în care cuvintele au să-mi sfîșie mai puțin sufletul, în

ceasul în care voi redobîndi puțin curaj, atunci, numai atunci... Vezi valea asta, mi-a spus ea arătîndu-mi Indrul, îmi face rău, dar o iubesc și acum.

— Ah ! Piară Anglia și toate femeile ! Îmi înaintez demisia și mor aici, iertat.

— Nu, iubește-o pe femeia aceea ! Henriette nu mai există, vei afla că ăsta nu e un joc.

A plecat, dezvăluindu-mi prin accentul pe care îl pusese în ultimele cuvinte cît de mare era suferința ei. Am ieșit repede după ea, am oprit-o în loc și i-am spus :

— Nu mă mai iubești ?

— Mi-ai făcut mai mult rău decît toți ceilalți laolaltă ! Azi sufăr mai puțin, deci te iubesc mai puțin, dar numai în Anglia se spune : *Nici niciodată, nici totdeauna !* Noi spunem aici : *Totdeauna !* Fii cuminte, nu-mi spori durerea. Și, dacă suferi, gîndește-te că eu, trăiesc !

Și-a tras mîna pe care o țineam înghețată, înțepenită, dar umedă în mîinile mele, și a zburat ca o săgeată de-a lungul coridorului în care avusese loc scena asta, în adevăr tragică. În timpul mesei, contele îmi pregătise o scenă la care nu mă gîndisem.

— Marchiza Dudley nu e la Paris ? m-a întrebat.

Mi s-a suiat tot sîngele în obraz.

— Nu.

— Nu e la Tours ? a urmat contele.

— N-a divorțat, se poate întoarce în Anglia. Bărbatul ei ar fi fericit dacă ar vrea să se întoarcă, la el, am rostit eu repede.

— Are copii ? a întrebat doamna de Mortsauf, cu o voce schimbată.

— Doi fii, am spus eu.

— Unde sînt ?

— În Anglia, cu tatăl lor.

— Haide Felix, fi sincer. E chiar atît de frumoasă cum se spune ?

— Cum îi poți pune asemenea întrebare ? Femeia pe care o iubești nu e totdeauna cea mai frumoasă ? a exclamat contesa.

— Da, întotdeauna, am spus eu cu mîndrie, aruncîndu-i o privire pe care n-a putut-o îndura.

— Ești fericit, a urmat contele, da, ești un ștrengar fericit. Ah, în tinerețe aș fi fost nebun după o asemenea cucerire...

— Destul ! a rostit contesa, arătându-i-o cu o privire pe Madeleine.

— Nu sînt un copil, a spus contele, căruia îi ardea să redevină tînăr.

Cînd ne-am ridicat de la masă, contesa m-a dus pe terasă și acolo a exclamat :

— Cum ? Există femei care își jertfesc copiii unui bărbat ? Înțeleg, averea, societatea, veșnicia, da, poate ! Dar copiii ! Să te lipsești de copiii tăi !

— Da, și aceste femei ar vrea să aibă și mai mult de jertfit, ele dau tot...

Pentru contesă, lumea s-a răsturnat, ideile i s-au încurcat. Surprinsă de măreția asta, bănuind că fericirea trebuie să fi justificat o asemenea jertfă, a rămas uluită în fața vieții ei netrăite. Da, a avut o clipă de îndoială îngrozitoare, dar s-a ridicat din ea, mare și sfîntă, cu capul sus.

— S-o iubești mult Félix, pe femeia aceasta, a spus ea cu lacrimi în ochi. Va fi sora mea fericită. Îi iert răul pe care mi l-a făcut, dacă îți dă ceea ce n-ai putut găsi niciodată aici, ceea ce n-ai fi putut avea de la mine. Ai avut dreptate, nu ți-am spus niciodată că te iubesc și nici nu te-am iubit vreodată așa cum se iubește pe lumea asta. Dar, dacă nu e mamă, cum de poate iubi ?

— Sfîntă iubită, am răspuns eu, ar trebui să nu fiu atît de mișcat pe cît sînt, ca să-ți spun că plutești biruitoare deasupra ei, că e o femeie a pămîntului, o făptură dintr-o rasă decăzută, și că tu ești fiica cerurilor, îngerul adorat, că inima mea e întregă a ta, și ea n-are decît trupul meu. O știe, e disperată, și ar schimba cu tine, chiar dacă prețul acestui schimb ar fi chinul cel mai cumplit. Dar nimic nu se mai poate îndrepta. Sufletul, gîndurile, dragostea curată, tinerețea și bătrînețea mea sînt ale tale, ale ei sînt dorințele și plăcerile fugare. Pentru tine, amintirea mea în toată întinderea ei, pentru ea, uitarea cea mai adîncă.

— Spune-o, spune-mi-o, prietene !

S-a așezat pe o bancă și a izbucnit în lacrimi.

— Atunci, Félix, virtutea, sfințenia vieții, dragostea maternă nu sînt niște greșeli ! Oh, aruncă acest balsam peste rănile mele ! Repetă un cuvînt care să mă dea înapoi cerului, spre care voiam să tind cu un zbor aidoma cu al tău ! Bine-cuvîntează-mă cu o privire, cu un cuvînt sfînt, și am să-ți iert suferințele pe care le îndur de două luni.

— Henriette, există mistere ale vieții noastre, pe care dumneata nu le cunoști. Te-am întîlnit la o vîrstă la care sentimentele pot înăbuși dorințele zămislite de natura noastră. Dar cîteva scene, a căror amintire mă va încălzi în ceasul morții, trebuie să-ți fi dovedit că vîrsta aceea se încheie, și victoria dumitale necurmată a fost de a-i prelungi desfătările mute. O dragoste lipsită de o împlinire fizică se sprijină pe însăși exasperarea dorințelor. Apoi vine o clipă în care totul e suferință în noi, cei care nu semănăm de fel cu dumneata. Avem o putere de care nu ne-am putea lipsi fără primejdia de a nu mai fi bărbați. Sufletul, lipsit de hrana care trebuie să-l alimenteze, se mistuie pe el însuși, simte o sleire care nu e moarte, dar care o precede. Firea nu poate fi înșelată îndelung. La cel mai mic accident, se trezește cu o energie care seamănă cu nebunia. Nu, n-am iubit, dar mi a fost sete în mijlocul pustiului.

— Al pustiului ! a spus ea cu obidă, arătîndu-mi valea. Și cum judecă, adăugă ea, cîte nuanțe subtile ! Credincioșii n-au atîta duh.

— Henriette, să nu ne certăm pentru cîteva expresii îndrăznețe. Nu, sufletul meu n-a șovăit, dar n-am fost stăpîn pe simțurile mele. Femeia aceasta înțelege că numai tu ești iubită. Joacă un rol secundar în viața mea, o știe și se resemnează. Am dreptul s-o părăsesc, așa cum părăsești o femeie ușoară...

— Și atunci ?...

— Mi-a spus că se va sinucide, am rostit eu, crezînd că hotărîrea asta o va surprinde pe Henriette.

Dar, auzindu-mă, un zîmbet disprețuitor, mai expresiv decît gîndurile pe care le întruchipa, i-a trecut peste chip.

— Scumpa mea conștiință, dacă ai ține socoteală de împotririle mele și de momelile care mă atrăgeau spre pieire, ai înțelege această de neînălțurat...

— Oh, da, de neînălăturat ! a rostit ea. Am crezut prea mult în dumneata ! Am crezut că nu vei fi lipsit de virtutea pe care o predică preotul și... pe care o are domnul de Mortsauf, a adăugat ea cu o voce mușcătoare. Totul s-a sfârșit, a rostit după o pauză. Îți datorez mult prietene : ai stins flăcările vieții trupesti din mine. Am străbătut cea mai grea parte a drumului, bătrînețea se apropie, acum nu mă simt bine, în curînd am să fiu bolnăvicioasă. N-aș mai putea fi pentru dumneata zîna strălucitoare care varsă o ploaie de haruri. Fii credincios față de lady Arabelle. Madeleine, pe care o creșteam atît de bine pentru dumneata, a cui va fi ? Biata Madeleine ! a repetat ea ca un refren dureros. Dacă ai fi auzit-o spunîndu-mi : „Mamă, nu ești drăguță cu Félix !“ Draga de ea !

M-a privit sub razele căldute ale soarelui în amurg, strecurate prin frunziș și, cuprinsă de nu știu ce milă pentru cioburile care ne rămăseseră, s-a cufundat din nou în trecutul nostru atît de curat, lăsîndu-se dusă de imagini pe care le reținem și eu. Ne-am petrecut prin minte amintirile, ochii noștri treceau de la vale la grădină, de la ferestrele Clochegourdului la Frapesle, umplînd visarea aceasta cu buchetele noastre mi-resmate, cu romanul dorințelor noastre. A fost ultima ei voluptate, gustată cu nevinovăția sufletului creștin. Ceasul acela, atît de mare pentru noi, ne aruncase în aceeași melancolie. M-a crezut pe cuvînt și s-a văzut acolo unde o așezam, în ceruri.

— Prietene, mi-a spus ea, mă supun lui Dumnezeu, pentru că în toate astea e mîna lui.

Abia mai tîrziu am înțeles adîncimea acestui cuvînt. Am urcat încet pe terasă. Mi-a luat brațul, s-a rezemat resemnată de el, sîngerîd, dar cu un balsam pe răni.

— Așa e viața omenească ! a rostit ea. Ce-a făcut domnul de Mortsauf ca să-și merite soarta ? Asta ne dovedește existența unei lumi mai bune. Vai de cei ce s-ar plînge că au mers pe calea cea mai bună !

A început atunci să cîntărească atît de bine viața, s-o privească atît de adînc sub toate aspectele ei, încît socotelile astea reci mi-au dat pe față dezgustul care o cuprinsese pentru toate lucrurile de pe pămînt. Cînd am ajuns pe peron, mi-a lăsat brațul și a spus această ultimă frază :

— Dacă Dumnezeu ne-a dat sentimentul și gustul fericirii nu trebuie oare să se însărcineze cu sufletele nevinovate, care n-au găsit aici decît mîhniri ? Așa e, sau nu există Dumnezeu, sau viața noastră e o glumă amară.

După aceste cuvinte a intrat repede în casă. Am găsit-o pe canapea, culcată de parcă ar fi fost trăznită de vocea care l-a doborât pe sfîntul Pavel.

— Ce ai ? am întrebat-o.

— Nu mai știu ce e virtutea, nu mai sînt conștientă de virtutea mea ! mi-a răspuns.

Am rămas amîndoi împietriți, ascultînd sunetul acestui cuvînt, ca pe acela al unei pietre zvîrlite într-o prăpastie.

— Dacă m-am înșelat în viața mea, atunci ea, ea are dreptate, a urmat doamna de Mortsauf.

În chipul acesta, ultima ei bucurie a fost urmată de ultima ei luptă. Cînd a venit contele, contesa s-a plîns, ea, care nu se plîngea niciodată. Am rugat-o să-mi spună de ce suferea, dar n-a vrut să lămurească nimic și s-a dus la culcare, lăsîndu-mă pradă unor remușcări care se nășteau unele din altele. Madeleine a întovărășit-o pe maică-sa. A doua zi am aflat de la ea că doamna de Mortsauf fusese apucată de niște vărsături pricinuite, după cum spunea ea, de emoțiile din ajun. În chipul acesta eu, care aș fi vrut să-mi dau viața pentru ea, o ucideam.

— Scumpe conte, i-am spus domnului de Mortsauf care m-a silit să joc table, cred că contesa e bolnavă de-a binelea. Mai este timp s-o salvăm : cheamă-l pe Origet și roag-o să urmeze sfaturile lui.

— Origet, care m-a omorît ? m-a întrerupt el. Nu, nu, am să-l consult pe Carbonneau.

În timpul acestei săptămîni, și mai ales în primele zile, totul a fost pentru mine suferință, un început de paralizie a inimii, o rană pentru vanitatea, o rană pentru sufletul meu. Trebuie să fi fost centru a toate, centru al privirilor și al suspinelor, să fi fost principiul vieții, vatra de la care fiecare primea lumină, ca să cunoști grozăvia vidului. Acolo se aflau aceleași lucruri, dar duhul care le însufletea se stinsese ca o flacără suflată. Am înțeles îngrozitoarea nevoie pe care o au iubiții de a nu se mai vedea după ce a pierit iubirea. Să nu mai fii nimic acolo unde ai domnit ! Să găsești o liniște înghe-

tată acolo unde scînteiau razele vesele ale vieții ! Comparațiile covîrșesc. În curînd am început să regret dureroasa necunoaștere a oricărei fericiri, care îmi întunecase tinerețea. Disperarea mea a devenit atît de adîncă, încît contesa a fost, cred, înduioșată. Într-o după-masă în care ne plimbam toți pe malul râului, am făcut o ultimă silință ca să fiu iertat. L-am rugat pe Jacques să-și ia sora înainte, l-am lăsat pe conte să meargă singur și am dus-o pe doamna de Mortsauf către luntre.

— Henriette, i-am spus, te rog, un cuvînt, sau mă arunc în Indru. Am greșit, da, e adevărat, dar nu m-am purtat ca un cîine credincios ? M-am întors, plin de rușine. Dacă un cîine face ceva rău e pedepsit, dar el iubește mîna care îl lovește. Zdrobește-mă, dar dă-mi înapoi inima dumitale...

— Biet copil, a spus ea, nu ești tot fiul meu ?

M-a luat de braț și i-a ajuns în tăcere pe Jacques și pe Madeleine, cu care s-a întors la Clochegourde prin grădini, lăsîndu-mă cu contele, care a început să vorbească despre politică în legătură cu vecinii lui.

— Să ne întoarcem, am spus eu. Ești cu capul gol și roua serii ar putea să-ți facă rău.

— Dumneata, dragul meu Félix, mă plîngi, mi-a spus el, înțelegîndu-mi greșit intențiile. Nevasta mea n-a vrut să mă consoleze niciodată, poate din principiu.

Pe vremuri nu m-ar fi lăsat singur cu bărbatul ei. Acum aveam nevoie de pretexte ca s-o pot ajunge din urmă. Era cu copiii, îi explica lui Jacques o regulă la table.

— Uite-te, a spus contele, care era totdeauna gelos de dragostea ei pentru cei doi copii, uite-i pe cei pentru care sînt părăsit. Soții, dragă Félix, sînt totdeauna înfrînți. Cea mai virtuoasă femeie găsește mijlocul de a-și mulțumi nevoia, de a fura dragostea conjugală.

Ea n-a răspuns, a continuat să-i mîngîie.

— Jacques, a rostit el, vino aici !

Jacques s-a codit.

— Te cheamă tata, du-te, fiule, a spus mama împingîndu-l.

— Mă iubesc pentru că li se poruncește, a urmat bătrînul, care uneori își dădea seama de situația lui.

— Domnule, a răspuns ea trecîndu-și mîna de cîteva ori peste părul Madeleinei care era pieptănată ca Frumoasă Ferron-

nieră, nu fi nedrept cu bietele femei. Viața lor nu e totdeauna ușor de dus și poate că copiii sînt virtuțile unei mame!

— Draga mea, a răspuns contele care își închipuia că e logic, ceea ce spui acum înseamnă că, femeile, dacă n-ar avea copii, ar fi lipsite de virtute și și-ar lăsa baltă bărbații.

Contesa s-a ridicat brusc și a luat-o pe Madeleine pe peron.

— Uite ce e căsnicia, dragul meu, a spus contele. Vrei să spui, plecînd așa, că bat cîmpii? a strigat el, luîndu-și fiul de mîna și venind pe peron lîngă nevasta lui, căreia îi arunca priviri furioase.

— Dimpotrivă, domnule, m-ai înspăimîntat. Judecata dumitale mi-a făcut foarte rău, a rostit ea cu o voce dogită, aruncîndu-mi o privire de ucigașă. Dacă virtutea nu stă în jertfele pe care le faci pentru copii și pentru bărbatul tău, atunci ce mai e virtutea?

— Jert-fe! a urmat contele, făcînd din fiecare silabă o lovitură de vargă peste inima victimei lui. Ce sacrifici dumneata pentru copii dumitale? Ce sacrifici pentru mine? Pe cine? Ce? Răspunde! Nu răspunzi? Ce se petrece aici? Ce vrei să spui?

— Domnule, a răspuns ea, ai fi mulțumit să fii iubit de frica lui Dumnezeu și să-ți știi nevasta virtuoasă de dragul virtuții?

— Doamna are dreptate, am rostit eu cu o voce emoționată, care a vibrat în inimile amîndurora, în aceste inimi în care îmi puneam nădejtile pierdute pentru totdeauna și pe care le linișteam prin expresia celei mai cumplite dureri, al cărei strigăt surd a stins încăierarea lor, așa cum tace totul cînd rage leul. Da, cea mai mare calitate a rațiunii este aceea de a putea să ne punem virtuțile în folosul fapturilor a căror bucurie e opera noastră și pe care îi facem fericiți nu din calcul, nu din datorie, ci dintr-o dragoste nesilită și de bunăvoie.

O lacrimă a strălucit în ochii Henriettei.

— Și, dragul meu conte, dacă femeia ar fi supusă din întîmplare vreunui sentiment străin de cele pe care i le impune societatea, mărturisește că, cu cît ar fi mai puternic acest sentiment, cu atît ar fi ea mai virtuoasă înăbușîndu-l, *jertfindu-se* bărbatului, copiilor ei. Teoria aceasta de altfel nu mi se poate

aplica nici mie, care din nefericire sînt o pildă pentru contrariul ei, nici dumitale, pe care nu te va privi niciodată.

O mîna umedă și arzătoare în același timp s-a așezat pe mîna mea și s-a sprijinit în tăcere de ea.

— Ai un suflet frumos, Félix, a spus contele, care și-a petrecut mîna cu o mișcare nu lipsită de grație în jurul mijlocului soției sale și a atras-o ușurel către el, ca să-i spună : — Iartă, draga mea, un biet bolnav care ar vrea, fără îndoială, să fie mai iubit decît merită.

— Există inimi care sînt în întregime generozitate, a răspuns ea, sprijinindu-și capul de umărul contelui, care a șoșotit că e vorba de el.

Greșala asta a făcut pe contesă să freamăte. Pieptenele i-a căzut, părul i s-a despletit, a devenit foarte palidă. Bărbatul ei, de care era rezemată, a scos un fel de muget cînd a simțit-o prăbușindu-se, a luat-o în brațe, așa cum ar fi luat-o pe fiica lui, și a dus-o pe canapeaua din salon, unde am înconjurat-o. Henriette îmi păstra mîna în mîinile ei, vrînd parcă să-mi spună că numai noi cunoșteam secretul acestei scene atît de simple în aparență, atît de spăimîntătoare prin sfîrșierea sufletului ei.

— Greșesc, mi-a spus ea încet în clipa în care contele m-a lăsat singur ca să se ducă să ceară un pahar cu apă de flori de portocal, greșesc de mii de ori față de dumneata, pe care am vrut să te duc la disperare, cînd ar fi trebuit să te primesc cu recunoștință. Dragul meu, ești de o bunătate încîntătoare, pe care numai eu știu s-o prețuiesc. Da, știu, există o bunătate inspirată de pasiune. Oamenii au felurite chipuri de a fi buni : sînt buni din dispreț, din obișnuință, din calcul, dintr-un soi de lene, dar dumneata, prietene, ești de o bunătate desăvîrșită.

— Dacă e așa, trebuie să știi că tot ce poate fi mare în mine, vine de la dumneata. Nu mai știi că sînt opera dumitale ?

— Cuvîntul acesta ajunge ca să facă o femeie fericită, a răspuns ea, în clipa în care contele se întorcea. Mă simt tare bine, a restit ridicîndu-se, am nevoie de aer.

Am coborît toți pe terasa miresmată de salcîmii încă în floare. Îmi luase brațul drept și îl strîngea pe inima ei, exprimîndu-și în chipul acesta gîndurile dureroase, dar, după cum

spunea ea, trebuie să fi fost dureri de acelea pe care le iubea. Fără îndoială că voia să fie singură cu mine, dar imaginația ei, lipsită de viclenia femeilor, nu-i inspiră nici un mijloc de a-și îndepărta copiii și bărbatul. Vorbeam deci de lucruri indifferente, și în vremea asta ea își scormonea mintea căutînd să găsească o clipă în care ar fi putut, în sfîrșit, să-și descarce inima într-a mea.

— De mult nu m-am mai plimbat cu trăsura, a spus în sfîrșit, văzînd frumusețea serii. Domnule, te rog, dă porunci ca să pot face o plimbare.

Știa că orice explicație ar fi fost cu neputință înainte de rugăciune și se temea ca nu cumva contele să aibă chef de o partidă de table. Putea să stea cu mine pe terasa asta caldă și îmbalsămată, cînd bărbatul ei se va fi culcat, dar poate că se temea să rămînă sub umbrele acestea prin care treceau lucruri voluptoase, să se plimbe de-a lungul balustradei, de unde ochii noștri cuprindeau șerpuirea Indrului pe cîmpie. Frunzișul luminat de lună, îmbibat de mirosuri pătrunzătoare și însuflețit de zgomotele surde ale primăverii, înfioară fibrele și slăbește voința, așa cum o catedrală cu bolți întunecate și liniștite te îndeamnă la rugăciune. Cîmpia, care liniștește patimile bătrînilor, ațîță pe cele ale inimilor tinere. O știam amîndoi ! Două bătăi de clopot au vestit ceasul rugăciunii, contesa a tresărit.

— Ce ai, dragă Henriette ?

— Henriette nu mai există, a răspuns ea. N-o învia, era pretențioasă, plină de toane. Acum ai o prietenă liniștită, a cărei virtute a fost întărită de cuvintele pe care ți le-a inspirat cerul. Vom vorbi mai tîrziu de toate astea. Să nu întîrziem la rugăciune. Azi e rîndul meu s-o spun.

Cînd contesa a rostit cuvintele prin care cerea lui Dumnezeu ajutor împotriva nefericirilor vieții, le-a subliniat cu un accent care nu m-a izbit numai pe mine. Părea că se folosește de vederea ei dincolo de lucruri, ca să întrezărească emoția grozavă la care avea s-o supună o stîngăcie a mea, pricinuită de uitarea înțelegerii pe care o avusesem cu Arabelle.

— Avem vreme să facem trei linii pînă înhamă caii, a spus contele, ducîndu-mă în salon. Să te plimbi dumneata cu nevasta mea, eu am să mă culc.

Partida aceea a fost furtunoasă, ca toate partidele noastre. Contesa a putut auzi vocea contelui din odaia ei sau din aceea a Madeleinei.

— Te porți foarte urît cu oaspeții ! i-a spus ea cînd s-a întors în salon.

Am privit-o uluit, nu mă puteam obișnui cu aspririle ei. Altădată s-ar fi ferit să mă scape de tirania contelui. Îi plăcea pe vremuri să mă vadă împărtășind suferințele ei și îndurîndu-le cu răbdare, din dragoste pentru ea.

— Mi-aș da viața, i-am spus la ureche, ca să te mai aud șoptindu-mi : *Sărmanul de el ! Sărmanul de el !*

Și-a plecat ochii. Își aducea aminte de ceasul la care făceam aluzie. Privirea ei a lunecat spre mine, dar pieziș, și a exprimat bucuria femeii care vede că cele mai trecătoare accente ale inimii ei sînt preferate desfătărilor adînci ale unei alte iubiri. Atunci, ca de fiecare dată cînd înduram asemenea jigniri, i-am iertat-o, simțindu-mă înțeles. Contele pierdea. A spus că e obosit, ca să poată lăsa partida, iar noi ne-am dus să ne plimbăm în jurul peluzei, în așteptarea trăsorii. Cum ne-a părăsit contele, bucuria a strălucit atît de tare pe chipul meu, încît contesa m-a întrebat ce am, cu o privire curioasă și surprinsă.

— Henriette există, am spus eu, sînt mereu iubit. Mă jignești cu intenția vădită de a-mi zdrobi inima. Pot fi încă fericit !

— Nu mai rămăsese decît o fărîmă din femeie, a îngăimat ea cu spaimă, și acum o iei și pe asta. Domnul fie lăudat ! El, care îmi dă curajul de a-mi îndura suferința pe care o merit. Da, te iubesc încă prea mult, era să cad în greșală, englezoaica îmi luminează prăpastia.

În clipa aceea ne-am urcat în trăsură și vizitiul a întrebat unde să ne ducă.

— Ia-o pe drumul de Chinon ieșind prin alee, și ai să ne aduci înapoi prin landele lui Charlemagne și pe drumul care duce la Saché.

— Ce zi e azi ? am întrebat eu foarte repede.

— Sîmbătă.

— Să nu mergem pe acolo, doamnă. Sîmbăta seara drumul e plin de negustori de păsări care se duc la Tours și o să ne întîlnim cu căruțele lor.

— Fă așa cum ți-am spus eu, a repetat ea, uitându-se la vizitiu.

Ne cunoșteam prea bine unul alutia toate modulațiile vocii, oricât de nesfârșite ar fi fost, ca să ne putem ascunde cea mai mică emoție. Henriette înțelesese tot.

— Când ai ales noaptea asta, nu te-ai gândit la negustorii de păsări, mi-a spus ea cu o ironie ușoară. Lady Dudley e la Tours. Nu minți, te așteaptă pe aici, pe aproape. *Ce zi e azi? Negustorii de păsări! Cărutele!* Ai făcut vreodată asemenea observații, când ieșeam odinioară?

— Asta dovedește că, la Clochegourde uit tot! am răspuns eu simplu.

— Te așteaptă?

— Da.

— La ce oră?

— Între unsprezece și douăsprezece.

— Unde?

— În lande.

— Să nu mă înșeli. Nu sub nuc?

— În lande.

— Să mergem acolo, am s-o văd și eu.

La auzul acestor cuvinte mi s-a părut că viața mea e cu desăvîrșire hotărîtă. M-am decis într-o clipă să închei lupta dureroasă care amenința să-mi sleiască sensibilitatea, să-mi răpească prin atâtea lovituri repetate aceste plăceri delicate, care semănau cu cele mai frumoase roade, căsătorindu-mă de-a binelea cu lady Dudley. Tăcerea mea sălbatică a jignit-o pe conțesă, căreia nu-i cunoșteam întreaga măreție.

— Nu te supăra pe mine, a spus ea cu vocea ei de aur. Dragul meu, asta e pedeapsa mea. Niciodată nu vei mai fi iubit așa cum ești aici! și mi-a dus mîna la inima ei. Nu ți-am mărturisit-o? Marchiza Dudley m-a salvat. E plină de pete, nu i le invidiez. Mie îmi rămîne dragostea plină de glorie a îngerilor! De la venirea dumitale am străbătut drumuri nesfârșite. Am judecat viața. Dacă îți înalți sufletul, ți-l sfîșii, și cu cit vei merge mai sus, vei întîlni mai puține simpatii. În loc să suferi în vale, vei suferi în văzduh, ca vulturul care zboară cu inima străpunsă de săgeata unui cioban necioplit. Azi înțeleg că cerul nu se poate împăca cu pămîntul. Da,

pentru cel care trăiește în înaltul cerului, numai Dumnezeu e aproape. Sufletul nostru trebuie să fie descătușat atunci de toate lucrurile pămîntești. Trebuie să-ți iubești prietenii așa cum îți iubești copiii, pentru ei, nu pentru tine. *Eul* aduce nenorociri și supărări. Inima mea se va înălța mai sus decît vulturul, acolo e o dragoste care nu mă va înșela. Cît despre viața pămîntească, ea ne înjosește prea mult, făcînd ca egoismul simțurilor să stăpînească peste spiritualitatea îngerului din noi. Bucuriile pe care ni le dă pasiunea sînt îngrozitor de furtunoase, sînt plătite cu neliniști tulburătoare, care sfărîmă resursele sufletului. Am venit pînă la malul mării pe care se zburcîm aceste furtuni, le-am văzut prea de aproape. M-au învăluit adesea în norii lor, valul nu s-a sfărîmat totdeauna la picioarele mele, am simțit îmbrățișarea lui aspră, care îngheață inima. Trebuie să mă retrag pe înălțimi, altfel aș pieri pe malul acestei mări nesfîrșite. Văd în dumneata, ca în toți cei ce m-au îndurerat, pe păzitorul virtuții mele. Viața mea a fost amestecată cu spaime, din fericire pe măsura puterilor mele, și s-a păstrat în chipul acesta ferită de patimi urîte, fără o odihnă moleșitoare, totdeauna supusă lui Dumnezeu. Dragostea noastră a fost încercarea nechibzuită, silința a doi copii nevinovați, care căutau să-și mulțumească inima, pe oameni și pe Dumnezeu... Ce nebunie, Félix ! Ah, a mai spus ea după o tăcere, cum îți spune femeia aceea ?

— Amédéo, am răspuns eu. Félix e o altă făptură, care va fi totdeauna numai a dumitale.

— Henriettei îi e greu să moară ! a spus ea, cu un zîmbet cucernic. Dar va pieri la primul efort al creștinei smerite, al mamei mîndre, al femeii a cărei virtute șovăia ieri, și s-a întărit azi. Ce să-ți spun ? Așa, da, viața mea nu se desminte, în cele mai însemnate împrejurări, ca și în cele mai mărunte. Inima în care ar fi trebuit să mă prind cu primele rădăcini ale iubirii mele, inima mamei s-a închis pentru mine, cu toată stăruința mea de a găsi în ea o cută în care să mă pot strecura. Eram fată, veneam după trei băieți morți și încercam zadarnic să ocup locul lor în dragostea părinților mei. Nu vindecam rana grozavă pe care o primise mîndria familiei. Cînd, după această copilărie întunecată, am cunoscut-o pe minunata mea mătușă, moartea mi-a răpit-o repede. Domnul de Mortsau, căruia

m-am încredințat, m-a lovit necurmat, fără oprire, fără să știe, sărmanul de el ! Dragostea lui are egoismul naiv al dragostei copiilor noștri. Nu cunoaște taina răului pe care mi-l face, e întotdeauna iertat ! Copiii mei, acești copii iubiți care sînt legați de carnea mea prin toate durerile lor, de sufletul meu prin toate calitățile lor, de firea mea prin bucuriile lor nevinovate, acești copii nu mi-au fost oare dați pentru a mi se dovedi cîtă putere și cîtă răbdare se află în pieptul unei mame ? Oh, da, copiii sînt virtuțile mele ! Știi cît sînt de chinuită de ei, în ei, fără voia lor. Cînd Agar a strigat în pustiu, un înger a făcut să țîșnească pentru sclava asta prea iubită, un izvor curat. Mie însă, cînd izvorul limpede spre care (ți-aduci aminte ?) voiai să mă îndrumi, a venit să curgă în jurul Cloche-gourdului, nu mi-a adus decît ape amare. Da, mi-ai adus suferințe nemaipomenite. Domnul îl va ierta fără îndoială, pe cel care n-a cunoscut iubirea decît prin durere. Dar dacă cele mai puternice amărăciuni pe care le-am trăit mi-au fost pricinuite de dumneata, poate că le-am meritat. Dumnezeu nu e nedrept. Oh, da, Félix, poate că a săruta pe furis o frunte e un păcat. Poate că trebuie să ispășești greu pașii pe care i-ai făcut înaintea copiilor și bărbatului tău, cînd te plimbai seara ca să fii singură cu amintiri și gânduri care nu erau ale lor și cînd mergînd așa, sufletul ți-era cununat cu altul ! Cînd făptura interioară se adună și se micșorează, așa ca să nu ocupe decît locul pe care îl lasă îmbrățișărilor, face poate cel mai mare păcat. Cînd o femeie se apleacă să primească pe păr sărutarea bărbatului ei, ca să-i rămîină fruntea neatinsă, face un păcat ! E un păcat să-ți făurești un viitor sprijinindu-te pe moarte, păcat să-ți închipui în viitor o maternitate fără spaime, niște copii frumoși jucîndu-se seara cu un tată iubit de toată familia, sub ochii înduioșați ai unei mame fericite. Da, am păcătuît, am păcătuît cumplit ! Mi-au plăcut ispășirile date pocăiților de către biserică, dar care nu răscumpărau destul greșelile astea, față de care preotul a fost, fără îndoială, prea îngăduitor. Dumnezeu, desigur, a așezat pedeapsa în miezul tuturor acestor greșeli, însărcinîndu-l cu răzbunarea lui pe cel pentru care au fost săvîrșite. Cînd mi-am dat părul, nu m-am fîgăduit ? De ce îmi plăcea să mă îmbrac cu o rochie albă ? Pentru că așa mă credeam mai mult crinul dumitale.

Nu m-ai zărit aici pentru prima oară într-o rochie albă ? Vai ! Mi-am iubit mai puțin copiii, pentru că orice dragoste puternică e furată iubirilor pe care le datorezi. Vezi bine, Félix ! Orice suferință e îndreptățită. Lovește, lovește mai tare decât au lovit domnul de Mortsauf și copiii mei. Femeia aceea e un instrument al furiei Domnului, am s-o întâlnesc fără ură, am să-i zîmbesc. Trebuie s-o iubesc, dacă vreau să fiu creștină, soție și mamă. Dacă, așa cum spui, am putut să-ți feresc sufletul de orice apropiere care l-ar fi pîngărit, englezoaica aceasta nu mă poate urî. O femeie trebuie să iubească pe mama iubitului ei, și eu sînt mama dumitale. Ce am vrut să am în inima dumitale ? Locul lăsat gol de doamna de Vandenesse. Oh, da ! Te-ai plîns totdeauna de răceala mea ! Da, nu sînt decât mama dumitale. Iartă-mi asprimile spuse fără vrere cînd ai venit, pentru că o mamă trebuie să se bucure cînd știe că fiul ei e atît de iubit.

Și-a rezemat capul de pieptul meu, repetînd :

— Iartă-mă ! Iartă-mă !

Am auzit atunci niște accente necunoscute. Nu era nici vocea ei de fată cu notele ei vesele, nici vocea de femeie cu accente poruncitoare la sfîrșitul frazelor, nu erau nici suspinele mamei îndurerate. Era o voce sfîșietoare, o voce nouă pentru dureri noi.

— Dumneata însă, Félix, a urmat ea însuflețindu-se, ești prietenul care n-ar putea face un rău. Ah ! N-ai pierdut nimic în inima mea, nu te căi de nimic, să nu ai nici cea mai mică remușcare. Nu era oare culmea egoismului să-ți cer să jertfești cele mai mari plăceri pentru un viitor cu neputință, de vreme ce o femeie, ca să le guste, își părăsește copiii, se lipsește de rangul ei și renunță la veșnicie ? De cîte ori n-am găsit că îmi ești superior ? Erai mare și nobil, eu eram mărunță și păcătoasă ! Uite, am spus-o, nu pot fi pentru dumneata decât o lumină înaltă, strălucitoare și rece, dar neschimbătoare. Numai fă așa, Félix, ca să nu-mi iubesc numai eu fratele pe care mi l-am ales. Să-ți fiu dragă ! Iubirea unei surori n-are un mîine trist, nici clipe grele. Nu vei avea deci nevoie să minți sufletul acesta îngăduitor, care va fi totdeauna mîhnit de durerile dumitale, care se va înveseli de bucuriile dumitale, va iubi femeile care te vor face fericit și se va revolta împotriva în-

șelăciunilor. Eu n-am avut un frate pe care să-l pot iubi așa. Fii destul de mare pentru a te despuia de orice orgoliu, pentru a preface legătura noastră, pînă acum atît de îndoielnică și de bătută de furtuni, într-o dulce și sfîntă afecțiune. Pot încă să trăiesc și așa. Am să fac eu începutul, strîngînd mîna lady ei Dudley.

Nu plîngea cînd rostea aceste cuvinte pline de o înțelepciune amară și prin care, smulgînd ultimul vâl care îmi ascundea sufletul și durerile ei, îmi arăta prin cîte legături se prinsese de mine, cîte lanțuri puternice fărîmasem. Eram atît de înnebuniți, încît nu băgasem de seamă că începuse o ploaie cu găleata.

— Doamna contesă nu vrea să intre o clipă aici ? a întrebat vizitiul, arătînd spre hanul cel mai răsărit din Ballan.

Ea a făcut un semn de încuviințare, și am rămas cam o jumătate de ceas sub bolta de la intrare, spre marea mirare a oamenilor din han, care se întrebau de ce s-o fi aflînd doamna de Mortsaufla la ora unsprezece pe drumuri ? Se ducea la Tours ? Se întorcea de acolo ? Cînd a stat vijelia, cînd ploaia s-a schimbat în ceea ce se numește la Tours *o negură*, care nu împiedica luna să lumineze cețurile înalte purtate repede de vîntul înalt, vizitiul a ieșit și, spre bucuria mea, a început să facă cale întoarsă.

— Fă așa cum ți-am poruncit eu, a strigat blînd contesa.

Am apucat-o deci pe drumul landelor lui Charlemagne, și a început iar să plouă ! Pe la mijlocul landelor, am auzit lătratul cîinelui favorit al Arabellei. Un cal a țîșnit dintr-o dată de sub un pîlc de stejari, a făcut un salt în drum, a sărit peste șanțul făcut de proprietari ca să-și deosebească loturile în cîmpul acela nedestelenit, în care credeau că se va putea cultiva ceva, și lady Dudley a ieșit în landă, ca să vadă cum trece caleașca.

— Ce plăcere să-ți aștepti așa copilul, cînd o poți face fără să păcătuiești ! a spus Henriette.

Lătraturile cîinelui o vestiseră pe lady Dudley că mă aflu în trăsură. Ea a crezut, fără îndoială, că venisem așa, s-o iau, din pricina vremii rele. Cînd am ajuns în dreptul marchizei ea a zburat pe marginea drumului cu agerimea de călăreț pe care o are, și de care Henriette s-a mirat ca de o

minune. Arabelle, din răsfăț, nu spunea decît ultima silabă a numelui meu, care, rostit englezește, era o chemare ce avea pe buzele ei un farmec vrednic de o zîă. Credea că n-o voi auzi decît eu strigînd :

— My Dee !

— El e, doamnă, a răspuns contesa, privind sub lumina unei raze de lună făptura aceea fantastică, al cărui chip nerăbdător era înconjurat de lungi bucle desfăcute.

Știi cu ce repeziciune se examinează două femei. Englezoaica și-a recunoscut rivala și a fost victorios englezoaică. Ne-a înfășurat într-o privire plină de disprețul ei englezesc și a pierit în iarba înaltă, cu repeziciunea unei săgeți.

— Repede la Clochegourde ! a strigat contesa, pentru care acea privire aspră a fost ca o lovitură de bardă în inimă.

Vizitiul s-a întors ca s-o apuce pe drumul către Chinon, mai bun decît cel ce ducea la Saché. Cînd caleașca a trecut din nou pe lîngă lande, am auzit galopul furios al calului Arabellei și goana cîinelui ei. Alergau de-a lungul pădurii, dincolo de ierburi.

— Pleacă, ai s-o pierzi pentru totdeauna, mi-a spus Henriette.

— Să plece ! am răspuns eu. N-are să-mi pară rău după ea.

— Vai, bietele femei ! a strigat contesa, cu o groază compătimitoare. Dar unde se duce ?

— La Grenadière, o căsuță lîngă Saint-Cyr.

— Se duce singură, a urmat Henriette cu un ton care mi-a dovedit că femeile se cred solidare în dragoste și nu se părăsesc una pe alta niciodată.

În clipa în care intram în aleea ce ducea la Clochegourde, cîinele Arabellei a început să alerge în fața caleștii, lătrînd vesel

— Ne-a luat-o înainte ! a exclamat contesa.

Apoi, după o clipă de tăcere :

— N-am văzut niciodată o femeie mai frumoasă. Ce mină, ce talie ! Tenul ei e mai frumos decît un crin și ochii îi strălucesc ca diamantele ! Dar călărește prea bine, trebuie să-i placă să-și desfășoare puterea, o cred activă și violentă.

Mi se pare și că se ridică prea îndrăzneț deasupra conveniențelor ; femeia care nu recunoaște legile, nu e departe de a nu-și asculta decît capriciile. Cele cărora le place atît de mult să strălucească, să se miște, n-au primit harul statorniceii. După părerea mea, dragostea cere mai multă liniște : mi-am închipuit-o ca pe un lac uriaș, al cărui fund nu-l găsești, pe care furtunile pot fi puternice, dar rare și cuprinse între granițe de netrecut, pe care trăiesc două făpturi într-o insulă înflorită, departe de lumea al cărei lux și zgomot le-ar jigni. Dar poate că greșesc, dragostea trebuie să primească pecetea caracterelor. Dacă principiile naturii se mlădiază după forma pe care o cere clima, de ce nu s-ar petrece același lucru cu sentimentele la oameni ? Fără îndoială că sentimentele care țin de legea generală prin faptul că sînt ale tuturor, nu se deosebesc decît prin expresie. Fiecare suflet are felul lui de a fi. Marchiza este femeia puternică, femeia care trece peste distanțe și acționează cu o energie bărbătească, care și-ar elibera iubitul din temniță, ar ucide temnicerii, paznicii și călăii. În vreme ce anumite făpturi nu știu decît să iubească din tot sufletul. Cînd se abate o primejdie, înghenuchie, se roagă și mor. Care îți place mai mult din aceste două femei ? Asta e întrebarea. Da, sigur, marchiza te iubește, ți-a jertfit atîtea ! Poate că te va mai iubi încă, chiar și cînd n-o vei mai iubi !

— Îngăduie-mi, înger drag, să repet ceea ce mi-ai spus dumneata odată : cum de știi lucrurile astea ?

— Fiecare durere te învață ceva, și eu am suferit atîta, încît cunoștințele mele sînt nesfîrșite.

Slujitorul meu, care auzise ce i se poruncise vizitiului, crezu că ne vom întoarce pe terase și-mi ținea calul gata înșeuat pe alee. Cîinele Arabellei adulmecase calul, iar stăpîna lui, îndrumată de o curiozitate firească, îl urmăse prin pădurea în care era ascunsă, fără îndoială.

— Du-te și împacă-te cu ea, mi-a spus Henriette zîmbind, fără să-și dea pe față melancolia. Spune-i în ce măsură s-a înșelat în privința intențiilor mele. Voiam să-i descopăr în-

tregul preț al comorii care i-a fost hărăzită. Inima mea e plină numai de sentimente bune pentru ea, și mai ales nu cunoaște nici supărare, nici dispreț. Lămurește-i că sînt sora ei, nu rivala ei.

— N-am să mă duc ! am strigat eu.

— N-ai simțit niciodată, mi-a spus ea cu mîndria strălucitoare a martirilor, că anumite crucări ajung pînă la jîgnire ? Du-te, du-te !

Am alergat atunci către lady Dudley, ca să văd în ce dispoziție era.

„Dacă s-ar supăra și m-ar părăsi, mă gîndeam, m-aș întoarce la Clochegourde.“

Cîinele m-a condus sub un stejar, de unde marchiza a țîșnit înaintea mea, strigînd :

— Away ! Away !¹

Tot ce am putut face a fost s-o urmez pînă la Saint-Cyr, unde am ajuns la miezul nopții.

— Doamna aceea e foarte sănătoasă, mi-a spus Arabelle, cînd a coborît de pe cal.

Numai cei care au cunoscut-o își pot închipui întreaga batjocură cuprinsă în observația aceasta, rostită tăios, de parcă ar fi vrut să spună : „Eu aș fi murit !“

— Te opresc să încerci a rosti vreuna dintre glumele tale veninoase la adresa doamnei de Mortsauf.

— Aș supăra-o pe Alteța Voastră dacă aș remarca sănătatea deplină de care se bucură o făptură dragă inimii Voastre prețioase ? Femeile franceze urăsc, după cît se spune, pînă și cîinele iubiților lor. În Anglia, iubim tot ce iubesc domniile și stăpînii noștri. Îngăduie-mi deci s-o iubesc pe acea doamnă tot atît cît o iubești și dumneata. Numai că, dragul meu copil — și m-a cuprins cu brațele ei umede de ploaie — dacă m-ai înșela, n-aș fi nici în picioare, nici culcată, nici într-o caleașcă păzită de un lacheu, nici la plimbare prin landele lui Charlemagne, în nici o landă, din nici o țară, din nici o lume, nici în patul meu, nici sub acoperămîntul părinților

¹ La o parte ! La o parte ! (În limba engleză în original.)

mei ! N-aş mai fi eu ! M-am născut în Lancashire, ținut în care femeile mor din dragoste. Să te cunosc și să te dau alteia ? Nu te-aş da nici unei puteri, nici măcar morții, pentru că aş muri o dată cu tine.

M-a dus în odaia ei, în care plăcerile confortului se și vedeau.

— Iubește-o, draga mea, i-am spus cu căldură, ea te iubește, și nu în batjocură, ci cu toată sinceritatea.

— Cu sinceritate, băiețele ? a întrebat ea, desfăcându-și costumul de călărie.

Dintr-o mândrie deșartă de îndrăgostit, am vrut să-i arăt acestei făpturi orgolioase care era măreția caracterului Henriettei. În vreme ce camerista ei, care nu știa un cuvânt franțuzesc, o pieptăna, am încercat s-o zugrăvesc pe doamna de Mortsauf schițându-i viața și am repetat marile gânduri pe care i le inspirase acea împrejurare grea, în care orice femeie devine josnică și rea. Cu toate că Arabelle părea că nu-mi dă nici cea mai mică atenție, n-a pierdut nici unul din cuvintele mele.

— Sînt încîntată, a spus ea cînd am rămas singuri, să-ți cunosc gustul pentru acest soi de conversații creștinești. Pe una dintre moșiile mele este un vicar, care se pricepe mai bine decît oricine să alcătuiască predici. Le pricep și țărani noștri, atît de pe înțelesul auditoriului e proza lui. Am să-i scriu mîine tatii să mi-l trimită cu vaporul pe omulețul ăsta, și ai să-l găsești la Paris. După ce-l vei asculta o dată, n-ai să vrei să-l mai asculți decît pe el, cu atît mai mult cu cît e și foarte sănătos. Morala lui n-are să te cutremure pînă la lacrimi, curge lin, ca un izvor limpede, și-ți dă un somn plăcut. Dacă vrei, ai să-ți satisfaci pasiunea asta pentru predici, în timpul digestiei. Morala engleză, dragă băiete, e tot atît de superioară celei din Turena, pe cît sînt cușitele, argintăria și cai noștri față de cușitele și animalele voastre. Fă-mi hatîrul să-mi asculți vicarul, făgăduiește-mi ! Nu, nu sînt decît o femeie, dragul meu, știu să iubesc, pot muri pentru tine dacă vrei, dar nu am făcut studii nici la Eton, nici la Oxford, nici la Edin-

borg. Nu sînt nici doctor, nici preot, așa că n-aș ști să-ți țin predici, nu sînt de loc potrivită pentru așa ceva. Dacă aș încerca, aș fi grozav de stîngace! Nu te-aș muștra pentru gusturile tale, chiar dacă ai avea altele și mai destrăbălate, aș încerca să mă potrivesc după ele, pentru că vreau să găsești lîngă mine tot ceea ce îți place, plăcerile dragostei, plăcerile mîncării, plăcerile bisericii, un rubiniu bun și virtute creștină. Vrei să-mi pun în seara asta un ciliciu? Fericită e femeia aceea că te servește cu morală! La ce universitate își primesc gradele femeile franceze? Sărmana de mine! Eu nu pot decît să mă dăruiesc, nu sînt decît roaba ta...

— Atunci de ce ai fugit, cînd voiam să vă văd împreună?

— Ești nebun, *my Dee*? M-aș duce de la Paris la Roma degliziată în lacheu, aș face pentru tine cele mai smîntite lucruri, dar cum aș putea vorbi în drum cu o femeie care nu mi-a fost prezentată și care avea să înceapă o predică în trei capitale? Aș vorbi cu țărani, aș cere unui muncitor să-și împartă pîinea cu mine dacă mi-ar fi foame, i-aș da cîțiva gologani, și totul ar fi cuviincios, dar să opresc o caleașcă, așa cum fac bandiții de drumul mare în Anglia, e un lucru care nu face parte din codul meu. Nu știi decît să iubești, sărman copil! Nu știi să trăiești? De altfel, nu-ți semăn încă de tot, îngerul meu! Nu-mi place morală. Ca să-ți plac însă, sînt în stare de cele mai mari strădanii. Haide, taci, am să încerc. Am să încerc să ajung predicator. Ieremia nu va fi pe lîngă mine decît un bufon. N-am să-mi mai îngăduiesc nici o mîngîiere fără să n-o împănesc cu versete din *Biblie*.

S-a folosit de puterea ei, a abuzat de ea, de cum a văzut în ochii mei acea expresie aprinsă care se zugrăvea în ei, cînd începea să mă vrăjască. A învins, și eu, cu multă bunăvoință, am pus mai presus de subtilitățile catolice măreția femeii care se pierde, care renunță la viitor și care se lipsește de orice altă virtute pentru dragoste.

— Se iubește deci mai mult pe ea însăși decît te iubește pe tine? mi-a spus ea. Prețuiește alte lucruri mai mult decît pe

tine ? Cum aş putea da unui lucru care ne priveşte, altă însemnătate decît aceea cu care îl cinsteşti tu ? Orice femeie, oricît de mare moralizatoare ar fi, nu poate egala un bărbat. Călcaţi peste noi, ucideţi-ne dar nu vă încurcaţi niciodată viaţa cu noi. Noi nu putem decît să murim, voi trebuie să trăiţi mari şi mîndri. Voi puteţi avea pentru noi pumnale, noi pentru voi dragoste şi iertare. Se nelinişteşte soarele pentru musculiţele care roiesc în razele lui şi trăiesc datorită lui ? Ele roiesc cît pot, şi cînd soarele apune, mor...

— Sau îşi iau zborul, am întrerupt-o eu.

— Sau îşi iau zborul, a continuat ea cu o nepăsare care l-ar fi usturat şi pe bărbatul cel mai hotărît să se folosească de puterea atît de ciudată cu care îl învestea. Crezi că e vrednic de o femeie să îndoape un bărbat cu tartine unse cu virtute, pentru a-l convinge că religia nu se poate împăca cu dragostea ? Sînt eu o nelegiuită ? Te dăruieşti, sau te refuzi. Dar să te refuzi şi să moralizezi în acelaşi timp, e o pedeapsă îndoită, care contravine drepturilor din orice ţară. Aici n-ai să ai decît tartine minunate, făcute de mîna roabei tale, Arabelle, a cărei morală se va mărgini la mîngîieri pe care nu le-a simţit încă nici un bărbat şi care îmi sînt inspirate de îngerii.

Nu cunosc ceva mai uimitor decît gluma mînuită de o englezoaică cu o seriozitate elocventă, cu expresia aceea de convingere falnică, sub care ascund englezii toate înaltele nerozii ale vieţii lor pline de prejudecăţi. Gluma franţuzească este o dantelă cu care femeile ştiu să înfrumuseţeze bucuria pe care o dau certurile pe care le născocesc, e o podoabă morală, graţioasă ca îmbrăcămintea lor. Gluma englezească însă este un acid care roade atît de bine fiinţele asupra căroră cade, încît face din ele schelete spălate şi frecate cu peria. Limba unei englezoaice spirituale seamănă cu a unui tigru, care, vrînd să se joace, răzuie carnea pînă la os. Zeflemea puternică a diavolului care spune rînjind : *Nu e vorba decît de atît ?* lasă un venin ucigător în rănilor pe care le face fără pricină. În timpul acelei nopţi, Arabelle a vrut

să-mi arate cît e de puternică, asemeni unui sultan care se distrează decapitînd nevinovați, ca să-și dovedească dibăcia.

— Îngerul meu, mi-a spus ea după ce mă cufundase în acea ațipire în care uiți totul, în afară de fericire, încep și eu să-mi fac morală ! M-am întrebat dacă săvîrșesc un rău iubindu-te, dacă pîngăresc legile divine, și mi s-a părut că nimic nu e mai sfînt și mai natural. De ce ar face Dumnezeu unele ființe mai frumoase decît altele, dacă nu pentru a ne arăta că trebuie să le adorăm ? Tu ești un înger, păcat ar fi să nu te iubesc. Doamna aceea te nesocotește confundîndu-te cu ceilalți oameni, regulile moralei nu ți se pot aplica ție, Dumnezeu te-a așezat mai presus de orice. A te iubi, nu înseamnă a te apropia de el ? Ar putea să se supere el pe o biată femeie pentru că îi plac lucrurile divine ? Inima ta largă și luminoasă seamănă atît de mult cu cerul, încît eu mă înșel, ca gîzele care vin să ardă la lumînările unei serbări ! Vor fi ele pedepsite pentru greșala lor ? Și este asta o greșală ? Nu e o înaltă adorație pentru lumină ? Ele pier din prea multă credință, dacă a te arunca de gîtul celui pe care îl iubești înseamnă a pieri. Am slăbiciunea să te iubesc, în vreme ce femeia aceea are puterea de a rămîne în capela ei catolică. Nu încrunta sprîncenele ! Crezi că o urăsc ? Nu, puiule ! Mă prăpădesc după morala ei, care o îndeamnă să te lase liber și care mi-a îngăduit mie să te cuceresc, să te păstrez pentru totdeauna. Pentru că ești al meu pentru totdeauna, nu-i așa ?

— Da !

— Pentru totdeauna ?

— Da.

— Sultanul meu, vrei să-mi faci un hatîr ? Numai eu am ghicit cît prețuiești tu ! Spuneai că ea știe să cultive pămîntul ? Eu las știința asta fermierilor, îmi place mai mult să cultiv inima ta.

Încerc să-mi aduc aminte pălăvrăgelile astea îmbătătoare ca să-ți zugrăvesc mai bine pe femeia aceea, ca să dovedesc tot ce ți-am spus despre ea, ca să înțelegi toată taina

desnodămîntului. Cum să-ți descriu însă acompanyamentul acestor cuvinte frumoase pe care le știi ? Erau nebunii asemănătoare cu fanteziile cele mai năstrușnice ale visurilor noastre ; cînd plămuiți asemănătoare cu buchetele mele, grație împletită cu putere, duioșie cu molatice încetineli, opusă izbucnirilor vulcanice ale patimei ; cînd gradațiile cele mai sayante ale muzicii aplicate la concertul plăcerilor noastre. Apoi jocuri asemănătoare cu ale șerpilor împlețiți între ei, și, în sfîrșit, cele mai mîngîietoare cuvinte împodobite de ideile cele mai hazlii, tot ceea ce spiritul poate adăuga la poezia plăcerilor senzuale. Voia să nimicească cu trăznitul iubirii ei aprinse impresiile lăsate în inima mea de sufletul cast și recules al Henriettei. Marchiza o văzuse tot atît de bine pe contesă, pe cît o văzuse și doamna de Mortsauf pe ea : se judecaseră bine amîndouă. Măreția atacului Arabellei îmi dovedea cît îi era de frică și cît de mult își admira în taină rivala. Dimineața am găsit-o plînsă, nu dormise.

— Ce ai ? am întrebat-o.

— Mă tem ca dragostea mea nemărginită să nu-mi dăuneze, a răspuns ea. Am dat tot. Femeia aceea, mai dibace decît mine, are în ea ceva ce poate fi dorit de tine. Dacă o iubești pe ea mai mult, nu te mai gîndi la mine : n-am să te mai plictisesc cu durerile, cu remușcările, cu suferințele mele. Nu, am să mă duc să mor departe de tine, ca o plantă lipsită de soarele care îi dă viață.

S-a priceput să-mi smulgă proteste de dragoste care au umplut-o de bucurie. Ce-i poți spune unei femeie care plînge în zori ? Atunci, o asprime îmi pare o mîrșăvie. Dacă în ajun n-am putut să i ne împotrivim, a doua zi sîntem obligați să mințim, pentru că face din galanterie codul bărbaților, o datorie din minciună.

— Uite, sînt generoasă, a spus ea ștergîndu-și lacrimile, du-te la ea, nu vreau să fi al meu datorită puterii iubirii mele, ci propriei tale voințe. Dacă ai să te mai întorci aici, am să cred că mă iubești tot atît cît te iubesc și eu, ceea ce mi-a părut totdeauna cu neputință.

A știut să mă convingă să mă întorc la Clochegourde. Nefirescul situației în care aveam să intru nu putea fi ghicit de un om îmbibât de fericire. Dacă aș fi refuzat să mă întorc la Clochegourde, ar fi însemnat că o fac pe lady Dudley să biruie asupra Henriettei : Arabelle m-ar fi dus atunci la Paris. Dacă plecam, n-aș fi jignit-o pe doamna de Mortsauf ? În cazul acesta, trebuia să mă întorc, fără îndoială de data asta, la Arabelle. A iertat vreodată o femeie greșala de a călca în picioare dragostea ? O femeie iubitoare, doar dacă e un înger coborât din ceruri și nu un spirit curat care se îndreaptă spre ele, ar fi mai bucuroasă să-și vadă iubitul pe patul de moarte decît fericit din pricina alteia, pentru că cu cît iubește mai mult, cu atît ar fi mai rănită. Văzută sub aceste două aspecte, situația mea, odată ieșit de la Clochegourde ca să mă duc la Grenadière, era tot atît de ucigătoare pentru dragostea la care năzuisem, pe cît era de folositoare dragostei celei întîmplătoare. Marchiza le socotise pe toate cu chibzuită adîncime. Mai tîrziu mi-a mărturisit că, dacă nu s-ar fi întîlnit în lande cu doamna de Mortsauf, se gîndise să mă compromită dînd tîrcoale în jurul Clochegourdului.

În clipa în care am ajuns la contesă, pe care am văzut-o palidă, istovită, ca cineva care a suferit de o insomnie crîncenă, am dat dovadă nu de tact ci de acel fler care face sufletele încă tinere și generoase să simtă însemnătatea acțiunilor fără greutate în ochii mulțimii, dar criminale după legile sufletelor mari. Pe loc, ca un copil care, după ce a coborât jucîndu-se și culegînd flori, într-o prăpastie, își dă seama că nu mai poate să se urce înapoi, nu mai vede pămîntul omenesc decît la o depărtare peste care nu poate trece, se simte singur în noapte și aude urlete sălbatice, am priceput că sîntem despărțiți de o întregă lume. În sufletele noastre s-a stîrnit un soi de vaiet, ca un răsunset al aceluia *Consumatum est !* care se strigă în biserici în vinerea mare, în ceasul în care Mîntuitorul își dă duhul, clipă cumplită care îngheață sufletele tinere, pentru care religia e o primă dragoste. Toate iluziile Henriettei muriseră

dintr-o dată, inima ei îndurase patimile. Ea, atît de neatină de voluptatea care n-o înlănţuise niciodată cu încolăcirile ei, ghicea astăzi care sînt plăcerile iubirii fericite, de îmi ocolea privirile ? Pentru că nu-mi mai dăruia lumina care strălucea de şase ani peste viaţa mea ! Ştia deci că izvorul razelor răspîndite de ochii noştri se află în sufletele noastre, căroră le slujea de cale ca să pătrundă unul în celălalt şi să se contopească într-un singur suflet, să se despartă, să se joace ca două femei încrezătoare, care îşi spun totul ? Am simţit amar ce însemna greşeala de a aduce sub acest acoperiş necunoscut de mîngîiere, un chip pe care aripile plăcerii îşi semănaseră polenul colorat. Dacă în ajun aş fi lăsat-o pe lady Dudley să plece singură, dacă m-aş fi întors la Clochegourde, unde poate că Henriette mă aştepta, poate... în sfîrşit, poate că doamna de Mortsauf nu mi-ar fi propus cu atîta cruzime să fie sora mea. În toată bunăvoinţa ei era un exces de prea multă putere, intra prea violent în rolul ei, ca să nu iasă din el. În timpul mesei a avut mii de atenţii faţă de mine, atenţii umilitoare, m-a îngrijit ca pe un bolnav de care i-era milă.

— Ai ieşit la plimbare devreme, mi-a spus contele. Trebuie să-ţi fie grozav de foame duminică, care n-ai stomacul prăpădit !

Fraza asta care n-a adus pe buzele contesei zîmbetul unei surori viclene, mi-a dovedit definitiv ridicolul situaţiei mele. Nu era cu putinţă să fiu ziua la Clochegourde şi noaptea la Saint-Cyr. Arabelle se bizuise pe delicateţea mea şi pe nobleţea doamnei de Mortsauf. În timpul acestei zile lungi, am simţit cît e de greu să ajungi prietenul unei femei pe care ai dorit-o multă vreme. Trecerea asta, atît de simplă cînd e pregătită de vîrstă, e o boală în tinereţe. Mi-era ruşine, blestemam plăcerile, aş fi vrut ca doamna de Mortsauf să-mi ceară să mor pentru ea. Nu puteam să-i bîrfesc rivala, se ferea să vorbească despre ea, şi a o huli pe Arabelle ar fi fost o mîrşevie pentru care Henriette m-ar fi dispreţuit, pentru că era mare şi nobilă pînă în cele mai mărunte cute ale inimii ei. După cinci ani de intimitate încîntătoare, nu mai ştiam des-

pre ce să vorbim. Cuvintele nu mai răspundeau gândurilor noastre, ascundeam unul față de celălalt dureri mistuitoare, noi, pentru care durerea fusese totdeauna un tîlmaci credincios. Henriette se prefăcea că e fericită și pentru ea, și pentru mine, dar era tristă. Cu toate că spunea în fiecare clipă că e sora mea, și că era femeie, nu găsea nici o idee ca să însuflețească conversația și păstram, cea mai mare parte din timp, o tăcere stingheritoare. Mi-a sporit chinul lăuntric, prefăcîndu-se că se crede singura victimă a acestei lady.

— Eu sufăr mai mult decît dumneata, am spus într-o clipă în care sora lăsase să-i scape o ironie cu desăvîrșire feminină.

— Cum ? a răspuns ea cu acel ton trufaș pe care îl iau femeile cînd crezi că ai senzații mai puternice decît ale lor.

— Dar eu sînt de vină.

De la un timp încolo, contesa a început să aibă față de mine o atitudine rece și nepăsătoare, care m-a zdrobit. M-am hotărît să plec. Seara, pe terasă, mi-am luat rămas bun de la toată familia care se afla acolo. M-au condus toți pînă la peluza pe care calul meu bătea din copită, și s-au îndepărtat de el. Cînd am apucat frîul, ea a venit către mine.

— Să mergem singuri, pe jos, prin alee, a spus ea.

I-am dat brațul și am ieșit prin curți, mergînd cu pași rari, de parcă ne-am fi gustat cu nesaț mișcările aidoma ! Am ajuns așa la mănunchiul de copaci care acoperea un colț al împrejmuirii exterioare.

— Rămas bun, prietene ! a rostit ea oprindu-se.

Și-a lipit capul de inima mea și și-a aruncat brațele în jurul gâtului meu.

— Rămas bun, n-o să ne mai vedem ! Dumnezeu mi-a dat trista putere de a vedea în viitor. Îți aduci aminte de groaza care m-a cuprins într-o zi, cînd te-ai întors atît de frumos, de tînăr, și cînd te-am văzut întorcîndu-mi spatele ca azi, cînd părăsești Clochegourdul ca să te duci la Grenadière ? Uite, am putut încă o dată, astă-noapte, să arunc o privire asupra destinelor noastre. Prietene, ne vorbim în clipa

asta pentru ultima oară. Abia de-ți mai pot spune cîteva cuvinte, pentru că atunci cînd îți voi mai vorbi, nu voi mai fi eu întreagă. Moartea a lovit de pe acum ceva în mine. Ai răpit o mamă unnor copii, înlocuiește-o lîngă ei ! Ai să poți ! Jacques și Madeleine te iubesc de parcă i-ai făcut să sufere întotdeauna.

— Să mori ! am spus eu înspăimîntat privind-o și văzînd din nou focul mornit din ochii ei lucitori, pe care nu-i poți descrie celor care n-au văzut ființe scumpe lor, atinse de boala asta grozavă, decît comparîndu-i cu niște globuri de argint înnegrit. Să mori !... Henriette, îți poruncesc să trăiești ! Tu mi-ai cerut odinioară jurăminte, ei, uite, azi îți cer și eu unul : jură-mi să-l consulți pe Origet și să-l asculți în totul...

— Vrei să te împotrivești îndurării Domnului ? m-a întrerupt ea, cu strigătul disperării furioase că e nesocotită.

— Va să zică nu mă iubești destul ca să mă asculți orbește în toate, ca acea nefericită lady ?

— Ba da, am să fac tot ce vrei, a rostit ea, împinsă de o gelozie care a făcut-o în clipa aceea să treacă peste distanțele pe care le respectase pînă atunci.

— Rămîn aici, am spus și eu și am sărutat-o pe ochi.

Înspăimîntată de consimțirea asta, contesa mi-a scăpat din brațe și s-a dus să se rezeme de un copac. Apoi a pornit repede spre casă, fără să întoarcă capul. M-am luat după ea, plîngea și se ruga. Cînd am ajuns la peluză, i-am luat mîna și i-am sărutat-o respectuos. Supunerea asta nesperată a înduioșat-o.

— Și totuși al tău, am rostit eu, pentru că te iubesc așa cum te iubea mătușa ta.

A tresărit și mi-a strîns mîna cu putere.

— O privire ! am spus eu, încă o dată una din privirile noastre de altă dată ! Femeia care se dă întreagă, am strigat, iluminat de privirea pe care mi-a aruncat-o, dă mai puțină viață și suflet decît am primit eu acum. Henriette, ești cea mai iubită, singura iubită.

— Am să trăiesc, a spus ea, dar vindecă-te și tu.

Privirea asta ștersese impresia batjocorilor Arabellei. Eram deci jucăria a două patimi de neîmpăcat, pe care ți le-am descris și a căror influență o simțeam pe rînd. Iubeam un înger și un demon, două femei la fel de frumoase, una împodobită cu toate virtuțile pe care le strivim din ură pentru cusururile noastre, cealaltă cu toate viciile pe care le divinizăm din egoism. Străbătînd aleea aceea, în care mă întorceam în fiecare clipă ca s-o mai văd pe doamna de Mortsauf rezemată de un copac și înconjurată de copiii ei care îmi făceau semne cu batista, am surprins în sufletul meu o tresărire de orgoliu la gîndul că sînt hotărîtor pentru două fapte atît de frumoase, că sînt mîndria, în chip cu totul diferit, a două femei atît de superioare, și că am inspirat pasiuni atît de puternice, încît și una, și cealaltă, ar muri fără mine. Crede-mă, înfumurarea asta trecătoare a fost de două ori pedepsită ! Nu știu ce diavol îmi spunea să aștept lîngă Arabelle clipa în care o disperare sau poate moartea contelui avea să mi-o dea pe Henriette, pentru că Henriette încă mă mai iubea : asprimile, lacrimile, remușcările, resemnarea ei creștină, toate erau semnele grăitoare ale unui sentiment care nu se putea șterge din inima ei, ca și dintr-a mea. Mergînd la pas pe aleea aceea frumoasă, cugetînd așa, nu mai aveam douăzeci și cinci de ani, aveam cincizeci. Un bărbat tînăr nu trece mai repede decît o femeie de la treizeci la șaizeci de ani ? Trebuie să mărturisesc că deși am alungat cu o suflare gîndurile astea urîte, ele m-au urmărit ! Poate că origina lor se afla la Tuileries, sub tapetele cabinetului regal. Cine se putea împotrivi spiritului pîngăritor al lui Ludovic al XVIII-lea, care spunea că pasiunile adevărate nu se trăiesc decît la o vîrstă matură, pentru că pasiunea e frumoasă și cumplită numai atunci cînd e amestecată cu neputință și cînd te afli în fața fiecărei plăceri ca un jucător la ultima lui lovitură ? Cînd m-am aflat la capătul aleii, m-am întors și am străbătut-o într-o clipită, văzînd că Henriette era încă acolo, ea singură ! M-am dus să-i spun un ultim rămas bun, muiat în lacrimi de căință, a cărei pricină i-a rămas ascunsă.

Lacrimi sincere, dăruite fără să ştiu acelei iubiri frumoase, pierdute pentru totdeauna, acelor emoţii virgine, acelor flori ale vieţii care nu se mai nasc a doua oară, pentru că mai târziu omul nu mai dă, ci primeşte. Se iubeşte pe el însuşi în iubita lui, în vreme ce în tinereţe o iubeşte pe ea în el. Mai târziu inoculăm gusturile, poate şi viciile femeii pe care o iubim, în vreme ce la începutul vieţii cea pe care o iubim ne impune virtuţile ei, delicateţea ei. Ne cheamă la frumuseţe cu un zîmbet, ne învaţă ce înseamnă devotamentul prin pilda ei. Vai de cel ce n-a avut nici o Henriette ! Vai de cel ce n-a cunoscut nici o lady Dudley ! Dacă se însoară, primul nu-şi va păstra nevasta, al doilea va fi poate părăsit de iubita lui. Dar fericite de cel care le poate găsi pe amîndouă într-una singură. Fericit e, Natalie, omul pe care îl iubeşti !

Întorşi la Paris, Arabelle şi cu mine am devenit mai apropiaţi decît în trecut. În curînd am suprimat pe nesimţite şi unul şi celălalt legile buneii-cuviinţe pe care ni le impusesem, şi a cărei strictă respectare fac adesea lumea să uite situaţia nefircască în care se pusese lady Dudley. Lumea, căreia îi place atît de mult să pătrundă dincolo de aparenţe, iartă în clipa în care cunoaşte taina pe care o acoperă ele. Îndrăgostiţii, care sînt siliţi să trăiască în mijlocul înaltei societăţi, vor face totdeauna o greşală răsturnînd graniţele cerute de legile saloanelor, o greşală neascultînd în amănunt de toate convenţiile impuse de moravuri. În împrejurările astea e vorba mai mult de alţii, decît de ei înşişi. Distanţele care trebuie străbătute, respectul exterior care trebuie păstrat, comediile care se cuvine să fie jucate, misterul care trebuie acoperit, toată această tragedie a iubirii fericite ocupă viaţa, reînnoieşte dorinţa şi ne ocroteşte inima de uzura deprinderii. Dar primele pasiuni, tot atît de risipitoare ca şi oamenii tineri, pîrjolesc tot în jurul lor, fără să se gîndească la ziua de mîine. Arabelle nu se împăca cu aceste idei burgheze, se supusese lor de dragul meu. Ca un călău care îşi pecetluieşte prada dinainte, ca să pună mîna pe ea, voia

să mă compromită în fața întregului Paris, ca să facă din mine *sposo* al ei. Așa că și-a cheltuit cochetăria păstrându-mă în casă la ea, pentru că nu era mulțumită cu scandalul elegant pe care îl pricinuisese și care, în lipsă de dovezi, nu încuraja decât șoaptele sub evantai. Cum puteam să nu cred în dragostea ei, când o vedeam atât de fericită că făptuiește o imprudență care avea să-i precizeze limpede situația? O dată cufundat în dulceața unei căsătorii nelegale, am fost prins de disperare, pentru că îmi vedeam viața oprită în loc, împotriva ideilor pe care le promisese și a recomandărilor Henriettei. Am trăit atunci desnadejdea pe care o simte un tuberculos când, presimțindu-și sfârșitul, nu vrea să i se asculte zgomotul respirației. În inima mea era un ungher în care nu mă puteam retrage fără suferință. Un spirit răzbunător îmi azvîrlea necontentit gânduri asupra cărora nu cutezam să întîrzii. Scrisorile mele către Henriette zugrăveau această boală morală și îi făceau un rău nesfârșit. „M-ar fi vrut cel puțin fericit, în schimbul atîtor comori pierdute“, mi-a spus ea în singurul răspuns pe care l-am primit. Și nu eram fericit! Dragă Natalie, fericirea e absolută, nu rabdă comparații. După ce mi-a trecut prima înflăcărare, le-am comparat în chip firesc pe aceste două femei, contrast pe care nu-l putusem încă studia. În adevăr, orice pasiune mare ne apasă atât de puternic caracterul, încît șterge la început asperitățile și netezește urma obiceiurilor prin care se manifestă cusururile sau calitățile noastre. Mai tîrziu însă, după ce doi iubiți s-au deprins bine unul cu celălalt, trăsăturile fizionomiei morale se ivesc din nou. Amîndoi se judecă reciproc și adesea, în timpul acestei reacții a caracterului asupra pasiunii, apar acele anticipații care pregătesc despărțirile de care se slujesc oamenii superficiali ca să acuze inima omenească de nestatornicie. Această perioadă a început deci. Mai puțin orbit de farmecele ei, analizîndu-mi amănunțit, ca să spun așa, plăcerea, am început poate fără să vreau o cercetare care a fost dăunătoare pentru lady Dudley.

Mai întîi nu i-am găsit spiritul care deosebește franțuzaica de toate femeile și te face s-o iubești cu mai multă

încântare, după cum mărturisesc oamenii cărora întâmplările vieții le-au hărăzit să încerce felul de a iubi din fiecare țară. Când o franțuzoaică iubește, se schimbă, își întrebuințează cochetăria mult lăudată la împodobirea iubirii ei, își jertfește deșertăciunea atît de primejdioasă și nu mai vrea decît să iubească bine. Își însușește interesele, urile, prietenii, iubitului ei. Dobîndește într-o zi ascuțimea experimentată a omului de afaceri, studiază codul, pricepe mecanismul creditului și cucerește casa de bani a unui bancher. Zăpăcită și risipitoare, n-are să mai facă nici o greșală, n-are să mai risipească un franc. Ajunge mamă, guvernantă, medic, toate în același timp, și îmbracă aceste schimbări într-o grație fericită, care se dovedește în cele mai mici amănunte ale unei iubiri nemărginite. Întrunește calitățile deosebite care caracterizează femeile din fiecare țară, dînd acestui amestec o unitate prin spiritul ei, această sămînță franceză care însușește, îngăduie, justifică, primenește neconținut tot și desființează monotonia unui sentiment sprijinit pe timpul prezent al unui singur verb. Femeia franceză iubește totdeauna, fără răgaz sau oboseală, în fiecare clipă, în public sau singură. În public găsește un accent care nu răsună decît la o ureche, vorbește prin însăși tăcerea ei și știe să te privească cu ochii plecați. Dacă împrejurarea o oprește să vorbească sau să privească, se va folosi de nisipul în care piciorul ei lasă urme, ca să scrie un gând pe el. Când e singură, își rostește dragostea pînă și în somn. În sfîrșit, mlădiază lumea după dragostea ei. Englezoaica, dimpotrivă, își mlădiază dragostea după lume. Deprinsă de educația pe care a primit-o să păstreze o ținută înghețată, acea ținută britanică atît de egoistă despre care ți-am vorbit, ea își deschide și își închide inima cu ușurința unui mecanism englezesc. Are o mască de nepătruns, pe care și-o pune și și-o scoate cu nepăsare. Pătimașă ca o italiancă atunci cînd n-o vede nimeni, devine de o demnitate înghețată de cum e între oameni. Cel mai iubit bărbat se îndoiește de puterea lui cînd îi vede chipul nemișcat, liniștea glasului, desăvîrșita putere de stăpînire care caracterizează o englezoaică ieșită din budoarul ei. În clipa aceea ipocrizia

ajunge pînă la nepăsare, englezoaica a uitat tot. Fără îndoială că femeia care știe să-și arunce dragostea ca pe o haină, te face să crezi că o poate și schimba. Ce furtuni stîrnesc valurile inimii cînd sînt răscolite de orgoliul rănit de imaginea unei femei care ia, întrerupe, reia dragostea ca pe un lucru de mîină ! Femeile acestea sînt prea stăpîne pe ele însele, ca să fie ale tale cu totul. Dau prea multă însemnătate lumii, pentru ca domnia noastră să fie întreagă. Acolo unde franțuzaica alină bolnavul cu o privire, își dă pe față furia pentru mușafiri cu o ironie drăgălașă, englezoaicele nu scot o vorbă, tăcerea lor sîcîie sufletul, enervează spiritul. Femeile astea sînt atît de neclintit trufașe în orice împrejurare, încît pentru cele mai multe dintre ele atotputernicia acelor *fashion*¹ trebuie să se întindă și asupra plăcerilor. Cele ce exagerează pudoarea, trebuie să exagereze și dragostea, și așa sînt englezoaicele. Ele nu prețuiesc decît forma, fără ca dragostea pentru formă să le dea sentimentul artei. Orice ar spune ele, protestantismul și catolicismul explică diferențele care dau sufletului franțuzaicelor atîta superioritate asupra iubirii chibzuite, socotite, a englezoaicelor. Protestantismul se îndoiește, cercetează și ucide credințele, este deci moartea artei și a dragostei. Acolo unde poruncește înalta societate, oamenii din lumea bună trebuie să se supună, dar oamenii pătimași fug numaidecît de ea, n-o pot suferi. Vei înțelege atunci, cît de izbit a fost orgoliul meu, cînd am descoperit că lady Dudley nu se putea lipsi de societate, și că acea trecere de la o stare la alta, cu totul britanică, îi era obișnuită, nu însemna un sacrificiu pe care i-l cerea lumea. Nu, se manifesta firesc sub amîndouă formele acestea vrăjmașe una alteia ; cînd iubea, iubea cu îmbătare, nici o femeie, din nici o țară, nu se putea compara cu ea, prețuia cît un serai întreg, dar în clipa în care cădea cortina peste scena asta de vis, îi alunga pînă și amintirea. Nu mai răspundea nici unei priviri, nici unui zîmbet, nu era nici stăpînă, nici roabă, era ca o ambasadoare datoare să-și potrivească frumos frazele și coatele, te scotea din răbdări prin

¹ Maniere. (În limba engleză în original.)

liniștea ei, își jigneja inima prin atîta bună cuviință. În felul acesta cobora dragostea pînă la nivelul unei nevoi, în loc s-o ridice pînă la ideal, prin entuziasm. Nu exprima nici temeri, nici păreri de rău, nici dorințe, dar, la ora fixată, dragostea ei se înălța ca un foc aprins dintr-o dată și părea că-i înfruntă discreția. În care din aceste două femei trebuia să cred? Am simțit atunci prin mii de înțepături de ac ce deosebiri nesfîrșite erau între Henriette și Arabelle. Cînd doamna de Mortsauf mă părăsea pentru o clipă, părea că lasă aerului grija de a-mi pomeni despre ea. Cînd pleca, cutele rochiei ei vorbeau ochilor mei, așa cum foșnetul lor unduios ajungea vesel la urechea mea, cînd se întorcea. În chipul în care își cobora pleoapele, cînd își pleca ochii în pămînt, se cuprindea o dragoste nesfîrșită. Vocea ei, vocea aceea muzicală, era o mîngîiere neîntreruptă. Cuvintele ei dovedeau un gînd statornic, își semăna întotdeauna ei însăși, nu-și împărțea sufletul în două atmosfere, una aprinsă și cealaltă de gheață. În sfîrșit, doamna de Mortsauf își păstra spiritul și floarea gîndirii ei ca să-și exprime sentimentele, era cochetă cu copiii ei ca și cu mine prin ideile pe care le avea. Dar spiritul Arabellei nu-i folosea ca să facă viața plăcută, nu-l punea în slujba mea, nu exista decît în lume și pentru lume. Arabelle era numai batjocoritoare. Îi plăcea să sfîșie, să muște, și nu ca să se distreze, ci ca să-și satisfacă o poftă. Doamna de Mortsauf și-ar fi ascuns fericirea de toate privirile, lady Arabelle voia să și-o arate întregului Paris și, printr-o prefăcătorie hidoasă, plimbîndu-se la Bois cu mine, rămînea în cadrul bunei-cuviințe. Acest amestec de înfruntare și de demnitate, de dragoste și de răceală, îmi rănea necontenit sufletul, nepătat și pătimaș în același timp. Și cum nu știam să trec așa de la o temperatură la alta, firea mea suferea. Fremătam de dragoste cînd ea își îmbrăca pudoarea convențională. Dacă îmi trecea prin cap să mă plîng, cu multă cruțare, bineînțeles, își întorcea spre mine limba ascuțită ca de șarpe, amestecînd fanfaronadele dragostei ei cu acele glume englezești pe care am încercat să ți le zugrăvesc. În clipa în care aveam păreri potrivnice, începea să se joace, jignindu-mi inima și umilindu-mi spiritul, mă frămînta

ca pe un aluat. Când îi spuneam că în toate trebuie păstrată o cale de mijloc, îmi schimonosea ideile, mă scotea din fire. Când o mustram pentru atitudinea ei, mă întreba dacă voiam să mă sărute în fața întregului Paris, la teatrul *des Italiens*. Mi-o făgăduia cu atîta seriozitate încît, cunoscîndu-i pofta de a face lumea să vorbească despre ea, mă temeam că are să-și împlinească făgăduiala. Cu toată dragostea ei adevărată, nu simțeam niciodată în ea ceva recules, sfînt, adînc, ca la Henriette : era veșnic însetată, ca un pămînt nisipos. Doamna de Mortsau era statornică și-mi simțea sufletul într-o modulație de glas sau într-o privire, în vreme ce marchiza nu era niciodată mișcată de o privire, de o strîngere de mînă, de un cuvînt gingaș. Mai mult încă ! Fericirea din ajun nu însemna nimic a doua zi. N-o uimea nici o dovadă de dragoste. Simțea o nevoie atît de mare de mișcare, de zgomot, de strălucire, încît nimic nu atingea frumosul ei ideal de acest fel, și de aici porceau silințele ei furtunoase în dragoste. În fantezia ei exagerată, era vorba de ea, nu de mine. Acea scrisoare a doamnei de Morsau, lumină care strălucea încă asupra vieții mele, și care dovedea felul în care femeia cea mai virtuoasă știa să asculte de geniul franțuzoaicei, manifestînd o veșnică veghe, o neconținută așteptare a norocului meu, scrisoarea aceea trebuia să te fi făcut să înțelegi cu cîtă grijă se ocupa Henriette de interesele mele materiale, de relațiile mele politice, de cuceririle mele morale, cu cîtă ardoare îmbrățișa tot ceea ce îi era îngăduit să îmbrățișeze din viața mea. Lady Dudley arăta față de toate aceste probleme discreția unei persoane pe care abia aș fi cunoscut-o. Nu mi-a pus niciodată vreo întrebare despre situația, despre averea sau lucrările mele, nici despre greutățile vieții mele, despre urile sau despre prietenii mele bărbătești. Risipitoare pentru ea însăși, fără să fie generoasă, despărțea, în adevăar, cam mult interesele de dragoste. Știam, fără s-o fi încercat niciodată, că Henriette ar fi găsit pentru mine ceea ce n-ar fi căutat pentru ea, ca să mă scutească de

o supărare. Dacă mi s-ar fi întâmplat una dintre acele nenorociri care îi pot ajunge pe oamenii cei mai sus puși și mai bogați — istoria ne dovedește destule ! — aş fi cerut sfatul Henriettei, dar m-aş fi lăsat băgat în temniță fără să-i spun un cuvânt Arabellei.

Pînă aici contrastul se mărginește la sentimente, dar și pentru lucruri era la fel. În Franța, luxul este o expresie a omului, o reproducere a ideilor lui, a poeziei lui speciale. Zugrăvește caracterul și dă un preț celor mai mărunte atenții între cei care se iubesc, făcînd să strălucească în jurul nostru gîndul cel mai de seamă al ființei iubite. Acel lux englezesc însă, a cărui minuțiozitate mă cucerise prin finețea ei, era și el mecanic ! Lady Dudley nu punea în el nimic de la ea, îi venea de la oameni, era cumpărat. Miile de atenții mîngietoare de la Clochegourde erau, în ochii Arabellei, treaba slujitorilor. Fiecare avea datoria și specialitatea lui ! Alegerea celor mai buni lachei era treaba majordomului, de parcă ar fi fost vorba de cai. Femeia aceea nu se lega de oamenii ei, moartea celui mai prețios dintre ei n-ar fi mișcat-o, ar fi fost înlocuit, cu nițică cheltuială, cu altul la fel de priceput. Cît despre aproapele ei, niciodată n-am zărit în ochii ei o lacrimă pentru nenorocirea altuia, egoismul ei avea chiar un soi de naivitate de care nu se putea să nu rîzi. Draperiile roșii ale marei doamne acopereau firea asta de bronz. Femeia fermecătoare, care se rostogolea seara pe covoare, care își suna clopoțeii nebuniei ei dragăstoase, împăca ușor un bărbat tînăr cu englezoaica insensibilă și aspră. Așa că n-am descoperit decît treptat stîncă pe care îmi pierdeam zadarnic semințele și care n-aveau să rodească niciodată. Doamna de Mortsauf pătrunsesese dintr-o dată această fire în repede lor întîlnire. Îmi aduceau aminte de cuvintele ei profetice. Henriette avusese dreptate în toate, dragostea Arabellei îmi ajunsese de neîndurat. De atunci am băgat de seamă că femeile care călăresc bine sînt cam lipsite de căldură. Le lipsește, ca amazoanelor, un sîn, și inima lor e întărită într-un anumit punct, nu știu care.

În clipa în care începeam să simt apăsarea acestui jug, în care oboseala îmi cuprindea sufletul și trupul, în care înțelegeam cîtă sfințenie îi dăruie iubirii un sentiment adevărat,

în care eram copleșit de amintirile de la Clochegourde, respirînd, cu toată depărtarea, mireasma tuturor trandafirilor lui, căldura terasei, auzind cîntecul privighetorilor lui, în clipa aceea îngrozitoare în care vedeam vadul pietros al torentului sub apele lui scăzute, am primit o lovitură care răsună și azi în viața mea, pentru că în fiecare ceas găsește un ecou. Lucram în cabinetul regelui, care trebuia să plece la ora patru. Ducele de Lenoncourt era de serviciu. Cînd l-a văzut intrînd, regele l-a întrebat ce mai face contesa. Am ridicat brusc capul, într-un chip prea plin de înțeles. Regele, izbit de mișcarea asta, mi-a aruncat privirea care preceda cuvintele aspre, pe care știa atît de bine să le rostească.

— Sire, biata mea fiică e pe moarte, a răspuns ducele.

— Regele va binevoi să-mi acorde un concediu ? am spus eu cu lacrimile în ochi, înfruntînd o furie gata să izbucnească.

— Aleargă, milord ! a răspuns el, zîmbind la gîndul că pusese o zeflema în fiecare cuvînt și cruțîndu-mă de mustrare de hatîrul hazului.

Ducele, mai mult curtezan decît tată, n-a cerut concediu și s-a suit în trăsură regelui, ca să-l întovărească. Am plecat fără să-mi iau rămas bun de la lady Dudley care, din fericire, nu era acasă, și i-am lăsat o scrisoare în care i-am spus că plecam într-o misiune în slujba regelui. La Croix-de-Berny l-am întîlnit pe Majestatea Sa care se întorcea de la Verrières. A acceptat un buchet de flori pe care l-a lăsat să se rostogolească la picioarele lui și mi-a aruncat o privire plină de ironie regală, covîrșitor de adîncă, care părea că-mi spune : „Dacă vrei să ajungi ceva în politică, întoarce-te ! Nu-ți pierde vremea stînd de vorbă cu morții !” Ducele mi-a făcut un semn trist cu mîna. Cele două calești falnice, cu cîte opt cai, coloneii auriți, escorta și vîrtejul de praf stîrnit de ea au trecut repede, în strigătele de „Trăiască Regele !” Mi s-a părut că alaiul regal călcase în picioare trupul doamnei de Mortsauf, cu nepăsarea pe care o are natura față de nenorocirile noastre. Ducele, cu toate că era un om foarte cumsecade, se ducea fără îndoială să joace un whist cu prințul, după ce regele avea să se culce. Cît despre ducesă, ea îi dăduse de mult prima lovi-

tură fiicei ei, ea fusese cea care îi vorbise despre lady Dudley, numai ea.

Călătoria mea grăbită a fost ca un vis, dar ca visul unui cartofoi ruinat. Eram disperat că nu primisem nici o veste. Duhovnicul ei mersese atât de departe cu severitatea, încât avea să-mi fie oprit să intru la Clochegourde? Îi acuzam pe toți, pe Madeleine, pe Jacques, pe abatele de Dominis, pînă și pe domnul de Mortsauf. Dincolo de Tours, trecînd peste podurile Saint-Sauveur ca să cobor în drumul străjuit de plop care duce la Poncher și pe care îl admirasem atîta cînd alergam în căutarea necunoscutelor mele, l-am întîlnit pe domnul Origet. A ghicit că mă duceam la Clochegourde și eu am ghicit că el venea de acolo. Ne-am oprit amîndoi trăsura și am coborît, eu ca să cer vești, el ca să-mi dea.

— Cum îi merge doamnei de Mortsauf? am întrebat eu.

— Mă îndoiesc că o veți mai găsi în viață, mi-a răspuns el. Moare de o moarte cumplită, moare de inaniție. Cînd m-a chemat în iunie trecut, nici o putere medicală nu mai putea lupta cu boala. Avea simptomele groaznice pe care mi le-a descris, fără îndoială, domnul de Mortsauf, pentru că socotea că le are el. Doamna contesă nu era atunci sub influența trecătoare a unei tulburări datorate unei lupte interioare, pe care medicina o poate stăpîni și care se ameliorează treptat, sau muncită de o criză care abia a început și al cărei dezechilibru se drege. Nu, boala ajunsese la un punct în care știința nu mai folosește la nimic. Asta e rezultatul de nevindecă al unei supărări, așa cum o rană mortală e urmarea unei lovituri de pumnal. Boala e pricinuită de inerția unui organ a cărui funcție e tot atît de necesară vieții, ca și funcția inimii. Supărarea a ținut locul pummalului. Să nu te înșeli! Doamna de Mortsauf moare de o amărăciune necunoscută.

— Necunoscută! Nu i-au fost bolnavi copiii?

— Nu, mi-a spus el privindu-mă cu o expresie plină de înțeles, și de cînd e bolnavă serios, domnul de Mortsauf n-a mai chinuit-o. Nu mai e nevoie de mine, domnul Deslande din

Azay ajunge. Nu există nici un leac, și suferințele sînt grozave. Să fii bogată, tînără, frumoasă, și să mori slăbită, îmbătrînită de foame, pentru că va muri de foame ! De patruzeci de zile stomacul ei, închis parcă, dă afară orice hrană, sub orice formă i-ai prezenta-o.

Domnul Origet mi-a strîns mîna pe care mi-o ceruse parcă, cu un gest de respect.

— Curaj, domnule ! mi-a spus el, ridicînd ochii la cer.

Fraza lui exprima compătimire pentru niște amărăciuni pe care le socotea împărtășite. Nu bănuia că otrava cuvintelor lui îmi pătrunsese în inimă ca o săgeată. M-am urcat repede în trăsură, făgăduindu-i vizitiului o răsplată bună dacă ajungem la timp.

Cu toată nerăbdarea mea, mi s-a părut că am străbătut drumul în cîteva minute, atît eram de absorbit de gîndurile amare care se învălmășeau în sufletul meu. Ea moare de supărare, și copiii ei sînt sănătoși ! Asta înseamnă că moare din pricina mea ! Conștiința mea amenințătoare a rostit unul dintre acele rechizitorii care răsună de-a lungul întregii vieți și uneori dincolo de ea. Cîtă slăbiciune și cîtă neputință în justiția omenească ! Nu răzbună decît faptele vădite. De ce e pedepsit cu moarte și rușine ucigașul care doboară cu o singură lovitură, care te surprinde de obicei în somn și te adoarme pentru totdeauna, sau care te lovește pe neașteptate și te scapă de agonie ? Și de ce ucigașul care îți toarnă venin în inimă, picătură cu picătură, și-ți ruinează trupul ca să-l nimicească, se bucură de o viață fericită și de stimă ? Cîți ucigași nepepsiți ! Cîtă îngăduință pentru viciul elegant ! Ce iertare pentru omorul pricinuit prin chinuri morale ! Nu știu ce mîină răzbunătoare a ridicat dintr-o dată cortina pictată care acoperă societatea. Am văzut cîteva din aceste victime pe care le cunoști ca și mine : Doamna de Beauséant, care se dusesese muribundă în Normandia, cu cîteva zile înainte de plecarea mea ! Ducesa de Langeais, compromisă ! Lady Brandon, venită în Turena ca să moară în căsuța aceea smerită în care stătuse lady Dudley două săptămîni, și fusese ucisă, prin ce desnodă-

mînt oare ? Dumneata o ştii : epoca noastră e bogată în întîmplări de acest fel. Cine n-a cunoscut-o pe acea sărmană femeie tînără care s-a otrăvit, biruită de gelozia care o ucidea poate pe doamna de Mortsauf ? Cine nu s-a înfiorat de soarta acelei tinere fete fermecătoare care, asemeni unei flori înţepate de un tăun, s-a stins în doi ani de căsnicie, victimă a neştiinţei ei pudice, victimă a unui ticălos căruia Ronquerolles, Montriveau, de Marsay îi dau mîna, pentru că le serveşte planurile politice ? Cine nu s-a cutremurat la istorisirea ultimelor clipe ale acestei femei pe care nici o rugămintă n-a înduplecat-o şi care n-a vrut niciodată să-şi mai vadă bărbatul, după ce îi plătise cu nobleţe datoriile ? Doamna d'Aiglemont n-a văzut moartea cu ochii, şi ar mai trăi azi, fără îngrijirile fratelui meu ? Societatea şi ştiinţa sînt complicele acestor fărădelegi pentru care nu există un tribunal. Se pare că nimeni nu moare de supărare, nici de disperare, nici de dragoste, nici de mizerie ascunsă, nici de speranţă neîmplinită, necontenit răsădită şi smulsă din rădăcini. Nomenclatura nouă are cuvinte pricepute ca să lămurească tot : gastrită, pericardită, o mie de boli femeieşti al căror nume se şoptesc la ureche, şi care slujesc drept paşaport sicriilor întovăraşite de lacrimi prefăcute, pe care mîna notarului le şterge curînd. Există în adîncul acestei nenorociri vreo lege pe care n-o cunoaştem ? Un moşneag de o sută de ani trebuie să facă prăpăd şi să usuce fără milă pămîntul în jurul lui, ca să mai trăiască încă, aşa cum milionarul absoarbe acţiunile unui neiam de întreprinderi miărunte ? Există o viaţă puternică, veninoasă, care se hrăneşte cu făpturile blajine şi iubitoare ? O, Doamne ! Fac eu parte din neamul tigrilor ? Remuşcarea îmi strîngea inima în degetele ei arzătoare şi pe obraji îmi curgeau şiruri de lacrimi cînd am intrat în aleea de la Clochegourde, într-o dimineaţă umedă de octombrie, care scutura frunzele veste­de ale plopilor sădiţi sub supravegherea Henriettei, în aleea în care îmi făcuse semn cu batista, de parcă ar fi vrut să mă cheme înapoi ! Mai trăia ? Puteam să mai simt mîinile ei albe pe capul meu plecat ? Plăteam, într-o singură clipă, toate plăcerile date de Arabelle şi-mi părea că mi le vînduse scump !

Îmi juram că n-am s-o mai văd niciodată, mă cuprindea o ură împotriva Angliei. Cu toate că lady Dudley e o varietate a speciei, cuprindeam toate englezoaicele în vălurile cernite ale hotărîrii mele.

Cînd am intrat în Clochegourde, am primit o nouă lovitură. I-am găsit pe Jacques, pe Madeleine și pe abatele de Dominis îngenuncheați toți trei la piciorul unei cruci de lemn înfipite pe o bucată de pămînt care fusese cuprins în incintă atunci cînd se construise grilajul, și pe care nici contele, nici contesa nu voiseră s-o scoată. Am sărit din trăsură și m-am îndreptat către ei cu fața scaldată în lacrimi, cu inima zdrobită de imaginea celor doi copii și a celui personaj grav, care se rugau lui Dumnezeu. Bătrînul falaitar era și el acolo, la cîtiva pași, cu capul gol.

— Ce se întîmplă, domnule ? I-am întrebat pe abatele de Dominis, și i-am sărutat pe frunte pe Jacques și pe Madeleine, care mi-au aruncat o privire rece, fără să-și înceteze rugăciunea.

Abatele s-a ridicat, l-am luat de braț ca să mă sprijin de el.

— Mai trăiește ?

El și-a plecat capul cu o mișcare tristă și blîndă.

— Vorbește, te rog, în numele patimilor Mîntuitorului nostru ! De ce vă rugați la piciorul acestei cruci ? De ce sînteți aici și nu lîngă ea ? De ce copiii ăștia stau afară într-o dimineată atît de rece ? Spune-mi tot, ca să nu pricinuiesc vreo nenorocire din neștiință.

— De cîteva zile doamna contesă nu mai vrea să-și vadă copiii decît la anumite ore. Domnule, a urmat el după o clipă de tăcere, poate că va trebui să aștepti cîteva ceasuri pînă o vei putea vedea pe doamna de Mortsauf. E foarte schimbată ! Dar trebuie s-o pregătim pentru întrevederea asta, ai putea să-i sporești suferințele... Cît despre moarte, ar fi o binefacere.

Am strîns mîna acestui om divin, a cărui privire și voce mîngîiau rănile altuia fără să le scormonească.

— Ne rugăm toți aici pentru ea, a urmat el, pentru că ea, care e atît de sfîntă, de resemnată, atît de pregătită pentru a

muri, are de cîteva zile o groază tainică de moarte, și aruncă asupra celor care sînt plini de viață o privire în care se zugrăvesc, pentru prima oară, sentimente întunecate, invidioase. Amețelile care o cuprind sînt stîrnite, cred, nu atît de spaima morții, cît de o beție lăuntrică, de florile ofilite ale tinereții ei, care se încing, veștejindu-se. Da, îngerul cel rău se luptă cu cerul pentru sufletul acesta. Doamna trece prin lupta ei pe muntele Măslinilor, întovărășește cu lacrimi căderea trandafirilor albi care încununau capul ei de Jephthe măritată și care au picat unul după altul. Stai, nu te arăta încă, ai să-i aduci luminile de la Curte, are să vadă pe chipul dumitale reflexul sărbătorilor mondene și ai să dai din nou putere tînguirilor ei. Fie-ți milă de o slăbiciune pe care și Dumnezeu a iertat-o fiului său, devenit om. Care ar fi altfel meritul nostru, dacă am învinge fără potrivnici? Îngăduie ca duhovnicul ei sau eu, doi bătrîni atît de prăpădiți, încît nu-i jignim privirea, s-o pregătim pentru această întrevedere nesperată, pentru niște emoții la care, de altfel, abatele Birotteau i-a cerut să renunțe. Dar în lucrurile de pe lumea asta există poate o urzeală de cauze cerești pe care un ochi cuvios le vede, și dacă ai venit aici, poate că ai fost adus de una dintre stelele cerești care strălucesc în lumea morală și care îndrumă spre mormînt ca spre leagăn.

Mi-a povestit atunci, întrebuițînd acea elocvență mîngietoare care cade ca o rouă pe inimă, că de șase luni contesa suferea din ce în ce mai mult, cu toate îngrijirile doctorului Origet. Doctorul venise timp de două luni, în fiecare seară, la Clochegourde, vrînd să-i smulgă morții prada, pentru că contesa îi spusese: „Salvează-mă!” „Dar, pentru a vindeca trupul, ar trebui să fie vindecat sufletul!” strigase într-o zi bătrînul medic.

— Cu cît a crescut răul, mi-a spus abatele de Dominis, cuvintele acestei femei atît de blînde, au devenit amare. Strigă către pămînt s-o păstreze, în loc să strige către ceruri s-o ia. Apoi se căiește că a cîrtit împotriva legilor de sus. Trecerile astea îi sfîșie inima și fac ca lupta dintre suflet și trup să fie

cumplită. Foarte des trupul biruie ! „Vă plătesc cu un preț mare !” le-a spus într-o zi lui Jacques și Madeleinei, înlăturându-i de la patul ei. Dar în aceeași clipă m-a văzut pe mine, s-a întors către Dumnezeu, și i-a spus domnișoarei Madeleine aceste cuvinte îngerești : „Fericirea celorlalți devine bucuria celor care nu mai pot fi fericiți !” Tonul ei a fost atît de sfîșietor, încît am simțit că mi se umezesc ochii. Cade e adevărat, dar la fiecare pas greșit, se ridică și mai sus către cer.

Izbit de soliile pe care întîmplarea mi le trimitea una după alta și care, în acest mare concert de nenorociri, pregătea prin modulații dureroase tema funebră — imensul strigăt al iubirii care moare — am exclamat :

— Crezi că acest frumos crin tăiat are să înflorească din nou în ceruri ?

— Ai lăsat-o încă floare, mi-a răspuns el, dar ai s-o găsești topită, purificată de vîlvătaia durerilor, curată ca un diamant cufundat încă în zgură. Da, spiritul acesta strălucitor, steaua asta îngerească, va ieși minunată din nori, ca să se ridice în împărăția luminii.

În clipa în care strîngeam mina acestui sfînt, cu inima covîrșită de recunoștință, contele și-a arătat prin ușă capul albit în întregime și s-a repezit la mine cu o mișcare în care se deslușea o mare uimire.

— A spus adevărul ! Uite-l. Doamna de Mortsauf a strigat : „Félix, Félix, uite că vine Félix !” Prietene, a rostit el, aruncîndu-mi o privire plină de o groază smintită, moartea e aici. De ce n-a luat un nebun bătrîn ca mine, pe care îl și atînsese ?

Mi-am adunat curajul și am înaintat către castel. Dar, în pragul culoarului larg, care ducea de la peluză la peron străbătînd casa, m-a oprit abatele Birotteau :

— Doamna contesă vă roagă să nu intrați încă, mi-a spus el.

Am aruncat o privire, am văzut cum slujitorii alergau de sus în jos, agitați, amețiți de durere și mirați, fără îndoială, de poruncile pe care le primeau prin Manette.

— Ce se întîmplă ? a întreat contele, înspăimîntat în fața acestei forfote, atît de teama întîmplării îngrozitoare ca și din pricina neliniștii firești a caracterului lui.

— O toană de bolnav, a răspuns abatele. Doamna contesă nu vrea să-l primească pe domnul viconte în stare în care e. Vrea să se gătească, de ce s-o supărăm ?

Manette s-a dus după Madeleine. Fata a intrat la maică-sa și a ieșit după cîteva minute. Apoi, plimbîndu-ne toți cinci, Jacques și tatăl lui, cei doi preoți și cu mine, cufundați toți în tăcere, pe pajiștea ce se întindea de-a lungul fațadei, am trecut de casă. Mă uitam pe rînd la Montbazon și la Azay, la valea îngălbenită al cărei doliu răspundea și atunci, ca în orice împrejurare, sentimentelor care se zbuciumau în mine. Atunci am văzut-o deodată pe fetiță alergînd după flori de toamnă și culegîndu-le, fără îndoială ca să alcătuiască buchete. Gîndindu-mă la ceea ce însemna acest răspuns la atențiile mele izvorîte din dragoste, s-a petrecut ceva în lăuntrul meu, m-am clătinat pe picioare, mi s-a întunecat vederea, și cei doi preoți între care mă aflam m-au dus pe marginea de piatră a unei terase, unde am stat o clipă zdrobit, fără să-mi pierd în întregime cunoștința.

— Bietul Félix, a rostit contele, ea ne-a oprit să-ți scriem, știa cît o iubești !

Cu toate că mă pregătisem să sufăr, eram lipsit de putere în fața unei atenții care aduna în ea toate amintirile mele fericite.

— Uite, mă gîndeam eu, landa asta uscată ca un schelet, sub lumina unei zile cenușii, în mijlocul căreia se ridica un singur tufiș înflorit, pe care odinioară, cînd colindam pe aici, nu l-am putut admira fără o înfiorare prevestitoare de rău, și care era imaginea ceasului ăsta de jale !

În castelul acela mic, odinioară atît de viu, de însuflețit, acum totul era mohorît ! Totul plîngea, totul vorbea despre disperare, și părăsire. Aleile erau curățate numai pe jumătate, muncile pe cîmp începute și lăsate, muncitorii, în picioare, se uitau spre castel. Cu toate că se culegea via, nu se auzea nici zgomot, nici șoaptă. Văile păreau pustii, atît de adîncă era

tăcerea. Mergeam ca niște oameni a căror durere respinge cuvintele obișnuite, și îl ascultam pe conte, singurul dintre noi care vorbea. După frazele dictate de iubirea automată pe care o simțea pentru soția lui, contele lunecă pe panta spiritului său obișnuit, și începu să se plîngă de contesă. Nevasta lui nu voise niciodată să se îngrijească, nici să-l asculte cînd îi dădea sfaturi bune. El își dăduse seama cel dintîi de simptomele bolii, pentru că le studiase pe el însuși, le combătuse și se vindecase singur, fără nici un alt ajutor, ținînd regim și ocolind orice emoție puternică. Ar fi putut s-o vindece și pe contesă, dar un soț nu-și poate lua o asemenea răspundere, mai ales cînd are nefericirea să vadă că experiența lui e disprețuită în orice împrejurare. Cu toate protestele lui, contesa și-l luase pe Origet ca doctor. Origet, care îl îngrijise atît de prost altădată, îi ucidea nevasta. Dacă boala asta se ivește din pricina unor supărări prea mari, el avusese toate condițiile pentru a se îmbolnăvi. Dar care puteau fi supărările nevastei lui? Contesa era fericită, n-avea nici greutate, nici necazuri. Averele lor se afla într-o stare mulțumitoare datorită grijilor și ideilor lui bune. O lăsa pe doamna de Mortsauf să domnească la Cloche-gourde. Copiii lui, bine crescuți, sănătoși, nu le mai pricinuiau nici o neliniște. De unde purcedea boala asta? Și trîncănea, și-și amesteca disperarea cu acuzații fără noimă. Apoi, întors de vreo amintire la admirația pe care o merita făptura aceea nobilă, lăsa să-i mai curgă cîteva lacrimi din ochii uscați de atîta vreme.

Madeleine a venit să-mi spună că maică-sa mă așteaptă. Abatele Birotteau m-a urmat. Fata cea gravă a rămas lîngă tatăl ei, spunînd că contesa voia să fie singură cu mine, pentru că prezența mai multor persoane ar fi obosit-o. Solemnitatea clipei aceleia mi-a stîrnit impresia de căldură lăuntrică și de frig înconjurător, care ne zdrobește în împrejurările însemnate ale vieții. Abatele Birotteau, un om dintre aceia pe care Dumnezeu i-a însemnat ca fiind ai săi, înveșmîntîndu-i cu blîndețe și simplitate, dăruindu-le răbdare și îndurare, m-a luat de o parte :

— Domnule, mi-a spus el, trebuie să știi că am făcut tot ce a fost omenește cu putință ca să împiedic întâlnirea asta. Așa o voia mîntuirea acestei sfinte. Eu n-am văzut-o decît pe ea, nu pe dumneata. Acuma, cînd o vei vedea pe aceea de care ar fi trebuit să te oprească îngerii să te apropii, eu am să rămîn între voi, ca s-o apăr de dumneata și poate și de ea însăși ! Respectă-i slăbiciunea ! Nu ca preot îți cer crutare pentru ea, ci ca un smerit prieten pe care nu știai că-l ai, și care vrea să te apere de remușcări. Draga noastră bolnavă moare tocmai de foame și de sete. De azi de dimineată e pradă acelei iritații înfrigurate care precede moartea, și nu-ți pot ascunde cît de mult regretă viața. Strigătele cărnii ei răzvrătite se sting în inima mea, în care rănesc ecouri încă prea duioase. Dar domnul de Dominis și cu mine am primit această sarcină sfîntă, ca să ascundem spectacolul agoniei ei morale de această familie nobilă, care nu-și mai recunoaște luceafărul de dimineată și de seară. Pentru că soțul, copiii, slujitorii, toți întreabă : „Unde e ?“, atît e de schimbată. Cînd te va vedea, are să se vaite din nou. Leapădă gîndurile omului de societate, uită orgoliul inimii, fii lîngă ea ajutorul cerului, nu al pămîntului. Să nu moară sfînta asta într-un ceas de îndoială, lăsînd să-i scape cuvinte de desnădejde !

N-am răspuns. Tăcerea mea l-a uluit pe bietul duhovnic. Vedeam, auzeam, mergeam, și cu toate astea nu mă mai afluam pe pămînt. Gîndul : „Ce s-a întîmplat ? În ce stare o voi găsi, dacă fiecare ia atîtea măsuri ?“ isca în mine temeri cu atît mai crude, cu cît erau mai nelămurite. Toate durerile laolaltă se cuprindeau în ele. Am ajuns la ușa odăii ei, pe care duhovnicul, neliniștit, mi-a deschis-o. Am văzut-o atunci pe Henriette într-o rochie albă, așezată pe canapeaua cea mică din fața căminului împodobit cu cele două glastre ale noastre pline de flori. Se mai aflau flori și pe măsuța din dreptul ferestrei. Chipul abatelui Birotteau, uluit de înfățișarea acestei sărbători improvizate și de schimbarea odăii care fusese adusă în grabă la starea ei dintru început, m-a făcut să ghicesc că muribunda alungase întreaga rînduială respingătoare care înconjoară patul bolnavilor. Își cheltuise puterile care îi mai rămăseseră cu o

ultimă înfrigurare ca să-și împodobească odaia în dezordine, să-l poată primi frumos pe acela pe care îl iubea în clipa aceea mai mult decît orice altceva. Chipul ei slăbit, care avea paloarea verzuie a florilor de magnolia cînd se deschid, apărea din valurile de dantelă asemeni primelor contururi ale unui cap iubit, desenate cu creta pe pînza galbenă a unui tablou. Dar, ca să înțelegi cît de adînc s-a înfipt ghiara vulturului în inima mea, închipuie-ți că ochii acestei schițe erau desenați pînă la capăt, plini de viață, niște ochi infundați, care străluceau cu o lumină neobișnuită în chipul ei stins. Nu mai avea măreția liniștită pe care i-o dădea necontenita biruire a durerilor. Fruntea ei, singura parte a feței care își păstrase proporțiile frumoase, exprima îndrăzneala agresivă a dorinței și a amenințărilor înăbușite. Cu toate că figura ei lungită avea tonuri de ceară, scăpărau pe ea focuri lăuntrice cu o strălucire asemănătoare vilvătăii care arde peste cîmpii în zilele de arșiță. Tîmplele ei scobite, obrajii supți, arătau formele dinăuntru ale chipului ei, și zîmbetul care se desena pe buzele ei albe semăna ușor cu rîmjetul morții. Rochia încrucișată pe piept dovedea slăbiciunea frumosului ei sîn. Expresia ei spunea că se știa schimbată, și că era desnădăjduită. Nu mai era în-cîntătoarea mea Henriette, nici sublima și sfînta doamnă de Mortsauf. Era acel lucru fără nume al lui Bossuet, care se zbatea împotriva neantului, și pe care foamea, dorințele înșelate, o împingeau la lupta egoistă a vieții împotriva morții. M-am așezat lingă ea și i-am luat mîna, s-o sărut. Am simțit-o fierbinte și uscată. A ghicit uimirea mea dureroasă din chiar silința pe care o făceam ca să mi-o ascund. Buzele ei decolorate s-au întins atunci peste dinții flămînzi, ca să schițeze unul dintre acele zîmbete silite sub care ne ascundem deopotrivă ironia răzbunării, așteptarea plăcerii, beția sufletului sau furia unei dezamăgiri.

— Vai, asta e moartea, Félix, a spus ea, și ție nu-ți place moartea ! Moartea hîdă, moartea de care se îngrozește orice făptură, cel mai cutezător îndrăgostit. Aici sfîrșește dragostea, o știam bine. Lady Dudley nu te va vedea niciodată uimit de

schimbarea ei. Ah ! De ce te-am dorit atât, Félix ? În sfârșit ai venit. Te răsplătesc pentru devotamentul tău prin imaginea asta îngrozitoare, care l-a hotărît cîndva pe contele de Rancé să se facă călugăr trapist. Eu, care doream să rămîn frumoasă și mare în amintirea dumitale, să trăiesc în ea ca un crin veșnic, îți răpesc acum iluziile. Dragostea adevărată nu poate face socoteli. Dar nu fugi, stai. Domnul Origet m-a găsit mult mai bine azi de dimineață, am să mă însănătoșesc, am să renasc sub ochii tăi. Apoi, după ce am să dobîndesc puțină putere, cînd am să pot mânca puțin, am să mă fac din nou frumoasă. Am abia treizeci și cinci de ani, pot să mai am încă ani frumoși ! Fericirea te întinerește, vreau să cunosc fericirea. Am făcut planuri minunate : îi vom lăsa la Clochegourde și vom pleca împreună în Italia.

Mi-au venit lacrămile în ochi, m-am întors către fereastră, prefăcîndu-mă că vreau să mă uit la flori. Abatele Birotteau a venit în grabă la mine și s-a aplecat peste buchet :

— Fără lacrimi ! mi-a șoptit la ureche.

— Henriette, nu mai iubești scumpa noastră vale ? i-am răspuns eu, ca să-mi îndreptătesc mișcarea aceea bruscă.

— Ba da, a spus ea aducîndu-și fruntea sub buzele mele, cu o mișcare alintată, dar, fără dumneata îmi pare tristă... *Fără tine*, a reluat ea, atingîndu-mi urechea cu buzele ei calde, ca să-i sufle aceste două cuvinte, ca două suspine.

Am fost îngrozit de mîngîierea asta smintită, care sporea cuvintele îngrozitoare ale celor doi preoți. În clipa aceea, prima mea senzație de surprindere s-a risipit, dar, dacă m-am putut folosi de rațiune, voința mea n-a fost destul de puternică pentru a stăpîni o mișcare nervoasă, care m-a frămîntat cît timp a durat scena asta. Ascultam, fără să răspund, sau mai curînd răspundeam printr-un zîmbet înțepenit și prin semne de aprobare, ca să n-o necăjesc, așa cum se poartă o mamă cu copilul ei. După ce fusesem izbit de schimbările petrecute în înfățișarea ei, mi-am dat seama că femeia, odinioară atât de impunătoare prin înălțimea ei morală, avea în ținută, în glas, în purtări, în priviri și în idei, ignoranța neștiutoare a unui copil, grațiile naive, setea de mișcare, nepăsarea adîncă față de tot

ceea ce nu e voința lui, în sfârșit, toate slăbiciunile care te fac să ocrotești un copil. Așa va fi oare cu toți muribunzii ? Se despoaie de toate prefăcătoriile sociale, asemeni copilului care nu le-a îmbrăcat încă ? Sau, aflându-se pe marginea veșniciei, contesa, ne mai acceptînd decît dragostea din toate sentimentele omenesti, exprima suava ei nevinovăție, asemeni Chloei ?

— Ai să mă faci din nou sănătoasă, ca altă dată, Félix, a spus ea, și valea mea va fi binefăcătoare pentru mine. Cum să nu mănînc ceea ce ai să-mi dai dumneata ? Ești un infirmier atît de bun ! Pe urmă, ești atît de plin de putere și de sănătate, încît viața e molipsitoare lîngă dumneata. Prietene, dovedește-mi că nu pot muri, că nu pot muri înșelată ! Ei cred că durerea mea cea mai aprigă e setea. Oh, da, mi-e foarte sete, prietene. Îmi face rău să văd apa Indrului, dar inima mea simte o sete și mai arzătoare. Mi-era sete de tine, a rostit ea cu o voce mai înăbușită, luîndu-mi mîinile în mîinile ei fierbinți și trăgîndu-mă spre ea, să-mi șoptească cuvintele astea la ureche, am fost în agonie, pentru că nu te mai vedeam ! Nu mi-ai spus să trăiesc ? Vreau să trăiesc. Și eu vreau să călăresc ! Vreau să cunosc tot Parisul, serbările, plăcerile !

Ah ! Natalie, tînguirea asta îngrozitoare, pe care materialismul simțurilor înșelate o face, de la depărtare, să fie rece, ne asurzea urechile bătrînului preot și mie : accentele vocii acesteia minunate zugrăveau bătăliile unei vieți întregi : spaimele unei iubiri adevărate, care fusese dezamăgită. Contesa s-a ridicat cu o mișcare nerăbdătoare, ca un copil care vrea o jucărie. Cînd duhovnicul și-a văzut pocăita așa, bietul om a căzut deodată în genunchi, și-a împreunat mîinile și a început să se roage.

— Da, să trăiesc ! a spus ea făcîndu-mă și pe mine să mă ridic și rezemîndu-se de mine, să trăiesc din realități, nu din minciuni. În viața mea totul a fost minciună. De cîteva zile număr înșelătoriile astea ! E cu putință să mor, eu, care n-am trăit, eu, care nu m-am dus niciodată să mă întîlnesc cu cineva într-o landă ?

S-a oprit, a părut că ascultă și a simțit prin pereți nu știu ce miros.

— Félix, culegătoarele se duc să mănince, și eu, eu care sînt stăpîna, sînt flămîndă ! a spus ea cu o voce de copil. Așa e și cu dragostea. Ele sînt fericite !

— *Kyrie eleison !* spunea bietul preot care, cu mîinile împreunate, cu ochii la cer, își spunea ecteniile.

Ea mi-a înlănțuit gîtul cu brațele, m-a sărutat violent și m-a strîns, zicîndu-mi :

— N-ai să-mi mai scapi ! Vreau să fiu iubită, am să fac nebunii ca lady Dudley, am să învăț limba engleză, ca să rostesc bine : *My Dee*.

Mi-a făcut un semn din cap așa cum îmi făcea altădată cînd mă părăsea, ca să-mi spună că avea să se întoarcă numai-decît.

— O să luăm masa împreună, mă duc s-o înștiințez pe Manette...

A fost cuprinsă de o slăbiciune care a oprit-o în loc și am culcat-o așa, îmbrăcată, pe pat.

— M-ai mai dus o dată așa, mi-a spus ea deschizînd ochii.

Era foarte ușoară, dar mai ales foarte fierbinte. Cînd am luat-o în brațe, i-am simțit trupul în întregime arzător. În clipa aceea a intrat domnul Deslandes, s-a mirat cînd a văzut odaia atît de împodobită, dar văzîndu-mă pe mine, totul i-a părut lămurit.

— Trebuie să suferi mult ca să mori, domnule, i-a spus ea cu o voce schimbată.

El s-a așezat, a luat pulsul bolnavei, s-a ridicat brusc, s-a apropiat de preot ca să-i șoptească ceva, și a ieșit. L-am urmat.

— Ce veți face ? l-am întrebat.

— Am s-o cruț de o agonie înspăimîntătoare, mi-a răspuns el. Cine ar fi putut crede în asemenea putere ? Nu putem înțelege cum de mai trăiește încă, decît gîndindu-ne la felul în care a trăit. Asta e a patruzeci și doua zi cînd doamna contesă n-a băut, n-a mîncat, nici n-a dormit.

Domnul Deslandes a chemat-o pe Manette. Abatele Biroteau m-a dus în grădină.

— Să-l lăsăm pe doctor să facă ce știe. Are s-o potolească cu opium, ajutat de Manette. Ei, ai auzit-o, dacă cumva vrea anume să rostească nebuniile pe care le rostește.

— Nu, am spus eu, nu mai e ea.

Eram îndobitocit de durere. Cu cât mergeam mai departe, cu atîta fiecare amănunt al acestei scene căpăta însemnătate. Am ieșit repede prin porțile de la poalele terasei și m-am dus să mă așez în luntre, unde m-am ascuns ca să rămîn singur și să-mi frămînt gîndurile. Încercam să mă rup eu însumi de puterea prin care trăiam, chin asemănător cu acela prin care tătarii pedepsesc adulterul prinzînd un mădular al vinovatului într-un butuc și lăsîndu-i un cuțit ca să și-l taie, dacă nu vrea să moară de foame : lecție cumplită la care era supus sufletul meu, din care trebuia să tai cea mai frumoasă jumătate. Și viața mea era pierdută ! Desperarea îmi dădea ideile cele mai ciudate. Cînd voiam să mor odată cu ea, cînd să mă duc să mă închid la Meilleraye, unde se stabiliseră călugării trapiști. Ochii mei întunecați nu mai vedeau lucrurile din afară. Mă uitam la ferestrele odăii în care suferea Henriette, crezînd că văd lumînarea care o lumina în noaptea în care mă logodisem cu ea. N-ar fi trebuit să mă supun acelei vieți simple pe care mi-o indicase, păstrîndu-mă pentru ea în preocupările impuse de munca mea ? Nu-mi poruncise să fiu un om mare, ca să mă ferească de patimile josnice și rușinoase pe care le trăisem, ca toți bărbații ? Castitatea nu era o distincție sublimă, pe care nu știusem s-o păstrez ? Dragostea, așa cum o înțelegea Arabelle, m-a desgustat dintr-o dată. În clipa în care îmi ridicam fruntea desnădăjduit, întrebîndu-mă de unde îmi va mai veni în viitor lumina și nădejdea, pentru ce voi mai trăi, aerul a fost înfiorat de un zgomot ușor. M-am întors către terasă și am văzut-o pe Madeleine plimbîndu-se singură cu pași rari. În vreme ce urcam spre terasă ca s-o întreb pe fetița asta dragă de ce îmi aruncase o privire atît de rece la piciorul crucii, ea se așezase pe o bancă. Cînd m-a zărit la jumătate de drum, s-a ridicat și s-a prefăcut că nu mă văzuse, ca să nu fie singură cu mine. Mersul ei era repede, plin de înțeles.

Mă ura, fugea de ucigașul mamei ei. Întorcîndu-mă la Clochegourde prin terasele în trepte, am văzut-o pe Madeleine ca o statuie, în picioare, neclintită, ascultînd zgomotul pașilor mei.

Jacques era așezat pe o treaptă și aerul lui exprima aceeași nepăsare care mă izbise când ne plimbaserăm toți împreună și care îmi inspirase niște gânduri din acelea pe care le lași într-un colț al inimii, ca să te întorci la ele mai târziu și să le despici cu încetul. Am băgat de seamă că tinerii care închid moartea în ei, sînt nesimțitori în fața înmormîntărilor. Am vrut să stau de vorbă cu sufletul acela întunecat. Madeleine își păstrase gândurile numai pentru ea sau îi trecuse ura ei și lui Jacques ?

— Știi, i-am spus eu ca să încep conversația, că ai în mine cel mai devotat frate.

— Prietenia dumitale nu-mi folosește la nimic, am s-o urmez pe mama ! a spus el, aruncîndu-mi o privire sălbatică, de durere.

— Jacques, am strigat eu, și tu ?

A tușit și s-a îndepărtat de mine. Apoi, cînd s-a întors, mi-a arătat repede batista pătată de sînge.

— Ai înțeles ? a întrebat el.

Fiecare dintre ei avea o taină cumplită. Mai târziu am văzut că fratele și sora se ocoleau. O dată ce Henriette căzuse, totul se năruia la Clochegourde.

— Doamna doarme, a venit Manette să ne spună, fericită că stăpîna ei nu mai suferea.

În clipele acestea spăimîntătoare, cu toate că fiecare cunoaște sfîrșitul de neînlăturat, afecțiunile adevărate își pierd măsura și se agață de cele mai mici nădejdi. Clipele sînt veacuri pe care ai vrea să le faci binefăcătoare. Ai vrea ca bolnavii să zacă pe trandafiri, ai vrea să le iei suferința, ai vrea ca ultima suflare să fie neașteptată pentru ei.

— Domnul Deslandes a scos afară florile, care-i făcuseră prea rău la nervi, mi-a spus Manette.

Așadar florile îi pricinuiseră aiurarea, nu era ea vinovată. Iubirile de pe pămînt, serbările fecundării, mîngîierile plantelor o îmbătaseră cu mireasma lor și-i treziseră, fără îndoială, gândurile de dragoste care dormitau în ea din tinerețe.

— Vino, domnule Félix, vino s-o vezi pe doamna, e frumoasă ca un înger.

M-am întors la muribundă în clipa în care soarele apunea și aurea dantela acoperișurilor castelului Azay. Totul era liniștit și curat. O lumină dulce cădea peste patul pe care se odihnea Henriette, îmbătată de opium. În clipa aceea trupul era, ca să spun așa, înlăturat. Numai sufletul domnea pe fața aceea senină ca un cer frumos după furtună. Blanche și Henriette, aceste două chipuri sublime ale unei singure femei, reapăreau cu atât mai frumoase cu cât amintirea, gândirea, închipuirea mea, ajutînd firea, corectau stricăciunile fiecărei trăsături în care sufletul triumfător își trimitea luminile în valuri ce se îngemănau cu cele ale respirației. Cei doi preoți erau așezați lângă pat. Conte de a rămas fulgerat, în picioare, recunoscînd flamura morții care plutea peste făptura asta adorată. M-am așezat pe canapea, pe locul pe care stătuse ea. Apoi am schimbat toți patru priviri în care admirația pentru această frumusețe cerească se amesteca cu lacrimile părerilor de rău. Luminile gândirii vesteau întoarcerea lui Dumnezeu într-unul din cele mai frumoase chivoturi ale lui. Abatele de Dominis și cu mine ne vorbeam prin semne, comunicîndu-ne gândurile unul altuia. Da, îngerii veghiau asupra Henriettei ! Da, săbiile lor străluceau deasupra frunții nobile pe care se deslușeau iar augustele expresii ale virtuții, care alcătuiseră cîndva un fel de suflet vizibil cu care stăteau de vorbă spiritele din sfera lui. Liniile feții ei se purificau, totul creștea și devenea măreț în ea, sub nevăzutele cădelnițe ale serafimilor care o păzeau. Culorile verzui ale suferinței lăsau loc unor tonuri albe în întregime, palorii mate și reci a morții apropiate. Jacques și Madeleine au intrat și ei. Madeleine ne-a făcut pe toți să ne cutremurăm, prin elanul de dragoste cu care s-a repezit lângă pat, care i-a împreunat mîinile și i-a inspirat exclamația asta minunată :

— În sfîrșit, iat-o pe mama !

Jacques zîmbea, era sigur că-și va urma mama acolo unde se ducea.

— Ajunge în port, a spus abatele Birotteau.

Abatele de Dominis m-a privit, de parcă ar fi vrut să repete : „Nu ți-am spus că steaua se va ridica strălucitoare ?“

Madeleine a rămas cu ochii la maică-sa, respirînd cînd respira și ea, imitîndu-i suflarea ușoară, pe care noi o urmăream cu groază, temîndu-ne la fiecare silință s-o vedem curmîndu-se. Fata, ca un înger la ușile altarului, era însetată și liniștită, puternică și îngenunchiată. În clipa aceea în clopotnița tîrgului a bătut de vecernie. Valurile de aer blajin au aruncat în unde dangătul care ne vestea că în ceasul acela toată creștinătatea repeta cuvintele rostite de înger femeii care a răscum-părat greșelile sexului ei. În seara aceea, *Ave Maria* ne-a părut un salut al cerului. Profeția era atît de limpede și evenimentul atît de aproape, încît am izbucnit în lacrimi. Freamătele serii, adierea melodioasă în frunziș, ultimile ciripituri ale păsărilor, refrenul și bîzîitul gîzelor, vocea apelor, strigătul jalnic al brotăcelului, toată cîmpia își lua rămas bun de la cel mai frumos erin din vale, de la viața ei simplă și cîmpenească. Poezia aceasta religioasă, îmbinată cu toată poezia firii, tălmăcea atît de bine un cîntec de plecare, încît am început și noi să plîngem. Cu toate că ușa odăii era deschisă, eram atît de cufundați în cumplita noastră contemplare, de parcă am fi vrut să ne întipărim pentru totdeauna în suflete amintirea ei, încît nici nu zărisem slujitorii casei, îngenunchiați în grup, spunînd rugăciuni fierbinți. Toți acei bieți oameni, obișnuiți cu speranța, credeau că-și vor mai păstra încă stăpîna, și prevestirea asta atît de limpede îi copleșise. La un gest al abatelui Birotteau, falaitarul cel bătrîn a plecat să-l aducă pe parohul din Saché. Medicul, în picioare lîngă pat, liniștit ca știința, ținînd mîna adormită a bolnavei, îi făcuse un semn duhovnicului, ca să-i spună că somnul acesta era cel din urmă ceas fără suferință care îi rămăsese ingerului cel chemat în ceruri. Venise clipa ultimei cuminicăturii. La ora nouă ea s-a trezit încetișor, ne-a privit cu mirare dar cu blîndețe, și noi toți ne-am revăzut idolul frumos ca în zilele lui cele mai frumoase.

— Mamă, ești prea frumoasă ca să mori, viața și sănătatea se întorc la tine ! a strigat Madeleine.

— Draga mea fată, am să trăiesc, dar în tine, a spus ea zîmbind.

Copiii au început să-și îmbrățișeze mama și mama copiii, era sfîșietor. Domnul de Mortsauf și-a sărutat cucernic nevasta pe frunte. Contesa s-a înroșit, văzîndu-mă.

— Dragă Félix, a rostit ea, uite, cred, singura supărare pe care ți-am făcut-o eu vreodată ! Dar să uiți tot ce îți voi fi spus, smintita de mine.

Mi-a întins mîna, am luat-o s-o sărut, și atunci mi-a spus, cu zîmbetul ei grațios, plin de virtute :

— Ca odinioară, Félix ?...

Am trecut cu toții în salon, să stăm acolo cît timp avea să dureze ultima spovedanie a bolnavei. M-am așezat lîngă Madeleine. Nu putea să fugă de mine în fața tuturor, fără să fie nepoliticoasă. Dar, imitînd-o pe maică-sa, nu se uita la mine și tăcea. Nu m-a privit o dată.

— Dragă Madeleine, i-am spus în șoaptă, ce ai împotriva mea ? De ce răceala asta, cînd în fața morții toți trebuie să se împace ?

— Mi se pare că aud în clipa asta ce spune mama, mi-a răspuns ea, luînd expresia chipului pe care l-a găsit Ingres pentru *Maica Domnului* a sa, pentru acea Fecioară îndurerată și care se și pregătește să ocrotească lumea în care va pieri fiul ei.

— Mă osîndești în clipa în care mama dumitale mă iartă, dacă sînt cumva vinovat ?

— *Dumneata, mereu dumneata !*

Accentul ei dădea pe față o ură chibzuită, ca aceea a unui corsican, neîndurătoare așa cum sînt hotărîrile celor care, pentru că n-au cercetat încă viața, nu îngăduie ca greșelile făptuite împotriva legilor inimii, să fie cît de cît iertate. A trecut un ceas de tăcere adîncă.

Abatele Birotteau s-a întors după ce primise întreaga spovedanie a contesei de Mortsauf și am intrat în odaie în clipa în care, ascultînd de una din acele idei de care sînt cuprinse sufletele nobile, toate surori întru aceleași intenții, Henriette se îmbrăcase într-un vesmînt lung care trebuia să-i slujească de lințoliu. Am găsit-o ridicată, frumoasă prin ispășire și fră-

moasă prin speranță : am văzut în vatră cenușa neagră a scri-sorilor mele care fuseseră arse, jertfă pe care nu voise s-o facă, mi-a spus duhovnicul ei, decît în clipa morții. Ne-a zîm-bit tuturor, cu zîmbetul ei de altă dată. Ochii umezi de lacrimi vesteau o iluminare supremă, întrezăreau de pe acum bucuriile cerești ale pămîntului făgăduit.

— Dragă Félix, mi-a spus ea întinzîndu-mi mîna și strîngînd-o pe a mea, rămii. Trebuie să fii de față la una din ultime scene din viața mea, care nu va fi cea mai ușoară, și în care ai și dumneata un mare amestec.

A făcut un gest, ușa s-a închis. Contele s-a așezat, pof-tit de ea. Abatele Birotteau și cu mine am rămas în picioare. Contesa s-a ridicat ajutată de Manette, a îngenunchiat în fața contelui și a vrut să rămînă așa. Apoi, după ce Manette a plecat, ea și-a ridicat capul, pe care și-l rezemase de genunchii contelui, încremenit de uimire.

— Cu toate că m-am purtat față de dumneata ca o soție credincioasă, a spus ea cu o voce schimbată, ~~poate~~ că mi s-a întîmplat, domnule, să nu-mi fac totdeauna ~~datoria~~. I-am cerut lui Dumnezeu să-mi dea putere ca să-ți pot cere iertare pen-tru greșelile mele. Poate că am cheltuit într-o prietenie străină de familie unele atenții mai drăgăstoase decît cele pe care ți le datoram dumitale. Poate că te-am supărat prin comparația pe care o puteai face între aceste atenții și cele pe care le aveam pentru dumneata. Am avut, a spus ea în șoaptă, o prietenie atît de puternică, încît nimeni, nici măcar cel căruia i-o pur-tam, n-a cunoscut-o în întregime. Cu toate că am rămas cin-stită după legile omenești, că am fost o soție fără prihană pen-tru dumneata, inima mea a fost brăzdată adesea de gînduri pe care nu le voia sau le voia, și mă tem în clipa asta că le-am primit cu prea multă îngăduință. Dar cum te-am iubit cu multă duioșie, cum am rămas nevasta dumitale supusă, cum norii, trecînd sub cer, nu i-au mînjit curățenia, mă vezi acum cerîndu-ți binecuvîntarea cu o frunte nepătată. Am să mor fără nici un gînd amar, dacă am să aud gura dumitale rostind un cuvînt blajin pentru Blanche a dumitale, pentru mama copiilor dumitale, și dacă îi vei ierta toate aceste lucruri pe care ea nu

și le-a iertat decît după deslegarea tribunalului de care depindem toți.

— *Blanche, Blanche !* a strigat bătrînul, căruia începuseră deodată să-i șiruie lacrimile peste capul nevastei lui, vrei să mă ucizi ?

A ridicat-o pînă la el cu o putere neobișnuită, a sărutat-o cu sfințenie pe frunte și a rostit, păstrînd-o așa lîngă el :

— Nu trebuie să-ți cer și eu ție iertare ?... N-am fost și eu adesea aspru ? Nu-ți exagerezi scrupulele de copil ?

— Poate, a rostit ea. Da, prietene, fii îngăduitor cu slăbiciunile muribunzilor, liniștește-mă. Cînd vei ajunge ceasul acesta, te vei gîndi că te-am părăsit binecuvîntîndu-te. Îmi dai voie să-i las prietenului nostru care e aici, această mărturie a unui sentiment adînc ? a spus ea, arătînd o scrisoare care se afla pe cămin. El e acum fiul meu adoptiv, atît. Inima, iubite conte, are testamentele ei : ultimele mele dorințe îi poruncesc dragului nostru Félix să împlinească cîteva sarcini sfinte, nu cred că am despre el o părere mai bună decît o merită — așa cum nu cred că am o părere nemeritat de bună despre dumneata — îngăduie-mi să-i las cîteva gînduri. Sînt încă o femeie, a spus ea aplecînd capul cu o melancolie delicată, după ce ți-am cerut iertare, îți cer un hatîr. Să citești, dar numai după moartea mea, mi-a spus ea, întinzîndu-mi scrisoarea misterioasă.

Contele a văzut cum soția lui se îngălbeneste, a ridicat-o și a dus-o el însuși pe pat. Noi am înconjurat-o.

— Félix, mi-a spus ea, poate că am greșit față de dumneata. Am putut să te fac adesea să suferi, lăsîndu-te să sperii bucurii în fața cărora am dat înapoi. Acum însă, nu mor împăcată cu toate datorită curajului soției și mamei ? Ai să mă ierți și dumneata, care m-ai acuzat atît de des, și a cărui nedreptate îmi făcea plăcere !

Abatele Birotteau și-a dus un deget la buze. La vederea acestui gest, muribunda și-a plecat capul, a fost cuprinsă de o slăbiciune, și-a zbuciumat mîinile ca să dea a înțelege că trebuie să intre preoții, copiii și slujitorii ei. Apoi mi l-a arătat cu un gest poruncitor pe conte, care era prăbușit, și pe copiii

care intrau. Imaginea celui tată a căru nebunie ascunsă o cunoșteam numai noi, care devenea tutorele făpturilor acelora atât de delicate, a făcut-o să exprime o rugăciune mută, care a căzut în inima mea ca un foc sacru. Înainte de a primi ultima cuminecătură, și-a cerut iertare de la slujitorii ei că se purtase câteodată aspru cu ei, le-a cerut să se roage pentru ea și i-a dat pe fiecare în parte în grija contelui. A mărturisit cu noblețe că în timpul ultimelor luni rostise jelanii nu destul de creștinești, care poate că îi supăraseră pe oameni, că își înlăturase copiii, că trăise sentimente nepotrivite. Dar și-a învinovățit durerile de neîndurat pentru lipsa asta de supunere în fața voilor Domnului. În sfârșit i-a mulțumit, în fața tuturor, cu o căldură mișcătoare, abatelui Birotteau, pentru că îi arătase nimicnicia lucrurilor omenești. Când a încetat de a mai vorbi, am început rugăciunile. Apoi parohul din Saché i-a dat grija. Peste câteva clipe respirația i-a devenit mai grea, un nor s-a răspândit pe ochii ei, pe care i-a deschis iar : mi-a aruncat o ultimă privire și a murit sub ochii noștri, ai tuturor, auzind poate suspinele noastre îngemănate. Conte și cu mine am rămas lângă patul funebru toată noaptea, împreună cu cei doi abați și cu parohul, veghind la lumina lumînărilor moarta, întinsă pe salteaua patului ei. Era liniștită, acolo unde suferise atât.

A fost prima mea comunicare cu moarta. Am rămas toată noaptea aceea cu ochii ațintiți asupra Henriettei, fermecat de expresia pură pe care o dă domolirea tuturor furtunilor, de albeața chipului ei pe care îl înzestram încă cu toate nenumăratele lui duiosii, dar care nu mai răspundea la dragostea mea. Câtă măreție în tăcerea și în răceala aceea ! Câte cugetări nu exprimau ele ? Ce frumusețe în odihna aceea desăvârșită, câtă tiranie în acea neclintire. Tot trecutul era încă în ele, și viitorul începea de acolo. Ah ! O iubeam moartă tot atât cât o iubisem vie. În zori, contele s-a dus să se culce, cei trei preoți au adormit, obosiți, în ceasul acela apăsător, atât de cunoscut de cei ce veghează. Atunci am putut s-o sărut pe frunte cu toată dragostea pe care nu-mi îngăduise niciodată s-o exprim.

Peste două zile, într-o dimineață rece de toamnă, am întovărășit-o pe contesă la ultima ei locuință. Era dusă de bătrînul falaitar, de cei doi Martineau și de bărbatul Manettei. Am coborît drumul pe care îl urcasem cu atîta bucurie în ziua în care am regăsit-o. Am trecut valea Indrului, ca să ajungem la micul cimitir din Săché, un biet cimitir de țară, așezat în spatele bisericii, pe spinarea unei coline și în care ea, din smerenie creștină, voise să fie înmormîntată cu o cruce simplă, de lemn negru, ca o biată țărăncă, după spusele ei. Cînd am văzut, în mijlocul văii, biserica satului și locul cimitirului, am fost apucat de un tremur convulsiv. Vai ! Toți avem o golgotă în care lăsăm primii noștri treizeci și trei de ani, primind o lovitură de sulită în inimă, simțind pe capul nostru cununa de spini care înlocuiește cununa de trandafiri. Colina aceea trebuie să fie pentru mine muntele ispășirilor. Eram urmați de o mare mulțime care venise să rostească părerile de rău ale acelei văi, în care îngropase în tăcere o puzderie de fapte bune. S-a aflat de la Manette, căreia i se destăinuia, că făcea economii de la îmbrăcămintea ei ca să ajute săracii, cînd nu-i ajungeau banii puși de-o parte. Îmbrăcase copiii goi, trimisese scutece, ajutase mame, plătise morarului iarna saci de grâu pentru bătrînii neputincioși, dăruise cîte o vacă unei perechi amărîte, în sfîrșit, săvîrșise fapte de creștină, de mamă și de castelană. Mai dăduse și zestre la momentul potrivit ca să se poată cununa oameni care se iubeau, plătise înlocuitori unor recruți care ieșiseră la sorți, daruri mișcătoare ale unei femei iubitoare, care spunea : *Fericirea altora e mîngîierea inimilor celor care nu mai pot fi fericiți*. Lucrurile astea, povestite de trei zile la toate veghile, atrăseseră o mulțime nesfîrșită. Mergeam cu Jacques și cu cei doi abați în urma sicriului. Așa cum era obiceiul, nici Madeleine, nici contele nu erau cu noi, rămăseseră singuri la Clochegourde. Manette voise neapărat să vină.

— Biata doamnă ! Biata doamnă ! acum e fericită, am auzit-o șoptind de cîteva ori printre holhote.

În clipa în care alaiul a ieșit din șoseaua morilor, s-a auzit un geamăt general amestecat cu plînsete, care te făcea să crezi că

valea aceea își plînge sufletul. Biserica era plină de lume. După slujbă, am intrat în cimitirul în care trebuia să fie înmormîntată, lângă cruce. Cînd am auzit bulgării de pămînt și pietrele rostogolindu-se pe sicriul ei, m-a părăsit curajul, m-am clătinat și i-am rugat pe cei doi Martineau să mă susțină. M-au dus, prăpădit, la castelul din Saché. Stăpînii m-au poftit, politicos, să găzduiesc la ei, și am primit. Îți mărturisesc că n-am vrut să mă întorc la Clochegourde, că mi-era groază să mă duc la Frapesle, de unde aș fi putut vedea castelul Henriettei. Aici, eram mai aproape de ea. Am stat cîteva zile într-o odaie ale cărei ferestre dau spre vîlceaua liniștită și singuratică despre care ți-am vorbit. E un soi de văiu-gă adîncă, mărginită de stejari bătrini de veacuri, prin care curge un puhoi, cînd vin ploile mari. Priveliștea asta se potrivea cu meditația aspră și solemnă în care voiam să mă cufund. Îmi dădusem seama, în ziua care urmasse după noaptea aceea cumplită, cît ar fi fost de nepotrivită prezența mea la Clochegourde. Contele simțise o emoție violentă la moartea Henriettei, dar se aștepta la întîmplarea asta grozavă și în fundul cugetului lui exista o resemnare care semăna cu nepăsarea. Îmi dădusem seama de asta de mai multe ori, iar atunci cînd contesa, în genunchi, îmi dăduse acea scrisoare pe care nu îndrăzneam s-o deschid, cînd vorbise despre dragostea ei pentru mine, omul acesta bănuitor nu-mi aruncase privirea fulgerătoare pe care o așteptam de la el. Pusese cuvintele Henriettei pe seama nemaipomenitei delicatețe a acelei conștiințe, pe care o știa atît de curată. Insensibilitatea asta de egoist era firească. Sufletele acestor două făpturi nu se potriviseră niciodată mai mult decît trupurile lor, nu avuseseră niciodată între ele acele comunicări necurmăte, care înviorază sentimentele. Nu împărtășiseră între ei nici supărări, nici plăceri, legături puternice care ne zdrobesc în mii de locuri atunci cînd se rup, pentru că țin de toate fibrele noastre, pentru că sînt prinse în toate cutele inimii noastre, în același timp în care mîngîie sufletul care consfințește fiecare din aceste legături. Clochegourdul mi-era închis de vrăjmășia Madeleinei. Fata asta aspră nu era dispusă să-și uite ura peste sicriul mamei ei,

și aș fi fost groaznic de stingherit între conte, care mi-ar fi vorbit despre el, și stăpîna casei, care mi-ar fi dovedit o repulsie de neînvins. Să mă aflu în situația asta acolo unde pînă și florile erau mîngîietoare, unde treptele peronului erau grăitoare, unde toate amintirile mele înveșmîntau în poezie balcoanele, ghizdurile de piatră, copacii și priveliștile, să fiu urît acolo unde totul mă iubea, acest gînd nu era de îndurat. Așa că m-am hotărît de la început. Vai, asta era deci desnodămîntul celei mai puternice iubiri care a atins vreodată inima unui om ! Purtarea mea avea să fie osîndită de străini, dar era încuviințată de conștiința mea. Iată cum sfîrșesc cele mai frumoase sentimente și cele mai mari drame ale tinereții. Pornim toți în zori, cum am pornit eu de la Tours la Clochegourde, ca să punem stăpînire pe lumea întreagă, cu inima flămîndă de dragoste. Apoi, cînd bogățiile noastre au trecut prin foc, cînd ne-am amestecat cu oamenii și cu întîmplările, totul se micșorează pe nesimțite, nu mai găsim decît puțin aur în cenușă. Asta e viața ! Viața, așa cum e : pretenții mari, realități mici. M-am gîndit îndelung la mine însumi, întrebîndu-mă ce aveam să fac după o lovitură care îmi reteza toate elanurile. M-am hotărît să mă avînt în politică și în știință, pe cărările întortocheate ale ambiției, să scot femeia din viața mea, și să fiu un om de stat, rece și fără pasiuni, să-i rămîn credincios sfintei pe care o iubisem. Gîndurile mele mergeau foarte departe, în vreme ce ochii îmi rămîneau agățați de minunata tapițerie a stejarilor aurii, cu vîrfuri falnice, cu trunchiuri de bronz. Mă întrebam dacă virtutea Henriettei nu fusese neștiință, dacă eram vinovat de moartea ei. Mă zbăteam în mijlocul acestor remușcări. În sfîrșit, într-o amiază dulce de toamnă, unul dintre ultimele zîmbete ale cerului atît de frumos în Turena, i-am citit scrisoarea pe care, așa cum mi-o poruncise, nu trebuia s-o deschid decît după moartea ei. Gîndește-te ce am simțit citind-o !

*Scrisoarea Doamnei de Mortsauſ către vicontele
Félix de Vandenesse*

Félix, prietene prea mult iubit, trebuie să-ți deschid acum inima mea, mai puțin pentru a-ți arăta cît te iubesc, cît pentru

a te face să cunoști însemnătatea îndatoririlor dumitale, dezvăluindu-ți adîncimea și gravitatea rănilor pe care i le-ai făcut. În clipa în care cad istovită de oboseala călătoriei, sleită de loviturile primite în luptă, femeia e, din fericire, moartă, numai mama a supraviețuit. Ai să vezi, dragul meu, în ce chip ai fost pricina cea mai de seamă a suferințelor mele. Dacă mai târziu m-am lăsat pradă de bună-voie loviturilor dumitale, astăzi mor din pricina ultimei răni pe care am primit-o de la dumneata. Dar e o plăcere nemărginită să te simți zdrobită de cel pe care îl iubești. În curînd suferințele îmi vor lua, fără îndoială, puterea, așa că mă folosesc de ultimele licăriri ale inteligenței mele ca să te mai rog o dată să înlocuiești lângă copiii mei inima de care îi lipsești. Ți-aș impune cu strășnicie sarcina asta, dacă te-aș iubi mai puțin. Sînt însă mai bucuroasă să te las să ți-o iei dumneata singur, dintr-o sfîntă remușcare și ca o continuare a iubirii noastre : iubirea n-a fost necurmat amestecată în noi cu gînduri de căință și cu temeri care ispășeau ? Știu, ne iubim și acum. Greșeala dumitale nu e atît de grea prin ceea ce ai făcut, cît prin răsunetul pe care l-a avut înăuntrul meu. Nu-ți spuseseam că sînt geloasă, că aș putea muri de gelozie ? Ei bine, mor. Dar fii liniștit : ne-am supus legilor omenesci. Biserica, printr-una din vocile ei cele mai curate, mi-a spus că Dumnezeu va fi îngăduitor cu cei care și-au jertfit înclinările firești poruncilor lui. Iubitul meu, trebuie să afli tot, pentru că vreau să cunoști toate gîndurile mele. Trebuie să știi tot ce-i voi încredința lui Dumnezeu în ultimele mele clipe, tu, care ești regele inimii mele, așa cum este el regele cerului. Pînă la serbarea dată pentru ducele de Angoulême, singura la care am luat parte, căsătoria mă lăsase în acea neștiință care dă sufletelor tinerelor fete frumusețea îngerilor. E adevărat că eram mamă, dar dragostea nu mă înconjurase cu plăcerile ei îngăduite. Cum de rămăsesem așa ? Nu știu, și nu știu nici prin ce legi, totul s-a schimbat în mine într-o clipă. Îți mai aduci aminte azi de sărutările dumitale ? Mi-au stăpînit viața, mi-au brăzdat sufletul. Văpaia sîngelui dumitale a trezit văpaia sîngelui meu. Tinerețea dumitale a pătruns în tinerețea mea, dorințele dumitale au intrat în inima mea. Cînd

m-am ridicat cu atîta mîndrie, aveam o senzație pentru care nu cunosc un nume în nici un limbaj, de vreme ce copiii n-au găsit încă un cuvînt ca să exprime cununia luminii cu ochii lor, nici sărutul vieții pe buzele lor. Da, era sunetul care ajunge la ecou, lumina aruncată în întuneric, mișcarea dată universului. Sau cel puțin a fost tot atît de iute ca toate aceste lucruri, dar mult mai frumos, pentru că era viața sufletului ! Am înțeles că exista ceva necunoscut pentru mine în lume, o putere mai frumoasă decît gîndul, erau toate gîndurile, toate puterile, un viitor întreg într-o emoție împărtășită. Nu m-am mai simțit mamă decît pe jumătate. Trăznetul acesta care a căzut pe inima mea, a aprins în ea toate dorințele care dormeau acolo fără să le știu. Am ghicit dintr-o dată tot ceea ce voi să spună mătușa mea cînd mă săruta pe frunte, gemînd : *Biată Henriette !* M-am întors la Clochegourde. Primăvara, primele frunze, mireasma florilor, frumoșii nori albi, Indrul, cerul, toate îmi vorbeau o limbă pînă atunci necunoscută și care clădea sufletului meu ceva din mișcarea pe care o întipăriseși simțurilor mele. Dacă ai uitat sărutările acelea grozave, eu n-am putut să mi le șterg niciodată din amintire : mor din pricina lor. Da, de cîte ori te-am revăzut de atunci, însuflețeau din nou urma lăsată de ele. Eram tulburată din creștet pînă în tălpi de înfățișarea dumitale, de presimțirea venirii dumitale numai. Nici timpul, nici voința mea hotărîtă n-au putut potoli voluptatea asta atotputernică. Mă întrebam fără să vreau : „Ce vor fi plăcerile ?” Privirile pe care le schimbam, respectuoasele dumitale sărutări de mină, brațul meu așezat pe brațul dumitale, vocea dumitale care avea mîii de modulații drăgăstoase, în sfîrșit, cele mai mici lucruri mă răscoleau atît de tare, încît aproape totdeauna mi se împăienjeneau ochii, și freamătul tuturor simțurilor mele răsculate îmi umplea urechile. Ah ! Dacă în clipele acelea în care deveneam și mai înghețată m-ai fi luat în brațe, aș fi murit de fericire. Doream uneori să faci un gest necugetat, dar rugăciunea alunga numaidecît gîndul ăsta urît. Numele dumitale, rostit de copiii mei, îmi umplea inima de un sînge mai cald, care mi se urca numaidecît și în obraz, și-i întindeam curse bieteii mele Madeleine ca s-o

fac să-l rostească, atît de mult îmi plăcea clocotul acestei senzații. Ce să-ți spun ? Scrisul dumitale avea o vrajă, mă uitam la scrisorile dumitale așa cum privești un portret. Dacă, din prima zi ai și cucerit o putere de neînlăturat asupra mea, înțelegi, prietene, că ea a ajuns nesfîrșită cînd mi-a fost dat să citesc în sufletul dumitale. Ce bucurie m-a cuprins cînd te-am văzut atît de curat, atît de cu desăvîrșire adevărat, înzestrat cu daruri atît de frumoase, în stare de lucruri atît de mari, și atît de încercat de pe atunci ! Bărbat și copil, sfios și îndrăzneț ! Ce bucurie, cînd am descoperit că sîntem amîndoi sfințiți prin aceleași suferințe ! Din seara aceea în care ne-am făcut unul altuia mărturisiri, a te pierde ar fi însemnat pentru mine a muri, așa că te-am lăsat lîngă mine din egoism. Siguranța pe care a avut-o domnul de la Berge că îndepărtarea dumitale m-ar ucide, l-a mișcat mult, pentru că citea în inima mea. A socotit că sînt necesară copiilor mei, contelui, și mi-a poruncit să nu-ți închid ușa casei mele, pentru că i-am făgăduit să rămîn curată în faptă și gînd. „Gîndul e involuntar, mi-a spus el, dar poate fi apărat și în mijlocul torturilor.“ „Dacă mă gîndesc, i-am răspuns eu, totul va fi pierdut. Salvează-mă de mine însămi. Fă așa ca să rămînă lîngă mine, și eu să mă păstrez neprihănită.“ Bătrînul cel bun, cu toate că era aspru, a fost îngăduitor față de atîta bună credință. „Îl poți iubi ca pe un fiu, sortindu-i-o pe fiica dumitale“, mi-a spus el. Am primit cu curaj o viață de suferință, ca să nu te pierd. Și am suferit cu dragoste, văzînd că sîntem prinși la același jug. Doamne ! Am rămas fără părtinire, credincioasă bărbatului meu, neîngăduindu-ți să faci un sigur pas, Félix, în propriul dumitale regat. Măreția dragostei mele mi-a influențat gîndirea, am privit chinurile la care mă supunea domnul de Mortsauf ca pe o ispășire, și le-am îndurat cu mîndrie ca să-mi înfierez înclinările vinovate. Altădată îmi venea să cîrtesc, dar de cînd ai rămas lîngă mine am început să simt o oarecare veselie, care i-a făcut bine și domnului de Mortsauf. Fără puterea pe care mi-ai dat-o, aș fi fost zdrobită de mult de viața lăuntrică pe care ți-am descris-o. Dacă ai avut mare

parte de vină în greşelile mele, ai avut şi un mare merit în îndeplinirea datoriilor mele. Aşa a fost şi cu copiii mei. Mi se părea că i-am lipsit de ceva şi mă temeam că nu fac niciodată destul pentru ei. De atunci, viaţa mea a fost o necontenită durere pe care o iubeam. Simţeam că sînt mai puţin mamă, mai puţin femeie cinstită, şi remuşcarea s-a cuibărit în inima mea. Temîndu-mă că nu-mi îndeplinesc îndatoririle, voiam necontenit să le depăşesc. Ca să nu greşesc, am aşezat-o pe Madeleine între dumneata şi mine şi v-am sortit unul altuia, ridicînd în chipul ăsta o barieră între noi doi. O barieră neputincioasă ! Nimic nu putea înăbuşi tresăririle pe care mi le pricinui ai. Fie că erai de faţă sau nu, aveai aceeaşi putere. Am iubit-o mai mult pe Madeleine decît pe Jacques, pentru că Madeleine trebuia să fie a dumitale. Dar nu ţi-o dădeam pe fiica mea fără luptă. Îmi spuneam că nu aveam decît douăzeci şi opt de ani cînd te întîlnisem, că dumneata aveai aproape douăzeci şi doi. Scurtam distanţele, mă lăsam pradă unor speranţe false. Oh, Doamne, Félix, îţi fac aceste mărturisiri ca să te cruţ de remuşcări şi poate ca să-ţi spun că nu eram nesimţitoare, că suferinţele noastre de dragoste erau la fel de crude, şi că Arabelle nu mi-a fost superioară. Şi eu eram una dintre fetele acelea dintr-o stirpe decăzută, pe care le iubesc atît de mult bărbaţii. O clipă, lupta a fost atît de aprigă, încît plîngeam nopţi întregi la rînd. Îmi cădea părul. E cel pe care ţi l-am dat dumitale. Îţi aduci aminte de boala domnului de Mortsauf. Măreţia sufletului dumitale atunci, în loc să mă înalţe, m-a strivit. Vai ! Din ziua aceea aş fi vrut să mă dau dumitale ca o răsplată pentru atîta eroism. Dar nebunia asta n-a ţinut mult. Am aşternut-o la picioarele Domnului în timpul liturghiei la care n-ai vrut să ieşi parte. Boala lui Jacques şi suferinţele Madeleinei mi-au părut ameninţările lui Dumnezeu, care trăgea cu putere la El oaia rătăcită. Apoi dragostea dumitale atît de firească pentru englezoaica aceea mi-a dat pe faţă taine pe care nici eu nu le cunoşteam. Te iubeam mai mult decît credeam că te iubesc. Madeleine a pierit. Emoţiile necontenite ale vieţii mele vijelioase, silinţele pe care le făceam ca să mă potolesc eu singură, fără alt sprijin în afară

de religie, toate au pregătit boala de care mor. Lovitura asta cumplită a dat naștere unor crize despre care n-am vorbit nimic. Vedeam în moarte singurul desnodământ cu putință al acestei tragedii necunoscute. În timpul celor două luni care s-au scurs de la vestea pe care mi-a dat-o mama despre legătura dumitale cu lady Dudley și venirea dumitale, s-a scurs o întreagă viață de tulburare, de gelozie, de furie. Voiam să plec la Paris, aş fi ucis cu sete, doream moartea acelei femei, eram nepăsătoare la mîngîierile copiilor mei. Rugăciunea, care fusese pînă atunci ca un balsam pentru mine, nu mai avea nici o putere asupra sufletului meu. Gelozia a făcut acea spărtură largă prin care a intrat moartea. Cu toate astea, mi-am păstrat liniștea exterioară. Da, epoca aceea de luptă a fost o taină între Dumnezeu și mine. Cînd am știut bine că mă iubeai tot atît de mult pe cît te iubeam eu, și că eram trădată numai de natura, nu și de sufletul dumitale, am vrut să trăiesc... dar nu mai era timp. Domnul mă luase sub ocrotirea lui, înduișat pe semne de o făptură sinceră cu ea însăși, sinceră cu el, și pe care suferințele o aduseseră adesea la ușile altarului. Iubitul meu, Dumnezeu m-a judecat, domnul de Mortsauf mă va ierta, fără îndoială, dar dumneata, dumneata vei fi îndurător ? Vei asculta glasul care iese în clipa asta din mormînt ? Vei îndrepta nenorocirile de care sîntem vinovați amîndoi, dumneata poate mai puțin decît mine ? Știi ce vreau să-ți cer. Să fii pe lîngă domnul de Mortsauf ca o soră de caritate lîngă un bolnav, să-l asculți, să-l iubești, pentru că nimeni nu-l va iubi. Să intervii între el și copiii lui, așa cum făceam eu. Sarcina dumitale nu va dura mult. Jacques va pleca în curînd de acasă ca să se ducă la Paris, la bunicul lui, și mi-ai făgăduit să-l îndrumi printre primejdiile lumii. Madeleine se va mărita. Ce bine ar fi să-i plăci într-o zi ! Seamănă leit cu mine, dar e și puternică, are acea voință care mie mi-a lipsit, acea energie necesară tovarășei unui bărbat pe care cariera îl sortește furtunilor vieții politice, e dibace și pătrunzătoare. Dacă viețile voastre se vor uni, va fi mai fericită decît mama ei. Dobîndind astfel dreptul de a-mi continua opera la Cloche-gourde, vei șterge unele greșeli care n-au fost destul de is-

pășite, cu toate că sînt iertate în ceruri și pe pămînt, pentru că el e generos și are să mă ierte. Vezi, încă și acum sînt egoistă, dar nu e asta dovada unei iubiri tiranice ? Vreau să fiu iubită de dumneata în ai mei. Neputînd fi a dumitale, îți las moștenire gîndurile și îndatoririle mele ! Dacă mă iubești prea mult ca să mă ascuți, dacă nu vrei s-o iei de nevastă pe Madeleine, veghează cel puțin la odihna sufletului meu, făcîndu-l pe domnul de Mortsauf atît de fericit cît poate el fi.

Rămii cu bine, scump copil al inimii mele ! E un rămas bun cu desăvîrșire lucid, încă plin de viață, al unui suflet în care ai răspîndit bucurii prea puternice, ca să poți avea cea mai mică remușcare pentru nenorocirea pe care au zămislit-o. Mă slujesc de acest cuvînt, gîndindu-mă că mă iubești, pentru că eu ajung la locul de tihnă jertfită datoriei, și tremur încă, dar nu fără regrete, însă Dumnezeu va ști mai bine decît mine dacă am cinstit sfintele lui legi în spiritul lor. Fără îndoială, am șovăit adesea, dar n-am căzut, și cea mai puternică scuză a greșelilor mele este însăși măreția ispitelor care m-au înconjurat. Domnul mă va vedea tot atît de înfricoșată de parcă aș fi căzut în ele. Încă o dată, rămas bun, un rămas bun asemănător cu acela pe care mi l-am luat ieri de la frumoasa noastră vale, în sînul căreia mă voi odihni în curînd și unde ai să te întorci adesea, nu-i așa ?

Henriette.

M-am prăbușit într-o prăpastie de cugetări, văzînd adîncimile necunoscute ale acestei vieți, luminate atunci de o ultimă flacără. Norii egoismului meu s-au risipit. Suferise deci tot atît cît mine, mai mult decît mine, de vreme ce murise. Credea că ceilalți trebuiau să fie foarte binevoitori cu prietenul ei. Fusesse atît de orbită de dragostea ei, încît nu bănuia potrivnicia fiicei ei. Această ultimă dovadă a iubirii ei m-a durut cumplit. Biata Henriette, care vrea să-mi dea Clochegourdul și pe fata ei !

Natalie, din ziua îngrozitoare, de neuitat, în care am intrat pentru prima oară într-un cimitir întovărășind rămășițele

pămîntești ale acelei nobile Henriette, pe care acum o cunoști, soarele n-a mai fost atît de cald și de luminos, noaptea a devenit mai întunecoasă, mișcarea mai domoală, gîndirea mai greoaie. Există fapte pe care le îngropăm în pămînt, dar mai sînt și altele care ne-au fost foarte scumpe, al căror giulgiu a fost inima noastră, a căror amintire se amestecă în fiecare zi în bătăile inimii noastre. Ne gîndim la ele așa cum respirăm, există în noi prin dulcea lege a unei metempsihoze proprii iubirii. În sufletul meu mai e un suflet. Cînd fac un bine, cînd rostesc un cuvînt frumos, sufletul acesta vorbește, el făptuiește. Tot ceea ce pot avea bun în mine, purcede din acest mormînt, ca miresmele care îmbălsămează atmosfera, dintr-un crin. Ironia, cusururile, tot ceea ce osîndești în mine, vine numai de la mine. Acum, cînd ochii mei vor fi împăienjeniți și se vor ridica la cer după ce s-au uitat îndelung la pămînt, cînd gura mea nu va răspunde cuvintelor și alintărilor tale, să nu mă mai întrebi : „La ce te gîndești ?“

Dragă Natalie, m-am oprit cîtva timp din scris. Amintirile acestea mă răscoliseră prea tare. Acum îți datorez povestirea întîmplărilor care au urmat după nenorocirea aceea, și care nu cer multe cuvinte. Cînd o viață nu e alcătuită decît din acțiuni și mișcare, totul se spune repede, dar cînd ea a trecut prin cele mai înalte regiuni ale sufletului, povestea ei e nedeslușită. Scrisoarea Henriettei făcea să strălucească o speranță în fața ochilor mei. În acel mare naufragiu, vedeam o insulă pe care aș fi putut poposi. Toate frămîntările inimii mele găseau o mulțumire la gîndul că aș putea trăi la Clochegourde, lîngă Madeleine, închinîndu-i toată viața mea. Dar trebuia să cunosc adevăratele sentimente ale Madeleinei, trebuia să-mi iau rămas bun de la conte, așa că m-am dus să-l văd la Clochegourde și l-am întîlnit pe terasă. Ne-am plimbat vreme îndelungată. La început mi-a vorbit despre contesă ca un om care își dă seama cît de mult pierduse și ce însemna pierderea asta pentru viața lui lăuntrică. Dar, după un prim strigăt de durere, s-a arătat mai preocupat de viitor decît de prezent. Se temea de fiica lui care n-avea, după cîte spunea el, blîndețea

mamei ei. Caracterul puternic al Madeleinei, în care ceva eroic se împletea cu calitățile grațioase ale mamei ei, îl înspăimînta pe bătrînul deprins cu duioșia Henriettei și care presimțea o voință pe care nimic n-avea s-o înfrîngă. Dar ceea ce-l putea mîngîia de pierderea asta fără leac era siguranța că avea să-și întealzească în curînd nevasta, pentru că zbuciumul și supărările acestor ultime zile îi sporiseră starea de boală și-i redeșteptaseră vechile dureri. Lupta care se pregătea între autoritatea tatălui și a fiicei ce devenea acum stăpîna casei, avea să-l facă să-și sfîrșească zilele în amărăciune, pentru că acolo unde putuse să lupte cu soția lui, va trebui să cedeze întotdeauna în fața copilului. De altfel, fiul avea să-i plece, fiica să se mărite. Ce ginere va avea ? Cu toate că spunea că va muri curînd, se simțea singur, lipsit de căldură pentru multă vreme încă.

În timpul aceluia ceas în care nu mi-a vorbit decît despre el, cerîndu-mi prietenia în numele nevestei lui, mi-a zugrăvit pînă la capăt marea figură a Emigratului, unul dintre cele mai impunătoare tipuri ale epocii noastre. Părea slab și prăpădit, dar viața stăruia parcă în el tocmai din pricina moravurilor severe și a ocupațiilor lui în aer liber. Trăiește și azi, în clipa în care îți scriu. Cu toate că Madeleine ne putea vedea plimbîndu-ne pe terasă, n-a coborît. A înaintat pe peron și a intrat în casă de cîteva ori, ca să-mi dovedească disprețul ei. Am prins momentul în care a venit pe peron și l-am rugat pe conte să urcăm spre castel. Voiam să vorbesc cu Madeleine, am găsit un pretext, am spus că maică-sa îmi încredințase o ultimă dorință a ei, că nu aveam alt prilej de a o vedea. Contele s-a dus s-o aducă și ne-a lăsat singuri pe terasă.

— Dragă Madeleine, i-am spus eu, dacă trebuie să-ți vorbesc, nu e potrivit s-o fac aici, unde mama dumitale mă asculta cînd voia să se plîngă nu atît de mine, cît de întîmplările vieții ? Îți știu gîndurile, dar nu mă osîndi fără să cunoști faptele. Viața și fericirea mea sînt legate de aceste locuri, o știi, și dumneata mă izgonești din ele prin răceala cu care înlocuiești prietenia frățească ce ne unea și pe care moartea a strîns-o și mai tare prin legătura aceleiași dureri. Dragă Madeleine, dumneata, pentru care mi-aș da viața în clipa asta,

fără să sper nici o răsplată, fără s-o știi măcar, atît de mult iubim copiii celor care ne-au ocrotit în viață, dumneata nu cunoști planul visat de scumpa dumitale mamă în timpul acestor șapte ani, plan care ți-ar schimba, fără îndoială, sentimentele. Dar nu vreau să mă folosesc de asta. Tot ce vreau de la dumneata este să nu-mi iei dreptul de a veni să respir aerul acestei terase și a aștepta ca timpul să-ți schimbe ideile asupra vieții sociale. În clipa asta n-aș îndrăzni să le zdruncin. Respect durerea care te răătăcește, pentru că ea îmi ia și mie puțința de a judeca bine împrejurările în care mă găsesc. Sfînta, care veghează acum asupra noastră, va încuviința discreția pe care o păstrez, rugîndu-te numai să stai fără părtinire între sentimentele dumitale și mine. Te iubesc prea mult, cu toată antipatia pe care mi-o arăți, ca să-i spun contelui un plan pe care l-ar îmbrățișa aprins. Fii liberă. Să te gîndești, mai tîrziu, că nu vei cunoaște pe nimeni în lume mai bine decît mă cunoști pe mine, că nici un om nu va avea în inimă sentimente mai devotate...

Pînă atunci, Madeleine mă ascultase cu ochii plecați ; dar deodată m-a oprit cu un gest :

— Domnule, a spus ea cu o voce tremurătoare, îți cunosc toate gîndurile. N-am să-mi schimb însă sentimentele pe care le am pentru dumneata și mai bucuros m-aș arunca în Indru, decît să-mi leg viața de a dumitale. N-am să-ți vorbesc despre mine, dar dacă numele mamei mai are încă vreo putere asupra dumitale, te rog, în numele ei, să nu mai vii niciodată la Clochegourde, cîtă vreme voi fi eu aici. Pînă și înfățișarea dumitale îmi pricinuiește o tulburare de negrăit, și pe care n-am s-o înving niciodată.

M-a salutat cu o mișcare plină de demnitate și a suit către Clochegourde, fără a întoarce capul, nepăsătoare cum nu fusese maică-sa decît o singură dată, necruțătoare. Ochiul clarvăzător al acestei fete ghicise, destul de tîrziu de altfel, tot ce se petrecea în inima mamei ei și poate că ura împotriva unui om care îi părea aducător de nenorocire era sporită de căința că fusese, poate, și ea o complice nevinovată. Acolo totul era prăpastie. Madeleine mă ura fără să mă lămurească

dacă eu eram pricina sau victima acelor nenorociri. Poate că ne-ar fi urît tot atîta, pe mama ei și pe mine, dacă am fi fost fericiți. În chipul acesta totul era năruit în frumoasa clădire a iluziilor mele. Numai eu trebuia să cunosc în întregime viața acestei mari femei necunoscute, numai eu știam tainele inimii ei, numai eu străbătusem vastitatea sufletului ei. Nici mama ei, nici tatăl, nici bărbatul, nici copiii ei n-o cunoscuseră. Ce lucru ciudat ! Răscolesc maldărul ăsta de cenușă și-mi face plăcere să ți-l înfățișez dumitale. Fiecare dintre noi putem găsi în el ceva din fericirile noastre cele mai scumpe. Cîte familii au o Henriette a lor ! Cîte ființe nobile părăsesc pămîntul fără să fi întîlnit un povestitor inteligent care să le fi cercetat în adînc inima, să fi măsurat adîncimea și vastitatea ei ! Asta e viața omenească în tot adevărul ei : adesea mamele nu-și cunosc mai bine copiii decît le cunosc copiii pe ele. Așa e și cu soții, cu iubiții, cu frații. Știam eu că într-o zi, chiar deasupra sicriului tatii, o să mă cert cu Charles de Vandenesse, cu fratele meu, la a cărui avansare am contribuit atît ? Doamne, cîte învătămintе în cea mai simplă întîmplare ! Cînd Madeleine a pierit prin porțița de pe peron, m-am întors cu inima zdrobită să-mi iau rămas bun de la gazdele mele și am plecat la Paris, apucînd-o pe malul drept al Indrului, pe unde venisem prima oară în valea aceea. Treceam, trist, prin frumosul sat Pont-de-Ruan. Și cu toate astea eram bogat, viața politică îmi zîmbea, nu mai eram călătorul obosit care mergea pe jos în 1814. Atunci inima îmi fusese plină de dorințe, acum ochii mi-erau plini de lacrimi. Odinioară aveam o viață de împlinit, acum viața mi-era pustie. Eram foarte tînăr, aveam douăzeci și nouă de ani și inima mi-era veștejită ! Cîțiva ani ajunseseră ca să despoaie priveliștile acelea de prima lor frumusețe și ca să mă dezguste de viață. Poți înțelege acum ce emoție am simțit cînd, întorcîndu-mă, am văzut-o pe Madeleine pe terasă.

Stăpînit de o tristețe covîrșitoare, nu mă mai gîndeam la ținta călătoriei mele. Lady Dudley era departe de gîndurile mele, și am intrat în curtea ei fără să-mi dau seama. Dacă făcusem prostia, trebuia s-o duc la capăt. Locuiam la ea ca un soț. Am urcat scara, necăjit, gîndindu-mă la toate sîciilele

unei despărțiri. Dacă ai înțeles bine caracterul și purtările ei, ai să-ți închipui supărarea mea când majordomul m-a introdus, în haina de călătorie, într-un salon în care am găsit-o îmbrăcată foarte elegant, și înconjurată de cinci persoane. Lordul Dudley, unul dintre cei mai însemnați oameni din Anglia, stătea în picioare în fața căminului, teapăn, plin de morgă, înghețat, cu expresia batjocoritoare pe care trebuie s-o aibă în Parlament. Când mi-a auzit numele, a zîmbit. Cei doi copii ai Arabellei, care semănau nemaipomenit de mult cu de Marsay, unul dintre fiii naturali ai bătrînului lord și care se afla acolo, pe o canapeluță, alături de marchiză, stăteau lîngă mama lor. Arabelle, când m-a văzut, a luat dintr-o dată un aer falnic și și-a ațintit privirea asupra caschetei mele de călătorie, de parcă ar fi vrut să mă întrebe în fiecare clipă ce caut în casa ei. M-a măsurat de sus pînă jos, așa cum l-ar fi măsurat pe un boiernaș de la țară, care i-ar fi fost prezentat. Intimitatea noastră, dragostea aceea veșnică, jurămintele că va muri dacă n-o voi mai iubi, fantasmagoria ei de Armidă, toate pieriseră ca un vis. Parcă nu i-aș fi strîns niciodată mîna, eram un străin, nu mă cunoștea. Cu tot sîngele rece de diplomat cu care începusem să mă obișnuiesc, am fost surprins, și oricine ar fi fost în locul meu. Domnul de Marsay zîmbea către cizmele lui, la care se uita fandosit. Dar mi-am venit repede în fire. Aș fi îndurat cu smerenie să fiu înfrînt de orice altă femeie, dar infuriat să o văd falnică pe eroina care voia să moară din dragoste și care își bătuse joc de moartă, m-am hotărît să răspund cu obraznicie la obraznicie. Cunoștea nenorocirea care o lovise pe lady Brandon, a i-o aduce aminte însemna să-i dau o lovitură de pumnal în inimă, chiar dacă arma avea să se știrbească.

— Doamnă, am spus eu, mă veți ierta că intru cu atîta îndrăzneală la dumneavoastră, cînd veți afla că vin de la Tours și că lady Brandon m-a însărcinat să vă aduc un mesaj care nu suferă nici o întîrziere. Mă temeam că ați plecat la Lancashire, dar de vreme ce rămîneți la Paris, am să aștept ordinele dumneavoastră și ora la care veți binevoi să mă primiți.

Ea a înclinat capul, și am ieșt. Din ziua aceea n-am mai întilnit-o decît în lume, unde am schimbat cîte un salut amical sau o glumă înțepătoare. Eu îi vorbesc despre femeile nemîn-

gîiate din Lancashire, ea despre franțuzoaicele care își onorează disperarea cu cîte o boală de stomac. Datorită ei, am un dușman de moarte în de Marsay, la care țin mult. Eu cred că e măritată cu amîndouă generațiile. În felul acesta, nenorocirea mea era desăvîrșită. Am urmat drumul la care mă hotărîsem în zilele de sihăstrie de la Saché. M-am aruncat în muncă, m-am ocupat de știință, de literatură și de politică. Am intrat în diplomatie la venirea lui Carol al X-lea, care a desființat slujba pe care o ocupasem sub răposatul rege. Din acea clipă m-am hotărît să nu mai bag în seamă nici o femeie, oricît de frumoasă, de spirituală, de iubitoare ar fi. Lucrul acesta mi-a izbutit minunat, am cîștigat o liniște interioară deosebită, o mare putere de muncă și am priceput tot ce risipesc femeile astea din viața noastră, crezînd că ne plătesc prin cîteva cuvinte drăgălașe. Dar toate hotărîrile mele au căzut : dumneata știi cum și de ce.

Dragă Natalie, povestindu-ți viața mea fără nici o rezervă și fără nici o prefăcătorie, istorisindu-ți niște iubiri care nu erau pentru dumneata, poate că am jignit vreun ungher din inima dumitale geloasă și delicată. Dar sînt sigur că ceea ce poate înfuria o femeie de rînd, va fi pentru dumneata o nouă pricină de a mă iubi. Femeile alese au un rol minunat pe lîngă sufletele chinuite și bolnave, acela al surorii de caritate care pansează rănile, al mamei care iartă copilul. Artiștii și marii poeți nu sînt singurii care suferă, și oamenii care trăiesc pentru țara lor, pentru viitorul națiunii lor, lărgindu-și cercul iubirii și al gîndirii, trăiesc adesea într-o singurătate crudă. Au nevoie să simtă lîngă ei o dragoste curată și devotată. Te rog să crezi că îi înțeleg măreția și prețul. Mîine voi ști dacă m-am înșelat, iubindu-te.

Donnului conte Félix de Vandenesse

Iubite conte, ai primit de la biata doamnă de Mortsauf o scrisoare care, după cîte spui, nu ți-a fost zadarnică pentru a ști să te porți în lume, scrisoare căreia îi datorezi situația dumitale înaltă. Îngăduie-mi să-ți desăvîrșesc educația. Pentru Dumnezeu, lasă-te de un obicei nesuferit, nu imita văduvele care vorbesc totdeauna de primul lor soț, care îi aruncă necon-

tenit în față celui de al doilea meritele răposatului. Sînt franțuzoaică, scumpe conte, aș vrea să mă mărit cu omul întreg pe care l-aș iubi și, în adevăr, n-aș putea să mă mărit cu doamna de Mortsauf. După ce am citit povestirea dumitale cu atenția pe care o merită, și știi cît interes îți port, mi-a părut că ai plictisit-o peste măsură pe lady Dudley punîndu-i în față perfecțiunile doamnei de Mortsauf și că ai făcut mult rău contesei, covîrșind-o cu măiestria iubirii englezești. Ai fost lipsit de tact față de mine, biată făptură care n-am alt merit decît acela de a-ți plăcea. Mi-ai dat a înțelege că nu te iubesc nici ca Henriette, nici ca Arabelle. Îmi recunosc cusururile, mi le cunosc, dar de ce trebuie să mă faci cu atîta asprime să le simt? Știi de cine mi-e milă? De a patra femeie pe care o vei iubi. Acea va fi silită să lupte cu trei persoane, așa că trebuie să te înarmezi, în interesul dumitale ca și într-al ei, împotriva primejdiei memoriei dumitale. Eu renunț la gloria anevoioasă de a te iubi: ar trebui să am prea multe calități catolice sau anglicane, și nu vreau să mă lupt cu strigoi. Virtuțile fecioarei de la Clochegourde ar scoate din fire femeia cea mai sigură de ea, iar amazoana dumitale neînfricoșată descurajează cele mai îndrăznețe dorințe de fericire. Orice ar face, o femeie nu poate spera niciodată să-ți dea bucurii pe măsura năzuințelor ei. Nici inima, nici simțurile ei nu-ți vor birui amintirile. Ai uitat că ne plimbăm adesea călare. N-am știut să încălzesc soarele răcit de moartea sfintei dumitale Henriette, te-ar apuca fiori de frig lîngă mine. Prietene — pentru că vei fi totdeauna prietenul meu — să nu mai faci și altădată asemenea mărturisiri care îți dau la iveală decepțiile, care descurajează iubirea și silesc o femeie să se îndoiască de ea însăși. Dragostea, dragă conte, nu trăiește decît din încredere. Femeia care se întreabă, înainte de a scoate un cuvînt sau de a se urca pe cal, dacă o cerească Henriette n-ar vorbi mai bine sau dacă o călăreață de soi ca Arabelle n-ar desfășura mai multă grație, fii sigur că ar avea picioarele și limba împiedicate. Mi-ai trezit dorința de a primi și eu cîteva din acele buchete îmbătătoare ale dumitale, dar azi nu le mai întocmești. Mai sînt încă o mic de lucruri pe care nu mai îndrăznești să le faci, gînduri și plăceri care nu pot renaște pentru dum-

neata. Nici o femeie, trebuie s-o știi bine, nu va vrea să stea în inima dumitale alături de moarta pe care o păstrezi în ea. Mă rogi să te iubesc din milostenie creștină. Îți mărturisesc că pot face o mulțime de lucruri din milostenie creștină, pot orice, în afară de dragoste.

Ești uneori plictisitor sau plictisit și îți numești tristețile melancolie. Foarte bine. Dar ești greu de îndurat și o îngrijorezi cumplit pe cea care te iubește. Am găsit prea des între noi mormintul sfintei : m-am cercetat, mă cunosc bine și n-aș vrea să mor ca ea. Dacă ai oboșit-o pe lady Dudley, care e o femeie foarte distinsă, eu, lipsită de dorințele ei clocotitoare, mă tem că mă voi răci și mai repede. Să înlăturăm dragostea dintre noi, de vreme ce nu poți fi fericit decît cu moartele, și să rămînem prieteni, asta vreau. Cum se poate, iubite conte, să fi cunoscut de la începutul vieții o femeie încîntătoare, o iubită desăvîrșită care se gîndea la viitorul dumitale, care ți-a dat titlul, care te iubea pierdută, care nu-ți cerea decît să-i fii credincios, și dumneata s-o faci să moară de supărare ! Nu cunosc ceva mai înfiorător. Dintre tinerii cei mai aprinși și mai nenorociți care își tirăsc ambițiile pe trotuarele Parisului, care e cel care n-ar rămîne cuminte vreme de zece ani ca să obțină jumătate din darurile pe care dumneata n-ai fost în stare să le prețuiești ? Ce mai poți cere, cînd ești iubit așa ?

Biata femeie a suferit mult, și pentru că ai întocmit cîteva fraze sentimentale. crezi că nu mai ai nici o datorie față de sicriul ei. Iată, fără îndoială, prețul la care trebuie să se aștepte și dragostea mea pentru dumneata. Mulțumesc, iubite conte, nu vreau rivale nici pe lumea asta, nici pe cealaltă. Cînd ai pe conștiință asemenea fărădelegi, cel puțin nu trebuie să le povestești. Ți-am pus o întrebare imprudentă. Eram în rolul de femeie, de fiică a Evei, dar dumneata trebuia să-ți măsoari însemnătatea răspunsului. Trebuia să mă înșeli, ți-aș fi mulțumit mai tîrziu. N-ai înțeles niciodată care sînt meritele oamenilor cu multe aventuri ? Nu simți cît sînt de generoși cînd se jură că n-au iubit niciodată, că iubesc pentru prima oară ? Planul dumitale nu se poate îndeplini. A fi în același timp doamna de Mortsauf și lady Dudley, prietene, nu înseamnă a vrea să împaci apa cu focul ? Nu cunoști femeile ? Sînt ceea

ce sînt, trebuie să aibă cusururile calităților lor. Ai întîlnit-o prea devreme pe lady Dudley, pentru a o putea prețui, și tot răul pe care îl spui despre ea îmi pare o răzbunare a vanității dumitale rănite. Pe doamna de Mortsauf ai înțeles-o prea tîrziu, ai pedepsit-o pe una pentru vina de a nu fi cealaltă. Ce mi se va întîmpla mie, care nu sînt nici una, nici alta ?

Te iubesc destul pentru a fi cugetat adînc la viitorul dumitale, te iubesc, în adevăr, mult. Înfățișarea dumitale de Cavaler al Tristei Figuri m-a interesat întotdeauna adînc, pentru că am crezut în statornicia oamenilor melancolici, dar nu știam că în clipa în care ai intrat în viață, ai ucis cea mai frumoasă și cea mai virtuoasă femeie. Și atunci m-am întrebat ce-ți rămîne de făcut. M-am gîndit mult la aceste lucruri. Cred, prietene, că trebuie să te însori cu vreo doamnă Shandy, care nu va ști nimic despre dragoste și despre pasiuni, căreia n-are să-i pese nici de lady Dudley, nici de doamna de Mortsauf, nepăsătoare față de acele clipe de oboseală pe care le numești melancolie, în timpul cărora ești îngrozitor de plicticos, și care va fi pentru dumneata minunata soră de caritate pe care o dorești. Dar renunță, dragă conte, să mai iubești, să tresari la un cuvînt, să știi să aștepți fericirea, s-o dai, s-o primești, să simți miile de furtuni ale dragostei, să îmbrățișezi miile de deșertăciuni ale unei femei iubite. Ai urmat prea bine sfaturile pe care ți le-a dat îngerul dumitale păzitor în legătură cu femeile. Le-ai ocultat atît de bine, încît nici nu le cunoști. Doamna de Mortsauf a făcut foarte bine cînd te-a așezat de la început atît de sus, altfel toate femeile ar fi fost împotriva dumitale și n-ai fi ajuns la nimic. Acum e prea tîrziu ca să-ți începi din nou studiile, ca să înveți să ne spui ceea ce ne place să ascultăm, ca să fii nobil atunci cînd trebuie, ca să ne adormi meschinăriile atunci cînd vrem să fim meschine. Nu sîntem atît de proaste pe cît crezi : cînd iubim, punem omul pe care l-am ales mai presus de orice. Ceea ce ne zdruncină credința în superioritatea noastră, ne zdruncină dragostea. Cînd ne măguliți, vă măguliți pe voi înșivă. Dacă vrei să rămii în mijlocul lumii, să te bucuri de societatea femeilor, ascunde-le cu grijă tot ceea ce mi-ai spus mie, pentru că nu le place nici să-și semene

florile iubirii pe stînci, nici să-și risipească mîngîierile ca să obloiească o inimă bolnavă. Toate femeile și-ar da seama de uscăciunea inimii dumitale, și ai fi întotdeauna nenorocit. Puține dintre ele ar fi atît de sincere ca să-ți spună ceea ce îți spun eu și atît de cumsecade ca să te părăscască fără pică, dăruindu-ți prietenia lor, așa cum o face azi cea care își spune prietena dumitale devotată.

Natalie de Manerville

Paris, octombrie 1835

Redactor responsabil : VALER CONEA
Tehnoredactor : AURA IONESCU

Dat la cules 13.06.1967. Bun de tipar 31.10.1967.

Apărut 1967.

Tiraj 50 170. Broșate 40 090. Legate $\frac{1}{4}$ 10 080.

Hîrtie Ediții B rotativă de 63 g/m².

Format 540/840/16. Coli ed. 16,76. Coli tipar 17.

A. nr. 6 206.

C.Z. pentru bibliotecile mari 84.

C.Z. pentru bibliotecile mici 84—31—R.

Tiparul executat sub comanda nr. 70 380
la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii”,
Piața Scînteii nr. 1, București
Republica Socialistă România

...Toate cărțile lui Balzac nu formează decît o carte, o carte vie, luminoasă, profundă... În care se vede toată civilizația noastră contemporană, o carte minunată pe care poetul a intitulat-o Comedie și pe care ar fi putut-o intitula Istorie; care îmbracă toate formele și toate stilurile, care depășește pe Tacit și ajunge pînă la Suetoniu, care traversează pe Beaumarchais și merge pînă la Rabelais...

Victor Hugo

Lei 8,25

elw

**Editura pentru
Literatură
Universală**
